OM ÄGAREFÖRBEHÅLL OCH AVBETALNINGSKÖP

AKADEMISK AVHANDLING

AV

FOLKE SCHMIDT

UPPSALA
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI A.-B.
(I DISTRIBUTION)

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed, och inte på ett sätt som ger en bild av att licensgivaren stödjer ett specifikt användande.

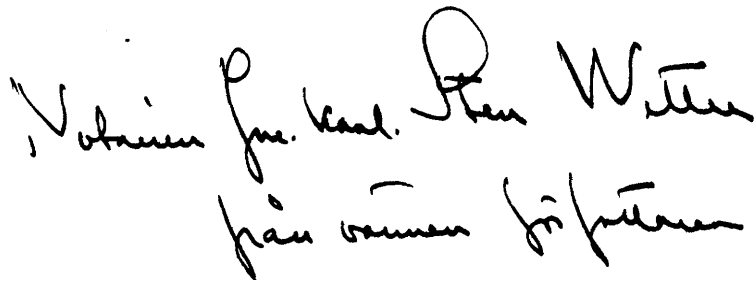
• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

När det gäller verk av författare som avlidit för mer än 70 år sedan finns enligt svensk lag inte längre någon upphovsrätt. Sådana arbeten kan användas helt fritt och slutanvändarlicensen som annars skulle ha gällt för verk som tillhandahålls från juridikbok.se gäller inte sådana verk. Observera dock att det kan finnas flera rättigheter knutna till ett verk. Exempelvis kan medförfattare och illustratörer ha egna rättigheter till verket. I dessa fall kan verket vara upphovsrättsligt skyddat trots att upphovsrätten har upphört för en författare.

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f4603

OM ÄGAREFÖRBEHÅLL OCH AVBETALNINGSKÖP

AKADEMISK AVHANDLING

AV

FOLKE SCHMIDT

UPPSALA
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI A.-B.
(I DISTRIBUTION)

HELSINGFORS 1938
MERCATORS TRYCKERI

Förord.

Det har synts mig önskvärt att bygga en undersökning rörande »Ägareförbehåll och avbetalningsköp» på ett rikt praktiskt material. Under samtal med affärsmän, domare, utmätningsmän, advokater och andra personer, som i sin dagliga gärning syssla med hithörande spörsmål, har jag samlat åtskilliga upplysningar av stort värde. Där jag byggt min framställning på sådana upplysningar, har jag av olika skäl i regel icke kunnat ange källan.

Danmarks, Norges och Sveriges lagar om avbetalningsköp, vilka tillkommit under samarbete mellan de tre länderna, äro på viktiga punkter överensstämmande. Även Finlands lag om avbetalningsköp, som tillkommit senare, företer stora likheter. Reglerna om ägareförbehållets rättsverkningar i förhållandet till köparens borgenärer äro även i stort sett överensstämmande i de nordiska länderna. Min avhandling, som är en undersökning av svensk rätt, har därför samtidigt karaktären av en framställning över gemensamma nordiska rättsprinciper.

Den 30 april 1937 fick jag av chefen för justitiedepartementet i uppdrag att utföra en förberedande utredning rörande en revision av gällande bestämmelser om avbetalningsköp. Den 31 mars 1938 avgav jag ett betänkande »Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp» (SOU 1938: 11). Detta betänkande innehåller förutom en redogörelse för tidigare utredningsarbeten och en översikt över förhållandena inom avbetalningshandeln (motsvarande översikten i kap. II i denna avhandling) riktlinjer för en kommande lagstiftning med kort motivering. Utredningen utgör till väsentliga delar ett sammandrag av vissa avsnitt i denna avhandling.

Till min förutvarande lärare universitetskanslern Östen Undén står jag i tacksamhetsskuld. Han har även sedan han lämnat sin professur vid Uppsala universitet, visat stort intresse för mitt arbete och välvilligt handlett och uppmuntrat mina studier. Ett särskilt tack vill jag rikta till docenten vid Uppsala universitet Åke Malmström, vars kritiska granskning av mina manuskript varit av stort värde. Jag vill även tacka övriga lärare och vänner, som givit mig sitt bistånd, samt alla de som lämnat upplysningar i olika praktiska frågor. Ett tack riktar jag till slut till Harry A:son Iohnsons fond för rättsvetenskaplig forskning, som lämnat mig ett stipendium för studier i Danmark, Norge och Finland, samt till tjänstemännen vid de svenska och utländska bibliotek, som jag anlitat, främst tjänstemännen vid Riksdagsbiblioteket i Stockholm och vid Institut für ausländisches und internationales Privatrecht i Berlin.

Nytorp, Tyresö i augusti 1938.

Folke Schmidt.

Innehåll.

Sid.

Förord 3
Litteratur 248

A. Betänkanden, förslag, utredningar m. m..... 248
B. Avhandlingar, handböcker, lagkommentarer, tidskriftsuppsatser o. d. 251

Förkortningar 259
Rättsfallsregister..... 261

I. Avbetalningshandel och lagstiftning om avbetalningsköp. Inledande anmärkningar 9

Avbetalningssystemets genombrott 9. — Den tyska avbetalningshandeln 11. — Den tyska lagen om avbetalningsköp 13. — Österrike 14. — Schweiz 14. — Frankrike, Storbritannien och Holland 15. — Amerikas Förenta Stater 16. — Danskt lagförslag år 1895 18. — Gemensam nordisk lagstiftning 19. — Svenskt utrednings- och lagstiftningsarbete efter avbetalningsköplagens antagande 22. — Norska och danska reformvägar 24.

II. Avbetalningshandel och avbetalningskredit. Ekonomiska och socialpolitiska synpunkter..... 28

Avbetalningsartiklar och avbetalningsvillkor 28. — Faktorer, som bestämma kontantinsats och avbetalningstid 37. — Närmare om kostnaden för avbetalningskrediten 38. — Vissa typiska missförhållanden, förenade med avbetalningssystemet 45. — Försök att avskilja den »osunda» avbetalningshandeln 47. — Kreditgivarens ställning vid personlig kredit och vid avbetalningskredit 49. — Avbetalningskreditens ekonomiska betydelse 54.

III. Planläggning av den fortsatta undersökningen.... 57

Sid.

IV. Ägareförbehållet i utländsk rätt 60

A. Tysk rätt 60

Allmänna regler om ägareförbehållet 60. — Ägareförbehåll vid gods avsett för bearbetning eller försäljning 63. — Kritik och reformförsök 65.

B. Schweizisk rätt 68

C. Fransk rätt 70

Säljarens ställning vid civila köp 70. — Säljarens ställning vid avtal med en köpman 72.

D. Engelsk rätt 75

Rättsverkningarna av ett »hire-purchase agreement» 75. — Doktrinerna »apparent possession» och »reputed ownership» 77.

E. Amerikas Förenta Staters rätt 80

V. Konstruktionsfrågor 84

A. Spörsmålet om äganderättens övergång 84

Karaktäristik av problemet 84. — Huvudlinjer i 1800-talets doktrin 85. — Svensk teori under 1900-talet 86. — Självständiga synpunkter 90.

B. Ägareförbehållet 92

Ägareförbehållets behandling i svensk litteratur 92. — Äldre teori om betydelsen av att säljaren vid ägareförbehåll fortfarande är ägare av godset 97. — Dansk-norsk teori om äganderättens övergång 99. — 10:de nordiska juristmötets förhandlingar 100. — Alméns teori om säljarens och köparens villkorliga äganderätt 102. — Lämpligheten av att beteckna vissa situationer som »säljarens villkorliga äganderätt» och »köparens villkorliga äganderätt» 109.

C. Lex commissoria eller enkelt hävningsförbehåll 110

Äldre litteratur 110. — 1900-talets svenska litteratur 112. — Kritik 115.

VI. Kreditskyddssynpunkter i svensk lösörerätt..... 118

Den rättspolitiska problemställningen i svensk teori 118. — Avbetalningsköpets inverkan på personalkrediten 125. — En diskussion om syftemålet med de olika regler, som gälla stiftande av realsäkerhet i lösöre. - Panträtt 128. — Lösöreköp 129. — Lösöreinteckning 131. — Sammanfattning och slutsatser 134.

Sid.

VII. Ägareförbehållets rättsverkningar i olika riktningar 137

Angivande av ägareförbehållets viktigaste rättsverkningar 137. — Säljarens rätt att återtaga godset 137. — Säljarens vindikationsrätt 138. — Säljarens borgenärsskydd 138. — Ägareförbehållets verkan i straffrättsligt avseende 139. — Parallellitet mellan borgenärsskydd och straffansvar 143. — Uppläggningen av den följande framställningen 144.

VIII. Allmänna förutsättningar för ägareförbehållets giltighet i samtliga riktningar 147

A. Tidpunkten för ägareförbehållets stiftande.. 147

B. Specialitetskravet 149

Rätt till avel 151. — 2 kap. 24 § nyttjanderättslagen 153.

C. Kravet, att ägareförbehållet skall säkerställa köpeskillingen eller därmed sammanhängande förbindelser. — En diskussion av rättsverkningarna av koppling och belåning av köpanerätt 154

D. Avtalets ordalydelse 160

E. Lämpligheten av, att i lagstiftning uppställa ytterligare förutsättningar för ägareförbehållets giltighet 163

Skriftlig bevittnad handling 163. — Registrering 164.

F. Sammanfattning 165

IX. Ägareförbehåll till föremål, som infogats i fastighet 166

1895 års lag angående vad till fast egendom är att hänföra 166. — Äldre svenska åsikter om ägareförbehållets rättsverkan 167. — Problemets lösning i de övriga nordiska länderna 170. — 1918 års prejudikat 171. — Ägareförbehållets verkan i andra riktningar än mot borgenärerna 172. — Skiljeavtals rättsverkan 179. — Principernas tillämpningsområde 182.

X. Ägareförbehåll till föremål, som förstörts, förändrats, bearbetats eller sammanblandats, och till föremål, som infogats i annan lös sak..... 185

Svensk teori 185. — Svensk praxis 187. — Dansk rätt 189. — Norsk rätt 189. — Praktiska överväganden 190.

Sid.

XI. Ägareförbehåll till föremål, över vilka köparen äger att fritt förfoga, samt vissa likartade situationer .. 194

Utländska rättsprinciper 194. — Den svenska rättsprincipen 195. — Svensk teori 196. — Svensk rättspraxis rörande borgenärsskyddet 198. — Svensk rättspraxis rörande straffansvaret 200. — Nordisk teori och rättspraxis 202. — Principens betydelse för kreditlivet 204. — Separationsrätt till kommissionsgods 205. — Undersökningens resultat 209. — Överväganden de lege ferenda angående vissa närstående fall, då ägareförbehållet icke bör medföra borgenärsskydd och straffansvar 210.

XII. Förhållandet mellan säljare och köpare..... 214

A. Regler, som gälla köp med ägareförbehåll i allmänhet (köplagens regler) 214

Inledande anmärkningar 214. — Skadeståndets beräkning, då säljaren häver ett köp med ägareförbehåll - Definitioner. 215. — Skadeståndets beräkning. - Tysk och nordisk doktrin 216. — Skadeståndets beräkning. - Närmare om innebörden av en beräkning efter det positiva och efter det negativa intresset 219. — Skadeståndets beräkning. - Skadestånd beräknat efter det positiva intresset, då säljaren häver ett köp med ägareförbehåll 221. — Skadeståndets beräkning. - Skadestånd beräknat efter det negativa intresset, då säljaren häver ett köp med ägareförbehåll 222. — Skadeståndets beräkning. - Praktiska överväganden 223. — Rättsverkningarna av en förverkandeklausul 226. — Säljarens utmätning av godset 228.

B. Lagen om avbetalningsköp 232

Lagens tillämpningsområde 232. — Förutsättningar för rätten att häva köpet 234. — Uppgörelsen mellan parterna 237. — Kan säljaren söka utmätning i godset? 240. — Koppling och belåning av köpareränt 242. — Lagstiftning mot uppenbart olagliga klausuler 245. — Lagstiftning om ett personligt beneficium för avbetalningsköparen 245. — Sammanfattning 246.

I. Avbetalningshandel och lagstiftning om avbetalningsköp.

Inledande anmärkningar.

Avbetalningssystemets genombrott.

Avbetalningssystemet, som i mitten av 1800-talet började få stor betydelse i skilda länder, innebar en ny form för försäljning av lösöre. Kännetecknande för systemet var, att köpeskillingen betalades i ett antal poster (avbetalningar) och att godset ställdes som säkerhet för gäldande av säljarens fordran. Att köpesumman erlades i avbetalningar betydde icke någonting nytt. Under alla tider har det naturligen förekommit, att betalning lämnats i poster. Att säljaren använde godset som säkerhet, var icke heller någon nyhet. Det revolutionerande var kombinationen, att köpesumman uppdelades i poster samtidigt som godset ställdes som säkerhet för densamma. Avbetalningskontrakten hade vanligen formen av hyresavtal.[1] Säljaren förklarade sig uthyra godset. Köparen-hyresmannen skulle bli ägare av godset, då ett visst hyresbelopp, motsvarande varans försäljningspris hade erlagts. Jämsides med hyresavtal förekommo även köp med ägareförbehåll.[2]

Möbler, pianon, böcker, symaskiner och alla slags maskiner intogo tidigt en framträdande plats som avbetalningsartiklar.[3] Dessa varor hade förhållandevis högt värde och stor varaktighet. Säljaren kunde genom att återtaga godset skydda sig mot

[1] Hoffmann & Wilke: Das Reichsgesetz betreffend die Abzahlungsgeschäfte. 1901 s. 82 ff. Jämför även Rabe: Den tyska rikslagen angående »die Abzahlungsgeschäfte». TfR 1896 s. 167 f.

[2] Hoffmann & Wilke s. 78 ff. och Rabe s. 167.

[3] Se vid not 4 och 5.

förluster. Köparens ekonomiska villkor spelade icke samma roll som vid kredit utan särskild säkerhet. Köparens förutsättningar att betala köpeskillingen ökades, när denna uppdelades i poster. Storleken av de olika posterna stod ofta i ett visst samband med de inkomster, som köparen kunde förvänta i framtiden. Köparen kunde måhända genom att använda godset i sitt förvärvsarbete nå ökade inkomster, som satte honom i stånd att fullgöra betalningen.

Maskiner och andra varaktiga värdefulla produkter av industriell masstillverkning lämpade sig särskilt väl för avbetalningsförsäljning. De tekniska framstegen på produktionens område utgjorde en väsentlig förutsättning för avbetalningssystemets snabba utbredning. Avbetalningssystemet var emellertid även i sin tur en bidragande orsak till en hastig utveckling i riktning mot industriell masstillverkning. Denna försäljningsform öppnade nämligen möjlighet till avsättning av varor till den stora allmänheten, som saknade medel för kontantköp och icke heller kunde erbjuda säkerhet för personlig kredit å stora belopp.

Det vill synas, som om avbetalningshandeln tidigast fick en mera allmän utbredning i Amerikas Förenta Stater, där avbetalningssystemet fortfarande äger större betydelse och omfattning än i övriga länder. Enligt vad som är känt förekom i New York redan under 1800-talets första år försäljning av möbler och husgeråd på avbetalning. [4] Under mitten av 1800-talet blevo symaskinen och pianot de ledande avbetalningsartiklarna. [5] Den amerikanska symaskinen, som runt hela världen såldes på likartade villkor, gav impulsen till försäljning på avbetalning även av andra varuslag. Singers symaskiner utgjorde sålunda en av de första varor, som i stor skala såldes på avbetalning i Tyskland. [6]

I Sverige, där avbetalningssystemet ganska sent vann allmän utbredning — först något årtionde senare än i Tyskland —,

---

[4] Seligman: The economics of instalment selling. I 1927 s. 14 ff.

[5] Seligman I s. 16 ff. samt Koch: Das Abzahlungsgeschäft. 1931 s. 8 f.

[6] Berlak & Felix: Das Teilzahlungsgeschäft. 1928 s. 13 ff., Koch s. 17 f. och Rühl: Eigentumsvorbehalt und Abzahlungsgeschäft. 1930 s. 17.

Så var även förhållandet i Norge. Se Arnholm: Eiendomsforbehold i sikringsøiemed. TfR 1933 s. 142.

förekom sannolikt under 1870-talet försäljning av Singers symaskiner på avbetalning.[7] Samtidigt började även ett antal firmor att sälja pianon och orglar på avbetalning under väsentligen samma försäljningsform, som fortfarande tillämpas.[8] Tidigare — redan under 1850-talet — hade det på sina håll förekommit, att pianon sålts på villkor, att köparen betalade en del av priset vid godsets mottagande och utfärdade ett skuldebrev å återstoden av köpeskillingen.[9] Det är ovisst, om säljaren vid denna försäljningsform, som torde ha varit det äldsta i Sverige använda avbetalningssystemet, betingat sig säkerhet i det sålda godset. När avbetalningssystemet i sin nuvarande form på 1880-talet började vinna mark på allt flera områden, skrevs allmänt avtalet såsom ett hyreskontrakt. Avtal i form av köp med ägareförbehåll, som för närvarande är det vanligaste, torde i vårt land först efter sekelskiftet ha kommit i allmänt bruk.[10]

Den tyska avbetalningshandeln.

I Tyskland tilldrog sig avbetalningssystemet snart allmän uppmärksamhet. Omkring år 1890 började en livlig diskussion om sättet att råda bot mot missförhållanden, som voro förenade med handeln på avbetalning. I litteraturen[11] från denna tid framhålles, att nästan allt slags lösöre såldes på avbetalning och att köparna i första hand tillhörde den fattiga befolkningen. Som avbetalningsartiklar nämndes särskilt möbler och husgeråd — mattor, speglar och tavlor — samt beklädnadsvaror — kläder, hattar, skodon och paraplyer. Vidare omtalades

---

[7] Enligt uppgift, som lämnats vid 1927 års avbetalningsutredning av Singer Co., Symaskins A.B.

[8] Enligt uppgift vid 1927 års avbetalningsutredning från ett flertal pianofabrikanter. Sålunda angiva följande firmor, att de under nuvarande eller tidigare namn börjat avbetalningsförsäljning: J. O. Baumgardt år 1871, Engström & Johannissons Eftr. 1878 och A.B. Förenade Piano- & Orgelfabriker 1880.

[9] Enligt uppgift vid 1927 års avbetalningsutredning från A.B. Förenade Piano- & Orgelfabriker.

[10] Se NJA 1881 s. 223 och 1888 not A. nr 61 samt Rabe s. 168 f., ävensom Svenska motiven s. 178.

[11] Cohen: Die volkswirtschaftliche Bedeutung des Abzahlungsgeschäftes. 1891 s. 24 och Hausmann: Die Veräusserung beweglicher Sachen gegen Ratenbezahlung. 1891 s. 22.

maskiner, särskilt symaskiner, vävstolar, tryckpressar, lantbruksmaskiner, motorer och cyklar. Även böcker och musikinstrument voro vanliga avbetalningsartiklar. Kritiken riktade uppmärksamheten på, att de gängse försäljningsvillkoren ofta voro för den fattiga köparekåren synnerligen tryckande. I avbetalningskontrakten, vilka i regel voro formulerade som hyresavtal, [12] förutsattes, att säljaren, om han återtoge godset, skulle äga rätt att behålla inbetalade hyresavgifter. [13] Dessa skulle vara förverkade till säljaren, även om endast en ringa del av köpeskillingen återstode ogulden. Vid sidan av en dylik förverkandeklausul förekom stundom även en avtalsbestämmelse, att säljaren, oaktat han återtagit godset, skulle äga att utkräva hela den återstående köpeskillingen. [14] Rätt att återtaga godset inträdde undantagslöst vid varje dröjsmål från köparens sida, även om detta endast avsåg en ringa del av köpesumman. [15] Man hade vidare uppmärksamheten riktad på en förfalloklausul, som föreskrev att, vid dröjsmål med en post, återstående del av köpesumman omedelbart skulle vara förfallen till betalning. [16]

Den häftigaste kritiken mot avbetalningssystemet kom från olika handelsorganisationer. Särskilt handelskamrarna visade starkt intresse för en lagstiftning, som reglerade avbetalningshandeln. De äldre affärsföretagen, som varken kunde eller ville leda sin försäljningsorganisation in på nya banor, hoppades, att ett ingrepp från lagstiftarens sida skulle stävja konkurrensen från de uppväxande avbetalningsfirmorna. [17] Avbetalningshandeln hade i Tyskland fått en stor utbredning i fråga om kläder, husgeråd, smycken, klockor och andra artiklar, som tidigare uteslutande sålts kontant eller mot öppen kredit. Det förefaller antagligt, att det nya kreditsystemet skulle ha mött mindre motstånd, om det enbart kommit till användning vid försäljning av en grupp artiklar, vilka voro helt nya eller

[12] Se i not 1 anförda arbeten.

[13] Crisolli: Das Reichsgesetz betreffend die Abzahlungsgeschäfte. 1931 s. 10 f.

[14] Enligt ett av Crisolli s. 366 anfört formulär till hyreskontrakt. Samma formulär avtryckt hos Hoffmann & Wilke s. 90.

[15] Se av Crisolli s. 360 ff. anförda formulär samt Hoffmann & Wilke s. 78 ff.

[16] Se den av Crisolli lämnade redogörelsen för förarbetena till den tyska avbetalningsköplagen. Crisolli s. 21 f.

[17] Crisolli s. 13 ff.

tidigare endast sålts till en strängt begränsad köparekår, som t. ex. symaskiner, velocipeder och pianon. Konkurrensen med äldre företag hade då icke varit lika kännbar.

Den tyska lagen om avbetalningsköp.

De angivna förhållandena utgöra bakgrunden till den *tyska avbetalningsköplagen* (*Gesetz betreffend die Abzahlungsgeschäfte*) *av den 16 maj 1894*, vilken fortfarande är oförändrat gällande. Denna lag har icke till ändamål att direkt hindra eller försvåra avbetalningshandel i allmänhet. Dess uppgift är mera begränsad. Lagen, som endast reglerar förhållandet mellan parterna, söker att skydda köparen som den ekonomiskt svagare parten mot säljarens övermakt. Lagen vill genom tvingande bestämmelser begränsa rättsverkningarna av särskilt tryckande avtalsklausuler. Lagen är icke tillämplig, då mottagaren av varan är köpman. Man ansåg, att sådana köpare icke hade samma behov av skydd. Återtages godset, är köparen icke skyldig att svara för mera än den omedelbara skada säljaren lidit genom avtalets upplösning. Köparen skall således ersätta säljaren dennes särskilda kostnader i samband med köpet. Han skall vidare ersätta den skada han kan ha vållat å godset. Därjämte är köparen skyldig att betala en skälig lega för godsets nyttjande. Vid legans bestämmande skall hänsyn tagas till att godset kan ha minskat i värde, då köparen nyttjat detsamma. [18] Avbetalningsköplagen innehåller vidare en bestämmelse om jämkning av särskilda påföljder, som kunna vara förutsatta i avtalet. [19] Av intresse är även ett stadgande, som begränsar rättsverkningarna av en avtalsklausul, som föreskriver att återstående skuld förfaller till betalning, då köparen kommer i dröjsmål eller gör sig skyldig till annat kontraktsbrott. En dylik förfalloklausul kan med verkan avtalas endast för det fall, att köparen helt eller delvis försummar att betala minst två på varandra följande poster, vilka uppgå till minst en tiondel av köpesumman. [20, 21]

---

[18] Gesetz betr. die Abzahlungsgeschäfte. §§ 1, 2 och 5.

[19] § 4 stycket 1.

[20] § 4 stycket 2.

[21] Angående de närmare detaljerna i den tyska lagen se särskilt Crisolli s. 80 ff., Rühl s. 247 ff. och Samter: Kommentar zum Reichsgesetz betreffend die Abzahlungsgeschäfte. 1927.

Österrike.

Även i andra länder har avbetalningsköpet blivit föremål för särskild lagstiftning. I Österrike genomfördes år 1896 en »Gesetz betreffend Ratengeschäfte», vilken i likhet med den tyska lagen endast behandlar förhållandet mellan parterna. Även den österrikiska lagen skyddar på liknande sätt som den tyska lagen köparen mot en förverkandeklausul. [22] Vidare föreskriver lagen, att säljare, som förbehållit sig rätt att vid dröjsmål med köpeskillingen omedelbart kräva samtliga avbetalningsposter (s. k. »Terminverlust»), kan utöva denna rätt, endast om dröjsmålet avser minst två, omedelbart på varandra följande poster. [23] Utfärdas en skriftlig handling rörande köpet, är säljaren skyldig att senast vid godsets överlämnande tillställa köparen en avskrift av denna handling. [24] Lagen äger i likhet med den tyska lagen icke tillämpning vid handelsköp. [25]

Schweiz.

I Schweiz finnas bestämmelser rörande avbetalningsköp såväl i civillagen (Schweizerisches Zivilgesetzbuch) av den 10 december 1907 (Art. 715 och 716) som i lagen angående obligationsrätten (Das schweizerische Obligationenrecht) den 30 mars 1911 (Art. 226 och följande). Under förarbetena till civillagen rådde stora meningsskiljaktigheter. Med särskild styrka framhöll man, att svårartade missförhållanden voro rådande inom kreaturshandeln. Säljare återtogo sålda djur, vilka under köparens vård stigit i värde, samtidigt som de gjorde anspråk på erlagda avbetalningar som skadestånd. Avbetalningshandeln hade även straffrättsligt ogynnsamma verkningar. [26] Starka krav restes, att ägareförbehållet borde frånkännas all verkan. Man nöjde sig emellertid med en reglering, som avsåg att råda bot mot de svåraste missförhållandena i samband med avbetalningshandeln. [27] Det stadgades, att ägareförbehåll skulle

---

[22] Gesetz betr. Ratengeschäfte. § 2.
[23] § 3.
[24] § 5.
[25] § 10.
[26] Gmür: Kommentar zum ZGB. 1920 Art. 715.25.
[27] Gmür Art. 715.3.

registreras för att äga verkan.[28] Utan registrering medför förbehållet icke några rättsverkningar vare sig i förhållandet till tredje man eller i förhållandet mellan parterna.[29] Vidare föreskrevs, att ägareförbehåll vid kreatursh andel skulle vara ogiltigt.[30, 31]

Beträffande förhållandet mellan parterna märkes särskilt en bestämmelse, att säljare icke kan göra en förverkandeklausul gällande.[32, 33] Kompletterande regler angående ogiltigheten av en förverkandeklausul av samma innehåll som civillagens infördes senare i lagen angående obligationsrätten.[34] Säljaren måste, då han återtager godset, lämna tillbaka inbetalat belopp. Säljaren har emellertid anspråk på skälig lega för godset och ersättning för godsets värdeminskning genom slitning. Ytterligare regler angående partsförhållandet saknas.[35]

Frankrike, Storbritannien och Holland.

I *Frankrike* finnes icke en motsvarande reglering av avbetalningsköpet. Särskild lagstiftning i ämnet saknas, om man undantager lagen av den 29 december 1934 rörande köp av motorfordon, vilken emellertid endast reglerar säljarens förhållande till tredje man. En särskild lag om avbetalningsköp finnes i *Skottland*, Hire purchase and small debt (Scotland) act, 1932. Denna lag, som endast avser köp under 20 £, har tillkommit för att skydda köparen. Dess reglering av avtalets rättsverkningar är icke på långt när lika radikal som de kontinentala lagarnas. I *England* finnes däremot icke någon lagstiftning. Ett förslag till lag om avbetalningsköp (Hire purchase bill) har

[28] ZGB Art. 715.1.

[29] Gmür Art. 715.39.

[30] ZGB Art. 715.2.

[31] Bestämmelserna om registrering och om förbud mot ägareförbehåll vid kreatursh andel beröras ånyo nedan s. 68 f.

[32] ZBG Art. 716.

[33] Gmür Art. 715.3.

[34] Art. 227 OR. Reglerna i ZGB och OR angående rättsverkningarna av en förverkandeklausul äro praktiskt desamma. Att motsvarande regler finnas i båda lagarna beror på formella grunder. Se t.ex. von May: Das Abzahlungsgeschäft nach schweizerischem Recht. 1932 s. 83 f.

[35] Gmür Art. 716.5 ff., Fick: Das schweizerische Obligationenrecht. 1911 Art. 226 och 227 samt Egger: Kommentar zum ZGB. 1909 Art. 716.

emellertid framlagts i parlamentet och i maj 1938 antagits av underhuset. Man väntar, att förslaget utan större ändringar även skall bli antaget i överhuset. [36] Detta förslag äger icke tillämpning å köp över 100 £. I fråga om motorfordon gäller förslaget endast köp under 50 £. Även det engelska förslaget, som endast berör avtalets rättsverkningar i förhållandet mellan parterna, riktar sig mot de sociala missförhållandena i samband med avbetalningshandeln. Förslaget ger regler om säljarens rätt att återtaga godset. Det vill vidare tvinga säljaren att ge upplysning om kostnaderna vid köp på avbetalning. Avtalet, som skall vara skriftligt och undertecknat av köparen personligen, måste sålunda ange varans kontantpris. [37] I *Holland* regleras avbetalningsköpet av två lagar av den 23 april 1936. Den ena lagen, som ingår i den borgerliga lagboken, ger närmast bestämmelser om förhållandet mellan parterna; den andra lagen åter ger regler för försäljning på avbetalning. Enligt denna lag kräves tillstånd för att driva detaljhandel. Lagen innehåller även särskilda bestämmelser om agentverksamheten.

Amerikas Förenta Stater.

I Amerikas Förenta Stater har avbetalningsköpet underkastats rättslig reglering, åtminstone i de delstater, där Uniform Conditional Sales Act blivit antagen. [38] Denna lag behandlar både förhållandet till tredje man och förhållandet mellan parterna. Till frågan om förhållandet till tredje man återkommer framställningen senare i annat sammanhang. [39] Lagens reglering av partsförhållandet förtjänar en redogörelse. Då säljaren återtagit godset, är han skyldig att för köparens räkning förvara godset under 10 dagar. Betalar köparen under denna tid de poster, som kunna vara förfallna till betalning, jämte ränta samt kostnaderna för godsets återtagande, äger köparen rätt att återfå besittningen av godset samt att fortsätta att fullgöra

---

[36] Detta skrives i juni 1938.

[37] Chorley: The hire purchase bill. The modern law review. June 1938 s. 51 ff.

[38] Se nedan s. 80.

[39] Nedan s. 80 ff.

kontraktet, som om något dröjsmål icke hade inträffat. [40] Har säljaren på förhand underrättat köparen om sin avsikt att återtaga godset, äger icke köparen denna lösningsrätt. [41] Syftet med dessa bestämmelser är att öppna en möjlighet för köparen att fortsätta avbetalningsköpet, om han kan skaffa pengar till betalning av förfallna poster. [42, 43] Återlöser ej köparen godset inom tio dagar och har köparen vid återtagandet betalat 50 % av avbetalningspriset, är säljaren skyldig att för köparens räkning sälja godset på offentlig auktion. [44] Vid försäljningen skall ur godset utgå kostnaderna för försäljningen och för återtagandet samt det belopp, som återstår oguldet enligt kontraktet. Uppstår överskott, skall detta tillfalla köparen. [45] Förslår ej godset att täcka säljarens fordran, äger säljaren att av köparen kräva återstående belopp. [46] Även om köparen ej skulle ha betalat hälften av avbetalningspriset, må godset säljas på offentlig auktion, om köparen framställer begäran härom eller säljaren eljest finner det lämpligt. [47] Det normala är emellertid, att säljaren behåller godset och att köparen befrias från vidare betalningsskyldighet. [48] Lagen utgår från att köparen icke kan tänkas ha något tillgodohavande, där mindre än 50 % inbetalats, och att säljaren saknar intresse av att få rätt att kräva ett överskjutande belopp av den köpare, som icke förmått fullgöra sina förpliktelser. Det enklaste är då att utplåna alla rättsverkningar av avtalet. [49]

---

[40] UCSA § 18.

[41] § 17.

[42] Se Commissioners' Notes till §§ 17 och 18 av UCSA (återgivna hos Estrich: The law of instalment sales of goods. 1926 s. 1005 f.).

[43] Det synes framgå av lagtexten samt av Estrichs framställning § 20, § 331 in fine samt §§ 441 ff., att en avtalsbestämmelse, att vid dröjsmål samtliga poster skola vara förfallna till betalning (acceleration of payments), äger giltighet. Finnes en sådan klausul, skulle under denna förutsättning köparen, då han vill återlösa godset, nödgas gälda hela det återstående beloppet (och ej enbart enligt amorteringsplanen förfallet belopp). Stadgandet om köparens återlösningsrätt skulle i så fall icke vara av alltför stor praktisk betydelse.

[44] § 19.

[45] § 21.

[46] § 22.

[47] § 20.

[48] § 23.

[49] Commissioners' Note vid § 23.

Danskt lagförslag år 1895.

I Danmark blev frågan om en lagstiftning rörande avbetalningsköpet tidigare aktuell än i de övriga nordiska länderna. Redan år 1895 framlades i riksdagen ett förslag till »Lov om Afdragshandler», vilket mycket nära anslöt sig till den tyska lagen av år 1894. Olika uttalanden under riksdagsbehandlingen visade vilka missförhållanden, som vid denna tid voro förbundna med avbetalningshandeln i Danmark. Man klagade över, att avbetalningshandlare till oskäligt höga priser sålde klockor, urkedjor, speldosor, harmonikor, oljetryck och andra liknande artiklar. Man påtalade, att säljarna använde kringresande agenter, som lockade fattigt folk att köpa onyttiga föremål. Säljaren kunde sedan under hot om rättsliga åtgärder tvinga köparen att betala långt mer än han bort.[50] Särskilt klagade urmakarna, vilka besvärades av konkurrens med avbetalningsfirmorna,[51] samt pantlånarna, som enligt den danska rättens regler voro tvungna att till säljaren återställa pantsatt gods.[52] Man var allmänt avogt sinnad mot avbetalningshandeln. Inom vida kretsar önskade man med lagstiftningens hjälp hålla den växande avbetalningshandeln tillbaka. Enstaka röster höjdes emellertid även till försvar för avbetalningsköp. Man framhöll systemets sociala betydelse i vissa fall. En sömmerska finge genom att köpa en symaskin på avbetalning medel till sitt uppehälle. För en musiklärare hade ett avbetalningsköp av ett piano samma betydelse.[53] Exemplen med sömmerskan och pianoläraren hava blivit klassiska. De ha ständigt upprepats i alla debatter om avbetalningssystemets sociala berättigande.

Det danska förslaget, som behandlades under 1895—1896 och 1896—1897 års riksdagssessioner, ledde icke till lagstiftning. Icke heller hade ett enskilt initiativ i frågan vid 1907—1908 års session någon framgång.

---

[50] Landstingets Forhandlinger 30 okt. 1895 sp. 140 ff.

[51] Folketingets Forhandlinger 3 febr. 1896 sp. 3384.

[52] »Pantelaanerforeningens» i Köpenhamn skrivelse till »Landstingets Udvalg». Bilaga till »Udvalgets Betænkning» Rigsdagstidende 1895—1896 Tillæg B sp. 530 f.

[53] Folketingets Forhandlinger 3 febr. 1896 sp. 3368 ff. Se även lagförslagets motiv Rigsdagstidende 1895—1896 Tillæg A sp. 1810 f.

Frågan om en lagstiftning rörande avbetalningsköpet hade emellertid kommit på dagordningen i de nordiska länderna. Vid *1896 års nordiska juristmöte* framlades från norsk sida ett utkast till lagstiftning, vilket upptogs till diskussion vid det följande juristmötet år 1899. [54]

Gemensam nordisk lagstiftning.

De år 1901 tillsatta svenska och danska kommittéerna, som hade i uppdrag att bland annat utarbeta gemensam lagstiftning beträffande köp och byte av lös egendom, upptogo på sitt i september 1901 uppställda program frågan om övervägande av behovet av bestämmelser angående avbetalningsköp. Dessa kommittéer, som samarbetade jämväl med en norsk kommitté med motsvarande uppdrag, upptogo icke denna punkt till behandling vid arbetet med en lagstiftning rörande köp i allmänhet. Med hänsyn till ämnets fristående natur och de socialpolitiska synpunkter, som ansågos böra komma i betraktande, sköts frågan åt sidan. Sedan samarbetet för att åstadkomma överensstämmande lagstiftning å obligationsrättens område år 1909 återupptagits mellan Sverige, Norge och Danmark, enades delegerade från de tre länderna om en plan för det gemensamma lagstiftningsarbetet, som bland annat upptog »bestämmelser mot missbruk av ekonomisk övermakt och dylikt, särskilt angående köp på avbetalning och avtal om vite samt eventuellt även angående terminsaffärer». Förslag till lag om avbetalningsköp framlades i Sverige år 1914 i sammanhang med förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. Utkast till lagstiftning rörande avbetalningsköp förelågo samtidigt i Danmark och Norge. Den svenska kommitténs förslag förelades efter några jämkningar, tillkomna på initiativ av lagrådet, 1915 års riksdag. Kungl. Maj:ts förslag till lag om avbetalningsköp antogs av riksdagen samt utfärdades som lag den 11 juni 1915. I Norge tillkom »Lov om kjøp paa avbetaling» den 21 juli 1916. Den danska »Lov om Køb paa Afbetaling» är av den 8 maj 1917. Senare har Finland med förebild i de övriga nordiska ländernas lagar antagit en lag om avbetalningsköp av den 30 november 1933.

[54] Se Forhandlinger paa niende nordiske Juristmøde. 1899 s. 4 ff. samt Hambro: Om Afdragshandler. 1899 Bil. till juristmötets förh.

Att den tyska avbetalningsköplagen av år 1894 i flera avseenden tjänat som förebild vid det nordiska lagstiftningsarbetet, framgår med tydlighet. Den svenska avbetalningsköplagen har i likhet med den tyska begränsat sin uppgift till att skydda köparen mot tryckande avtalsvillkor — i första hand mot tillämpning av en förverkandeklausul. Lagens huvudstadganden reglera i detalj rättsverkningarna, då säljaren återtager godset. Lagen föreskriver att en uppgörelse skall äga rum mellan säljare och köpare. Därvid skall köparen räknas till godo värdet av godset, då det återtages, säljaren åter oguldna poster. I fråga om rättsverkningarna av godsets återtagande föreligger en väsentlig skiljaktighet mellan tysk och svensk rätt. Medan den tyska lagen utgår från, att säljare, som tar godset åter, icke äger att tillgodoräkna sig någon vinst på försäljningen, antager den svenska lagen i princip, att säljaren äger rätt att komma i samma förmögenhetsläge, som om avtalet blivit fullföljt och köparen följaktligen erlagt köpeskillingen för godset. På andra punkter däremot går den svenska lagens skyddsbestämmelser längre. Ett dröjsmål, som icke avser minst en post uppgående till en tiondel eller två poster om tillhopa en tjugondel av avbetalningspriset, får över huvud taget icke åberopas av säljaren. Denne äger således varken taga godset åter, utkräva post, som eljest ej vore förfallen, eller göra annan i avtalet stadgad särskild påföljd gällande, med mindre dröjsmålet har angiven omfattning. Köparen ges vidare rätt att lösa godset åter från säljaren inom fjorton dagar, sedan säljaren tagit godset tillbaka. Köparen har då att betala godsets värde samt vad säljaren enligt den företagna uppgörelsen kan hava haft att fordra. Lagen innehåller, utöver civilrättsliga regler om förhållandet mellan parterna, bestämmelser om rätt för säljaren att erhålla handräckning för godsets återtagande. Lagen gör icke någon skillnad mellan handelsköp och civila köp. Genom en föreskrift, att lagen icke äger tillämpning, när avbetalningspriset överstiger 3,000 kr., ha de fall uteslutits, där ett ingrepp till köparens skydd icke ansetts nödvändigt.

De danska och norska utkasten företedde i de civilrättsliga delarna endast obetydliga avvikelser från den svenska lagen. Vid behandlingen i odelstinget undergick det norska förslaget vissa ändringar. Påpekas må i detta sammanhang, att den före-

slagna värdegränsen, 3,000 kr., höjdes till 6,000 kr. Genom lag den 29 maj 1928 har gränsen höjts till 10,000 kr. Både de danska och norska lagarna innehålla bestämmelser, som öppna möjlighet för säljaren att utan föregående dom få handräckning för godsets återtagande. De norska handräckningsreglerna datera sin nuvarande avfattning den 29 maj 1928. Den norska avbetalningsköplagen innehåller därutöver en bestämmelse, att tillstånd kräves för yrkesmässig försäljning på avbetalning, då fråga är om köp under 500 kr.

Förarbetena till de nordiska avbetalningsköplagarna visa, att man i det stora hela hade en välvillig inställning till avbetalningshandeln. En omsvängning hade skett i förhållande till den avoga uppfattning om avbetalningshandeln, som kommit till uttryck vid den danska riksdagsbehandlingen under 1890-talet. Det rådde icke någon meningsskiljaktighet mellan de tre nordiska kommittéerna därom, att köp på avbetalning vore en omsättningsform, som måste anses oumbärlig. [55] I de svenska motiven påpekades avbetalningshandelns sociala betydelse. [56] Genom avbetalningshandeln bereddes möjlighet åt den obemedlade att komma i besittning av relativt dyrbara föremål,-vilka av honom kunde användas som produktionsmedel, exempelvis symaskiner och annat, som han behövde för sitt yrke, pianon för undervisningsbruk. Möjligheten att anskaffa möbler och annat bohag vore av betydelse för den, som endast därigenom bleve i tillfälle att grunda eget hem. Och även om köparen på grund av lättheten att erhålla kredit lockades att anskaffa för honom mindre behövliga föremål, bleve han å andra sidan tvungen till sparsamhet för att kunna i rätt tid erlägga förfallna avbetalningar.

Vissa missförhållanden framhöllos. Särskilt betonades, att de gängse kontraktsvillkoren voro för köparen oskäligt betungande. [57] Endast den norska kommittén — som föreslog införandet av ett koncessionssystem — uppehöll sig emellertid mera ingående vid denna sida av saken. [58]

---

[55] Svenska motiven s. 175.

[56] Svenska motiven s. 171.

[57] Svenska motiven s. 171 f.

[58] Norska motiven s. 13 f., 15 f. och 17.

Alltför djupgående ingrepp voro icke påkallade. Uppgiften var att i största möjliga mån söka inskränka de med avbetalningsköp förenade missförhållandena utan att lägga hinder i vägen för »den reella avbetalningshandeln». [59]

Den grundläggande uppfattningen, att avbetalningshandeln ägde en social betydelse, kom till synes även vid motiveringen av principerna för uppgörelsen mellan parterna. Befogade anmärkningar [60] kunde riktas mot de tyska, österrikiska och schweiziska lagarnas tanke, att säljaren icke vid godsets återtagande hade anspråk på annat än att bliva försatt i samma situation, vari han skulle ha befunnit sig, om avtalet aldrig blivit ingånget. Säljaren hade ett berättigat krav därpå, att till grund för skadeståndsberäkningen lades det intresse han ägt i avtalets uppfyllelse. Att avskära en säljare, som gjorde bruk av sin rätt att återtaga godset, från möjligheten att få ersatt den vinst, han skulle gjort på affären, syntes vara att gå längre än nödig hänsyn till köparen krävde. [61]

Svenskt utrednings- och lagstiftningsarbete efter avbetalningsköplagens antagande.

Frågan om en ändrad lagstiftning rörande avbetalningsköp har i vårt land efter tillkomsten av 1915 års lag om avbetalningsköp vid flera tillfällen varit aktuell. Jag vill här endast ange de viktigaste punkterna i det svenska utrednings-

[59] Svenska motiven s. 175.

[60] Svenska motiven s. 189, Danska motiven s. 12 och Norska motiven s. 17.

[61] Att det rättspolitiska läget helt förändrats och att icke längre samma värderingar voro härskande som vid behandlingen av 1895 års danska förslag, påpekades av Goos i ett anförande i landstinget den 10 januari 1917, vari han anbefallde det skandinaviska förslaget till antagande. Goos hade varit ordförande i det Udvalg av landstinget, vilket haft att behandla 1895 års förslag. Goos framhöll, att det kunde synas egendomligt, att han, som anslutit sig till det tidigare förslaget, talade för en lag, som byggde på andra principer. Förhållandena hade emellertid förändrats. 1895 års förslag vilade på den uppfattningen, »at man saa vidt muligt skulde bremse disse Køb paa Afbetaling, fordi de forudsattes næsten altid at være til Skade for Køberen». — — — »Forholdet er vel nu nok det, at der foregaar en Række højst hæderlige og legitime Forretninger af denne Art, som tjener baade Sælger og Køber godt, og at det derfor ikke gaar an at gøre Indgreb i hele dette Forhold i større Udstrækning, end det er nødvendigt». (Landstingets Forhandlinger 10 jan. 1917 sp. 510 ff.).

och lagstiftningsarbetet. En fylligare redogörelse finnes i min utredning med »Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp». [62]

På riksdagens begäran började år 1927 en utredning rörande det s. k. avbetalningssystemets omfattning och verkningssätt. Under utredningens gång framlades av kommerskollegium ett förslag till ändring av 1 § lagen om avbetalningsköp. Enligt den slutliga utformningen av detta förslag skulle ett ägareförbehåll sakna giltighet, då godset utgjordes av smycken eller av beklädnadspersedlar eller skodon. Ägareförbehållet skulle vidare vara utan verkan, då avbetalningspriset icke överstege 500 kr. Avbetalningsköplagen skulle bli tillämplig å köp upp till 5,000 kr. Detta förslag kom emellertid icke att läggas till grund för lagstiftning. Under utredningens gång hade uppmärksamheten i främsta rummet riktats på frågan om ägareförbehållets straffrättsliga verkningar. Det påtalades, att avbetalningssäljarna genom hot om åtal för förskingring, kunde frampressa betalning, om köparen icke kunde återställa godset. Då förskingringsbrott låg under allmänt åtal, utfördes polisundersökning och åtal utan några kostnader för säljaren. Säljaren utsattes icke heller för risken av en rekonventionstalan från köparens sida. På Kungl. Maj:ts förslag ändrades vid 1934 års riksdag åtalsreglerna rörande förskingring av gods köpt på avbetalning. Allmän åklagares åtalsrätt upphävdes. Enligt nuvarande lydelse av 22 kap. 21 § strafflagen må förskingringsbrott ej åtalas av annan än målsägande, »där gärningsmannen kommit i besittning av godset på grund av avtal enligt vilket äganderätten skall övergå å honom sedan för godset betingad betalning blivit helt eller delvis erlagd.» Utredningsarbetet ansågs emellertid icke avslutat. 1934 års riksdag anhöll om förnyad utredning av frågan om verkningarna av avbetalningshandeln.

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades jag den 30 april 1937 av chefen för justitiedepartementet för att inom departementet biträda med en förberedande utredning rörande en revision av gällande bestämmelser om avbetalningsköp. I min utredning av den 31 mars 1938 har jag framlagt riktlinjer

[62] Schmidt: Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp. 1938 s. 11 ff.

för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp. De olika punkterna i denna utredning skola, som omnämnts i förordet, redovisas och diskuteras även i denna avhandling.

Norska och danska reformvägar.

Enligt den *norska lagen om avbetalningsköp § 17* kräves, som nämnt, för yrkesmässig försäljning på avbetalning tillstånd av polismyndighet, då fråga är om försäljning av gods till ett lägre avbetalningspris än 500 kr. Tillståndet kan begränsas till vissa artiklar samt återkallas vid fara för missbruk. [63]

De norska polismyndigheterna ha i § 17 avbetalningsköplagen haft ett vapen mot avbetalningshandeln. År 1931 företog Oslo politikammer en fullständig revision av samtliga utfärdade tillstånd till avbetalningsförsäljning. Åtgärden företogs i samförstånd med Oslo Kjøbmannsforening. Tidigare tillstånd att bedriva avbetalningshandel i allmänhet begränsades till vissa bestämda varor samtidigt som tillstånd till avbetalningsförsäljning helt vägrades beträffande vissa varor. Sammanlagt ett 70-tal tillstånd indrogos. Den praxis, som Oslo politikammer följt efter denna tidpunkt, torde i stor utsträckning vara vägledande för andra polismyndigheter i Norge. Tillstånd ges sålunda enligt vad Oslo politikammer upplyst icke beträffande varor, som äro snabbt förbrukbara eller eljest lätt förgängliga, såsom manufakturvaror (gardiner, sängkläder), konfektionsvaror, skodon, glas, porslin och köksgeråd. Vidare ej heller för lyxvaror samt ej heller för billiga föremål eller små föremål över huvud taget, vilka lätt kunna förloras eller bliva stulna. Så vägras tillstånd till försäljning på avbetalning av damväskor, portföljer, reservoarpennor, ringar, armband, smycken, skridskor och skodon, kälkar och annan sportutrustning. Däremot lämnas tillstånd, under förutsättning att fråga är om nya varor, vid försäljning av möbler, mattor, ljuskronor, alla stora elektriska artiklar såsom ugnar, spisar, plattor, strykjärn, vidare musikinstrument, grammofoner (icke grammofonplattor), radioapparater, cyklar, barnvagnar, fotografiapparater, klockor, symaskiner, dammsugare o. s. v. För att hindra

[63] Se härom Norska motiven s. 16 f. och 38.

avbetalningsförsäljning från firmor, som arbeta enbart med agenter, uppställes vid beviljande av tillstånd kravet, att sökanden har butikslokal.

Den *danska »Næringsloven» den 28 april 1931* reglerar agentverksamheten i allmänhet. Det har i princip förbjudits att genom personliga hänvändelser upptaga beställningar från privatfolk. Tidigare funnos icke i dansk rätt motsvarande bestämmelser. [64] Den danska regleringen saknar motstycke i övriga nordiska länder. Den norska »handelsloven» innehåller visserligen bestämmelser i ämnet, men dessa lägga icke några direkta hinder i vägen för upptagande av beställningar å avbetalningsartiklar. [65] I Sverige sakna vi som bekant varje lagstiftning i ämnet.

Till grund för den danska lagstiftningen ligger det år 1926 framlagda »Betænkning om Revision af Næringslovgivningen». I detta betänkande [66] heter det, att personliga hänvändelser ofta vore till icke ringa olägenhet för befolkningen och skada för rättssäkerheten. Det betonas vidare, att »personlige Henvendelser ved Privatfolks Døre o. l. efter den stedfundne Udvikling indenfor Næringslivet i Almindelighed ikke synes at være nogen normal eller for Omsætningens Trivsel og Forbrugernes Tarv paakrævet Afsætningsform.»

Det är naturligt, att förutsättningarna för ett förbud mot agenthandel äro större i ett land som Danmark, som äger en tät bebyggelse och ett rikt utvecklat handelsliv, än i Norge och Sverige, där de långa avstånden skapa ett visst behov av rörlig handel. Man bör även märka, att de i »Næringsloven» angivna undantagen visserligen äro omfattande, men att de likväl icke äro så långt gående, att man kan säga, att den allmänna principen om förbud mot agenthandel upphäves. Som undantag angives till en början det fall, då hänvändelse sker på kundens uttryckliga anmodan. Vidare gäller icke förbudet hänvändelse till näringsidkare, då fråga är om varor, som de använda i sin näring, samt under samma villkor hänvändelse till jordbrukare och fiskare. Undantagna äro även varor, som kunna säljas i kring-

[64] Andersen: Næringsretten. 1932 s. 105 f.

[65] Lov om handelsnæring av 8. mars 1935. §§ 44 och 45.

[66] Betænkning om Revision af Næringslovgivningen. 1926 s. 62.

föringshandel såsom jordbruks- och husflitsalster, tidningar och tidskrifter. Två ytterligare undantag sikta direkt på handel, som drives på avbetalning. Det ena avser tryckta skrifter, ett undantag, som motiverats med hänsyn till folkupplysningen, [67] det andra sådana industriella produkter, vilkas egenskaper bäst kunna belysas genom direkt demonstration. Detta sista undantag tillkom under riksdagsbehandlingen. För rätt till agentförsäljning i detta fall kräves särskilt tillstånd av Handelsministeriet. Enligt upplysningar, som hämtats från Ministeriet, har tillstånd lämnats generalagenter och fabrikanter att genom agenter upptaga beställningar på symaskiner, dammsugare och kylskåp. Beträffande övriga varor t. ex. musikinstrument och radioapparater är agentförsäljning icke tillåten. [68]

I Danmark har även frågan om en revision av de rättsregler, som direkt reglera avbetalningsköpet, tagits upp till behandling. I en skrivelse av den 26 mars 1936 har Byretsdommer vid Köpenhamns Byret *Johs. Faurholt* framlagt spörsmålet om en ändring av avbetalningsköplagen. Faurholt bygger sin framställning på erfarenheter från den avdelning av Byretten, som har att handlägga handräckningsärenden enligt avbetalningsköplagen. Det betonas i skrivelsen, att det vore ett fel hos den danska avbetalningsköplagen, att den icke innehölle någon som helst begränsning av de föremål, som kunde köpas på avbetalning. Faurholt redogör för det i Sverige av kommerskollegium framlagda förslaget samt förordar ändringar i avbetalningsköplagen efter i huvudsak samma linjer som kommerskollegium.

Faurholts skrivelse har den 15 april 1936 av Byrettens President Svenning Rytter överlämnats till Justitsministeriet. Rytter anför därvid, att han i likhet med Faurholt vore av den uppfattningen, att 1. konsumtionsvaror, 2. rena lyxartiklar och 3. varor, avsedda som gåvor, samt 4. varor under ett visst värde icke borde kunna köpas på avbetalning.

Saken har sedermera förelagts Handelsministeriet för uttalande. Yttranden ha infordrats från ett antal handelsorganisationer. Av de inkomna uttalandena framgår, att handels-

---

[67] Betænkning om Revision af Næringslovgivningen s. 62.

[68] Se vidare Andersen s. 105 ff. och Arbøl: Lærebog i Næringsret. I 1936 s. 67 ff.

livets representanter i allmänhet ställa sig avvisande till tanken på en revision efter de av Faurholt angivna linjerna. Det hävdas, att frågan borde bli föremål för ett grundligt och allsidigt övervägande, innan några åtgärder vidtoges. Handelsministeriet har i en skrivelse till Justitsministeriet den 3 oktober 1937 uttalat sig för en utredning om en revision av avbetalningsköplagen.

Faurholts skrivelse har vidare givit anledning till en livlig diskussion över avbetalningshandeln i Ugeskrift for Retsvesen. [69]

I ännu ett sammanhang är avbetalningsköpets rättsliga reglering föremål för övervägande i Danmark. Den år 1930 tillsatta *konkurslagskommissionen* har att fatta ställning till frågan om ägareförbehållets rättsverkan i köparens konkurs. Detta spörsmål regleras nämligen av § 16 Lov om Konkurs av år 1872. Under sitt förberedande arbete har kommissionen diskuterat förslag i riktning att, frånsett vissa undantag, beröva ägareförbehållet giltighet i konkurs. Som varor, vilka skulle undantagas och till vilka således ägareförbehåll skulle kunna göras gällande, har man närmast haft i sikte gods, som kan betecknas som produktionsmedel, samt fortskaffningsmedel och bohag. Kommissionens förslag väntas föreligga under år 1938.

[69] Stoustrup: Lidt om en ny Afbetalingslov. UfR 1936 s. 225 ff., Ross: Om Afbetalingshandel. UfR 1936 s. 285 ff., Lorentzen: Om sund og osund Afbetalingshandel. UfR 1936 s. 253 ff. samt Stoustrup: Om Afbetaling. UfR 1937 s. 26 ff.

II. Avbetalningshandel och avbetalningskredit.

Ekonomiska och socialpolitiska synpunkter.

Avbetalningsartiklar och avbetalningsvillkor.

I de länder, där avbetalningssystemet fått stor spridning, äro samma eller likartade varor de viktigaste avbetalningsartiklarna. Avbetalningsvillkoren äro i fråga om kontantinsats och avbetalningstid i huvuddrag överensstämmande. En orsak till denna likformighet är, att avbetalningssystemet i betydande omfattning tillämpas vid försäljning av varor med internationell avsättning. Under systemets genombrottsår var den amerikanska symaskinen en ledande artikel. Under de senaste årtiondena har bilexporten från Förenta Staterna givit avbetalningssystemet en stöt framåt i ett stort antal länder. Samma försäljningsmetoder och försäljningsvillkor komma till användning på alla avsättningsområden. En förklaring till de likartade förhållandena är även att söka i den jämnlöpande tekniska utvecklingen. Över allt framställas nya industriella massprodukter, för vilka man söker avsättning inom vida grupper av befolkningen.

Emellertid finnas betydande skiljaktigheter i läget i det ena och det andra landet. Sociala och traditionella förhållanden spela en avsevärd roll. Än kunna olikheterna ha sin grund i inkomstfördelningen mellan samhällsklasserna eller i den allmänna levnadsstandardens höjd, än i nedärvda sedvänjor, som bestämma konsumtionens inriktning. Av väsentlig betydelse är vidare den rättsliga regleringen. Endast under förutsättning, att säljaren kan på ett nöjaktigt sätt säkerställa sin fordran å betalning för det sålda, är en rik utveckling av avbetalningssystemet tänkbar.

Enligt Seligmans år 1927 utgivna arbete »The Economics of instalment selling» [1], skulle avbetalningssystemet i Förenta Staterna i första hand tillämpas vid försäljning av *följande varor:* automobiler, traktorer och andra lantbruksmaskiner, pianon, grammofoner och radioapparater, tvättmaskiner, symaskiner, dammsugare, gasspisar och kylskåp, möbler och husgeråd, smycken samt kläder. Den största avbetalningsartikeln skulle vara automobilen, som enligt Seligmans beräkningar representerade omkring hälften av försäljningsvärdet av samtliga varor sålda på avbetalning.

I huvudsak samma avbetalningsartiklar möta i övriga länder. Vissa särdrag märkas likväl. I Tyskland synes sålunda avbetalningshandel med möbler och konfektionsvaror ha förhållandevis större betydelse än i övriga länder. [2]

Under den svenska utredning, som verkställdes med anledning av 1927 års riksdagsskrivelse, infordrades uppgifter från ett stort antal avbetalningsfirmor angående bland annat avbetalningsaffärernas omfattning samt tillämpade prissättningsgrunder och avbetalningsvillkor. Resultatet av denna undersökning sammanfattades i promemoria av den 4 februari 1930. Denna promemoria upptager som *svenska avbetalningsartiklar:* automobiler, motorcyklar och cyklar, separatorer och andra lantbruksmaskiner, musikinstrument, grammofoner, radioapparater och elektrisk armatur, dammsugare, symaskiner, skrivmaskiner och kassaregister, böcker, möbler och andra bosättningsartiklar samt konfektionsvaror. Lägger man till denna uppräkning även kreatur, särskilt hästar och grisar, beträffande vilka varor avbetalningshandel och annan kreditförsäljning mot ägareförbehåll fått en stor utbredning, torde de för närvarande viktigaste svenska avbetalningsartiklarna hava angivits.

Det finnes icke några exakta uppgifter om *avbetalningsförsäljningens omfattning* i dess helhet eller i förhållande till annan kreditförsäljning eller ock i förhållande till kontantförsäljning. Utförda beräkningar grunda sig i allmänhet på specialundersökningar av vissa områden. Dessa resultat kunna sedan

---

[1] Seligman I s. 92 ff., särsk. s. 117 f.

[2] Koch s. 162 ff.

sammanställas med mer eller mindre ungefärliga uppskattningar från affärsmän inom de branscher, där avbetalningssystemet tillämpas.

I sitt nyss anförda arbete har Seligman med stor noggrannhet verkställt en beräkning av avbetalningshandelns andel av detaljhandeln. Seligman stöder sina uppgifter på material från åren 1925 och 1926. Enligt dessa beräkningar skulle automobiler säljas till 57—59 % på avbetalning. Denna siffra är betydligt lägre än de tal som tidigare varit allmänt antagna. Föregående uppskattningar hade utgått från en avbetalningsförsäljning av 75—80 %.[3] Beträffande pianon, möbler och radioapparater uppskattas avbetalningsförsäljningen av Seligman till omkring 75—80 %.[4] Avbetalningsförsäljningen i dess helhet skulle i Förenta Staterna utgöra årligen 4.5 milliarder dollars av en total detaljhandelsförsäljning om 38 milliarder.[5]

Den svenska undersökning, som finnes redovisad i 1930 års promemoria, omfattar 150 firmor med avbetalningsförsäljning. Den största delen av dessa firmor hava lämnat uppgifter för vissa år rörande dels totalomsättningens och dels avbetalningsförsäljningens storlek. Materialet är för litet för att kunna ge stöd för några direkta slutsatser. Vidare må märkas, att det icke omfattar sådana firmor, som ha ingen eller obetydlig försäljning på avbetalning. Om man emellertid utväljer några varugrupper, för vilka ett större antal uppgifter finnas, når man följande resultat beträffande avbetalningsförsäljningen i Sverige år 1927. För gruppen automobiler, motorcyklar och velocipeder utgjorde avbetalningsförsäljningen 40 %, för symaskiner 85 %, dammsugare 87 %, flyglar, pianon och orglar 54 %, allt i ungefärliga siffror av totalförsäljningen. Uppgifterna må anses någorlunda tillförlitligt ange avbetalningsförsäljningens omfattning, då inom de nämnda varugrupperna ren kontanthandel eller öppen kreditgivning endast undantagsvis torde förekomma.

1930 års promemoria lämnar också vissa upplysningar rörande *avbetalningshandelns utveckling*. Enligt uppgifter från firmorna inom gruppen automobiler, motorcyklar och veloci-

[3] Seligman I s. 111 f. och II s. 400 ff. (s. 472).
[4] Seligman I s. 103 f., 107 och 113.
[5] Seligman I s. 92 ff., särsk. s. 117 ff.

peder var avbetalningsförsäljningen i förhållande till den totala försäljningen år 1920 12 %, 1924 31 %, 1925 30 %, 1926 34 % och 1927 40 %, för dammsugare utgjorde avbetalningsförsäljningen motsvarande år 14, 63, 84, 86 och 87 %. Vissa branscher, där avbetalningssystemet är äldre än i de sist angivna varugrupperna, förete icke samma relativa stegring. För gruppen symaskiner varierar siffran för samtliga ovan angivna år mellan 84 och 85 %, för gruppen flyglar, pianon och orglar mellan 39 och 58 % (för år 1927 54 %). De siffror, man kunnat få fram, visa i sin helhet starkt stigande tendens. Detta förhållande förklaras i första hand därav, att en stor del av de uppgiftslämnande firmorna börjat försäljning på avbetalning först under senare år. Även av andra grunder äro uppgifterna för senare år fullständigare än för tidigare. Avbetalningsförsäljningens andel av totalförsäljningen visar icke någon motsvarande stegring. Siffrorna må likväl nämnas, då de kunna sägas angiva att avbetalningshandeln åtminstone hållit jämna steg med den allmänna ökningen av omsättningen inom de branscher, som sälja på avbetalning.

För de 103 firmor, som lämnat uppgifter rörande dessa frågor, ger utredningen följande resultat:

	1913	1920	1924	1925	1926	1927
Hela försäljningen (miljoner kronor)	7.2	41.5	71.0	90.2	100.2	110.9
Därav på avbetalning (miljoner kronor)	4.9	19.6	31.1	41.1	48.3	52.4
Procent av totalförsäljningen	68.1	47.3	43.8	45.6	48.2	47.3

De ur 1930 års promemoria redovisade uppgifterna rörande avbetalningsförsäljningens andel inom olika varugrupper stämma någorlunda överens med uppgifter och uppskattningar, avseende år 1935, som jag personligen inhämtat från ett antal olika företag. Avbetalningsförsäljning av automobiler skulle — som man kunnat vänta — något ha tilltagit i omfattning. Avbetalningsförsäljningen skulle för år 1935 ha uppgått till 50 % av totalförsäljningen. Den tidigare för år 1927 redovisade siffran 40 % omfattar visserligen även motorcyklar och velocipeder, men dessa artiklar utgöra en så liten del av hela försäljningsbeloppet, att jämförelsen icke nämnvärt förryckes. För dammsugare utgjorde avbetalningsförsäljningen år 1935 70 % (1927 87 %); symaskiner 1935 70 % (1927 85 %). Även

om dessa på privata uppskattningar och uppgifter grundade siffror, som avse lätt överskådliga branscher må anses någorlunda tillförlitliga, kunna de icke ge annat än en ungefärlig vägledning om det nuvarande tillståndet. Avbetalningsförsäljningens andel av detaljhandeln växlar — sannolikt efter olika linjer inom olika varugrupper — med förändringarna i det allmänna ekonomiska läget.

Under 1927 års avbetalningsutredning anskaffades som nämnts uppgifter om avbetalningsvillkor samt försäljnings- och prissättningsmetoder. Dessa uppgifter ha icke blivit föremål för bearbetning. Åtskilliga upplysningar skulle stå att nå, men dessa skulle likväl vara av litet värde, då materialet, som avser tiden före år 1928, numera är föråldrat. Det må därför vara lämpligare att lämna vissa upplysningar om *kontantinsats, avbetalningstid och kostnader för avbetalningskrediten* med utgångspunkt från uppgifter avseende åren 1936 och 1937, som jag erhållit på privat väg från ett trettiotal representativa avbetalningsfirmor.

Att få en bild av kontantinsatsens storlek och avbetalningstidens längd möter icke några svårigheter. Det är likaledes i allmänhet möjligt att få upplysningar, om hur kontantpriset förhåller sig till avbetalningspriset. Genom att jämföra kontantpris och avbetalningspris kan man erhålla en utgångspunkt för bedömande av kostnaderna för avbetalningskredit. Åtskilliga omständigheter, vilka senare komma att närmare diskuteras, göra emellertid en sådan jämförelse missvisande.

Kostnaden för avbetalningskrediten beräknas på följande sätt:

Om kontantpriset betecknas med K kr., avbetalningspriset med K + D kr. och kontantinsatsen vid godsets mottagande med A kr., så är tydligen:

Det krediterade beloppet	K—A kr.
Köparens räntekostnad för den erhållna krediten ..	D kr.

Köparen har att varje månad fullgöra en avbetalning å hela skulden, så väl det krediterade beloppet som räntekostnaden. Det antages, att köparen varje månad avbetalar ett lika stort belopp å det krediterade beloppet och å räntekostnaden. Om avbetalningstiden är *n* månader, är varje avbetalning $\frac{K-A}{n} + \frac{D}{n}$ kr.

Vid beräkning av räntefotens storlek måste hänsyn tagas till, att det krediterade beloppet minskar, alltefter som avbetalningarna fullgöras. Till slutet av första månaden utestår hela lånet, K — A kr., till slutet av den föl-

jande månaden utestå $(K—A) \cdot \frac{n—1}{n}$ kr., till slutet av den därpå följande månaden $(K—A) \cdot \frac{n—2}{n}$ kr. o. s. v. till den n:te månaden, då endast $(K—A) \cdot \frac{1}{n}$ kr. återstå av det krediterade beloppet. Ett sådant lån motsvarar ett lån å det krediterade beloppet, som står ute halva antalet månader plus en halv månad. En addition av den aritmetiska serie, som utgöres av $1 + \frac{n—1}{n} + \frac{n—2}{n} +$ o. s. v. $\ldots . \frac{1}{n}$, ger nämligen som resultat $\frac{n+1}{2}$. Räntefoten kan nu uträknas med hjälp av följande ekvation:

$$\frac{(K—A) \cdot P \cdot (n+1)}{12 \cdot 100 \cdot 2} = D.$$

Kapitalet är (K—A), den sökta räntefoten P, tiden $\frac{n+1}{2}$ och räntekostnaden D.

Ett sifferexempel åskådliggör det sagda. Antag att en vara kostar kontant 100 kr. Avbetalningspriset är 10 kr. högre eller 110 kr. Kontantinsatsen är 20 kr. och avbetalningstiden 10 månader. Det krediterade beloppet utgör följaktligen 80 kr. Under 10 månader har köparen att betala 9 kr. i månaden, varav 8 kr. kunna anses utgöra avbetalning å lånet och 1 kr. betalning av ränta. Detta lån, som minskar med 8 kr. varje månad, motsvarar ett lån å samma belopp, 80 kr., som i sin helhet står ute 5.5 månader.

I det angivna exemplet är D = 10 kronor
K—A = 80 kronor
n = 10 månader
och alltså P = 27.3 %.

Ovanstående beräkningar ha utförts under den förutsättning, att ränta betalas med lika stort belopp varje månad. Hänsyn har följaktligen icke tagits till, att den utestående krediten vid avbetalningstidens början är större än vid avbetalningstidens slut. Räntan kommer således att inflyta något för sent, om man anser att ränta vid varje månads slut bör erläggas för det belopp, som stått ute under månaden. Ej heller under denna förutsättning, vilken utan att avsevärt förändra resultatet leder till betydligt mera komplicerade räkningar, skulle man emellertid ernå *full* jämförelse med sedvanliga låneräntor. Då fråga är om exempelvis banklån, som löpa mot viss årlig ränta, föreligger nämligen i allmänhet icke den angivna förutsättningen. Räntan debiteras i regel i efterskott för längre perioder än en månad, vanligen för tre eller sex månader. Inkongruensen mellan ränteberäkningar utförda under dessa olika förutsättningar är dock obetydlig. Man kan därför icke rikta någon invändning mot en jämförelse mellan på ovan angivna sätt uträknade procenttal och sedvanliga bankräntor.

Avbetalningsvillkoren vid försäljning av *automobiler* äro lätta att fastställa. Huvuddelen av försäljningen behärskas av några få fabrikanter, vilka ha fasta återförsäjare på olika

platser i landet. Avbetalningskontrakten belånas regelmässigt av försäljaren antingen hos själva huvudföretaget eller hos ett självständigt finansieringsföretag; ofta även hos någon av affärsbankerna. Långivarna äga ett bestämmande inflytande över avbetalningsvillkoren.

Kontantinsats vid köp av en ny bil utgör som regel 25—30 % av bilens katalogpris. Vanligt är att köparen lämnar en gammal bil i byte, som helt eller delvis ersätter kontantinsatsen. Det faktiska kontantbeloppet pressas ned, om bytesvagnen åsättes ett högre pris än sitt verkliga saluvärde. Detta torde ofta inträffa, då konkurrens föreligger mellan olika säljare. Då säljare på grund av avtal med sina leverantörer icke äro berättigade till en öppen nedslagning av listpriset, måste nämligen varje priskonkurrens ske i form av en uppvärdering av köparens bytesvagn. För begagnade vagnar uppgår den föreskrivna kontantinsatsen ofta till 40 %.

Den återstående delen av köpeskillingen erlägges — liksom fallet är beträffande nästan samtliga avbetalningsartiklar — i lika stora månatliga poster. Nya person- och lastbilar säljas i allmänhet på tjugofyra månader. Stundom förekommer även trettiosex månader, särskilt då fråga är om försäljning av omnibussar och stora lastvagnar. Avbetalningstiden för begagnade bilar utgör normalt icke mer än tolv månader.

Kontantinsats och avbetalningstid äro emellertid i viss grad beroende av köparens personliga förhållanden. En köpare, som skall använda bilen i sitt yrke (en s. k. »nyttobil»), torde i allmänhet kunna påräkna mindre kontantinsats och längre amorteringstid, än en annan köpare (köpare av s. k. »nöjesbil»).

Kostnaden för avbetalningskrediten angives i de flesta fall som en viss procent årlig ränta på avbetalningsbeloppet (det krediterade beloppet) under amorteringstiden. Efter amerikanskt mönster talar man i detta fall om en »flat rate». Den angivna räntesatsen är icke att jämställa med en viss procent årlig ränta i vanlig mening. Räntan räknas å avbetalningsbeloppet under hela kredittiden och icke å det vid varje tidpunkt utestående beloppet. Hänsyn tages således icke till att säljarens fordran sjunker allt efter som avbetalningarna fullgöras. Om den i kontraktet angivna »flat»-räntan är 5 eller 6 %, är därför den faktiska årsräntan å det försträckta beloppet i det

närmaste den dubbla eller 9—11 %. Stundom förekommer emellertid även en ränta om ungefär 6 % å det vid varje tidpunkt utestående beloppet.

Avbetalningsvillkoren vid försäljning av *flyglar, pianon* och *orglar* äro förhållandevis fördelaktiga. Kontantinsatsen är låg, avbetalningstiden lång och räntekostnaden liten. Detta har i första hand sin förklaring i att de naturliga förutsättningarna för kreditgivning äro stora. En flygel eller ett piano har en mycket stor varaktighet och erbjuder följaktligen en god säkerhet. Köparna tillhöra i allmänhet samhällsgrupper med goda betalningsvanor. Av betydelse är även den rika erfarenhet, som man under tidens lopp samlat inom denna bransch. En kontantinsats av 5—10 % och en avbetalningstid upp mot fyra år förekommer ofta. Vid avbetalningsköp erlägges 4.5—6 % ränta å det vid varje tidpunkt utestående beloppet. Det är här fråga om en årlig ränta beräknad på vanligt sätt. Stundom förekommer även en räntesats av omkring 5 % »flat». Vid bestämmande av kostnaden för avbetalningskrediten måste hänsyn tagas till att avbetalningsköparen icke kommer i åtnjutande av en allmänt förekommande kassarabatt om 5 %. Den faktiska räntan kommer därför som regel att ligga omkring 9 %.

En gynnsam bild ger även försäljningen av *symaskiner* och *dammsugare*. Kontantinsatsen vid köp av en symaskin utgör endast omkring 3 % av avbetalningspriset; avbetalningstiden är ofta nära tre år. Vid köp av dammsugare är kontantinsatsen 4 % och avbetalningstiden två år. Kontantinsatsen är i dessa fall lika stor som en var av de följande avbetalningarna. En dammsugare, som kostar 250 kr. köpes således mot 10 kr. kontant och 10 kr. i månaden under två år. En jämförelse med kontantpriset, som ligger för en symaskin 10—15 % lägre och för en dammsugare 10 % lägre än avbetalningspriset, visar, att räntekostnaden utgör 12—15 %.

Avbetalningsvillkoren för *radioapparater*, olika elektriska artiklar, skrivmaskiner och cyklar ha icke nått samma stabilitet, som villkoren vid försäljning av tidigare behandlade artiklar. Särskilt skiftande äro förhållandena inom radiobranschen. Den starka konkurrensen och den fortskridande tekniska utvecklingen driva åtskilliga säljare att föra en försäljningspolitik, som

icke är försvarlig på lång sikt. Kontrollen över de agenter, som förmedla köpen, lämnar på sina ställen åtskilligt övrigt att önska. Svenska radiointressentförbundets allmänna försäljningsvillkor, vilka ett stort antal detaljhandlare söka att upprätthålla, föreskriva en handpenning av 20 % av listpriset och en avbetalningstid icke överstigande ett år. Vid försäljning på avbetalning skall den oguldna delen av köpeskillingen förhöjas med 10 %. Vid kontantförsäljning får kassarabatten icke överstiga 2 % av listpriset. Om man utgår från en avbetalningstid av 10 månader som är vanligen förekommande, blir räntan å det krediterade beloppet 27 %. Tillämpas, som stundom sker, samma villkor vid en kortare avbetalningstid, bli kostnaderna givetvis större. Vid köp av cykel fordras en kontantinsats av omkring 25 % och medges en avbetalningstid av nio månader. Avbetalningsköparen erhåller icke den kontantrabatt om 10 % av listpriset, som kontantköparen kan påräkna. Räntekostnaden blir under dessa förhållanden omkring 36 %.

För *möbler, mattor* och *husgeråd* finnas inga allmänt vedertagna prissättningsgrunder. En del företag driva endast kontantförsäljning och försäljning mot öppen kredit. Avbetalningsfirmorna, vilka torde utgöra den största gruppen, skilja ofta icke på avbetalningspris och kontantpris. Kontantinsatsens storlek och avbetalningstidens längd växla avsevärt.

Böcker intaga en särställning bland avbetalningsartiklarna. Avbetalningspris och kontantpris sammanfalla. Liksom vid symaskiner och dammsugare har kontantinsatsen i regel samma storlek som en var av de följande avbetalningsposterna. Avbetalningstiden torde stundom uppgå till tre år eller mera.

Beträffande *klockor, smycken, fotografiapparater, reservoarpennor* och liknande avbetalningsartiklar är det omöjligt att redovisa allmänt vedertagna försäljningsvillkor. Detsamma gäller kläder. Några exempel må emellertid lämnas, som belysa förhållandena. Klockor säljas i vissa fall mot en kontantinsats motsvarande en tredjedel av avbetalningspriset och på en avbetalningstid av sex månader. Avbetalningsköparen förlorar en kontantrabatt om 10 %, vilken emellertid även kommer honom till godo, om han fullgör betalningen inom tre månader. Kreditkostnaden motsvarar i detta fall omkring 60 % ränta. En fotografiapparat säljes mot 20—33 ⅓ % kon-

tant och på en avbetalningstid av 10 månader. Kassarabatten vid kontantköp utgör 5 %. Avbetalningspriset erhålles genom ett tillägg av 10 % till listpriset. Kostnaden motsvarar i detta fall en ränta av 45—55 %. Kläder säljas mot en kontantinsats av 33 ⅓ %. Avbetalningstiden överstiger sällan 6 månader. Stundom lägges vid köp på avbetalning 10—20 % till kontantpriset. Är avbetalningspriset listpris, erhålles vid kontant betalning eller vid betalning inom tre månader en rabatt av 10 %. Räntekostnaderna växla i dessa fall från omkring 60 till över 100 %.

Försäljning av *kreatur* torde i främsta rummet avse hästar och grisar. Hästar torde i viss utsträckning säljas på avbetalning till småbrukare och skogsarbetare mot månatliga avbetalningar. Grisar, som i regel säljas för uppfödning och slakt, betalas med ett mindre belopp vid mottagandet och med återstoden vid en senare tidpunkt — t. ex. sex månader efter köpet — då grisarna beräknas vara färdiga för slakt. Det är icke möjligt att bestämt angiva kreditkostnaderna, då relationen mellan avbetalningspris och kontantpris icke kan fastställas. Det finnes emellertid skäl att antaga, att kostnaderna vid köp av kreatur motsvara en lika hög ränta som i de senast angivna exemplen.

Faktorer, som bestämma kontantinsats och avbetalningstid.

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen äro avbetalningsvillkoren synnerligen skiftande. Skall godset utgöra full säkerhet för säljarens fordran, bör avbetalningstidens längd och kontantinsatsens storlek avpassas så, att godset under hela amorteringstiden har ett värde motsvarande säljarens fordran. Avbetalningstidens längd måste bestämmas med hänsyn tagen till godsets hållbarhet. Uppenbarligen kan en symaskin eller en dammsugare säljas på betydligt längre tid än en kostym kläder. Kontantinsatsen bör, om säljaren skall nå full trygghet, motsvara såväl kostnaden för försäljningen som den värdeminskning godset undergår omedelbart som det tages i bruk. En hög kontantinsats har även betydelse från andra synpunkter. Säljaren når endast sådana köpare, som ha förmåga att spara det belopp, insatsen representerar. Köparen har redan vid godsets mottagande gjort så stora uppoffringar, att han har ett intresse

av att köpet icke skall gå åter. Risken att komma i förbindelse med bedrägliga köpare är icke så stor. Det erbjuder icke någon fördel att köpa gods i syfte att senare pantsätta eller sälja det vidare. [6]

Från försäljningssynpunkt är det emellertid fördelaktigt med en låg kontantinsats och en lång avbetalningstid. Säljaren kan nå även sådana köpare, som sakna eget kapital eller som avskräckas av en stor kontantinsats och stora månatliga avbetalningar. Ovan har givits åtskilliga exempel, där kontantinsatsen icke är större än en var av de följande avbetalningarna. Tydligt är emellertid, att krediten under sådana förhållanden i hög grad bygger på förtroende till köparens personliga betalningsförmåga. [7]

Närmare om kostnaden för avbetalningskrediten. [8]

Vid en jämförelse mellan olika avbetalningsvillkor möta svårigheter på den grund, att förhållandet mellan kontantpris och avbetalningspris icke angives på likartat sätt. Exempel ha tidigare lämnats på följande vägar att bestämma avbetalningspriset: (a) en viss procent årlig ränta å det vid varje tidpunkt utestående beloppet, (b) en sådan ränta jämte förlusten av en kassarabatt, (c) en ränta, räknad »flat», d. v. s. å det krediterade beloppet under hela avbetalningstiden, (d) ett pristillägg, (e) ett pristillägg jämte förlust av kassarabatt och (f) förlust av kassarabatt.

Samtliga metoder — bortsett från den enkla ränteberäkningen vilken endast undantagsvis förekommer — äro ägnade att ge köparen en skev föreställning om de kostnader, som äro förenade med avbetalningskredit i förhållande till andra former av kredit. En köpare torde i allmänhet icke ha klart för sig innebörden av ränteberäkning enligt »flat»-systemet; icke heller torde han kunna bedöma merkostnaden vid vissa procents tillägg eller avdrag i förhållande till ett listpris. Man skulle kunna hävda, att ett enkelt tillägg eller avdrag ger köparen fullständig upplysning om de faktiska kostnaderna. Köparen

[6] Jämför Björnbom: Några spörsmål rörande avbetalningsköp. TfR 1935 s. 135 ff., särsk. s. 151 ff.

[7] Jämför nedan s. 49 ff.

[8] Se även ovan s. 32 f.

saknar emellertid i regel förmågan att sätta skillnaden mellan avbetalningspris och kontantpris i relation till kontantinsatsens storlek och avbetalningstidens längd. Tillämpas olika prissättningsgrunder av företag i samma bransch, kunna lätt sådana påtagliga förhållanden som kontantinsatsens storlek och avbetalningstidens längd få större betydelse i konkurrensen än de verkliga kostnaderna för avbetalningskrediten. Det ligger således nära till hands, att den fria konkurrensen mellan olika företag i vissa fall har till följd, att köparekåren erbjudes mindre kontantinsats och längre avbetalningstid utan att den faktiska kostnaden för avbetalningskrediten därför behöver bli lägre. Ett företag, som säljer bilar, fordrar kanske en ränta på 6 %, ett annat 12 %, en firma, som säljer kläder, fordrar ett tillägg, som motsvarar 50 % ränta, en annan, som arbetar på samma plats och med samma socialgrupper 100 %.[9]

De tidigare lämnade uppgifterna rörande räntan å avbetalningskredit kunna sägas ge en bild av den faktiska kostnaden, *endast under förutsättning, att kontantpris och avbetalningspris rätt avvägts mot varandra.* Relationen mellan dessa priser kan ha bestämts på sådant sätt, att antingen avbetalningsköparna eller kontantköparna intaga en särskilt gynnad ställning. Avbetalningstillägget kan vara antingen lägre eller högre än säljarens direkta kostnader. En felaktig avvägning föreligger

---

[9] I »Law and contemporary problems, Duke University, School of Law», »Instalment selling». April 1935, s. 189 ff. lämna William Trufant Foster och Le Baron R. Foster i en artikel »Rate aspects of instalment legislation» en redogörelse för i Förenta Staterna verkställda undersökningar rörande kostnader vid köp på avbetalning. En undersökning, som avsåg mer än 100 fall, visade de variationer i räntekostnaderna, som anges i nedanstående tabell. Liknande resultat hade även nåtts vid en annan likartad undersökning:

	Per Annum Rate
New Automobiles *	21.9 % to 32.9 %
Used Automobiles *	34.8 % to 47.1 %
Refrigerators	8.3 % to 51.8 %
Furniture	6.0 % to 55.5 %
Radios	11.5 % to 98.3 %
Automobile Tires	33.6 % to 106.1 %
Stoves	0 % to 68.6 %
Other Commodities	0 % to 103.7 %

* Includes fire, theft, and sometimes collision insurance.

uppenbarligen vid försäljning av böcker, där avbetalningspriset är detsamma som kontantpriset. En prissättning till fördel för avbetalningsköparen kan från säljarens synpunkt vara fullt försvarlig. Dyrbara bokverk, vilka äro de största avbetalningsartiklarna (samlade verk av berömda författare, uppslagsverk, lexika o. d.), ha endast en begränsad avsättning till kontantköpare. Huvuddelen av tillverkningskostnaderna är fast. Varje nytt exemplar i en upplaga representerar endast en obetydlig merutgift för förläggaren. Förläggaren har vidare ett intresse av att på en gång få avsättning för hela sin upplaga. Han får då omedelbart tillbaka investerat kapital och undviker utgifter för förvaring av osålda böcker. En avbetalningsförsäljning till kontantpris med lång avbetalningstid är fördelaktig, om förläggaren når köpare, som annars icke skulle uppträda som kunder, eller sådana köpare, som han först i framtiden skulle kunna räkna med som spekulanter. Även i andra fall, då fråga är om artiklar, som till övervägande del säljas på avbetalning, har säljaren ett intresse av att hålla ett lågt avbetalningspris. Ett lågt avbetalningspris måste alltid till en viss grad verka stimulerande på efterfrågan. Detta förklarar det relativt låga avbetalningstillägget vid försäljning av symaskiner och dammsugare. Ett tillägg, som enligt vad jag konstaterat, motsvarar en årsränta av 12—15 %, lär nämligen icke kunna ge sedvanlig förräntning av nedlagt kapital, då fråga är om så små avbetalningsposter som 10 kr. i månaden. Icke ens beträffande bilar visa siffrorna en fullständig balans. De lämnade uppgifterna om avbetalningskostnader avse återförsäljarnas kostnader för finansiering av avbetalningskontrakt. En säljare, som svarar för köpets fullgörande, borde givetvis, om avbetalningsförsäljning skall bli lika fördelaktig som kontantförsäljning, debitera köparen en viss riskpremie. Så sker emellertid icke. Det torde också undantagsvis inträffa, att avbetalningspriset sättes alltför högt, om säljaren föredrager att sälja mot kontant betalning, men likväl icke anser sig kunna vägra att lämna avbetalningskredit.

Ännu en omständighet försvårar undersökningen och förrycker jämförelsen mellan kostnaderna i olika fall. Om kostnaden fastställts som en viss ränta, står kostnaden i relation till den tid köparen utnyttjat sin kredit. Utgör kostnaden ett fast

tillägg, ger en omräkning till en årlig ränta kostnaden vid punktlig betalning. Den genomsnittliga kredittiden kommer emellertid, då åtskilliga köpare betala något i efterhand, att överstiga den i avbetalningsvillkoren förutsatta. [10]

Det är således tydligt, att en jämförelse mellan avbetalningspris och kontantpris icke kan anses som en fullt tillfredsställande metod, om man vill fastställa de faktiska kostnaderna vid försäljning på avbetalning. Alltför många störande faktorer inverka på avvägningen mellan avbetalningspris och kontantpris.

Bland de kostnader säljaren har att bestrida märkas till en början ränta å nedlagt eller upplånat kapital samt avskrivningar för förluster å utestående fordringar. Själva kapitalkostnaden bestämmes, i den mån säljaren icke arbetar med egna medel, av kostnaden för upplåningen. Dessa kostnader uppgå ofta till en betydlig höjd, särskilt då fråga är om försäljning av billiga avbetalningsartiklar. Säljarens rätt enligt avbetal-

[10] Vissa uppgifter, som ställts till mitt förfogande av ett danskt bokförlag, äro belysande. Förlaget företager årligen en statistisk undersökning av köparnas betalningsvanor. 12 poster förfalla till betalning varje år. Kunderna uppdelas i följande grupper:

A-kunder, som betalt 9—12 avbetalningar under året.
B-kunder, som betalt 6—8 avbetalningar under året.
C-kunder, som betalt 0—5 avbetalningar under året.
D-kunder, som betalt 0 avbetalningar under året.
E-kunder, beträffande vilka indrivningsåtgärder vidtagits genom fordringens överlåtande till inkassering av sakförare. Fördelade efter belopp utgjorde dessa grupper den 1 jan. 1937:

A-kunder 69 %
B-kunder 14.9 %
C-kunder 13.8 %
D-kunder 1.5 %
E-kunder 0.8 %

Fördelade efter antal:
A-kunder 70.2 %
B-kunder 14.3 %
C-kunder 13.1 %
D-kunder 1.7 %
E-kunder 0.7 %.

Dessa tal avvika endast obetydligt från motsvarande tal under de närmast föregående 4—5 åren.

I detta sammanhang förtjänar att anmärkas, att förlagets förluster å utestående fordringar utgöra omkring 1 %.

ningskontrakten kan då icke utan svårighet pantsättas eller överlåtas som säkerhet för en långivares fordran. Köparen måste underrättas, om en giltig pantsättning eller överlåtelse skall komma till stånd. Denna formalitet är mycket besvärlig vid belåning av kontrakt å små belopp. Förlusterna å utestående fordringar äro i första hand beroende av vilken kreditkontroll säljaren utövar samt vilken säkerhet godset kan erbjuda. Några siffror kunna icke angivas. Helt allmänt torde kunna sägas, att denna post som regel är låg vid försäljning av dyrbara avbetalningsartiklar som bilar och pianon, men hög vid försäljning av billiga varor, såsom kläder, klockor och fotografiapparater.

Avbetalningsköpet kräver från säljarens sida ett betydligt större arbete än kontantköpet. Säljaren måste vid köpets avslutande skaffa upplysningar om kundens betalningsförmåga. Även om säljaren nöjer sig med vissa uppgifter från köparen själv, tar undersökningen likväl tid i anspråk. Fordras uppgifter från en kreditupplysningsbyrå eller anställas särskilda efterforskningar, stiga kostnaderna. Vid köpet måste säljaren vidare underhandla med köparen om kontantinsatsens storlek och avbetalningstidens längd. Försäljning av varor på avbetalning förutsätter därjämte ofta en starkare övertalning av köparen än kontantförsäljning. Det är till en stor del fråga om varor, för vilka kunden icke har lika trängande behov, som de varor han vanligen köper kontant. Han har vidare kanske en viss motvilja att för framtiden binda sina inkomster.

Sedan köpet avslutats, har säljaren att mottaga och bokföra inflytande poster. För att betalning skall erläggas på avtalad tid, måste säljaren regelbundet påminna köparen om hans skyldigheter. Mot försumliga betalare måste särskilda inkasseringsåtgärder vidtagas. Kan köpeskillingen icke indrivas, har säljaren att återtaga godset och sälja det på nytt.

En säkrare utgångspunkt vid bedömandet av avbetalningskostnaderna skulle måhända erhållas, om man verkställde en omfattande undersökning av olika företags kostnadskalkyler. En sådan undersökning har utförts i Tyskland angående förhållandena inom beklädnadsbranschen.[11] Enligt denna skulle

[11] Einzelhandel mit Bekleidung. II 1930 s. 224 f. och 341. Se även Einzelhandel mit Bekleidung. I 1930 s. 13 och 85 samt II s. 222 f.

hos avbetalningsfirmorna detaljpriset motsvara inköpspriset med ett tillägg av 80—100 %, medan fördyringen inom handeln i övrigt skulle motsvara 50 %. Även sådana uppskattningar ge endast ett approximativt resultat. Hänsyn måste tagas till att kredittiden växlar avsevärt inom olika företag. Stundom kan det tänkas, att extrakostnaderna vid avbetalningsförsäljning helt eller delvis uppvägas av att avbetalningsförsäljningen i andra avseenden ger en rationellare distributionsform. Försäljningen organiseras kanske direkt av fabrikanten utan detaljhandlaren som mellanled. Avbetalningssäljaren arbetar måhända med ett fåtal standardiserade varutyper, under det att kontantsäljaren har en rikare sortering av sitt lager. En undersökning av herrbeklädnadsbranschens kostnader år 1931, som utförts av Affärsekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, [12] ger belägg på, att detta stundom kan vara förhållandet. En jämförelse [13] mellan omkostnaderna för 4 utpräglade avbetalningsaffärer samt ett femtiotal andra beklädnadsaffärer visar visserligen större omkostnader för avbetalningsaffärerna beträffande löner och förluster å utestående fordringar, men däremot lägre lokal- och reklamkostnader. Avbetalningsaffärerna skilja sig fördelaktigt från övriga undersökta affärer i fråga om varulagrets omsättningshastighet. [14, 15] Avbetalningsköpare av kläder ha tydligen icke samma anspråk på varulagrets sortering som kontantköpare. Totalomkostna-

[12] Undersökning av herrbeklädnadsbranschens kostnader 1931. 1933 (Affärsekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm. Meddelande N:r 7).

[13] Herrbeklädnadsbranschens kostnader s. 28 ff. (Tab. 8).

[14] De undersökta affärerna ha uppdelats i fyra grupper. De utpräglade avbetalningsaffärerna utgjorde grupp IV.

Antal gånger, som varulagret omsatts under året	I	II	III	IV
	2.0	2.1	1.8	6.3

Jämförelsen försvåras av att grupp IV icke säljer ekiperingsartiklar utan i huvudsak endast konfektion. Försäljning av ekiperingsartiklar kräver större lager och mera arbete än konfektion. För grupp III representerar ekiperingsartiklar huvuddelen av försäljningen. (Herrbeklädnadsbranschens kostnader s. 29 (tab. 8).)

[15] Samma erfarenhet, att avbetalningsfirmor i beklädnadsbranschen ha större omsättningshastighet å varulagret, har nåtts vid den tyska undersökningen. Se Einzelhandel mit Bekleidung II s. 227 ff. (s. 229).

derna för avbetalningsaffärerna äro därför icke avsevärt högre än för övriga undersökta affärer.

De tidigare givna exemplen angående räntekostnaden vid avbetalningskredit giva likväl anledning till vissa slutsatser. [16] Tydligt är, att kostnaderna äro lägst i fråga om dyrbara varor. Vid avbetalningsförsäljning av bilar är sålunda den årliga räntesatsen i allmänhet omkring 10 %. För radioapparater och cyklar, som bilda en mellanklass, har jag lämnat exempel på räntekostnader av ungefär 20—30 %. De redovisade exemplen beträffande kläder och klockor, där avbetalningspriset i regel icke uppgår till mer än omkring 100 kr., ha visat de högsta kostnaderna (50 % och däröver). Den närmast till hands liggande förklaringen är, att säljarens kostnader för kreditkontroll, bokföring och inkassering äro relativt större vid ett litet kreditbelopp, som avbetalas i små poster. Att all kredit å små belopp måste bli dyrbar, visar en jämförelse med pantlånekontorens räntesatser, vilka — då det icke är fråga om guld, silver eller värdepapper — i allmänhet utgöra 24—48 % om året. [17]

Man torde kunna antaga, att godsets art också är av avgörande betydelse. Kläder och annat, som hastigt förslites, har om det återtages intet eller endast obetydligt värde. Säljarens säkerhet i godset är, som senare skall påvisas, [18] icke heller stor i de fall, då köpet avser en vara, t. ex. en klocka, en fotografiapparat eller en reservoirpenna, som lätt och bekvämt kan döljas undan eller flyttas till pantsättningskontoret.

---

[16] Det må anmärkas, att Seligman vid behandling av kostnaderna för avbetalningskrediten (I s. 283 ff.) endast anger vissa exempel på förhållandet mellan avbetalningspris och kontantpris.

[17] Frågan om pantlånekontorens verksamhet har varit föremål för riksdagens uppmärksamhet. I skrivelse nr 242 år 1924, vari bland annat påpekades, att lagregler rörande räntans belopp saknades, anhöll riksdagen om utredning rörande vilka åtgärder kunde från det allmännas sida vidtagas för borttagandet eller minskandet av pantlånerörelsens sociala nackdelar. I anledning av denna skrivelse erhöll socialstyrelsen uppdrag av Kungl. Maj:t att verkställa en utredning i ärendet. Styrelsen ingav den 12 juni 1930 till Kungl. Maj:t förslag till ny förordning angående idkande av pantlånerörelse. 1936 års riksdag anhöll i skrivelse nr 275 om slutförande av den påbörjade utredningen. Ärendet är för närvarande beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

[18] Se s. 53.

Vissa typiska missförhållanden, förenade med avbetalningssystemet.

Avbetalningsköpet spelar en framträdande roll inom stora delar av detaljhandeln. Praktiskt taget alla befolkningsgrupper använda sig av avbetalningskredit.[19] Automobiler säljas på kredit till yrkeschaufförer, handelsresande eller affärsmän, vilka sakna det kapital, som fordras för kontantköp. Tack vare lättheten att erhålla avbetalningskredit har en stor del av transportväsendet övertagits av fria småföretagare, vilka själva tjänstgöra som droskbil- eller lastbilförare. Maskiner och verktyg säljas till hantverkare och fabrikanter; skrivmaskiner, räknemaskiner, kassaregister och andra kontorsapparater till köpmän och andra näringsidkare. Pianon, musikinstrument, möbler och annat bohag finna avsättning hos alla socialgrupper. Kläder — särskilt kostymer, överrockar och kappor — köpas av arbetare, kontorsanställda och andra små inkomsttagare. Den stora köparekåren får genom avbetalningssystemet möjlighet att förvärva dyrbara och varaktiga föremål. En stor del av avbetalningsköparna leva i sådan omfattning ur hand i mun, att de icke kunna köpa kontant en artikel, som kanske motsvarar en månads lön eller mera. Andra åter, som skulle äga förmåga att spara, föredraga avbetalningssystemet, som ger dem möjlighet att omedelbart komma i besittning av den önskade varan. Kostnaderna kunna sedan betalas ur den löpande inkomsten. Man behöver icke tillgripa ett tillgängligt kapital, som i stället kan anslås till andra ändamål.

Under de diskussioner, som förts rörande avbetalningssystemets sociala betydelse, hava systemets försvarare framhållit betydelsen av försäljning av pianon, symaskiner, arbetsredskap, fortskaffningsmedel och andra avbetalningsartiklar, som säljas

---

[19] I Tyskland ha med ledning av uppgifter från olika finansieringsföretag sammanställningar utförts, vilka visa köparekårens sociala sammansättning. Sammanställningarna synas ge vid handen en relativt jämn fördelning på olika socialgrupper. Anmärkningsvärt stor är emellertid gruppen tjänstemän (Beamte). Se Berlak & Felix s. 22 f. och Koch s. 158 ff. Jämför även Ross: Ejendomsret og Ejendomsovergang. 1935 s. 254 not 6, där en motsvarande analys finnes av ett antal danska avbetalningsköpare. Varken det tyska eller danska materialet torde emellertid kunna ge någon direkt vägledning angående svenska förhållanden, varför det icke är av intresse att närmare studera dessa statistiska uppgifter.

på förhållandevis fördelaktiga villkor. Systemets kritiker ha pekat på, att klockor, urkedjor, smycken, grammofoner, pälsverk och liknande föremål säljas till fattiga människor, som sakna förmåga att betala de oskäligt höga priser säljaren betingar.

Otvivelaktigt ger avbetalningssystemet upphov till åtskilliga missförhållanden. Till en del förklaras dessa av *ekonomiska faktorer*. Det är sant, att en säljare, som på lång sikt önskar driva avbetalningshandel med en fast kundkrets utan stor marginal mellan inköps- och försäljningsprisen måste noga pröva köparnas ekonomiska betalningsförmåga. Använder han handelsresande och andra ombud, måste han omsorgsfullt sovra inflytande köpeanbud, om hans agenter själva icke ha ekonomiskt intresse av att köparen fullgör sina betalningar. Stundom tvingas emellertid en säljare under trycket av stark konkurrens att söka ett medel att driva upp omsättningen. Med lätthet kan detta ske genom avbetalningsförsäljning utan kreditkontroll. Det bokföringsmässiga resultatet blir för den närmaste framtiden gynnsamt. Frågan om avskrivning å utestående fordringar skjutes på framtiden. De förluster, som slutligen måste följa en avbetalningsförsäljning efter dessa linjer, tvinga kanske småningom företaget att helt upphöra eller att begränsa sin avbetalningsförsäljning. När det upphört med sin verksamhet eller stabiliserat sina metoder, uppdyker måhända på marknaden ett nytt företag, som säljer utan kontroll. Det förekommer även en avbetalningshandel, som kan betecknas som direkt *lågklassig*. Exempel härpå ha stått att hämta i polisrapporterna vid tiden före 1934 års ändring av åtalsreglerna angående avbetalningsförskingring.[20] Det är i allmänhet fråga om handel med klockor, musikinstrument, smycken, tavlor och stundom även med kläder. En klocka eller någon annan vara, vars pris icke kan bedömas av lekmannen, kan lätt säljas på avbetalning med så stor vinstmarginal, att säljaren kan möta mycket stora förluster å utestående fordringar. Ett avbetalningskontrakt ger honom kanske en affärsvinst även om kontantinsatsen är låg och godset snart måste återtagas. Säljaren saknar då helt intresse av att utöva kontroll över köparens betalningsförmåga.

---

[20] Se Sandström: Avbetalningsköpen och brottsligheten. SvJT 1933 s. 55 ff.

En statistisk uppställning rörande anmälningar om försäljning och pantsättning av gods köpt på avbetalning har av Köpenhamns polis ställts till mitt förfogande. Uppställningen avser tiden den 15 januari 1936—11 augusti 1936 och omfattar 115 anmälningar. Den största gruppen eller 32 anmälningar avser kläder. Ej mindre än 16 anmälningar eller 14 % röra klockor. Bland övriga artiklar märkas särskilt böcker, harmonikor och radioapparater. Uppgifter finnas jämväl å säljarens namn. Vissa i Köpenhamn illa kända avbetalningsfirmor återkomma regelbundet. Av 16 klockförskingringar falla 5 på en och 5 på en annan firma. Den ena firman förekommer i ytterligare 4 fall (två grammofoner, ett par ringar och en harmonika). Denna firma har enligt upplysningar drivit sin verksamhet efter samma linjer under en lång tid.

Försök att avskilja den »osunda» avbetalningshandeln.

Vid flera tillfällen har den tanken framförts, att man skulle skilja mellan å ena sidan den avbetalningskredit, som i huvudsak vore värdefull från samhällssynpunkt, och å andra sidan den kredit, som hade övervägande skadliga verkningar. Man har ansett, att ren *konsumtionskredit* och *lyxkredit* icke borde få förekomma. På denna uppfattning byggde ett preliminärt förslag till ändring av lagen om avbetalningsköp, som framlades av kommerskollegium den 7 september 1932. Kollegium satte nämligen i fråga om avbetalningsköp över huvud taget borde medgivas beträffande »direkta konsumtionsvaror, lyxartiklar och varor understigande ett visst belopp.» I den preliminära lagtexten förordade kollegium, att ägareförbehållet skulle vara ogiltigt vid köp av »kläder, skodon eller liknande förnödenhetsvaror för personligt bruk» samt vid köp av smycken eller »andra dylika lyxvaror». [21]

Man kan fråga sig, om det över huvud taget är möjligt att bestämma vad som är konsumtionsvaror eller vad som är lyxartiklar. För att ange vad som är en *konsumtionsvara* måste man draga en gräns mellan varor, som tjäna produktion och varor, som tjäna konsumtion. Kredit för det förra ändamålet skulle vara berättigad; kredit för det senare ändamålet däremot icke. Produktionskredit skulle väl föreligga, om en bil köpes för att användas i yrkesmässig trafik eller eljest i köparens rörelse. Bilen fyller ett produktivt ändamål. Dess nyttjande ger köparen medel till betalning. Av samma karaktär skulle

[21] Jämför även det i Danmark av Faurholt framlagda betänkandet. Se ovan s. 26.

en kredit vara, som lämnas för köp av arbetsredskap och maskiner. Det kan emellertid icke med säkerhet förutsägas, att krediten i det enskilda fallet skall bliva produktiv i den meningen, att den ökar köparens förvärvsförmåga. I ett enstaka fall kanske icke inkomsterna av en bil täcka driftskostnaderna. Krediten kan vidare lika väl vara produktiv även i fall, då det icke är fråga om sådant som betraktas som produktionsmedel i vanlig mening. Cykeln är ett transportmedel, som sparar både tid och direkta utgifter. En radioapparat eller ett bokverk kan vara förutsättningen för en värdefull utbildning. Ett köp av en kostym kläder kan göra det möjligt för en kontorist att åtaga sig ett erbjudet arbete. Djupare sett äro naturligen kläder, matvaror och annat, som kräves för att människan skall kunna arbeta i produktionen lika mycket produktionsmedel som maskiner och arbetsredskap. Det synes vara en olöslig uppgift att draga en gräns mellan produktionsvaror och konsumtionsvaror. Det enda som torde kunna sägas är, att en maskin mera omedelbart tjänar produktiva ändamål än en radioapparat, ett möblemang eller en kostym kläder. [22]

Icke heller torde det bestämt kunna angivas vad som menas med *lyxvaror*. Med lyxvaror torde man i allmänhet förstå varor, som äro onödiga eller onyttiga. Sådana varor skulle icke få köpas på kredit. Med utgångspunkt från en sådan bestämning kan man emellertid icke fastställa vilka avbetalningsartiklar som skola anses som lyxvaror. Värderingarna växla starkt hos olika individer och olika samhällsgrupper. Det är omöjligt att fastställa något särskilt varuslag, som allmänt anses som lyxvara. Detta gäller även smycken, då t. ex. vigsel- och förlovningsringar anses tillhöra det mest oundgängliga. [23]

Vill man söka urskilja de fall, där de med avbetalningssystemet förenade missförhållandena starkast göra sig gällande, är det tydligen icke lämpligt att taga till utgångspunkt varans användning för konsumtions- eller lyxändamål. Det förefaller antagligt, att kommerskollegium i sitt preliminära förslag även åsyftat något annat. Det synes vara *riktigare att utgå från vissa kännetecken hos godset självt*. Det är troligt, att *frågan, huru-*

[22] Se den kritik, som framförts av Seligman, mot begreppen konsumtionskredit och produktionskredit. Seligman I s. 154 ff.

[23] Se Seligman I s. 214 ff.

vida godset utgör en lämplig säkerhet för säljarens fordran bör tillmätas avgörande betydelse. Det är av intresse att påpeka, att ett kännetecknande drag för varuslagen »kläder, skodon eller liknande förnödenhetsvaror för personligt bruk», är godsets ringa hållbarhet och obetydliga andrahandsvärde. Smycken och andra dylika lyxvaror, som utgjorde den andra varugruppen enligt kollegii förslag, utgöra en grupp av varor, som lätt kunna döljas undan, flyttas eller tappas bort. Säljarens återtaganderätt har — som senare närmare skall visas [24] — icke samma betydelse vid varor av detta slag som vid stora, icke lika lätt flyttbara, samtidigt värdebeständiga föremål. Det må vidare framhållas, att det kan finnas skäl att, som kommerskollegium föreslagit, hindra avbetalningsköp å små belopp. Behovet av avbetalningskredit är i dessa fall mindre trängande. Kostnaderna för avbetalningskrediten äro, som nyss sagts, mycket höga.

Kreditgivarens ställning vid personlig kredit och vid avbetalningskredit.

En kreditgivare, som icke har säkerhet i särskilt gods, är hänvisad till att vid utmätning eller i samband med konkurs söka gottgörelse ur de tillgångar, som icke tagits i anspråk av prioriterade borgenärer. Vid utmätning eller konkurs äga borgenärerna likväl icke rätt att tillgripa all gäldenärens egendom, till vilken annan icke har särskild företrädesrätt. Sociala hänsyn till den gäldbundnes intressen förestava bestämmelser, att viss egendom skall vara fri från exekution. Enligt 65 § utsökningslagen äger gäldenär rätt att från utmätning undantaga dels nödiga gång- och sängkläder för sig och sin familj, dels ock nödiga arbetsredskap och andra nödiga lösören till ett värde av högst 500 kr., eller där gäldenären icke är familjeförsörjare och ej heller har eget hushåll, högst 200 kr. Saknas utväg till nödtorftigt uppehälle, skall från utmätning undantagas förråd för en månad, eller om tillräckligt förråd ej finnes, motsvarande penningmedel. Till konkursbo åter räknas enligt 27 § konkurslagen endast sådan egendom, som är av beskaffenhet att kunna för gäld tagas i mät.

En borgenär borde för att vara fullt säker att få täckning för

[24] S. 53.

sin fordran kräva, att gäldenären ägde tillräckliga utmätningsbara tillgångar. På intet område av det ekonomiska livet upprätthålles detta krav i hela sin stränghet. Så lämnas t. ex. inom detaljhandeln i stor utsträckning s. k. öppna krediter eller kontokrediter till köpare, som icke äga så stora tillgångar, att en exekution skulle kunna ge något direkt utbyte. Ställdes strängare krav på gäldenärens kreditvärdighet, finge handlandena begränsa sin kreditgivning till en mycket liten del av den köpande allmänheten.

En kreditsäljares säkerhet ligger i främsta rummet i en serie psykologiska faktorer, vilka driva köparen till att betala. Att säljaren har möjlighet att få exekution på sin fordran, verkar som en press på köparen att fullgöra sina förbindelser, även om denne icke har tillgångar, som förslå till gälden. Ett utmätningsförsök, som kanske icke ens en gång täcker kostnaderna för rättegången och exekutionen, kan likväl resultera i att köparen förlorar en del möbler eller annat, som trots ringa försäljningsvärde har stort personligt värde för köparen. En utmätning har sannolikt även andra icke önskvärda följder. Hyresvärden kanske vidtager särskilda försiktighetsmått för att försäkra sig om betalning för hyran. Olika handlande, med vilka köparen tidigare haft förbindelser, avstänga honom från kredit. De skilda moment, som framdriva en betalning, verka i hög grad individuellt. För en person, som icke äger några tillgångar, vilka kunna fråntagas honom vid exekution, betyder givetvis ett hot om utmätning eller en konkursansökan föga, särskilt om han redan förut vanskött sina affärer och av omgivningen betraktas som en dålig betalare. En annan person åter, som omsorgsfullt fullgjort sina tidigare förpliktelser, är mera känslig för omgivningens omdöme, och de skilda psykologiska faktorerna påverka honom därför med full styrka.

Vid prövning av en persons kreditvärdighet fästes icke enbart vikt vid gäldenärens förmögenhet. Avgörande betydelse tillmätes även storleken av gäldenärens löpande inkomster, tryggheten i hans anställning, hans personliga skötsamhet och framför allt hans tidigare betalningsvanor. Har en kreditsäljare kännedom om dessa förhållanden, kan han med stor säkerhet förutsäga, om köparen kommer att frivilligt fullgöra sina förbindelser. Sådana omständigheter som arbetslöshet

och sjukdom kunna dock endast i viss utsträckning på förhand beräknas. Före beviljande av kredit brukar säljaren allmänt, om han icke har personlig kännedom om kunden, söka att så långt möjligt utforska om köparen är värd hans »förtroende». Vid små företag arbetar man efter intuitiva metoder, vid stora företag åter användas ofta särskilda system, vilka bygga på lång erfarenhet om förhållandena i den särskilda branschen.

Vid praktiskt taget all *avbetalningsförsäljning* förbehåller sig säljaren äganderätten till den sålda varan som säkerhet för köpesummans betalning. Tack vare ägareförbehållet får säljaren en väsentligt starkare ställning än kreditsäljare i allmänhet. Om betalningen icke fullgöres i enlighet med kontraktet, har säljaren rätt att häva köpet och återtaga godset. Om avbetalningsköplagen är tillämplig (Avbetalningspriset överstiger icke tretusen kronor.), har säljaren tillgång till en snabb och billig exekution, men är då skyldig att underkasta sig det i lagen föreskrivna vidräkningsförfarandet. Faller köpet utanför lagen måste säljaren, om köparen icke frivilligt utlämnar godset, söka dom på godsets återtagande. Då underrätterna icke i allmänhet anse sig ha rätt att giva tredskodom på godsets utlämnande, torde det som regel dröja väsentligt längre tid, innan säljaren kan få godset i sin besittning.[25] Säljaren kan då i stället, i den mån 37 § avtalslagen icke lägger hinder i vägen, göra gällande de påföljder, som kunna vara stipulerade i kontraktet.

Säljaren har obetingat rätt att få godset tillbaka. Köparen kan icke åberopa 65 § utsökningslagen, som ger honom rätt att undantaga gods från utmätning. Från social synpunkt kan detta stundom leda till stötande resultat. Man tager kanske från köparen arbetsredskap, som äro nödvändiga för hans förvärvsverksamhet. Köparen får kanske icke heller behålla nödiga gång- och sängkläder, som köpts på avbetalning. I den mån icke fattigvården omedelbart lämnar hjälp, kan köparen lämnas i ett fullständigt utblottat läge.[26]

[25] Enligt praxis vid Stockholms rådhusrätt samt flera andra underrätter dömes avbetalningsköpare likväl tredskovis att utgiva godset. I domen ålägges då köparen att utgiva köpeskillingen, eller, om han det ej förmår, utlämna godset.

[26] Enligt praxis vid Köpenhamns Byret, Fogedafdeling II, medges avbetalningsköpare ett visst personligt beneficium, då fråga är om handräckning för godsets återtagande. »Fogeden» återtager icke nödiga gångkläder, om säljaren icke lämnar andra gångkläder i ersättning. Icke heller återtagas nödiga sängkläder annat än på motsvarande villkor. Denna praxis har icke något uttryckligt stöd i lag.

Av största betydelse är att ägareförbehållet ger säljaren skydd mot köparens borgenärer. Säljaren behöver icke konkurrera med övriga fordringsägare utan har ensam rätt till betalning ur godset. Han är icke beroende av att köparens egendom blir föremål för utmätning eller avträdes till konkurs. Icke heller behöver han finna sig i att borgenärerna lägga beslag på köparens rätt till godset, om detta på något sätt skulle äventyra hans rätt till betalning.

Ägareförbehållet betyder vidare, att en köpare, som pantsätter eller säljer godset, kan straffas för förskingring jämlikt 22 kap. 11 § strafflagen. Gör sig köparen skyldig till uppsåtlig skadegörelse, inträder ansvar enligt 19 kap. 20 § strafflagen. Båda dessa brott ligga under enskilt åtal. Före den 1 juli 1934 ägde — som tidigare nämnts [27] — allmän åklagare att väcka åtal vid avbetalningsförskingring. Om köparen icke kunde återställa godset, hade säljaren därför endast att anmäla förhållandet till polisen. Numera, då detta brott är målsägarebrott, måste han själv förebringa bevisning och utföra talan.

Ägareförbehållet ger således i första hand den fördelen, att säljaren, om köparen icke skulle betala frivilligt, kan uttaga sin fordran ur godset. För att säljaren skall kunna utnyttja denna fördel, måste han emellertid kunna lita på att köparen icke vanvårdar, säljer eller pantsätter godset. Enbart straffhotet skapar icke tillräckliga garantier. Avbetalningskrediten måste lika väl som vanlig kredit till en viss grad bygga på förtroende. Vid försäljning av dyrbara varor som t. ex. automobiler och pianon stå så stora värden på spel, att säljaren alltid måste utöva en viss kreditkontroll. Han måste på förhand skaffa sig upplysningar om köparens betalningsförmåga och skötsamhet. Vid handel med andra artiklar som t. ex. radioapparater, skrivmaskiner och böcker förekommer vid sidan av försiktig kreditgivning även försäljning under mycket bristfällig kontroll. Tydligt är, att säljaren i sådana fall litar på att ägareförbehållet ger honom även andra fördelar framför oprioriterade borgenärer än möjligheten att få betalning ur godset. Säljaren räknar med, att han tack vare sina exekutiva maktmedel skall kunna frampressa betalning även i fall, där en personlig kredit-

[27] Ovan s. 23.

givare skulle ha stått maktlös. Särskilt påtaglig är betydelsen av den hårda indrivningsapparaten vid försäljning av kläder, skodon och dylikt, som hastigt förslites eller minskar i värde. Ett återtagande kan knappast ge säljaren direkt ekonomiskt utbyte. Men säljaren kan genom att taga godset tillbaka tillfoga köparen ett obehag, som är mera kännbart än en utmätning. En kostym kläder har ett stort personligt värde för köparen och det är därför att vänta, att denne söker att med till buds stående medel undvika ett återtagande.

Stundom torde rätten att ställa köparen till ansvar för förskingring vara säljarens värdefullaste vapen. Vid försäljning av djur för uppfödning och slakt kan säljaren icke räkna med, att godset skall finnas kvar i köparens vård den dag då köpesumman förfaller till betalning. Mellanhavandet torde nämligen normalt avvecklas på det sätt, att köparen säljer djuren till slakt mot slutet av kredittiden för att sedan med vad som inflyter betala sin skuld till »ägaren». Med stöd av sitt ägareförbehåll hotar säljaren den köpare, som icke frivilligt vill betala, med åtal för förskingring. Erfarenheten visar, att straffansvarsfrågan vidare spelar en stor roll i fråga om sådana artiklar som fickur, armbandsur, smycken, dragspel, fotografiapparater och reservoarpennor. Frestelsen att pantsätta godset ligger beträffande sådana varor nära till hands. Det bereder icke köparen alltför stora uppoffringar att lämna dem från sig. De äro lätta att flytta och lämpa sig väl för belåning. Som jag tidigare framhållit, är det särskilt med denna typ av varor, som den lågklassiga avbetalningshandeln arbetar. Ännu ett fall må angivas, då straffhotet utnyttjas särskilt hänsynslöst. Det förekommer, att säljare, som en lång tid underlåtit att kräva sina köpare, oväntat söka att indriva utestående fordringar. Vanligast sker detta, då en säljare med alla medel måste söka uppbringa pengar för att fortsätta sin rörelse eller då en säljares rörelse avvecklas i samband med en konkurs. Före 1934 års lagändring beträffande åtalsreglerna för förskingring voro förhållandena, såvitt man kan iakttaga, väsentligt sämre än för närvarande. Vid 1934 års riksdag uttalades förhoppningar om en minskning av brottsligheten. Dessa torde till en del ha infriats. Den lågklassiga avbetalningshandelns omfattning har sannolikt begränsats. En del avbetalningssäljare ha nödgats

upphöra med sin verksamhet eller iakttaga en försiktigare hållning, då polismyndighets hjälp icke längre stått till deras förfogande. De förbättrade förhållandena torde emellertid till en del även vara att tillskriva det allmänna ekonomiska uppsving, som inträtt efter år 1934.

Avbetalningskreditens ekonomiska betydelse.

Det brukar framhållas, att avbetalningskrediten ger köparen tillfälle att omedelbart få i sin hand den vara han önskar förvärva. Han behöver icke först spara, vad som fordras för att betala köpesumman. Om man tänker sig förhållandet på detta sätt, skulle avbetalningskreditens ekonomiska betydelse kunna angivas med en jämförelse. Man hade att ställa mot varandra, å ena sidan det ekonomiska värde som ligger däri, att konsumenten tidigare får tillfälle att nyttja de varor han behöver, och, å andra sidan, de särskilda kostnader, som äro förenade med avbetalningssystemet. Sett ur samhällssynpunkt representera dessa kostnader framför allt den omfattande organisationsapparat, som kräves för distribution av varor på avbetalning. Vid en sådan jämförelse tager man emellertid icke hänsyn till att avbetalningskrediten i betydande omfattning bestämmer konsumtionens inriktning. Beträffande dyrbara artiklar som t. ex. automobiler skulle ett sparande från en vanlig köpares sida knappast ligga inom möjlighetens gräns. Skulle avbetalningsförsäljning av automobiler sluta, skulle en social omgruppering äga rum. De självständiga småföretagarna försvunne, och trafiken i sin helhet övertoges av stora kapitalstarka företag med anställda förare. I fråga om andra avbetalningsartiklar skulle ett sparande väl vara tänkbart, åtminstone under ekonomiskt goda tider. En sådan förändring av allmänhetens vanor skulle emellertid förutsätta ett upplysnings- och uppfostringsarbete på lång sikt.[28] Utan kreditgivning skulle troligen försäljning och därmed också produktion av radioapparater, dammsugare, symaskiner och dyrbara möbler vara väsentligt lägre än för när-

[28] Sparbankerna, Postsparbanken och Kooperativa Förbundet driva en propaganda för sparande. Vid denna upplysningsverksamhet, som särskilt riktar sig till ungdomen, fästes uppmärksamheten på avbetalningshandelns faror. Se särskilt Kooperativa Förbundets skrift, Bonow & Thedin: Avbetalningshandeln. 1937.

varande. Stora bokverk — uppslagsverk, serier, samlade skrifter o. d. — vilka ha en stor avsättning till alla samhällsgrupper, skulle över huvud taget icke säljas till annat än de bäst ställda. De möbler och de husgeråd, som vid bosättning kunde köpas utan kredit, bleve sällan av mera värdefullt slag. I viss utsträckning kanske det bleve vanligare att hyra möblerade lägenheter. Om kreditförsäljning av kläder till den fattiga befolkningen skulle upphöra, bleve den till en viss grad tvungen att köpa sämre kvalitéer eller att köpa begagnade kläder.

En lagstiftning, som skulle förklara ägareförbehållet ogiltigt, skulle således medföra genomgripande förskjutningar i produktion och konsumtion, i den mån icke avbetalningskrediten ersattes av andra former för kredit. Säkerligen skulle icke säljare eller andra kreditgivare kunna finansiera köp av automobiler, stora maskiner och andra dyrbara artiklar, med mindre de erbjödes under någon form säkerhet i godset. Till en del skulle avbetalningskrediten i fråga om övriga artiklar kunna bli överflödig, om statliga eller kommunala lån kunde lämnas för bosättning och andra ändamål.[29] Till en del åter skulle avbetalningskrediten kunna tänkas ersatt med öppen kredit, vilken gåves utan säkerhet för kreditgivaren.

För närvarande förekommer i vårt land öppen kredit jämsides med avbetalningskredit framför allt vid försäljning av kläder, husgeråd, möbler och böcker. Den öppna krediten torde till en betydande del utnyttjas av ämbets- och tjänstemän, kontorister och andra, som ha fasta anställningsförhållanden och regelbundna inkomster, varemot avbetalningskredit begagnas av arbetare och små inkomsttagare. Erfarenheterna från Norge, där tillstånd till avbetalningsförsäljning i allmänhet icke medges i fråga om konfektion och andra manufakturvaror eller i fråga om sådant husgeråd som glas, porslin och kokkärl, visa, att en öppen kredit kan ges även åt de fattigaste i samhället.

---

[29] Se K. K. om statliga bosättningslån den 30 sept. 1937 (SFS 1937 nr 809), och Betänkande angående dels planmässigt sparande och dels statliga bosättningslån. SOU 1936: 14 s. 31.

I Oslo finnes sålunda ett sjuttiotal »avbetalingsagenter», vilka utan att själva driva försäljning förmedla kredit. Dessa stå i förbindelse med olika firmor särskilt inom manufaktur- och klädesbranschen. En person, som önskar kredit t.ex. för att köpa en kostym kläder, får av agenten en anvisning eller en lapp, som berättigar honom att köpa varan på agentens konto. Efter dessa lappar kallas vanligen detta kreditsystem »lappagentsystemet». Agenten betalar säljaren och kräver sedan åter beloppet av gäldenären i poster, vanligen en post i veckan. Han inkasserar beloppet i köparens hem. Sina kunder har lappagenten nästan uteslutande inom arbetarklassen. Han har icke någon säkerhet för sitt lån. Då han praktiskt taget aldrig kan tänka sig att med framgång företaga en utmätning, bygger krediten helt på förtroende. Kostnaderna för denna form av kredit synas icke vara högre än vid avbetalningskredit mot ägareförbehåll med motsvarande varor.[30] Även i Danmark förekommer en motsvarighet till lappagentsystemet.[31]

Det förefaller således antagligt, att ägareförbehållet icke utgör en nödvändig förutsättning för kredit å billiga avbetalningsartiklar. Vid försäljning av kläder och andra artiklar, som hastigt förslitas och minska i värde, kan säljaren icke räkna med att genom godsets återtagande få sin fordran täckt. Ägareförbehållet har då framför allt den betydelsen, att det ger säljaren rätt till en hårdare exekution än andra fordringsägare. Det är därför förklarligt, att ägareförbehållet icke är av väsentlig betydelse. Säljaren skulle med lika stor eller större trygghet kunna lämna kredit till samma socialgrupper, under förutsättning att han ägde tillräcklig kännedom om köparens betalningsvanor och övriga ekonomiska förhållanden.

[30] Agenten, som betalar sina anvisningar efter 30 dagar eller något längre tid, får av säljaren en rabatt, vilken som regel uppgår till ungefär 20 %. Kunden köper på samma villkor som andra köpare. Han njuter dock icke sedvanlig kontantrabatt, vilken i allmänhet utgör omkring 5 %. Agenten torde sällan uttaga av gäldenären mera än köpesumman.

[31] Ovan lämnade uppgifter angående förhållandena i Norge och Danmark bygga på personliga upplysningar från olika kreditgivare.

III. Planläggning av den fortsatta undersökningen.

Översikten i kap. I har visat, att en reglering av avbetalningsköpet kan genomföras efter skilda vägar. Man kan tänkas försöka att bemästra de föreliggande problemen genom olika regler rörande rätten att driva handel. I Norge kräves sålunda tillstånd för yrkesmässig försäljning på avbetalning. I Danmark är det förbjudet för en säljare att själv eller genom ombud personligen hänvända sig till privata köpare för att taga beställningar. I Sverige gäller däremot på detta område en obegränsad näringsfrihet.

En annan linje fullföljes, om undersökningen inriktas på att utreda de civilrättsliga och straffrättsliga reglerna rörande avbetalningsköpet. Lagen om avbetalningsköp av den 11 juni 1915 ger bestämmelser om förhållandet mellan säljare och köpare, som i åtskilliga avseenden avvika från de regler, som gälla köp i allmänhet. Beträffande avbetalningsköpets rättsverkningar i andra riktningar finnes i vårt land icke särskild lagstiftning. Som tidigare framhållits, ger emellertid ägareförbehållet säljaren en särställning. Säljaren har rätt att skydda godset mot köparens borgenärer. Att godset utmätes eller att köparen försättes i konkurs, rubbar icke säljarens rättsställning. Ägareförbehållet har vidare den betydelsen, att köparen kan straffas för skadegörelse, om han uppsåtligen förstör godset, eller för förskingring, om han säljer eller pantsätter godset.

Vid en rättsvetenskaplig undersökning av avbetalningsköpet skulle man kunna tänkas särskilt rikta uppmärksamheten på frågan om lämpligheten av en näringsrättslig reglering. Detta är emellertid icke min avsikt. Vid en sådan undersökning måste materialet i första hand hämtas från utländsk rätt. Det är icke antagligt, att man i vårt land skulle vilja underkasta

avbetalningshandeln en särskild reglering, så länge vi fortfarande bygga på den allmänna näringsfrihetens princip.[1] En dylik utredning skulle därför från svensk synpunkt få direkt praktiskt värde endast under förutsättning, att en ny lagstiftning om rätten att driva handel komme till stånd, som byggde på andra principer än den nu gällande. Frågan om en sådan lagstiftning är för närvarande icke aktuell.

Tyngdpunkten i en rättsvetenskaplig undersökning, som utesluter de näringsrättsliga frågorna, kommer att ligga på de civilrättsliga problemen. Även straffrättsliga problem skola emellertid bli föremål för behandling. Framställningen skall icke begränsas till att enbart avse avbetalningsköpets rättsliga reglering. *Den centrala uppgiften* blir att undersöka *ägareförbehållets rättsverkningar i olika avseenden.* Därvid är det nödvändigt att beakta ägareförbehåll såväl vid avbetalningsköp som vid andra former av köp. Utan en allmän utredning om ägareförbehållet skulle man icke ha ett fullständigt material, då det gällde t. ex. att jämföra avbetalningsköpet med andra former av lösörekredit eller att i detalj kartlägga säljarens ställning eller betydelsen av köparens gäldbundenhet. Med hänsyn till avbetalningskreditens internationella karaktär synes det befogat att inleda denna undersökning med en översikt över ägareförbehållet i några av de viktigaste utländska rättssystemen. (IV.)

En detaljerad utredning och diskussion av nuvarande rättsregler om ägareförbehållet utgör huvuddelen av denna avhandling. För att få en grundval härför undersökas emellertid först de konstruktiva problem, som i rättsvetenskapen förknippats med ägareförbehållet. (V.) En analys av vissa tankegångar och föreställningssätt är nämligen nödvändig för avgörande av frågan, vilken betydelse man bör tillmäta den traditionella rättsvetenskapliga systembyggnaden. Därefter bliva den svenska lösörerättens principer för kreditskydd föremål för diskussion samtidigt som ägareförbehållet jämföres med andra former av kredit. (VI.)

Översikten över de svenska rättsreglerna rörande ägareförbehållet innehåller till en början en redogörelse för de olika

---

[1] Se härom Schmidt: Riktlinjer s. 34 f.

rättsverkningar, som tilläggas ett ägareförbehåll. (VII.) Därefter följer ett kapitel, som anger vissa allmänna förutsättningar för ägareförbehållets giltighet i samtliga riktningar. (VIII.) I tre kapitel redovisas sedan vissa särskilda fall, då ett ägareförbehåll icke medför borgenärsskydd och icke heller binder köparen straffrättsligt. Dessa äro till en början: (a) ägareförbehåll till föremål, som infogats i fastighet (IX.) samt (b) ägareförbehåll till föremål, som förstörts, förändrats eller bearbetats, eller till föremål, som infogats i annan lös sak (X.). Den omständigheten, att köparen medgivits rätt att infoga, förstöra, förändra eller bearbeta godset, har som därefter utredes den verkan, att ägareförbehållet blir ogiltigt, redan innan köparen vidtagit någon åtgärd med godset. Sammalunda är förhållandet, om köparen har rätt att sälja godset vidare eller på annat sätt förfoga över godset. I kap. XI, som avser (c) ägareförbehåll till föremål, över vilka köparen äger att fritt förfoga, redovisas sålunda en allmän princip, som kan sägas utgöra en reflex av den rättsverkan, som följer av infogande, förstörande, försäljande eller andra dylika åtgärder.

Avhandlingen övergår därefter till att behandla förhållandet mellan parterna. (XII.) Jag söker vid behandlingen av denna fråga att klargöra sammanhanget mellan de regler, som avse köp med ägareförbehåll i allmänhet, samt de regler, som gälla köp, å vilka lagen om avbetalningsköp äger tillämpning. Uppgiften är samtidigt att diskutera frågan om avbetalningsköplagen är i behov av en reformering.

IV. Ägareförbehållet i utländsk rätt.

A. Tysk rätt.

Allmänna regler om ägareförbehållet.

Huvudstadgandet i tysk rätt rörande ägareförbehåll finnes i *§ 455 Bürgerliches Gesetzbuch*. § 455 föreskriver, att ett ägareförbehåll in dubio uppskjuter äganderättens övergång, till dess att köpesumman blivit till fullo betald. Förbehållet betraktas således som ett suspensivt villkor för äganderättens övergång. Förbehållet betyder vidare enligt det citerade stadgandet, att säljaren äger att frånträda avtalet och återtaga godset (»zum Rücktritte von dem Vertrage berechtigt ist»), när köparen kommer i dröjsmål med betalningen.

Ett köp med ägareförbehåll förutsätter liksom varje annan rättshandling, som avser överlåtelse av äganderätt till lösöre, att parterna avtala om förutsättningarna för äganderättens övergång samt att godset överlämnas till köparen. Köp med ägareförbehåll sker således genom »Einigung und Übergabe».[1, 2] Ytterligare bestämmelser om avtalets form saknas. Avtalet behöver icke vara skriftligt, ej heller registrerat.[3]

Ett ägareförbehåll kan träffas endast i fråga om lösa saker. Dessa skola vara så angivna, att klarhet råder om vad förbehållet omfattar.[4] Vidare fordras, att förbehållet stiftas, innan godset överlämnas till köparen. Om godset har kommit i köparens hand utan förbehåll, har köparen förvärvat ovillkor-

---

[1] BGB § 929.

[2] Se t.ex. Enneccerus: Lehrbuch des bürgerlichen Rechts. III 1932 § 66.I, Rühl s. 58 f. samt Jacusiel: Der Eigentumsvorbehalt. 1932 s. 9.

[3] Se t.ex. Rühl s. 58 ff. och Jacusiel s. 10.

[4] Se t.ex. Enneccerus: Lehrbuch. II 1932 § 118.I, Oertmann: Kommentar zum BGB. II:2 1929 § 455.2 och Samter s. 8.

lig äganderätt, och ett förbehåll, som äger verkan mot tredje man kan icke längre stiftas. [5]

Ägareförbehållet avser normalt att säkerställa säljarens fordran på köpeskillingen, men hinder anses icke föreligga, att godset får tjäna som säkerhet även för andra fordringar. En klausul, att äganderätten icke skall övergå till köparen förrän denne fullgjort samtliga förbindelser i förhållande till säljaren, betraktas i allmänhet som giltig [6] och har även vunnit erkännande i praxis. [7]

Något hinder möter icke heller att stifta ägareförbehåll till föremål, som äro avsedda att förtäras, förstöras, bearbetas eller säljas vidare. Är det fråga om sådant gods, som icke skall stanna hos köparen, brukar avtalet innehålla ett stadgande, att köparen äger att förfoga över varan »im Rahmen des ordnungsmässigen Geschäftsganges» eller något liknande uttryck. Ägareförbehållet äger under sådana förhållanden giltighet fram till den tidpunkt, då godset förtäres, förstöres, bearbetas eller säljes vidare. [8]

Ägareförbehållet ger säljaren rätt att hindra godsets utmätande för köparens gäld. [9] Borgenärerna äga emellertid att tillgripa köparens rätt till godset. [10] Vid köparens konkurs äger säljaren uttaga godset och bevaka sin fordran i konkursen, där icke konkursboet förklarar sig vilja tillträda köpet. Sker detta, har säljaren därefter boet och icke köparen som medkontrahent. [11] Säljaren är även skyddad vid ackordsförhandling utan konkurs. [12]

---

[5] Se t.ex. Rühl s. 72 och Jacusiel s. 4.

[6] Staudinger: Kommentar zum B G B. II: 2 1928 § 445.I.3, Rühl s. 79 ff., Mentzel: Kommentar zur Reichskonkursordnung. 1937 s. 275 och Meisner: Der Eigentumsvorbehalt. 1932 s. 9.

[7] RGZ 147 (1935) s. 321.

[8] Rühl s. 36 ff. och Jacusiel s. 8 samt Der Eigentumsvorbehalt in Wirtschaft und Recht. 1931 (Schwartz) s. 22 ff.

[9] Zivilprozessordnung § 771. Se t.ex. Rühl s. 163 och Meisner s. 41.

[10] Delade meningar råda om förutsättningarna för utmätning av köparens rätt till godset. Se Rühl s. 167 ff., Jacusiel s. 63 ff., Stulz: Der Eigentumsvorbehalt. 1932 s. 66 och Samter s. 31. Se vidare nedan s. 230 f.

[11] Konkursordnung § 43. Se även Konkursordnung § 17. — Angående frågan om säljarens rättsställning i köparens konkurs se: Jæger: Kommentar zur Konkursordnung. I 1931 § 17 Anm. 11, Anm. 43 och § 43 Anm. 17, Staudinger § 455. IV, Rühl s. 153 ff., Mentzel s. 122 och 130 samt Meisner s. 50 ff.

[12] Stulz s. 70 f., Meisner s. 57 ff. och Jacusiel s. 101 ff.

Överlåter eller pantsätter köparen godset kan tredje man, som får godset i sin besittning göra godtrosförvärv.[13] Så länge godset finnes kvar i köparens hand, äger säljaren emellertid företräde. Köparen kan således icke beröva säljaren hans rätt genom en överlåtelse, som icke följes av verklig tradition.[14] Vad som erfordras för att tredje man skall vara i god tro är omtvistat. Från sådana grupper som äro intresserade av försäljning under ägareförbehåll hävdas, att den som utanför den normala handeln förvärvar gods, som vanligen säljes under ägareförbehåll bör iakttaga stor försiktighet.[15]

Om köparen rättsstridigt tillägnar sig godset, gör han sig skyldig till förskingring (»Unterschlagung»).[16] Köparen kan sålunda straffas, om han säljer eller pantsätter i avsikt att undandraga säljaren godset.[17] Då köparen äger rätt att sälja godset vidare »im Rahmen des ordnungsmässigen Geschäftsganges», torde han kunna straffas, om han förfogar över godset på annat sätt än avtalet medgiver. Straff lär kunna inträda vid pantsättning eller säkerhetsöverlåtelse.[18, 19]

Köparen åtnjuter ävenledes skydd mot tredje man. Enligt Bürgerliches Gesetzbuch § 161 är varje förfogande över godset, som begränsar köparens rätt, utan verkan, om köparen fullgör sina förpliktelser enligt köpeavtalet. Innebörden av detta stadgande är att köparen i princip åtnjuter skydd mot tredje man.[20] Vid utmätning för säljarens gäld måste köparens rätt respekteras.[21] Säljarens konkurs kan däremot tänkas menligt inverka på köparens ställning. Konkursboet äger nämligen rätt att kräva köpets återgång. Köparen måste då återlämna godset.

---

[13] BGB §§ 932 och 933.

[14] Se Rühl s. 108 ff., Jacusiel s. 35 ff. samt Wirtschaft und Recht (Schütz) s. 77 ff.

[15] Rühl s. 108 ff.

[16] Strafgesetzbuch § 246.

[17] Wirtschaft und Recht (Wilde) s. 169 f. och (Peschke) s. 194 ff. samt Meisner s. 7 f. och Stulz s. 81 f.

[18] Wirtschaft und Recht (Peschke) s. 200 f. och Stulz s. 81.

[19] Se vidare angående förutsättningarna för »Unterschlagung»: Ebermayer, Lobe & Rosenberg: Reichs-Strafgesetzbuch. 1929 § 246 samt Dalcke: Strafrecht und Strafverfahren. 1936 vid § 246, särsk. s. 1155 f. not 80 och 1158 f. not 82.

[20] Staudinger § 161. 1—3, Rühl s. 86 f. och Jacusiel s. 59.

[21] Jacusiel s. 59 och Meisner s. 40 not 2.

Konkursboet är icke skyldigt att samtidigt utge den del av köpeskillingen, som köparen må hava inbetalat. Köparen har likväl rätt att som massafordran kräva ersättning för orättmätig vinst samt att som vanlig konkursfordran bevaka anspråk på skadestånd.[22] Att köparens rätt till godset icke är fullständigt tryggad vid säljarens konkurs, har gett anledning till kritik.[23]

Ägareförbehåll vid gods avsett för bearbetning eller försäljning.

Såsom tidigare angivits, erkänner tysk rätt ägareförbehåll till gods avsett att bearbetas eller att säljas vidare. Ägareförbehållet kommer därför till användning såväl inom detaljhandeln vid avbetalningsköp som inom partihandeln vid försäljning från råvaruleverantör eller fabrikant till grosshandlare eller detaljist. De spörsmål, som anknyta till ägareförbehåll i partihandeln ha tilldragit sig särskild uppmärksamhet. Ägareförbehållet utslocknar vid den tidpunkt, då godset bearbetas eller säljes vidare. Den tyska rätten ger likväl säljaren många vägar att säkerställa sin fordran även efter denna tidpunkt.

För överlåtelse av äganderätt till lösöre kräves, som nämnt, att parterna skola avtala om äganderättens övergång och att godset skall överlämnas i köparens besittning (»Einigung und Übergabe»).[24] Någon faktisk förflyttning av godset från säljarens till köparens besittning behöver emellertid icke äga rum. Det är tillräckligt, att köparen besitter godset genom säljaren.[25] Om säljaren enligt avtalet är förvarare eller legotagare, får köparen den medelbara besittningen, och traditionskravet är uppfyllt. Köparen har en äganderätt, som är skyddad bland annat mot säljarens borgenärer, trots att godset fortfarande finnes kvar i säljarens vård. Har säljaren, då köpet avslutas, ännu icke den omedelbara besittningen av godset, kunna par-

---

[22] Jacusiel s. 104 ff., Meisner s. 56 f. samt Wirtschaft und Recht (Meyerstein) s. 12 f.

[23] Wirtschaft und Recht (Meyerstein) s. 12 f. samt Neuschäffer: Reform der Sicherungsübereignung und des Eigentumsvorbehalts. ZAkDR 1936 s. 634 f.

[24] BGB § 929.

[25] BGB § 930.

terna avtala, att säljaren när han en gång får godset i sin hand, skall besitta det för köparens räkning.[26] Köparen förvärvar då äganderätt till godset, i det ögonblick säljaren får det i sin besittning.

En överlåtelse av äganderätten utan faktisk tradition är möjlig även i de fall, då äganderättsöverlåtelsen har till syfte att säkerställa en fordran. Vid pantsättning förutsättes visserligen, att godset överlämnas till panthavaren, men detta krav upprätthålles icke om parterna låta transaktionen få formen av en överlåtelse av äganderätten av godset till säkerhet för borgenärens fordran.[27] För överlåtelse av fordran gälla inga formföreskrifter. Avtalet har således bindande verkan mot tredje man.[28]

Vid gods avsett för bearbetning eller vidareförsäljning tilldraga sig framför allt tre typer av avtalsklausuler uppmärksamhet. De olika typerna utgöra: 1. En klausul, där säljaren förbehåller sig äganderätten till godset, till dess att köparen betalat alla tidigare och kommande fordringar, som härröra från affärsförbindelser med säljaren. (I handelslivet benämnes denna »*Kontokorrentklausel*».) 2. En klausul, varigenom köparen förklarar, att de fordringar, som kunna uppkomma mot tredje man till följd av vidareförsäljning av godset, överlåtas å leverantören intill det belopp, som motsvarar leverantörens fordran (benämnd »*Vorausabtretungsklausel*»). — Ofta förbindes en sådan klausul med ett stadgande, att köparen skall för säljarens räkning uppbära medel, som inflyta från tredje man.[29] — 3. En klausul, vari köpare av råvara förklarar, att den bearbetade varan tillfaller leverantören som säkerhet för dennes fordran (benämnd »*Verarbeiterklausel*»).

Den först angivna klausulen, »Kontokorrentklausel», har tidigare berörts. En sådan klausul äger som nämnt giltighet.[30] En »Vorausabtretungsklausel» förutsätter för att vara gällande,

---

[26] I detta fall föreligger ett s.k. »antizipiertes Besitzkonstitut». Se t.ex. Enneccerus III § 67. I.2.

[27] Se t.ex. Enneccerus III §§ 66 och 67 samt § 163. I.1.d.

[28] Se t.ex. Enneccerus II § 78. II.3 och Endemann: Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts. I 1903 § 151.2.

[29] Wirtschaft und Recht (Schwartz) s. 25, Rühl s. 47 ff. och Jacusiel s. 90 f.

[30] Se ovan s. 61.

att den avsedda fordringen mot tredje man är tillräckligt individualiserad. Detta har i rättsvetenskapen allmänt ansetts vara fallet, då avtalet formulerats på sätt som varit vedertaget i de olika branschernas leveransbestämmelser. [31] Reichsgericht har emellertid nyligen i ett fall förklarat en dylik »Vorausabtretungsklausel» ogiltig. [32] Detta avgörande har väckt uppseende i industrikretsar, där man tillmäter en »Vorausabtretungsklausel» stor praktisk betydelse. En s. k. »Verarbeiterklausel» innebär, att köparen-bearbetaren på förhand överlåter den färdiga produkten till säljaren som säkerhet för köpeskillingen. Leverantören kan även tänkas föreskriva, att köparen skall betraktas som ett biträde, vilket framställer produkten för leverantörens räkning. Enligt en åsikt, som funnit företrädare i litteraturen, skulle en sådan klausul vara utan verkan. Bürgerliches Gesetzbuch § 950, som föreskriver att bearbetaren förvärvar äganderätt till den färdiga produkten, åsyftar att skydda den socialt underlägsne råvaruköparen och måste därför betraktas som en tvingande bestämmelse, vilken icke kan sättas ur kraft genom avtal. Enligt en annan åsikt däremot äga parterna att fritt avtala om vilka rättsverkningar, som skola knytas till ett bearbetande. [33] Den senare uppfattningen har vunnit erkännande i praxis. [34]

Kritik och reformförsök.

Ägareförbehållet har — särskilt under det senaste årtiondet — fått en omfattande utbredning i partihandeln. De svårartade ekonomiska kriser, som Tyskland haft att genomgå, ha tvingat fram en mobilisering av alla realkreditobjekt. Leverantörerna ha övergått från personalkredit till kredit mot säkerhet i det sålda, utan att lagstiftning eller rättskipning lagt hinder i vägen för denna utveckling. Från leverantörernas

[31] Se Rühl s. 42 och 45 f., Jacusiel s. 83 ff., Meisner s. 22 ff., Stulz s. 27 ff. samt Mentzel § 43. 12 och 13.

[32] RGZ 155 (1937) s. 26.

[33] Medhjälparekonstruktionen har försvarats av Rühl s. 132 ff., särskilt s. 138 f. Kritik har rests av Meisner s. 28 ff.

Se vidare ang. den s.k. »Verarbeiterklausel»: Wirtschaft und Recht (Schwartz) s. 24, Jacusiel s. 28 f., Stulz s. 33 ff. och Mentzel § 43.15.

[34] JW 1936 s. 2881. Se även SeuffA Bd 71 (1916) Nr 225.

sida har ägareförbehållet utgjort ett försvar mot bankerna. En leverantör, som icke betingat sig säkerhet i godset, har att frukta att köparens varulager och övriga tillgångar säkerhetsöverlåtas till en bank. Leverantören kan då lika litet som övriga oprioriterade borgenärer räkna med någon utdelning i gäldenärens konkurs. Har säljaren däremot ägareförbehåll, äger han företräde framför banken, så länge godset ännu finnes i köparens besittning. En motsättning gör sig följaktligen gällande mellan, å ena sidan, råvaruleverantörer och fabrikanter, vilka i förhållande till sina avnämare säkerställa sin kredit med ägareförbehåll, samt, å den andra sidan, bankerna, vilka mot säkerhetsöverlåtelse lämna kredit å varulager och utestående fordringar. Då banken måste vika för leverantören, vill en utvidgning av det område, där ägareförbehållet kommer till användning som regelmässig leveransklausul, gärna betyda, att bankerna måste begränsa sin kreditgivning.[35] Då leverantören lagt beslag på alla realsäkerheter, står kredit för andra ändamål icke att uppbringa.[36]

Det har visat sig vara förenat med faror att, som skett i tysk rätt, helt uppgiva kravet på tradition eller andra utåt synbara kännetecken för en rättshandling med verkan mot tredje man. En köpare, som förvärvat varor under ägareförbehåll, kan sedermera genom säkerhetsöverlåtelse ånyo utnyttja samma varor som realkreditobjekt. Rättssystemet erbjuder icke heller några garantier mot att ett och samma varulager göres till föremål för ett flertal säkerhetsöverlåtelser.[37]

Ägareförbehållet ställer mellanhänderna i beroende av sina leverantörer. De stora tyska industrikoncernerna få ett bestämmande inflytande på varudistributionens finansiering. Handelslivets rörelsefrihet blir starkt beskuren. Särskilt hindrande äro givetvis de till ägareförbehållet anknutna klausulerna, att godset skall stå som säkerhet för alla kommande fordringar, att köparen skall avträda de fordringar, som uppstå vid vidareförsäljning eller att han skall överlåta den av råvaran tillverkade produkten. Svårigheterna äro störst då flera leverantörer

[35] Wirtschaft und Recht (Schwartz) s. 32 ff., (Dohrendorf) s. 41 ff. och (Schütz) s. 75 ff. samt Rühl s. 28 och 115 ff., Stulz s. 60 ff. samt Neuschäffer s. 633.

[36] Wirtschaft und Recht (Schütz) s. 76 ff.

[37] Wirtschaft und Recht (Meyerstein) s. 7 ff. och (Wilde) s. 191 f.

samtidigt uppträda med likartade anspråk. Det kan vara praktiskt omöjligt att veta vilka varor, fordringar eller produkter, som äro bundna av en viss leverantör.[38] Det är uppenbart, att denna bundenhet kan ge upphov till straffbara handlingar och att säljaren ofta kan utnyttja hotet om straff som ett medel att frampressa betalning.[39]

I den tyska litteraturen har gång efter annan krav rests på reformer. Tanken att ersätta säkerhetsöverlåtelsen med en registerpanträtt har varit uppe, men avvisats. Det har vidare hävdats, att ägareförbehåll icke borde utan särskilda skäl intagas bland de allmänna leveransbestämmelserna inom en bransch, utan att förbehållet endast borde komma till användning i de fall, då det vore av verklig betydelse för säljaren att få realsäkerhet. Kritik har riktats mot långt gående biklausuler. En förenkling av avtalsformulären har förordats. Ett avtal skulle icke få innehålla andra bestämmelser, än de som köparen verkligen kunde väntas iakttaga. Ägareförbehållets och säkerhetsöverlåtelsens inverkan på brottsligheten har ävenledes framhållits.[40]

Inom näringslivet kan en tendens förmärkas till återgång till det enkla ägareförbehållet. Några industrier ha på senare år ändrat sina leveransbestämmelser. Man har visserligen behållit ägareförbehållet vid varor avsedda för bearbetning eller vidareförsäljning, men man har strukit olika tidigare använda biklausuler.[41]

Nyligen har »*Akademie für Deutsches Recht*»[42] framlagt ett *lagutkast* rörande kredit mot säkerhet i lösöre och fordringar. Förslaget vill ge bestämda gränser för de skilda rättsinstituten.

---

[38] Wirtschaft und Recht (Dohrendorf) s. 55 ff., (Auerbach) s. 64 och (Peschke) s. 193 ff. Se vidare Neuschäffer s. 633 och 636 ff. samt i fråga om kritik mot enskilda klausuler Meisner s. 28 ff., Mentzel § 43.14 och 15 samt Levy: Eigentumsvorbehaltsklauseln. KuT 1931 s. 26 och 38.

[39] Wirtschaft und Recht (Wilde) s. 182 ff. och (Peschke) s. 193 samt Adler: Zur Lehre vom Übergang der Ware vom Verkäufer an den Käufer. ZHR 86 (1923) s. 306 f.

[40] Se ovan i not 38 anförda uppsatser ur Wirtschaft und Recht samt Neuschäffer s. 633 och 638 f.

[41] Enligt privata upplysningar från tyska industriorganisationer.

[42] Lehmann: Reform der Kreditsicherung an Fahrnis und Forderungen. Arbeitsberichte der Akademie für Deutsches Recht. 1937.

Säkerhetsöverlåtelsen ersättes med underpant i lösöre. Möjligheten att utsträcka säkerheten till att gälla gods, som satts i stället för det ursprungligen pantsatta, underkastas närmare reglering. Liknande bestämmelser givas även för ägareförbehåll. Genom olika medel söker förslaget ge gäldenärens kredittransaktioner en viss publicitet. Registrering kräves emellertid endast vid pantsättning av näringsidkares varulager och inventarier. I övrigt behålles i huvudsak den nuvarande avtalsfriheten. En reform efter dessa linjer skulle naturligen ge ett ökat utrymme åt personalkrediten. Det vill emellertid synas, som om man icke ansåge det vare sig möjligt eller önskvärt att återgå till ett system, där vissa områden helt överlämnades åt personalkrediten.

B. Schweizisk rätt.

Den schweiziska rätten avviker starkt från den tyska. Den schweiziska civillagen (Schweizerisches Zivilgesetzbuch) av år 1907 har av hänsyn till intresset att skydda personalkrediten tagit avstånd från den obegränsade avtalsfrihetens princip. [43] Dess reglering företer stora likheter med Amerikas Förenta Staters Uniform Conditional Sales Act.

Ett ägareförbehåll till gods, som överlämnas till köparen saknar all verkan, där det icke inskrives i ett offentligt register.[44] Ett avbetalningsköp, som klädes i hyresavtalets form, äger icke heller giltighet mot tredje man. [45] För köp å små belopp är emellertid registreringstvånget betungande. Hyresavtalet användes därför stundom som en väg att undgå denna börda, oaktat säljaren vet att han icke når samma säkerhet som vid ett registrerat ägareförbehåll. [46] Av sociala skäl har ägareförbehåll vid kreatursh andel helt och hållet förbjudits. [47] I stället har

[43] Gmür Art. 715.30.

[44] ZGB Art. 715. Jämför även ovan s. 14 f.

[45] Gmür Art. 715.12, Beck: Der Eigentumsvorbehalt. 1916 s. 106 ff. och von May s. 34 ff.

[46] Gygax: Der Eigentumsvorbehalt. 1935 s. 13.

[47] ZGB Art. 715.

möjlighet öppnats för särskilt koncessionerade banker att efter registrering förvärva underpant i kreatur. [48]

Har registrering skett, skyddas säljaren vid utmätning och konkurs. Däremot åtnjuter han icke genom registrering obetingat skydd mot senare godtroende köpare. Den allmänna principen i schweizisk rätt överensstämmer med den tyska rätten. Senare köpare, som i god tro fått godset i sin besittning, åtnjuter skydd mot säljarens vindikationsanspråk.[49] En köpare anses i allmänhet icke vara skyldig att äga kännedom om registrets innehåll, och registreringen utgör således icke något hinder för godtrosförvärv.[50]

Den publicitetsprincip, som är grunden för bestämmelsen om registrering, upprätthålles även på andra områden. För pantsättning kräves sålunda tradition. [51] Lagen lämnar icke någon möjlighet öppen att kringgå denna regel genom säkerhetsöverlåtelse. För äganderättens övergång vid köp kräves, att besittningen överflyttas till köparen. [52] Skulle säljaren behålla godset för köparens räkning (constitutum possessorium), saknar äganderättsövergången verkan mot tredje man, om meningen varit att kringgå traditionsregeln vid pantsättning. [53] Praxis visar, att detta stadgande icke är illusoriskt. Typiska möbellån eller säkerhetsöverlåtelser ha frånkänts verkan mot tredje man. [54]

Ägareförbehåll kan stiftas till lösöre i allmänhet. Förbehåll äger giltighet även i fråga om varor, som äro avsedda för bearbetning eller vidareförsäljning. [55] Ägareförbehållet kan därför finna användning såväl vid avbetalningsköp som vid kreditköp från leverantör till bearbetare eller återförsäljare. Personalkrediten i partihandeln skyddas således enbart genom registreringstvånget. Man använder icke den radikalare metoden att förklara varje ägareförbehåll till handelsvaror ogiltigt. [56, 57]

---

[48] ZGB Art. 885. Gmür Art. 715.25—29.

[49] ZGB Art. 714.

[50] Gmür Art. 714.35, Art. 715.39, 44—46, 57—60 samt Egger Art. 715.3.

[51] ZGB Art. 884.

[52] ZGB Art. 714.

[53] ZGB Art. 717.

[54] Gmür Art. 717.12—15, 24—29.

[55] Gmür Art. 715.20 och Beck s. 119 f.

[56] Se behandlingen av fransk och engelsk rätt här nedan.

[57] En översikt över schweizisk rätt finnes hos Bergman: Köp och lösöreköp. 1927 s. 67 ff.

C. Fransk rätt.

Säljarens ställning vid civila köp.

Det anses enligt fransk rätt, att köparens borgenärer skulle bli obehörigen gynnade, om de finge tillgripa gods, som icke betalats. Säljaren, som ökat köparens tillgångar med den sålda varan, bör äga företräde till betalning. [58] Enligt fransk rätt har därför en säljare, som lämnat kredit på köpeskillingen, en väsentligt starkare ställning än en vanlig borgenär. Det är icke nödvändigt, att han betingat sig, att godset skall utgöra säkerhet för köpeskillingen.

De rättsmedel som stå till säljarens förfogande, sedan godset överlämnats till köparen, äro följande: 1. rätt att återtaga godset — »*le droit de revendication*» — (art. 2.102, 4° 2 stycket Code civil), 2. en förmånsrätt i godset — »*un privilège sur la chose vendue*» — (art. 2.102, 4° Code civil) och 3. rätt att häva köpet — »*la résolution du contrat*» — (art. 1184, 1654 och 1656 Code civil).

Säljarens starka ställning har sin rot i romerska rättsprinciper, vilka behållits och utvecklats i det franska rättssystemet. Vid kontantköp övergick äganderätten efter romersk rätt liksom efter äldre fransk rätt först med köpeskillingens betalande. Vid kreditköp, där säljaren icke hade motsvarande garantier, blev det i äldre fransk rätt vanligt, att säljaren sökte skydda sig genom en klausul, att köparen skulle inneha godset för säljarens räkning, intill dess att köpesumman blivit betald. Enligt praxis ansågs en sådan klausul icke hindra äganderättens övergång, men tillades den betydelsen, att säljaren erhöll en förmånsrätt i godset. Samma förmånsrätt kom naturligt nog även att tilläggas kontantsäljare, när denne icke utnyttjade sin rätt att återtaga godset. Den äldre rättens principer ha varit bestämmande för Code civils reglering av säljarens ställning. Kontantsäljare äger en rätt att återtaga godset, under det att säljare i allmänhet, såväl kontantsäljare som kreditsäljare, medges ett privilegium. [59]

---

[58] Planiol: Traité élémentaire de droit civil. II 1926 nr 2608.

[59] Angående huvuddragen i den historiska utvecklingen se: Colin & Capitant: Cours élémentaire de droit civil français. II 1932 nr 1092, och Planiol II nr 2604 ff. Se även Hillgård: Säljarens stoppningsrätt. 1923 s. 40 f.

Säljarens rätt att återtaga godset (»*le droit de revendication*») är underkastad mycket stränga begränsningar och äger därför icke någon större betydelse vid sidan av de två andra rättsmedel, som stå obetald säljare till buds. »Le droit de revendication» betraktas därför i det närmaste som en historisk relikt från den tid då kontantsäljare, men icke kreditsäljare ägde säkerhet i godset. [60] För att denna rätt skall kunna utövas förutsättes, (a) att säljaren ej beviljat köparen kredit, (b) att godset ännu finnes i köparens besittning, (c) att godset fortfarande finnes i samma skick som vid mottagandet och (d) att säljaren återtager godset inom åtta dagar från överlämnandet. [61]

Säljarens privilegium har däremot den allra största betydelse. Säljaren har vid vidareförsäljning av godset förmånsrätt i köpeskillingen. Privilegiet gäller såväl vid frivillig försäljning som vid försäljning efter utmätning. [62] Privilegiet kan dock icke utövas mot tredje man, som i god tro köpt godset eller tagit godset som pant. Liksom tysk rätt skyddar den franska rätten godtroende tredje man. Denna princip angives i art. 2.279 Code civil med orden: »En fait de meubles, la possession vaut titre». [63]

Den franska rättens regler om exekution äro säregna. En gäldenär, som icke är köpman, kan icke sättas i konkurs, utan borgenärerna äro hänvisade till att var för sig söka exekution i gäldenärens tillgångar. Utmätning grundar icke något företräde för den utmätningssökande. Varje borgenär äger rätt att taga del av försäljningssumman. Denna fördelas proportionellt mellan borgenärerna, där icke någon borgenär äger särskild förmånsrätt. Säljarens privilegium betyder, att han äger företräde till betalning framför de oprioriterade fordringsägarna. [64]

Hävningsrätten (»*la résolution du contrat*») kan utövas, även om avtalet icke innehåller en klausul härom. Art. 1.654 Code civil ger säljaren rätt att vid domstol begära, att köpet skall

---

[60] Colin & Capitant II nr 1092 in fine och 1103 pr.

[61] Colin & Capitant II nr 1104.

[62] Colin & Capitant II nr 1098.

[63] Colin & Capitant II nr 1097 och 1099.

[64] Josserand: Précis élémentaire des voies d'exécution. 1925 nr 62, 350 och 352 samt Planiol & Ripert: Traité pratique de droit civil français. VII 1931 nr 812—819.

gå åter, om köparen är i dröjsmål med köpeskillingen. Finnes en hävningsklausul i avtalet (»pacte commissoire»), behöver säljaren emellertid icke begära domstols beslut. Vid hävande skall avtalets rättsverkningar upplösas och parterna försättas i samma läge, som om något avtal aldrig hade slutits. Köparen skall återställa godset och säljaren betala tillbaka, vad han kan hava uppburit av köpeskillingen. »La résolution de la vente» betyder i princip även i förhållande till tredje man en upplösning av de rättsverkningar, som härledas från köpet. Säljare kan således yrka att återfå godset av senare köpare. Även på denna punkt kommer emellertid regeln: »En fait de meubles, la possession vaut titre» i tillämpning. »La résolution de la vente» har således icke verkan mot tredje man i god tro, som fått godset i sin besittning. [65]

Säljarens ställning vid avtal med en köpman.

Den allmänna principen, att säljaren äger företräde till betalning ur godset äger obegränsad tillämpning, då fråga är om civila köp. Vid handelsförhållanden gestaltar sig rättsläget annorlunda. Som tidigare nämnts, rubbar icke en utmätning säljarens företrädesrätt. Vid konkurs däremot har principen om lika rätt för samtliga borgenärer genomförts med stor strånghet. Det är av betydelse att framhålla, att enligt fransk rätt endast köpmän kunna försättas i konkurs. Grunden för den avvikande principen vid konkurs är intresset att värna personalkrediten inom handelslivet. Motsvarande synpunkter hava, som senare kommer att visas, varit bestämmande för utformningen av den engelska doktrinen »reputed ownership». Det praktiska resultatet är även likartat.

Enligt art. 550 sista stycket Code de commerce äger säljare icke att mot köparens konkursbo göra gällande sitt privilegium i godset eller sin rätt att taga godset tillbaka. Säljaren äger icke heller att mot konkursboet utöva sin hävningsrätt (»le droit de résolution»); detta är icke ens möjligt, då kontraktet innehåller ett uttryckligt förbehåll (»pacte commissoire exprés»). Av en jämförelse med art. 576 Code de commerce framgår, att säljarens företrädesrätt likväl består om godset ännu icke blivit

[65] Planiol & Ripert X 1932 nr 159—173 och Colin & Capitant II nr 599—605.

inlagt i köparens magasin.[66] Efter den tidpunkt, då varorna inlagts i köparens magasin, är obetald säljares ställning emellertid icke bättre än en oprioriterad borgenärs.[67]

Ägare av deponerat eller bortlegt gods eller ägare av kommissionsvaror ha rätt att uttaga sin egendom ur gäldenärens konkursbo. Säljaren söker ofta ge köpeavtalet sken av ett dylikt avtal för att undgå tillämpning av regeln i art. 550 Code de commerce. Det sedvanliga avbetalningsköpet visar en rik variation av avtalstyper. De enklaste äro köp med förbehåll av äganderätten (»*pacte de réserve de proprieté*») eller köp under suspensivt villkor (»*vente sous condition suspensive*»). Ofta användes ett legoavtal, som innehåller ett anbud till legotagaren att köpa godset (»*bail avec promesse de vente*») eller allra vanligast ett sammansatt hyres- och köpeavtal (»*location-vente*»).[68]

Från domstolarnas sida hävdas med stor stränghet, att regeln i Code de commerce art. 550 är av tvingande natur (»une disposition d'ordre public»). Ett avtal med ägareförbehåll (»vente avec réserve de proprieté») eller under suspensivt villkor (»vente sous condition suspensive») ger säljaren icke några fördelar i händelse av köparens konkurs.[69] I fråga om de övriga avtalstyperna är läget icke lika klart. Lyon-Caen och Renault framhålla,[70] att domaren icke är bunden av den form parterna valt att ge avtalet. Han skall utforska parternas verkliga avsikt. Visar det sig, att avtalet är ett köp under ägareförbehåll, har säljaren icke rätt att återtaga godset. Är det ett verkligt legoavtal däremot skyddas ägaren, även om avtalet skulle vara förbundet med ett köpeanbud. Det kan vara en vansklig uppgift att finna parternas avsikt. Ett köp

---

[66] Art. 576. Pourront être revendiquées les marchandises expédiées au failli, tant que la tradition n'en aura point été *effectuée dans ses magasins*, ou dans ceux du commissionaire chargé de les vendre pour le compte du failli.

[67] Lyon-Caen & Renault: Traité de droit commercial. VIII 1936 nr 833 ff. samt Colin & Capitant II nr 605, 1102 och 1106.

[68] Se angående de olika avtalstyperna: Feder: Vente à tempérament des meubles corporels. 1932 s. 29 ff. och Troullier & Lacan: La location-vente. 1935 s. 43 ff.

[69] Lyon-Caen & Renault VIII nr 838—838 Quater, Troullier & Lacan s. 94 ff. samt Feder s. 91 f.

[70] Lyon-Caen & Renault VIII nr 838.5.

föreligger emellertid, då den påstådde hyresmannen vid hyrestidens slut förvärvar äganderätt utan att erlägga något ytterligare belopp. Samma penningprestation kan nämligen icke samtidigt utgöra lega för godset och köpeskilling. Liknande synpunkter återfinnas även i andra ledande framställningar. [71] Rättspraxis är vacklande. Själva huvudfrågan, om avtalet är köp eller lega, har betraktats som ett bevisspörsmål och har av denna anledning icke upptagits till prövning i högsta instans. [72]

Den franska rättens reglering medför betydande olämpor för avbetalningshandeln, i den mån säljaren avsätter sina varor till köpmän. Vid försäljning till privata köpare är säljarens ställning, som ovan framhållits, väl skyddad, även om han icke skulle använda sig av ett »location-vente». Upprättande av »location-vente» torde emellertid ge den fördelen, att köparen kan straffas för förskingring enligt Code pénal art. 508. [73] Regeln i Code de commerce art. 550 äger tillämpning både då det är fråga om varor, som en köpman anskaffat för att omsätta vidare i sin rörelse, och då det är fråga om inventarier och annat gods, som är avsett att stanna hos köparen. Den har vidare tillämpning såväl på egendom som tillhör handelsrörelsen som på privat egendom.

Det har ansetts önskvärt att stärka säljarens ställning. Man har framställt förslag, att »location-vente» skulle anses giltigt vid köparens konkurs under förutsättning, att avtalet inregistrerats. [74] Det har inom litteraturen framhållits, [75] att det vore lämpligt att ge säljare säkerhet i godset, då fråga vore om maskiner och mekanisk utrustning, om garantier skapades för en tillfredsställande publicitet. Säkerhetsrätten borde likväl endast avse maskiner och teknisk apparatur, som vore avsedd att stanna hos köparen. Den borde icke utsträckas till lösöre i allmänhet och särskilt icke till handelsvaror.

På en punkt har en lagändring blivit genomförd. Enligt en lag den 29 december 1934 äger säljare av motorfordon genom

---

[71] Se t. ex. Colin & Capitant II nr 517.

[72] Se översikten av rättspraxis hos Troullier & Lacan s. 19 ff. (sammanfattning å s. 114).

[73] Se Troullier & Lacan s. 66 ff. samt Feder s. 92 ff.

[74] Se Troullier & Lacan s. 116 ff., särsk. s. 121.

[75] Lyon-Caen & Renault VIII nr 836 [6].

inregistrering av ett skriftligt köpeavtal få pantsäkerhet i godset. Säljaren anses under sådana förhållanden fortfarande vara i besittning av godset och behåller i likhet med en handpanthavare sin säkerhetsrätt även vid köparens konkurs.[76] En äldre lag av den 17 mars 1909, som avser överlåtelse och pantsättning av handelsrörelse (»fonds de commerce»), öppnar även möjlighet för säljare att efter registrering erhålla underpant i det sålda.[77]

D. Engelsk rätt.

Rättsverkningarna av ett »hire-purchase agreement».

Med hänsyn till säregna engelska förhållanden har avbetalningsköpet utformats som ett hyresavtal (*»hire-purchase agreement»*). Enligt den i England sedvanliga typen av avbetalningskontrakt uthyr ägaren godset. Legotagaren förpliktar sig att betala ett visst belopp vid kontraktets underskrivande och därefter ett belopp för varje månad eller kvartal. Skyldigheten att betala hyra upphör, då de sammanlagda hyresposterna nått en viss storlek. Intill denna tidpunkt behåller »säljaren» äganderätten till godset. Därefter övergår godset i hyresmannens ägo. Karaktäristiskt för »hire-purchase» är, att hyresmannen i allmänhet äger rätt att när som helst avbryta hyresavtalet och återställa godset till ägaren. Legotagaren är icke skyldig att köpa godset. Det föreligger icke ett slutligt köp utan endast ett hyresavtal, enligt vilket hyresmannen äger att — om han så vill — förvärva äganderätt till godset genom att betala ett visst antal hyresposter. Legotagaren har »an option to purchase or determine the hiring».[78] Särskilt vid försäljning av motorfordon, cyklar och andra föremål, som hastigt falla i värde,

---

[76] Se Troullier & Lacan s. 196 ff. samt Lyon-Caen & Renault VIII nr 838 [8].

[77] Se Troullier & Lacan s. 244 ff., Colin & Capitant I 1934 nr 913 4°, II nr 606 och 1102 samt Lyon-Caen & Renault III 1923 nr 250.1—12, VIII nr 838[9].

[78] Dunstan: The law relating to hire-purchase. 1932 s. 1 ff. (se även i »Appendix» anförda formulär), Earengey: The law of hire purchase. 1930 s. 1 f. samt Jones & Proudfoot: Notes on hire purchase law. 1930 s. 16.

förekomma även avbetalningskontrakt, enligt vilka legotagaren icke har rätt att avbryta hyresförhållandet och återställa godset. Avtalet betraktas i dessa fall som ett köp. [79]

De båda nu nämnda typerna av avbetalningskontrakt medföra skilda rättsverkningar i förhållande till tredje man. Föreligger ett åtagande från hyresmannens sida att köpa godset, förvärvar enligt engelsk rätt tredje man äganderätt till godset, om han i god tro köpt godset från hyresmannen. Denna princip, att tredje man gör godtrosförvärv, då avtalet innehåller en förbindelse att köpa godset (»an agreement to purchase») har blivit antagen i ett ledande rättsfall från 1890-talet, Lee v. Butler. [80] I ett något senare rättsfall, Helby v. Matthews, [81] som blivit bestämmande för den nu allmänt använda typen av avbetalningskontrakt, har fastställts, att tredje man icke kan göra godtrosförvärv, om legotagaren äger rätt att när som helst avbryta hyresförhållandet. [82] Säljaren har således att välja. Han kan binda legotagaren att fullfölja köpet men riskerar då att förlora sin rätt till godset, om legotagaren säljer det till en godtroende tredje man. Han kan hindra att tredje man förvärvar äganderätt, då legotagaren säljer eller pantsätter godset, men måste då finna sig i, att legotagaren äger rätt att avbryta legoavtalet.

En »hire-purchase agreement» behöver i princip icke avfattas i någon särskild form och icke heller registreras. [83] Undantagslöst är emellertid avtalet skriftligt. Med hänsyn till »Statute of Frauds», 1677, sect. 4, är denna form även som regel nödvändig. För att ett avtal skall kunna åberopas inför rätta i talan mot medkontrahenten, skall avtalet nämligen vara skriftligen bekräftat, där det icke kan beräknas bliva uppfyllt inom ett år. [84, 85]

---

[79] Dunstan s. 1 och 37 f., Halsbury: Laws of England. XVI 1935 s. 506 f., Earengey s. 1 f. samt Pereira: The law of hire and hire-purchase. 1932 s. 1 ff.

[80] [1893] 2 Q.B. 318. Fallet finnes refererat hos Dunstan s. 32 f.

[81] [1895] A. C. 471. Fallet finnes ingående refererat hos Dunstan s. 33 ff.

[82] Se Dunstan s. 5, 30 ff. och 149 ff., Halsbury XVI s. 510 och 544, Earengey s. 185 ff. samt Williams: Personal property. 1926 s. 95 f.

[83] Det nyligen framlagda förslaget till lag om avbetalningsköp (»hire purchase bill») förutsätter skriftlig form. Se ovan s. 16.

[84] Statute of Frauds, 1677, sect. 4. — — — »agreement that is not to be performed within the space of one year from the making thereof».

[85] Se Halsbury XXIII 1936 s. 508, Dunstan s. 8 och Pereira s. 4 f.

Säljare under »hire-purchase agreement» njuter i allmänhet skydd mot köparens borgenärer. Godset får icke tillgripas vid utmätning för köparens gäld. Skulle godset likväl ha tagits i mät, måste ägaren, om han vill hindra dess försäljning, ställa säkerhet hos utmätningsmannen. Säljes godset exekutivt, gör inroparen godtrosförvärv. Ägaren har emellertid rätt till köpeskillingen. [86] Som regel åtnjuter säljaren även skydd mot köparens konkursborgenärer. [87] Tillägnar sig legotagaren godset i avsikt att undandraga det ägaren, kan han straffas för förskingring. [88] En pantsättning utgör en straffbar förseelse, även om köparen haft grund att antaga, att han skulle kunna återlösa godset och handlingen således icke kan betecknas som förskingring. [89, 90]

Doktrinerna »apparent possession» och »reputed ownership».

I det engelska affärslivet har personalkrediten sedan gammalt spelat en betydande roll. Av hänsyn till intresset att skydda den personliga kreditgivningen har den engelska rätten bildat och utformat doktrinerna om »apparent possession» och »reputed ownership». Doktrinen om *»apparent possession»* har i lagstiftningen reglerats i »Bills of Sale Act», 1878, och »Bills of Sale Act (1878) Amendment Act», 1882. Dessa båda lagar kunna sägas utgöra en motsvarighet till den svenska lösöreköpsförordningen. Likheten med den svenska rätten är slående och har även påpekats av Bergman. [91] Doktrinen om »reputed ownership» återfinnes i »Bankruptcy Act», 1914, sect. 38. Denna innebär en begränsning av kreditsäljares rätt till säkerhet i godset i samma riktning, som den i svensk praxis utbildade regeln, att ägareförbehåll icke kan göras gällande till varor avsedda för bearbetning eller vidareförsäljning.

»Bills of Sale Act», 1878, liksom den tidigare i dess ställe gällande »Bills of Sale Act», 1854, avser att hindra att obefogad kredit lämnas till personer, som äro i besittning av gods, som

[86] Dunstan s. 125 ff., Halsbury XVI s. 537 f. och Earengey s. 179 ff.

[87] Se t. ex. Halsbury XVI s. 532. Se vidare nedan vid not 97 ff.

[88] Larceny Act, 1916, sect. 1 (1).

[89] Pawnbrokers Act, 1872, sect. 38.

[90] Dunstan s. 144 ff., Earengey s. 227 f., Pereira s. 177 f. och Halsbury XVI s. 543.

[91] Bergman s. 72 ff. Jämför i det följande Bergmans framställning.

till synes tillhöra dem, men till vilket de avhänt sig äganderätten. Kreditorerna skola få tillgripa sådant gods, som de haft skäl att taga i betraktande vid sin kreditgivning, då det varit i gäldenärens »apparent ownership». [92] Lagen föreskriver, att handlingar rörande överlåtelse eller pantsättning av egendom, som stannar i säljarens besittning skola registreras för att kunna göras gällande vid utmätning eller konkurs. »Bills of Sale Act», 1882, avser överlåtelse och pantsättning av egendom till säkerhet för gäld. Denna »Act» ersätter beträffande dylika »bills of sale» den mera omfattande »Bills of Sale Act» av år 1878. »Bills of Sale Act», 1882, som innehåller noggranna föreskrifter om en gäldsöverlåtelses innehåll och form, förutsätter även registrering. Den förklarar ett »bill of sale», som icke upprättats i föreskriven form och vederbörligen registrerats, för ogiltigt mot envar. Dessa båda lagar avse ej varje överlåtelse av egendom, där godset stannar i säljarens besittning. Vissa undantag givas. Av intresse är att anteckna, att som »bill of sale» icke betraktas omsättningsöverlåtelse (»transfers of goods in the ordinary course of business»). [93]

En vanlig »hire-purchase agreement» faller icke under de båda »Bills of Sale Acts». Ett »hire-purchase» avser nämligen icke överlåtelse av äganderätten till gods, som stannar i gäldenärens besittning. [94] Det är emellertid av betydelse, att avtalet uttryckligen anger, att äganderätten icke övergår till legotagaren förrän samtliga avbetalningar blivit fullgjorda. [95] Om parterna sedan godset en gång utan förbehåll kommit i köparens besittning, söka att säkerställa säljarens fordran genom att låta säljaren köpa godset tillbaka för att sedan upprätta ett »hire-purchase», kan doktrinen »apparent possession» bliva tillämplig. Varje köp och återköp behöver likväl icke nödvändigt falla under »Bills of Sale Acts». Domstolarna äga att fritt pröva, vad som varit transaktionens verkliga syfte. Säljaren kan icke göra sin äganderätt gällande, om transaktionen finnes vara ett förtäckt

---

[92] Lord Halsbury i Charlesworth v. Mills, [1892] A. C. 231 (s. 235), Halsbury III 1931 s. 3 och Pereira s. 22.

[93] Se särskilt Halsbury III s. 3—89, särsk. s. 3 ff., 6, 20, 23 f. och 65 f., Williams: Personal property s. 707 ff. och Pereira s. 22 ff.

[94] Dunstan s. 22, Earengey s. 15 och Pereira s. 26.

[95] Dunstan s. 23.

»bill of sale». Det är därför förenat med stor risk att köpa en sak från dess ägare och sedan sälja den tillbaka på ett avbetalningskontrakt.[96]

Doktrinen om »*reputed ownership*» har en större direkt betydelse för »hire-purchase agreements» än doktrinen »apparent possession». Även denna doktrin har till syfte att skydda personalkrediten,[97] och ett nära samband råder mellan reglerna i de båda »Bills of Sale Acts» och i »Bankruptcy Act». Vid konkurs skall till fördelning bland borgenärerna gå förutom gäldenärens tillgångar i allmänhet bland annat även sådan egendom, tillvilken konkursgäldenären är »the reputed owner». Doktrinen äger dock tillämpning endast beträffande egendom, som gäldenären har i sin handel eller näring (»in his trade or business»). Det är att märka, att doktrinen icke avser privatpersoners egendom och ej heller privat egendom, som tillhör handelsman eller annan näringsidkare. Det förutsättes vidare, att egendomen kommit i gäldenärens besittning med ägarens samtycke.[98] Då fråga är om »bills of sale» enligt lagen av år 1882 (»bills of sale» till säkerhet för gäld) ger icke ens registrering — i motsats till vad som är förhållandet med »bills of sale» enligt 1878 års lag — skydd mot tillämpning av doktrinen »reputed ownership». Registreringen hindrar icke, att godset fortfarande är i gäldenärens besittning på sätt som förutsättes i »Bankruptcy Act».[99]

Till en näringsidkares konkursbo kommer som en följd av doktrinen »reputed ownership» att räknas icke blott alla varor, som äro avsedda för bearbetning eller vidareförsäljning, utan även gods i allmänhet, som anskaffats för att användas i köparens »trade or business». Föreligger ett fast handelsbruk att lämna gods i annans besittning, uteslutes emellertid »the reputation of ownership». Om det skulle vara allmänt vedertaget bruk att gods köpes på avbetalning, kan säljaren alltså hävda sin äganderätt. För att ett handelsbruk skall föreligga förutsättes, att personer i allmänhet, som tillhöra samma näring eller ha förbindelse med denna, äga kännedom om det

[96] Dunstan s. 24 ff., Earengey s. 15 ff., Pereira s. 26 ff. och Halsbury III s. 13 f.

[97] Se t. ex. Byrne: A dictionary of English law. 1923, artikeln »Reputed ownership».

[98] Bankruptcy Act, 1914, sect. 38 (sub-sect. (c)).

[99] Earengey s. 14 f. och Halsbury III s. 69 f.

verkliga förhållandet. Ett handelsbruk att sälja gods under »hire-purchase agreement» har antagits föreligga i fråga om möbler, som användas å hotell eller pensionat, samt i fråga om vissa slag av maskiner. Däremot har det icke antagits vara bruk, att möbler i allmänhet köpas på avbetalning. Som handelsbruk betraktas även, att gods i vissa fall lämnas i kommission [100] eller under kommissionsliknande villkor. [101, 102]

E. Amerikas Förenta Staters rätt.

Amerikas Förenta Stater utgör icke ett enhetligt rättssystem. Skilda lagar gälla i de olika staterna. För stora områden har emellertid »The National Conference of Commissioners on Uniform State Laws» utarbetat lagförslag, vilka sedan med olika modifikationer blivit antagna i åtskilliga stater. Det är naturligen framför allt dessa lagar, som kunna bli föremål för uppmärksamhet vid en studie över amerikansk rätt. Av särskilt intresse är »*Uniform Sales Act*», 1906, och »*Uniform Conditional Sales Act*», 1918. »Uniform Sales Act», som innehåller allmänna regler om köp hade år 1935 blivit antagen i 34 stater, »Uniform Conditional Sales Act», som särskilt reglerar avbetalningsköpet i 11 stater. [103]

Den princip, som i engelsk rätt kommit till uttryck i doktrinen »*apparent possession*», äger även i allmänhet giltighet i Amerikas Förenta Stater. Principen har i regel blivit strängare och mera konsekvent genomförd. I betraktande härav synes det naturligt, att amerikansk rätt däremot saknar motsvarighet till den engelska regeln, att konkursborgenärerna äga att till-

---

[100] Böcker till bokhandlare, Williams: Bankruptcy practice. 1932 s. 285.

[101] T. ex. kassaskåp, som sändas till detaljhandlare för påseende och eventuellt köp (on sale and return) (Re Lock, 63 L. T. 839) eller hästar, som sändas till hästhandlare under liknande villkor (Ex. p. Wingfield, 40 L. T. 15).

[102] Williams: Bankruptcy practice s. 278 ff., särsk. s. 282 ff., Dunstan s. 40 ff. och Pereira s. 90 ff., särsk. s. 94 ff.

[103] Enligt uppgifter sammanställda ur Martindale-Hubell: Law Directory. II. 1936.

gripa egendom, vartill gäldenären har »the reputed ownership».[104]

Section 26 av »Uniform Sales Act» föreskriver, att ett köp saknar giltighet mot säljarens borgenärer, om godset stannar i säljarens besittning och detta förhållande kan antagas verka vilseledande (»fraudulent») för borgenärerna.[105] De särskilda staternas rätt anger, när säljarens innehav av godset skall utgöra ett svek (»fraud») mot borgenärerna.[106] I överensstämmelse med den allmänna principen, att besittning av gods, som tillhör annan, ger ett falskt intryck av kreditvärdighet, förutsätta i regel de enskilda rättssystemen tradition eller registrering vid pantsättning och säkerhetsöverlåtelse.[107]

Principen om besittningens legitimerande betydelse har även kommit i tillämpning vid avbetalningsköp.

Avbetalningsköpet är enligt amerikansk rätt i likhet med förhållandet i nordisk och tysk rätt ett köp med ägareförbehåll. Den tekniska termen för köp med ägareförbehåll är »conditional sale».[108] I »Uniform Conditional Sales Act»[109] betecknas som »conditional sale» varje köp, vid vilket godset överlämnas i köparens besittning och äganderätten övergår till köparen vid en senare tidpunkt, då köpesumman betalas eller annat villkor uppfylles. Som »conditional sale» betecknas också varje legoavtal (»any contract for the bailments or leasing of goods»), vid vilket legotagaren har att betala ett belopp motsvarande godsets värde samt har tillfälle att förvärva äganderätt till godset.[110]

Den allmänna regeln enligt »common law» är att säljaren, som lämnat godset i köparens besittning under ett »conditional sale» kan värna sin äganderätt mot tredje man.[111] I de

---

[104] Williston: The law governing sales of goods. 1924 §§ 351—353, särsk. § 353 in fine.

[105] Sect. 26. Uniform Sales Act: Köpet är ogiltigt när »such retention of possession is fraudulent in fact or is deemed fraudulent under any rule of law».

[106] Williston § 351.

[107] Spencer: Cyclopedia. 1925 §§ 1116—1118.

[108] Någon anledning finnes icke att såsom skett i engelsk och fransk rätt förkläda avtalet.

[109] UCSA sect. 1.

[110] Se vidare Williston § 7 och Estrich § 57 (s. 62).

[111] Williston § 324 och Estrich § 168 pr. (s. 333).

enskilda staternas lagstiftning är emellertid denna regel *nästan undantagslöst upphävd*. I enlighet med doktrinen »apparent possession» ha föreskrifter införts om skyldighet att registrera avtalet.[112]

Ett icke registrerat avtal äger under alla förhållanden giltighet mot köparen och måste även respekteras av tredje man, som köpt godset med kännedom om säljarens äganderätt.[113] Föreskriver den särskilda statens lag registrering, kan ett oregistrerat avtal icke göras gällande mot senare godtroende köpare. Har registrering däremot skett, har säljaren enligt de regler, som gälla i ett överväldigande antal stater, rätt att vindicera godset även från godtroende senare köpare.

Det är för amerikansk rätt utmärkande, att samma princip, som gäller i förhållande till senare köpare, också tillämpas i förhållande till borgenärerna. Avgörande för frågan om ägareförbehållets giltighet mot köparens borgenärer är enligt doktrinen »apparent possession», att den enskilde borgenären blivit vilseledd av köparens innehav. En borgenär, som gett köparen kredit, innan köparen fått godset i sin hand, kan icke ha blivit vilseledd och har följaktligen icke anspråk på skydd. Han måste enligt regler som gälla i flera stater respektera säljarens äganderätt, även om avtalet icke blivit på föreskrivet sätt registrerat.[114] Enligt »Uniform Conditional Sales Act» äro emellertid oregistrerade avtal utan giltighet i förhållande till såväl senare som tidigare borgenärer.[115] För att en borgenär skall kunna åberopa sig å gäldenärens »apparent possession» kräves vidare, att han varit i god tro i fråga om gäldenärens äganderätt. I de särskilda delstatslagar, som föreskriva registrering, förutsättes sålunda allmänt, att avtalet utan registrering äger giltighet mot borgenär, som ägt kännedom om säljarens äganderätt. Detta är även fallet enligt »Uniform Conditional Sales Act».[116] Där lagen icke, liksom »Uniform Conditional Sales Act», föreskriver registrering inom viss tid efter köpet, kan säljaren avbryta borgenärens

---

[112] Williston §§ 327 och 327 a.

[113] Estrich § 408 (s. 810 f.).

[114] Estrich §§ 172—176 (s. 340 ff.) och §§ 199—202 (s. 394 ff.) samt Williston §§ 326, 326 a, 327 och 328.

[115] UCSA § 5.

[116] Estrich §§ 199—202 (s. 394 ff.) samt Williston §§ 327 a och 328.

goda tro, så länge icke borgenären erhållit utmätning i godset. Vid konkurs äger förvaltaren (»the trustee») alla rättigheter, som kunna tillkomma en borgenär. Den allmänna regeln är därför, att godset tillfaller konkursboet, när avtalet icke är registrerat. Säljaren torde emellertid i vissa fall kunna skydda sin äganderätt genom att visa, att samtliga borgenärer ägt kännedom om förbehållet.[117]

Säljaren förlorar enligt de regler, som gälla i de flesta stater, icke sin äganderätt, därför att köparen äger rätt att sälja godset »in the usual course of business». Är avtalet registrerat, äger det således obetingad giltighet mot borgenärerna.[118] I vissa stater anses emellertid ett tillstånd till vidareförsäljning göra förbehållet ogiltigt.[119]

[117] Estrich § 179 (s. 355 ff.) och Black: Bankruptcy. 1926 s. 994 ff. (§ 811).
[118] Estrich § 144 (s. 279 ff.) och Williston § 329.
[119] Estrich § 147 (s. 285 ff.) och Williston § 329.

V. Konstruktionsfrågor.

A. Spörsmålet om äganderättens övergång.

Karaktäristik av problemet.

Då man i lagstiftning och teori använder *begreppet »äganderätt»*, förutsättes ofta, att detta ord har en viss för alla bekant innebörd. Så talar t.ex. 17 kap. 2 § handelsbalken om att, vad i gäldenärens bo finnes, som hörer annan till, det skall först uttagas. Stadgandet ger vissa exempel på sådant gods, nämligen: »inlagsfä; eller det, som är satt under bolag, eller till salu; stulet, rövat, lånt eller legt gods; pantsatt gods, då lösen därföre gives; faddergåva och annat dylikt». Men stadgandet ger ingen allmän regel, som kan tjäna som ledning, då man vill fastställa vad som tillhör annan. Stadgandet i 22 kap. 11 § strafflagen om straff, då man »uppsåtligen förskingrar annans gods, det man i besittning haver», ger lika litet någon anvisning om lösningen av denna fråga.

I svensk teori har begreppet »äganderätt» uppfattats olika under olika tider. De bestämningar, som förekomma i den äldre litteraturen, äro mycket vaga och ofullständiga. Allmänt tänktes äganderätten liksom andra arter av rättigheter ha en självständig, av verkligheten oberoende existens. Ur begreppet äganderätt ansågs vissa rättsregler kunna härledas. Bevisföringen rörande en viss konkret tvistefråga skedde ofta på det sättet, att man först fastställde, vem som skulle anses som ägare. Visste man detta, kunde man sedan ange den konkreta rättsregel, som borde vara tillämplig. De i lagen givna och av domstolarna faktiskt tillämpade reglerna tillmättes emellertid även en viss roll. Dessa regler hade nämligen betydelse som bevis för rättsförhållandenas gestaltning. Det faktiskt givna regelsystemet var ett värdefullt stöd, då det gällde att visa, vem som

var innehavare av en rättighet. Till följd härav rådde en växelverkan mellan teori och praktik. Från en teori om en rättighets läge eller beskaffenhet kunde man sluta sig till, att en viss konkret handlingsregel borde komma till användning. Med hjälp av lagstiftning och praxis kunde man åter ange, hur rättsläget borde konstrueras.

För nutidens ögon synes den äldre rättsvetenskapens metod ytterligt verklighetsfrämmande. Ett sådant omdöme är emellertid icke fullt riktigt. Ofta torde praktiska grunder ha bestämt en bevisföring efter det traditionella rättighetsschemat. En bevisföring, som ledde till konstaterandet av att någon hade en rättighet och därför skulle ha företräde framför andra, hade förvisso en stark suggestiv kraft.[1]

Huvudlinjer i 1800-talets doktrin.

Under 1800-talet kämpade två riktningar mot varandra rörande frågan, hur äganderättens begrepp borde bestämmas. Den riktning, som kan sägas ha varit den härskande, representerades av *lagkommittén*. Enligt lagkommittén måste äganderätten till bevarande av tredje mans rätt och säkerhet tåla mycken inskränkning.[2] Det var därför icke något hinder att anse, att en köpare förvärvade äganderätt redan genom avtalet, ändå att det sålda ej genast överlämnades eller betalades.[3] En sakrätt kunde nämligen enligt lagkommittén definieras som »en rättighet, vilken någon äger, ej blott emot vissa personer, som äro honom förbundne, utan i avseende på ett visst ting.»[4] Den främste representanten för den andra riktningen var *Schrevelius*. Enligt Schrevelius[5] kunde äganderätten karaktäriseras som »rättigheten att efter behag och med andras uteslutande disponera över ett kroppsligt ting.» Då äganderätten i princip borde gälla mot alla, var det enligt Schrevelius billigt, att något yttre kännetecken gavs, varav andra kunde veta, att

[1] Jämför Hägerström: Den objektiva rättens begrepp. I 1917 s. 122 ff., Lundstedt: Obligationsbegreppet. I 1929 t. ex. s. 42 ff. samt Olivecrona: Några synpunkter på de juridiska begreppen. I Festskrift tillägnad Axel Hägerström. 1928 s. 221 ff.

[2] Lagkommittén: Förslag till allmän civillag (av år 1826). 1837—39 s. 164.

[3] Lagkommittén HB 1:1.

[4] Lagkommittén s. 165.

[5] Schrevelius: Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civil-rätt. II 1857 s. 10.

en sådan rättighet verkligen existerade. [6] För äganderättens övergång vid köp av lösöre fordrades efter den romerska rättens föredöme tradition. Traditionen kunde även ersättas av publicitet enligt lösöreköpsförordningen. [7]

Det centrala i lagkommitténs definition var, att äganderätten utgjorde en rätt i avseende på ett visst ting. Att en köpare genom avtalet förvärvade äganderätt till godset, hade i främsta rummet rättsverkningar i förhållandet mellan parterna. Köparen skulle som ägare bära faran för godset. [8] Avtalet hade emellertid rättsverkningar även i förhållande till tredje man. Sålunda hade ägaren rätt att vindicera godset från ondtroende senare köpare. [9] För Schrevelius åter var det väsentliga ledet i begreppsbestämningen, att äganderätten utgjorde en rätt mot alla andra. Först då köparen fått godset i sin hand, hade hans rätt en sådan styrka, att den kunde betecknas som äganderätt. En köpare hade efter äganderättens övergång obetingat skydd mot säljarens borgenärer. Han hade vidare med undantag av de fall, som omnämndes i 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken, rätt att vindicera godset från godtroende tredje man utan skyldighet att gälda lösen. [10]

Svensk teori under 1900-talet.

Den av lagkommittén hävdade satsen, att äganderätten övergår genom avtalet, har ända intill våra dagar försvarats såsom gällande svensk rätt. De författare, som varit av denna mening, ha i regel även använt en bestämning av äganderätten, vilken haft väsentliga drag gemensamma med lagkommitténs. Spörsmålet om äganderättens övergång har emellertid efter hand fått en annan innebörd än den hade för lagkommittén. Detta spörsmål anses icke längre i främsta rummet röra förhållandet mellan parterna. Det har fått sin huvudsakliga betydelse i förhållandet till tredje man. Köpeavtalets rättsverkningar i förhållandet mellan parterna ha sålunda reglerats i köplagen utan att ställas i samband med äganderättsfrågan.

[6] Schrevelius II s. 94.
[7] Schrevelius II s. 94 f.
[8] Lagkommittén s. 162.
[9] Lagkommittén s. 165.
[10] Schrevelius II s. 125 f.

Avtalets rättsverkningar i förhållandet till tredje man ha rönt inflytande av den ändring av lösöreköpsförordningen, som infördes år 1907. Denna förordning, som tidigare avsett endast utmätning, blev då tillämplig även vid konkurs. Under förutsättning att lösöreköpsförordningen skulle avse köp i allmänhet och icke endast säkerhetsköp, berövades därför köpeavtalet på en viktig punkt rättsverkan mot tredje man. Flera teoretiker ha också hävdat satsen, att 1907 års lagändring stadfäst traditionsprincipen i svensk rätt.[11]

I regel har man emellertid icke velat överge satsen, att äganderätten övergår genom avtalet. De skäl, som kunna anföras för ett vidmakthållande av den hävdvunna ståndpunkten, ha framlagts av *Hillgård*[12] och *Kôersner*.[13] Att äganderätten övergår genom avtalet betyder, att »köparen principiellt, det vill säga *i den mån ej annorlunda stadgats*, vinner en ägares ställning».[14] Köparen åtnjuter sålunda i princip rättsskydd mot tredje man.[15] Lag och sedvanerätt hava emellertid gjort synnerligen vittgående inskränkningar i den gamla teorien om den oinskränkta äganderättens övergång genom avtalet.[16] Undantagen från regeln kunna väl bliva så många och så betydande, att det praktiska resultatet skulle ha blivit detsamma, om man i stället antagit, att äganderätten övergått vid traditionen. Föreligger i så fall någon anledning att vidhålla utgångspunkten? Har icke äganderättsbegreppet blivit så uttunnat, att man lika väl skulle kunna beteckna köparens rätt vid avtalet som en fordringsrätt? Hillgård och Kôersner hävda, att det trots allt är nödvändigt att fasthålla vid den hävdvunna regeln. Äganderättens övergång betyder nämligen den punkt på utvecklingslinjen från avtalets ingående till inträdande av köparens definitiva rätt till godset, där sakrättsliga verkningar först uppstå.[17] Funktionsfördelningen mellan säljare- och köparesidan är icke klar på alla punkter. I vissa fall måste man för att

[11] Fehr: Två spörsmål ur svensk civilrätt. 1913 särsk. s. 29 och s. 40 f. samt Sjögren: NJA Avd. I. 1912 s. 158 f.

[12] Hillgård s. 77 ff.

[13] Kôersner: Några förmögenhetsrättsliga spörsmål. TfR 1927 s. 182 ff.

[14] Hillgård s. 81.

[15] Hillgård s. 91 f.

[16] Kôersner s. 194.

[17] Hillgård s. 150.

avgöra, om köparens rätt till godset äger skydd mot tredje man, falla tillbaka på äganderättsfrågan.[18] Den inskränkta rätt, som uppkommer genom avtalet, fyller i en del fall det mått, som kräves för tillämpning av vissa lagbud eller avtal.[19] Hillgård[20] nämner som exempel det fall, att säljaren legt bort den sålda saken till en person, som saknar vetskap om köpeavtalet. Frågan om köparens rätt mot legotagaren kan man icke besvara utan att först ha avgjort äganderättsfrågan. Enligt Kôersner[21] »lär det väl vara så, att en säljare av bestämt gods, som finnes kvar under hans vård, gör sig skyldig till ingrepp i äganderätten, om han förskingrar godset ifråga, och därför kan straffas efter strafflagen 22: 11».

Låt vara, att de av Hillgård och Kôersner anförda exemplen ingalunda utgöra övertygande belägg för påståendet, att det vid lagtolkningen är nödvändigt att utgå från satsen om äganderättens övergång vid avtalet.[22] Det kan dock konstateras, att dessa författare icke tillmäta spörsmålet om äganderättens övergång stor vikt. Från att tidigare ha intagit en centralplats har spörsmålet krympt ihop till att gälla nära nog ingenting.[23] Kôersner konstaterar också, att »det i själva verket knappast är någon nödvändighet att längre knyta några rättsföljder vid äganderättens övergång. Det torde nämligen vara tillfyllest att i stället koncentrera sig på undersökningen av rättsföljderna av t.ex. köpeavtal och därefter följande åtgärder, och sålunda efter hand konstatera om och i vilken utsträckning rätten till köpeobjektet genast eller efter hand övergår från överlåtaren på mottagaren.»[24]

[18] Hillgård s. 86 f.

[19] Kôersner s. 192 ff., särskilt s. 195.

[20] Hillgård s. 86 f.

[21] Kôersner s. 195.

[22] Med anledning av det citerade exemplet från Hillgård vill jag säga, att en tillämpning av den gamla satsen, att köp bryter legostämma, icke förutsätter annat än ett konstaterande av, att godset sålts. Det skulle föra för långt att ingå på de av Hillgård å s. 87 not 1 anförda exemplen. I anslutning till Kôersners exempel må framhållas, att det kan sättas i fråga, om förskingring av sålt icke traderat gods bör likställas med övriga förskingringsfall. Det viktigaste fallet, nämligen tvesalu, straffas enligt 22:13 strafflagen. Vid tillämpning av detta stadgande torde frågan om äganderättens övergång icke äga betydelse. Se härom nedan s. 139 ff.

[23] Jämför Hillgård s. 81.

[24] Kôersner s. 195 f.

Om man tager steget fullt ut och hävdar den uppfattningen, att några rättsföljder icke kunna knytas till frågan om äganderättens övergång, finnes det då någon anledning att fastställa en tidpunkt för denna? Att en situation betecknas som äganderätt ger då icke någon upplysning om konkreta handlingsregler. Enligt *Undén*,[25] som behandlat problemet från denna utgångspunkt, är svaret på denna fråga beroende av, om man därigenom kan ge en åskådlig bild av det faktiskt tillämpade rättsliga regelsystemet. Undén[26] framhåller, att problemet om äganderättens övergång innefattar »dels vissa spörsmål om tydning och tillämpning av spridda lagstadganden och av eljest gällande rättsgrundsatser angående säljares och köpares rättsläge under olika stadier av mellanhavandet, dels *en systematisk fråga*[27] angående rättslägets karaktärisering såsom äganderätt för säljaren eller för köparen eller eventuellt för båda samtidigt, ehuru med vissa förbehåll». Undén förklarar,[28] att man vid problemets behandling icke bör utgå från någon allmän sats om äganderättens övergång utan att det i stället bör förfaras så, »att de olika konkreta spörsmålen om köparens och säljarens befogenheter vid skilda stadier av mellanhavandet först undersökas och problemet om äganderättens övergång därmed sönderdelas i dess elementer. Sedan blir det en terminologisk och systematisk fråga huruvida och i vilken mening de så vunna resultaten kunna sammanfattas i en allmän sats om tidpunkten för äganderättens övergång.»[29] Efter en redogörelse först för de regler, som skydda säljaren mot riskerna av köparens insolvens eller förfogande över den obetalda egendomen, samt därefter över de regler, som lända köparen till skydd gentemot säljarens borgenärer och singularsuccessorer, innan tradition skett, sammanfattar Undén[30] undersökningens resultat sålunda:

---

[25] Undén: Svensk sakrätt. I 1927 s. 144 ff.

[26] Undén: Svensk sakrätt. I s. 144 f.

[27] Kursiverat här.

[28] Undén: Svensk sakrätt. I s. 145 f.

[29] Likartade tankegångar ha tidigare hävdats av Fehr: Två spörsmål ur svensk civilrätt s. 19 ff., särskilt s. 19 f. och s. 40 f. Som visats av såväl Hillgård (s. 82 ff.) som Malmström (Villkor vid fastighetsköp. II 1933 s. 44 not 95) har Fehr icke lyckats att konsekvent genomföra en behandling av problemet, som endast tar hänsyn till systematiska synpunkter.

[30] Undén: Svensk sakrätt. I s. 185 ff.

»Äganderätten såsom totaliteten av de befogenheter, som i allmänhet tillkomma en ägare, övergår omedelbart från säljare till köpare, om avtal, tradition och köpeskillingens betalande till tidpunkten sammanfalla. Eljest sker *en successiv övergång.*»[31]

Självständiga synpunkter.

Undéns teori innebär ett stort framsteg. Den nedärvda substantiella uppfattningen av äganderättens väsen, som länge levat kvar i svensk doktrin, är fullständigt övergiven. Mot Undéns teori kunna likväl framställas vissa invändningar. Det skulle kunna sägas, att det väl är möjligt att beteckna en viss situation som äganderätt, men att man icke skulle kunna tala om äganderättens övergång. Om en person är ägare av en sak, åtnjuter han enligt gällande social ordning ett visst konkret skydd. Han har vissa förmåner och företräden. Han kan utan risk förfoga över godset på ett annat sätt än som är möjligt för övriga medlemmar i samhället. Denna ställning är betingad av eller, som förhållandet också kan uttryckas, utgör en reflex av de tvångsreaktioner, som hota utomstående, vilka störa en ägares handlande.[32] Vissa handlingar, som t. ex. ett avtal att äganderätten skall överföras från säljare till köpare eller en förflyttning av godset från den enes till den andres besittning, tillmätas enligt det givna rättsliga regelsystemet en bestämd betydelse eller effekt. Sedan vissa handlingar företagits, är det köparen i stället för säljaren, som intager en ägares skyddade ställning. Det kan då bildlikt sägas, att äganderätten övergått. Vad som inträffat är likväl icke att säljarens makt över godset överförts till köparen. I verkligheten ha dessa handlingar haft till följd att en ny situation uppstått av likartad typ som den tidigare, men med den nya »ägaren» som centralfigur. De spörsmål, som höra samman med äganderättens övergång, röra endast till en del frågan, om det efter sådana handlingar som avtal eller tradition i stället för säljaren är köparen, som — mot säljaren själv eller mot utomstående — kan uppträda som ägare till godset. Stundom är det omöjligt att antaga, att köparens »befogenheter» skola vara härledda från säljaren. Om köparen åtnjuter borgenärsskydd, har han mot säljarens borge-

[31] Kursiverat här.

[32] Se särskilt Lundstedt: Obligationsbegreppet I s. 107 ff.

närer en makt att skydda godset, som icke tillkommer säljaren själv. Borgenärsskyddet är därför icke något som i ena ögonblicket kan tänkas tillkomma säljaren, i det andra köparen. Tidpunkten för upphörandet av säljarens borgenärsskydd behöver självfallet icke sammanfalla med tidpunkten för uppkomsten av köparens skydd. Uttryckssättet »äganderättens övergång» är således missvisande. Uttrycket ger emellertid en sammanfattande benämning av en serie samhörande frågor. Det må därför vara motiverat att, trots att vissa olägenheter föreligga, i en framställning över ämnet tala om »äganderättens övergång».[33]

Ett spörsmål av större vikt är frågan, om det kan anses lämpligt att reducera »äganderätten» till ett framställningstekniskt begrepp. Detta skulle väl innebära, att varje författare skulle kunna använda begreppet »äganderätt» på det sätt han funne lämpligt ur pedagogisk synpunkt.[34] Begreppet har en av den historiska traditionen i grova drag bestämd innebörd. En användning av begreppet äganderätt i strid med dess hävdvunna betydelse skulle lätt föranleda missförstånd.[35] Det kan vidare ofta vara en teknisk fördel, att man lätt kan avgöra vem som är ägare. I trafikförordningar, skattelagar och andra liknande författningar angives stundom, att ägaren har viss skyldighet. Det vore en lättnad, om man vid tolkningen av dessa författningar, som till stor del utgöra rena ordningsföreskrifter, kunde falla tillbaka på ett skarpt utmejslat civilrättsligt äganderättsbegrepp.

Även andra skäl göra det önskvärt att fastställa ett visst bestämt äganderättsbegrepp. Tanken, att äganderätten är en makt över tinget, ger ägaren en känsla av att han har moraliskt rätt, då han försvarar sin ställning mot en säljare eller mot en tredjeman. Han handlar därför med större trygghet och tillförsikt, än han skulle göra, om han endast toge i betraktande de faktiska möjligheterna att skydda sin ställning. Till orden »äganderätt», »ägare» och »egendom» äro i det allmänna folkmedvetandet knutna föreställningar, som väcka vördnad och

---

[33] Jämför Malmström s. 43 f. och Ross: Ejendomsret og Ejendomsovergang s. 27 ff. samt Ross: Virkelighed og Gyldighed i Retslæren. 1934 s. 190 ff.

[34] Angående rättsbegreppens användning som funktionsbegrepp se Undén: Några synpunkter på begreppsbildning inom juridiken. I Festskrift tillägnad Axel Hägerström s. 170 ff.

[35] Jämför Malmström s. 47 not 95.

respekt. En utomstående har lättare att foga sig efter givna regler, då han hindras av en »ägare» att fullfölja sina syften.

Dessa irrationella moment ha den största betydelse för rättsordningens stadga och effektivitet. Det viktigaste verklighetsunderlaget för dessa föreställningar utgöres av de regler och principer, vilka tillämpas av domstolar och andra myndigheter. Till detta verklighetsunderlag hör emellertid även, att landets domare liksom landets jurister i övrigt sedan gammalt, då fråga är om tillämpning av vissa regler, begagna den hävdvunna beteckningen »äganderätt». [36]

De nu framförda synpunkterna leda emellertid icke till den slutsatsen, att svensk rätt fortfarande bör vidhålla teorien om äganderättens övergång genom avtalet. Skäl tala i stället mot en sådan terminologi. Det kan vara olämpligt ur psykologisk synpunkt att beteckna köparen som ägare redan vid avtalet, då han icke är skyddad mot säljarens borgenärer eller mot senare godtroende förvärvare, som fått godset i sin besittning. Skall äganderättsbegreppet behålla sin suggestiva kraft, bör det icke användas i andra situationer än de, där den »berättigade» åtnjuter ett väsentligt starkare skydd. Det faller emellertid utanför min uppgift att taga bestämd ståndpunkt i denna fråga.

B. Ägareförbehållet.

Ägareförbehållets behandling i svensk litteratur.

I 1734 års lag fanns icke något stadgande, som angav vilken rätt som tillkom säljaren, då han förbehållit sig äganderätten till det sålda. 17 kap. 2 § handelsbalken ger åtskilliga exem-

---

[36] Se Lundstedt: Obligationsbegreppet. II:1 1930 s. 74 ff., Ross: Virkelighed og Gyldighed i Retslæren bl. a. s. 154 f. och s. 193 f., Ross: Ejendomsret og Ejendomsovergang, särsk. kap. I samt Ekelöf: Om interventionsgrunden. 1937 s. 43 ff., särsk. s. 47 ff.

Jämför Hägerströms grundläggande undersökningar. Hägerström: Är gällande rätt uttryck av vilja? I Festskrift tillägnad Vitalis Norström. 1916 s. 171 ff., Den objektiva rättens begrepp I samt Begreppet viljeförklaring på privaträttens område. Theoria 1935 s. 32 ff. och 121 ff.

pel, då någon har rätt att taga ut egendom ur en gäldenärs konkursbo. Bland dessa exempel upptages emellertid icke gods köpt under ägareförbehåll. Under förarbetena till 1734 års lag diskuterades likväl frågan, om icke ägareförbehållet borde omnämnas. Svea Hovrätt förordade i sitt utlåtande över förslaget till handelsbalk av år 1718, att i 12 kap. 1 § handelsbalken (som motsvarade 17 kap. 2 § i den slutliga lagen) skulle uppräknas de som ägde rätt att uttaga gods ur gäldbunden mans bo. I hovrättens uppräkning omtalas bland annat gods, som »någon väl försålt till den gäldbundne, dock med förord, att det icke skall anses som hans egendom, innan han erlagt betalningen».[37] Vid lagkommissionens behandling av hovrättens utlåtande föreslog emellertid Cronhielm, att uppräkningen skulle utgå som överflödig.[38, 39]

I 1700-talets svenska litteratur finnas flera uttalanden, som ge vid handen, att ett förbehåll om äganderätten ansågs äga giltighet och som även antyda, vilka rättsverkningar som tillades ett sådant förbehåll. *Abrahamsson* säger i sin kommentar till landslagens köpmålabalk,[40] att säljaren äger rätt att återtaga godset om »han vid det försåldes levererande, förbehållit sig äganderätten där uti, i fall betalningen ej erlägges». Samma rätt har också säljaren då han »förklarat, att köpet skall vara om intet, där dröjsmål sker med betalningen». Vidare heter det hos Abrahamsson: »Är det sålde kommit i tredje mans hand, som ej där av vetat» (ej känt till ägareförbehållet eller förklaringen att köpet skall vara om intet), »då sökes köpeskillingen samt skadestånd». *Nehrman* säger i sin framställning om köp och säljande i »Then swenska jurisprudentiam civilem»,[41] att för säkerhets skull och till undvikande av stridigheter åtskilliga förord och pacta göras och betingas vid köp. I likhet med Abrahamsson nämner Nehrman två olika villkorstyper, som ge säljaren rätt att återtaga godset. Ett *pactum legis commissoriae* kan läggas till köpekontraktet. Säljaren kan då »riva köpet,

---

[37] Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736. VII 1908 s. 325.

[38] Förarbetena III 1901 s. 271.

[39] De anförda källställena hava påpekats av Sjögren: Ogulden köpeskillings rätt. 1930 s. 133 not 239.

[40] Abrahamsson: Sweriges rijkes lands-lag. 1726 s. 536.

[41] Nehrman: Inledning til then swenska jurisprudentiam civilem. 1729 s. 282.

om betalningen ej varder erlagd inom den föresatte tiden». I fortsättningen talar Nehrman om att säljaren ofta förbehåller sig »dominium, till dess köpeskillingen blir erlagd, fast han lämnat köparen anstånd med den samma. Detta heter *pactum dominii reservativum*, vilket gagnar säljaren, om köparen emellertid vill lämna sin egendom till kreditorernas avbetalning; ty då tager han sitt först ut».[42] Även i annat sammanhang omnämnes, att ägareförbehåll medför borgenärsskydd.[43] Ännu en tredje 1700-tals författare, nämligen *König*,[44] angiver som villkor vid köp såväl »*lex commissoria*» (»det är, om säljaren inom en viss tid (ej?) bliver förnöjd, vare handeln ogjord») och »*pactum constituti*» (»det är: att äganderätten blir hos säljaren, till dess han får sin betalning; men emellertid tager köparen det sålda i sin besittning»).

Frågan om rättsverkningarna av lex commissoria skjutes tills vidare åt sidan. Denna fråga skall upptagas till behandling i slutet av detta kapitel.

I *lagkommitténs* förslag till allmän civillag nämnes ägareförbehållet. 1 kap. 3 § förslaget till handelsbalk lyder: »Har man gjort förbehåll, att köpslut av något villkor bero skall; då går äganderätten ej till köparen över förr, än det villkor inträffat.» Motiven till detta stadgande äro föga upplysande. Det nämnes,[45] att ett undantag från den allmänna regeln om äganderättens övergång vid avtalet föreligger, »när köpare och säljare överenskommit om något villkor, varav köpslutet skall bero. Om villkoret ej inträffar, kan något verkligt köp ej anses slutet, och effekten av äganderättens övergång således ej heller äga rum.» *Äldre lagberedningen* upptar i sitt förslag till handelsbalk av år 1850 utan närmare motivering det av lagkommittén föreslagna stadgandet.[46] Även *Nya lagberedningen* har i sitt förslag till lag om köp och byte av år 1894 ett stadgande, som berör ägareförbehållet. Enligt 57 § skall godset tillhöra köparen vid köp om visst gods så snart köpet slutits, »där ej annat avtalats eller eljest kan anses vara bestämt». Nya lagberedningens

---

[42] Se även Nehrman: Then swenska jurisprudentia civilis. 1746 s. 90.

[43] Nehrman: Inledning til then swenska jurisprudentiam civilem s. 312.

[44] König: Lärdomsöfning. 2. 1745 s. 194. Se även s. 187 f.

[45] Lagkommittén s. 168.

[46] Äldre lagberedningen: Förslag till handels-balk och utsöknings-balk. 1850.

motiv äro av intresse. Där heter det:[47] »Någon absolut gällande föreskrift angående tiden för äganderättens övergång vid köp har Beredningen emellertid ansett ej kunna i lag meddelas, utan förmenat, att även i detta avseende hänsyn framför allt måste tagas till kontrahenternas uttalade eller på annat sätt ådagalagda vilja. Härav följer dock ej, att ett förbehåll om äganderätten under alla förhållanden är gällande. Står det i strid mot köpets natur, kan det sålunda ej äga giltighet såsom köpevillkor. Icke heller kan någon betydelse tilläggas ett förbehåll, som motsäges av kontrahenternas handlingssätt och alltså framstår såsom en tom reservation eller till och med såsom gjort i svikligt syfte».

1800-talets svenska rättsvetenskapliga litteratur innehåller endast få uttalanden om ägareförbehåll. *Schrevelius* nämner i sin lärobok i civilrätt[48] ett stort antal villkor, varav ett rättsförhållande kan bero, bland annat även suspensiva och resolutiva villkor. Indelningen i suspensiva och resolutiva villkor anser Schrevelius viktigare än de övriga indelningsgrunderna. Denna har, som senare skall visas, ofta i doktrinen tillmätts betydelse vid bestämmande av skillnaden mellan pactum reservati dominii och lex commissoria.[49] Schrevelius ger oss likväl icke några upplysningar i denna fråga. I sin skildring av olika biavtal (pacta adjecta) nämner[50] han visserligen pactum commissorium. Detta villkor är enligt Schrevelius vanligen resolutivt. Bland exemplen å avtal med pactum commissorium upptages emellertid icke avtal om rätt att återtaga sålt gods. *Nordling*[51] diskuterar i sin framställning av civilrättens allmänna del olika slag av villkor och uppehåller sig särskilt vid skillnaden mellan resolutiva och suspensiva villkor, men berör icke olika typer av villkor vid köp. I annat sammanhang[52] behandlar Nordling ägareförbehållets verkan vid

[47] Nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte. 1895 s. 72 f.

[48] Schrevelius: Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civil-rätt. I 1851 s. 149 f.

[49] Se t. ex. Almén: Köp och byte. 1917—18 § 28 not 126, Almén & Eklund: Lagen om avbetalningsköp. 1926 1 § Anm. 4 och Bergman s. 93 ff. Se även König 2 s. 194.

[50] Schrevelius II s. 687 f.

[51] Nordling: Föreläsningar i svensk civilrätt. 1882 s. 182 f.

[52] Nordling: Om konkursbos rätt vid köp eller leverans-aftal, uppgjordt af gäldenären. NT 1875 s. 660 f.

köparens konkurs. Enligt Nordling är ägareförbehållet ett betingande av panträtt i det lämnade godset. Panträtt utan besittning är emellertid icke gällande i konkurs. [53] Jag skall snart granska de grunder, som Nordling anför till stöd för sitt påstående. I en uppsats av *Hammarskjöld* [54] omtalas pactum reservati dominii som exempel på suspensiva villkor, vilka uppskjuta äganderättens övergång.

Under de senaste årtiondena har ägareförbehållets konstruktion och rättsverkningar varit föremål för ett livligt intresse från den svenska rättsvetenskapens sida. Ämnet har i allmänhet behandlats som en del av frågan om äganderättens övergång. I vissa fall har en speciell sida av ägareförbehållet blivit särskilt belyst. Någon tidigare monografi över ämnet föreligger emellertid icke i svensk rätt. [55]

---

[53] Enligt uppgift av Almén: Köp och byte § 28 not 132 har Nordling i senare föreläsningar uttalat en motsatt åsikt.

[54] Hammarskjöld: Några anmärkningar om köp, leveransaftal och arbetsbeting. TfR 1893 s. 110 ff.

[55] Bland *svenska* arbeten, som behandla ägareförbehållet, må nämnas:

Almén: Köp och byte § 28 vid not 124 ff. Tillägg till § 14 vid not 5 ff.
Almén & Eklund: Lagen om avbetalningsköp. 1 § Anm. 4—13.
Fehr: Två spörsmål ur svensk civilrätt. 1913 s. 54 ff.
Lundstedt: Byggnadsborgenärernas rättsliga ställning. 1917 s. 18 ff.
Hillgård: Säljarens stoppningsrätt. 1923, särsk. s. 150 ff.
Bergman: Köp och lösöreköp. 1927 s. 91 ff.
Undén: Svensk sakrätt. I 1927 s. 152 ff.

Bland framställningar över ägareförbehållet i de övriga nordiska länderna märkas:

Danmark:

Gram: Den danske Formueret. II:2 1864 s. 57 ff.
Heckscher: Kreditsalget og Sælgerens Standsningsret. 1885 s. 57 ff.
Lassen: Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del. 1897 § 84 (s. 101 ff.).
Torp: Dansk Tingsret. 1905 § 24. II.2 (s. 365 ff.).
Lassen & Ussing: Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del. I 1923 § 92 (s. 308 ff.) och § 93 (s. 327 ff.).
Kruse: Ejendomsretten. III: 1—2 1930 s. 839 f., 1329 ff. och 1374 ff.
Ross: Ejendomsret og Ejendomsovergang. 1935 s. 244 ff.

Norge:

Hallager: Den norske Obligationsret. I 1879 § 58 (s. 227 ff.).
Aubert: Den norske Obligationsrets specielle Del. I 1901 § 10 (s. 57 ff.).

Äldre teori om betydelsen av att säljaren vid ägareförbehåll fortfarande är ägare av godset.

När man i äldre tid talade om att säljaren kunde förbehålla sig äganderätt till det sålda, avsåg man säkerligen därmed vad orden giva vid handen. Parterna ägde att fritt bestämma, när äganderätten skulle gå från säljare till köpare. Säljarens förbehåll uppsköt äganderättens övergång till den tidpunkt, då köparen uppfyllt de villkor, varav köpet gjorts beroende. Säljaren hade som ägare makt över tinget. Han kunde vid dröjsmål med köpeskillingen återtaga det sålda. Råkade köparen i konkurs, ägde säljaren rätt att uttaga godset ur konkursboet.

Vid beskrivning av rättsverkningarna av pactum reservati dominii hade man uppmärksamheten ensidigt riktad på säljarens ställning. Uppgiften var att förklara, att köpeavtalet icke hade den rättsverkan, som regelmässigt följde, då godset lämnades i köparens hand. Vid diskussion av frågan om äganderättens övergång hade man åter en annan situation för ögonen. Det gällde i detta fall att beskriva den rätt köparen genom avtalet erhöll till gods, som icke överlämnats eller betalts. Denna rätt betecknades, som förut framhållits, allmänt som äganderätt. Att köparen icke betalat köpeskillingen, hindrade icke äganderättens övergång.[56] Att köparen, om det sålda ej betalades i rätt tid, kunde förlora sin äganderätt till godset och att säljaren, innan betalningen erlagts, ej var skyldig att utlämna godset, ansågs icke stridande mot den antagna satsen om äganderättens övergång.[57] Köparen ägde, såsom lagkommittén

---

Scheel: Forelæsninger over norsk Tingsret. 1912 s. 351 ff.
Gjelsvik: Norsk tingsrett. 1936 s. 290 ff.
Arnholm: Eiendomsforbehold i sikringsøiemed. TfR 1933 s. 135 ff.

Finland:

Juridiska föreningens för Finland förhandlingar öfver de för år 1894 godkända allmänna öfverläggningsämnen. 2:dra frågan. FJFT 1896 s. 375 ff.
Caselius: Irroittamisoikeudet. 1934 s. 376 ff.
Nybergh: Köp av lösöre under suspensivt och under resolutivt villkor. FJFT 1937 s. 285 ff.

[56] Lagkommittén HB 1: 2.
[57] Lagkommittén s. 164.

uttryckte förhållandet, dominium, men säljaren ett slags panträtt, i kraft varav han var befogad att kvarhålla det sålda tills betalning skedde. [58]

Sammanställes satsen, att äganderätten övergår genom avtalet, ändå att det sålda ej genast överlämnas och betalas, med satsen, att säljare kan förbehålla sig äganderätten till det sålda, intill dess betalning sker, även sedan godset kommit i köparens besittning, blir det tydligt, att de båda satserna motsäga varandra. Säljarens panträtt i obetalt icke traderat gods har sin motsvarighet i säljarens förbehållna äganderätt till gods i köparens hand. Ett likartat rättsläge beskrives i ena fallet som panträtt och i det andra som äganderätt. Genom avtalet förvärvar köparen äganderätt till obetalt icke-traderat gods. För det fall att godset överlämnats under ägareförbehåll talar man emellertid icke längre om köparens äganderätt, utan då är i stället säljaren ägare. Köparens rättsläge kan nu knappast tänkas vara sämre än före traditionen. Likväl har »köparens rätt till godset» icke fått någon plats i konstruktionsbyggnaden. Var och en av de nämnda satserna ger således en ensidig isolerad beskrivning av ett rättsläge. Den ena beskrivningen kan icke ställas i relation till den andra.

Den föreliggande motsägelsen har tidigast observerats av *Nordling* i det ovan berörda uttalandet om ägareförbehållets verkan i konkurs. [59] Nordling antager, att vid köp äganderätten överföres genom avtalet. Sakens utlämnande till köparen kan icke betyda annat än »ett utlämnande till följd av mottagarens redan» (genom avtalet) »vunna äganderätt». Bestämmelsen i avtalet, att äganderätt ej skall erhållas, förrän motprestationen blivit fullgjord, har en däremot stridande karaktär. Parterna kunna icke ha avsett vad avtalet i orden utvisar, då detta skulle vara liktydigt med ett upphävande av hela det föregående rättsförfarandet. Ägareförbehållet kan därför icke tagas för annat än ett betingande av panträtt i godset för medkontrahentens på rättshandlingen grundade fordran. Men panträtt gäller icke vid konkurs, såvida ej fordringsägaren har panten i sin besittning, vilket icke är fallet.

---

[58] Lagkommittén s. 165.

[59] Nordling: Om konkursbos rätt s. 660 f. Ovan vid not 51.

Dansk-norsk teori om äganderättens övergång.

I dansk-norsk teori, där frågan om äganderättens övergång behandlats från andra historiska utgångspunkter, ha icke samma svårigheter mött att på en gång beskriva köpares och säljares rättsställning. Enligt den under 1800-talet i Danmark och Norge härskande uppfattningen, vilken omfattades av *Gram*,[60] *V. C. Ussing*,[61] *Hallager*[62] och *Aubert*[63] samt flera andra ansågs tradition nödvändig för äganderätts överförande. Verklig tradition kunde emellertid ersättas av constitutum possessorium. Äganderätten övergick således vid den tidpunkt, då säljaren kunde anses besitta godset för köparens räkning.[64] Ett av de viktigaste kriterierna för avgörande, huruvida constitutum possessorium förelåge, var köpeskillingens betalande.[65] *Hagerup*[66] och *Torp*,[67] vilka vid århundradets slut försvarade teorien om äganderättens övergång vid avtalet, tillmätte även betalningen betydelse. Man antog att parterna velat, att köparen vid avtalet skulle erhålla en av köpeskillingens erläggande villkorad äganderätt. Praktiskt innebar detta, att antingen verklig tradition eller betalning förutsattes för äganderätts överförande. En teori av detta innehåll uppställdes även i dansk rättsvetenskap av *Carl Ussing*[68] och *Møller*.[69]

Man möter tanken, att köparen, innan äganderätten övergått, har en eventuell rätt till godset, under det att säljaren anses som aktuell ägare.[70] Vid pactum reservati dominii kan rättsförhållandet följaktligen konstrueras sålunda, att säljaren

---

[60] Gram: Den danske Formueret. I 1858 § 33 (s. 112 ff.).

[61] V. C. Ussing: Om tinglige Rettigheders Overdragelse efter dansk Ret. 1869 s. 26 ff.

[62] Hallager I § 59 (s. 235 ff.).

[63] Aubert I § 16. V—VII (s. 123 ff.).

[64] Se t. ex. Gram I § 33 (s. 117 ff.) och Aubert I § 16. VII (s. 126 ff.). Se även Møller: Ogsaa lidt om Løsøreoverdragelse. TfR 1896 s. 86 f.

[65] Se Møller s. 102 ff.

[66] Hagerup: Om Tradition som Betingelse for Overdragelse af Eiendomsret til Løsøre. NRt 1884 s. 673 ff., särsk. s. 780 ff. samt Hagerup: Om Kjøb og Salg. 1884 s. 16 f.

[67] Torp: Dansk Tingsret. 1 Udg. 1892 s. 335 och 342.

[68] C. Ussing: Løsøres Overdragelse. TfR 1890 s. 181 ff. Se även TfR 1893 s. 338 ff.

[69] Møller s. 85 ff. och 129 ff.

[70] Aubert I § 16. VI (s. 126) och § 10. I.2 (s. 57). Se även Scheel s. 346 (§ 53).

har en aktuell och köparen en eventuell äganderätt. [71] Enligt Torp [72] bör förhållandet beskrivas så, att köparen då godset kommit i hans besittning lika väl som dessförinnan har en av köpeskillingens betalande villkorad äganderätt. *Lassen* [73] skildrar rättsläget vid ägareförbehåll på följande sätt. Köparen »staar, dersom han opfylder Vilkaaret, upaavirket af Sælgerens Konkurs og Afhændelser». Även säljaren har ett motsvarande skydd. »At saaledes begge Parter, hver under sin Eventualitet, nyde Retsbeskyttelse overfor den andens Dispositioner, over det Solgte, er ikke i nogen Strid med den danske Lovgivnings Grundsætninger».

10:de nordiska juristmötets förhandlingar.

Vid 10:de nordiska juristmötet år 1902 inledde Torp en diskussion över läran om äganderättens övergång. Enligt Torp [74] bör frågan om äganderättens övergång uppdelas i sina elementer. Äganderätt mot kreditorerna bör icke övergå vid samma tidpunkt som äganderätt mot senare förvärvare. Hänsyn till krediten motiverar andra regler än hänsyn till omsättningen. I frågan om förutsättningarna för äganderätts övergång i förhållande till borgenärerna utvecklar Torp närmare teorien, att avtalet ger köparen villkorad äganderätt. Avgörande är parternas vilja, vilken får antas vara att köparen vid avtalet skall erhålla en av köpeskillingens betalande villkorad äganderätt. Båda parterna äga därför villkorlig äganderätt till godset. Godsets traderande saknar varje betydelse. Det kan icke antagas, att säljaren, då han utlämnar godset, har för avsikt att avstå sin äganderätt, utan båda parterna ha, så länge köpeskillingen icke betalats, villkorlig äganderätt, vare sig godset är i säljarens eller i köparens besittning. För säljarens rätt att uttaga gods ur köparens konkursbo kräves följaktligen icke, att avtalet innehåller ett uttryckligt förbehåll därom. Torps tes, som hävdas de lege ferenda, har för dansk rätt ett visst stöd i konkurslagen av år 1872, § 16. Enligt § 16, som ännu är gäl-

[71] Aagesen: Den danske Formueret. 1881 s. 310. Se även Scheel s. 351 f.

[72] Torp: Dansk Tingsret. 1 Udg. s. 329 ff.

[73] Lassen: Obligationsretten. Speciel Del. 1897 § 84. I.1. (s. 102).

[74] Torp: Spørgsmaalet om Ejendomsovergangen ved Køb og Salg af individuelt bestemte Løsøregenstande. 10 NJMF 1902 Bil. VI.

lande, är konkursboet skyldigt att utge mottaget gods, »forsaavidt det endnu findes i Boet, dersom Medkontrahenten har taget et gyldigt Forbehold om Tilbagelevering i Tilfælde af Modpræstationens Udeblivelse eller det *iøvrigt ifølge Forholdets Beskaffenhed maa antages, at hans Eiendomsret ikke var at anse for opgivet*, førend han erholdt Modprestationen, saasom naar der er solgt mod kontant Betaling, uden at Sælgeren senere udtrykkelig eller stiltiende har indrømmet Køberen Kredit». Torps teori gick emellertid längre än vad som enligt detta stadgande kunde försvaras som gällande dansk rätt. [75]

I norsk rätt finnes lika litet som i svensk rätt något stadgande motsvarande den danska konkurslagen § 16. För säljares separationsrätt har i Norge ett uttryckligt förbehåll ansetts i regel nödvändigt. I diskussionen mötte Torp också på denna punkt opposition från de norska representanterna *Scheel* [76] och *Hagerup* [77].

Almén, [78] vilken var den ende svenske deltagaren i debatten, kritiserade även Torps teser. Att avtalet överför villkorlig äganderätt, är enligt Almén icke annat än uttryck för den om köp liksom om andra ömsesidiga avtal gällande satsen, att vardera kontrahentens skyldighet att prestera, i saknad av avtal om motsatsen, är beroende av den andres vilja och förmåga att fullgöra motprestationen. Att säljaren äger befogenhet att till säkerhet för köpeskillingen hålla godset inne, utgör icke något hinder att tillerkänna köparen äganderätt till det sålda. Huruvida man här vill se en säljaren tillkommande retentionsrätt i det genom avtalet i köparens ägo övergångna köpeobjektet, eller man vill karaktärisera själva äganderätten såsom villkorlig, är en konstruktionsfråga av övervägande teoretiskt intresse. Då godset överlämnas till köparen, upplöses avhängighetsförhållandet mellan prestationerna. Köparens äganderätt förvandlas från villkorlig till ovillkorlig. [79]

[75] Torp: Dansk Tingsret. 2 Udg. s. 340 f. och 356.

[76] 10 NJMF s. 149 ff.

[77] 10 NJMF s. 170 f.

[78] 10 NJMF s. 156 ff.

[79] I fransk teori möter samma tanke som i dansk-norsk doktrin, att både säljare och köpare kunna antagas vara ägare av godset, envar under sin eventualitet. Vid överlåtelse under suspensivt eller under resolutivt villkor finnes det enligt Planiol (Traité élémentaire de droit civil. I 1908 nr. 2350) »toujours et nécessaire-

Alméns teori om säljarens och köparens villkorliga äganderätt.

Senare ändrar Almén ståndpunkt. I sin kommentar till köplagen utvecklar han en konstruktion av äganderättens övergång, som företer väsentliga likheter med dansk-norska teorier. Almén skildrar i sammanhang med sin behandling av 14 § köplagen läget, då godset ännu finnes i säljarens besittning sålunda: [80] »Enligt vår övertygelse — — — gives det ingen annan lösning av den stora tvistefrågan om tidpunkten för äganderättens övergång än den, att där avtalet över huvud medför sakrättslig verkan, men säljaren icke eftergivit sin rätt att 'hålla godset inne, till dess köpeskillingen gäldas', köparen vinner *en av köpeskillingens erläggande villkorad äganderätt.* Intill dess detta villkor uppfyllts eller eftergivits, hava således både säljaren och köparen villkorlig äganderätt till godset.» På annat ställe i kommentaren [81] heter det, att säljarens villkorliga äganderätt upphör, då godset utan förbehåll om äganderätten överlämnas i köparens besittning; — — — »äganderättsförbehållet har till följd, att den villkorliga äganderätt som i allmänhet förvärvas genom avtal om köp av bestämt gods mot kontant betalning och upphör genom godsets utgivande, här äger bestånd, oaktat godset kommit i köparens besittning och anstånd med köpeskillingens erläggande medgivits». I kommentaren till lagen om avbetalningsköp [82] utvecklar Almén ytterligare sin teori. »Rättsförhållandet kan konstrueras så, att

---

ment, en face l'un de l'autre, *deux propriétaires*, dont l'un est propriétaire *sous condition suspensive*, l'autre *sous condition résolutoire.* — — — La situation — — — est complexe parce que le même droit (la propriété du bien ainsi aliéné) a *deux titulaires* l'un *actuel*, l'autre *possible*, — — —» Se även Planiol & Ripert: Traité pratique de droit civil français. III 1926 nr. 232. Liknande utläggningar angående rättsläget vid en villkorad överlåtelse finnas även hos Baudry-Lacantinerie (& Barde): Traité théorique et pratique de droit civil. XIII 1907 nr. 772 och Baudry-Lacantinerie (& Saignat). Samma arbete XIX 1908 nr. 142. Se vidare Malmström s. 40 f.

[80] Almén: Köp och byte. 1 uppl. 1906. Tillägg till § 14 vid not 5-7. — 2 uppl. 1917 är likalydande. Följande ord äro likväl kursiverade: *»där avtalet över huvud medför sakrättslig verkan»*.

[81] Almén: Köp och byte. 1 uppl. 1906 § 28 vid not 136-138. — 2 uppl. 1917 likalydande. Jämför Almén & Eklund 1 § Anm. 10.

[82] Almén & Eklund 1 § Anm. 10.

både säljaren och köparen hava en villkorlig äganderätt till godset intill dess köpeskillingen blivit gulden. Köparen har en av betalningens erläggande suspensivt villkorad äganderätt, säljaren en av samma villkor resolutivt betingad äganderätt».

Almén har i sin teori från en enhetlig utgångspunkt beskrivit samtidigt den situation, som föreligger då obetalt gods ännu finnes kvar i säljarens vård, och det läge som uppkommer, då det sålda traderats med förbehåll om äganderätten. Han har således åtminstone skenbart slagit en bro över de motsättningar, som funnits i äldre svensk doktrin. Almén har med sin teori även vunnit fördelen av en gemensam nordisk åskådning.

Alméns konstruktion av äganderättens övergång har blivit allmänt erkänd i svensk rättsvetenskap. *Hillgård* [83] använder Alméns schema vid behandling av säljarens rätt att häva köpet, när godset kommit i köparens besittning. Som villkor för äganderättens övergång uppställer Hillgård dock icke, att köpeskillingen erlägges, utan »att omständigheter icke inträffa, som berättiga säljaren att häva avtalet». [84] *Hasselrot* [85] och *Kôersner* [86] återge utan några invändningar Alméns konstruktion. *Undén* [87] talar, då fråga är om ägareförbehåll såväl om säljarens som om köparens villkorliga äganderätt. *Hult* [88] förklarar i sin avhandling »Om kommissionärsavtalet», att vid handelskommission både kommittenten och kommissionären äro innehavare av fordran mot tredje man. En sådan »funktionell tudelning» av fordringsrätten är »ingenting märkvärdigare än exempelvis den funktionella tudelning av äganderätten, varmed all modern sakrättsjuridik är fullt förtrogen och vilken framträder särskilt markant med avseende å s. k. äganderättsförbehåll vid försäljning av lösa saker». Hult apterar konstruktionen på ett helt nytt område och förklarar: »Liksom efter en dylik försäljning såväl säljaren som köparen måste anses hava äganderätt till köpeobjektet, i det vardera har en relativ, av den andras rätt modifierad (villkorad) äganderätt, så kan ock

---

[83] Hillgård s. 150 ff., särsk. s. 171.

[84] Hillgård s. 171.

[85] Hasselrot: Avbetalningsköp. 1925 s. 175 f.

[86] Kôersner: Några förmögenhetsrättsliga spörsmål s. 194.

[87] Undén: Svensk sakrätt I s. 152 och 162.

[88] Hult: Om kommissionärsavtalet. I 1936 s. 255 f.

såväl kommissionären som kommittenten anses hava vardera en relativ, av den andres rätt modifierad (villkorad) fordringsrätt».[89]

Mot Alméns teori kan till en början framställas samma invändning, som ovan riktats mot äldre teori över huvud taget. Då Almén säger, att både säljaren och köparen ha en villkorlig äganderätt till godset, avser han därmed icke enbart att ge en beskrivning av vissa typiska drag hos rättsläget. Äganderättsbegreppet tillägges en substantiell karaktär. Från antagandet, att köparen är ägare, sluter sig Almén till, vilka rättsregler som böra gälla. Den metafysiska uppfattningen av äganderättens natur kommer tydligt till synes i ett flertal uttalanden. Sedan Almén[90] konstaterat att köparen vid ägareförbehåll har en villkorad äganderätt, fortsätter han sålunda: »Härav kunna vissa slutsatser dragas med avseende å möjliga kollisioner mellan avbetalningsköparen och säljarens borgenärer».[91] Ännu ett exempel må anföras, som tydligt visar äganderättsbegreppets dualism. Att säljarens rätt till godset blir föremål för utmätning eller säljarens egendom avträdes till konkurs, har enligt Almén[92] icke till följd, att det skulle kunna betagas köparen att genom fortsatta avbetalningar i enlighet med kontraktets bestämmelser förvärva definitiv äganderätt till det på avbetalning köpta godset. »Detta är», förklarar Almén, *»en oavvislig konsekvens av, eller, kanske rättare, ett kriterium på*[93] riktigheten av den mening, som hävdar, att avbetalningsköparen genom köpet förvärvar villkorlig äganderätt till godset och icke allenast en fordringsrätt på att bliva ägare, när han fullgjort sin betalningsskyldighet». Den konkreta rättsregeln,

---

[89] Jämför även Karlgren: Säkerhetsöverlåtelse och pantsättning av lös egendom. SvJT 1936 s. 173.

[90] Almén: Köp och byte. 1 uppl. 1906 § 28 vid not 139.

[91] I 2 uppl. 1917 har uttalandet följande lydelse: »Härav kunna vissa slutsatser dragas, när det gäller att avgöra, å ena sidan huru avbetalningsköparens borgenärer skola kunna tillgodogöra sig det värde dennes rätt till godset representerar, utan att säljarens rätt till samma gods därigenom kränkes, å andra sidan vilken inverkan å rättsförhållandet mellan kontrahenterna bör tillerkännas den omständigheten, att säljarens rätt till godset blir föremål för utmätning eller hans egendom avträdes till konkurs.»

[92] Almén: Köp och byte. 2 uppl. 1917 § 28 not 140.

[93] Kursiverat här.

att avbetalningsköparen äger borgenärsskydd, kan således samtidigt betraktas både som en följd av en teori och som ett bevis för att denna teori ger en riktig bild av de verkliga förhållandena.

Det är anledning att antaga, att konstruktionen med säljares och köpares villkorliga äganderätt i nutida doktrin icke tillägges substantiell karaktär. Det må likväl vara av intresse att underkasta Alméns konstruktion en närmare analys. Det är av betydelse att veta, på vad sätt denna teori återspeglar de verkliga förhållandena. En sådan kunskap är nödvändig för avgörande av frågan, om konstruktionen bör behållas eller förkastas.

Det har tidigare framhållits att Almén med sitt konstruktiva schema kunde från en enhetlig synpunkt betrakta rättsläget, då avtal slutits om köp av gods, som ännu var i säljarens vård, och rättsläget, då säljaren förbehållit sig äganderätten till gods, som överlämnats till köparen. Det förefaller således som om Almén löst den motsägelse, som tesen: att äganderätten övergår vid avtalet, bildar i förhållande till tesen: att säljaren förbehåller sig äganderätt till traderat gods. En granskning av Alméns konstruktion ger emellertid vid handen att Almén icke lyckats lösa denna uppgift. För att fastställa en enhetlig tidpunkt för äganderättens övergång inför Almén i sitt konstruktiva schema distinktionen suspensiva och resolutiva villkor. Enligt det ovan [94] anförda citatet har köparen »en av betalningens erläggande suspensivt villkorad äganderätt, säljaren en av samma villkor resolutivt betingad äganderätt». Om man utgår från den innebörd, som allmänt i rättsvetenskapen tillägges dessa villkorstyper, skulle den citerade satsen säga, att köparens äganderätt icke uppkommer förrän villkoret uppfyllts. Säljarens äganderätt skulle däremot fortfarande bestå utan inskränkning till den tidpunkt, då villkoret uppfylles och rätten övergår på köparen. [95] Den tidpunkt, då köparen förvärvar äganderätt, är icke längre avtalet utan betalningens erläggande. För att upplösa motsatsförhållandet skulle således Almén vara tvungen att överge den gamla tesen, att äganderätten övergår vid avtalet, ändå att det sålda ej genast överlämnas eller betalas.

[94] Ovan s. 102 f.

[95] Se Malmström s. 26 ff., särskilt s. 39 ff. (s. 41f.).

De motsägelser, som äro ofrånkomliga, då begreppen suspensiva och resolutiva villkor användas för att beskriva ett rättsläge, ha ingående analyserats av *Malmström* [96] i hans avhandling »Om villkor vid fastighetsköp». Malmströms analys är direkt tillämplig å den Alménska konstruktionen. Jag kan därför rörande denna fråga fatta mig kort. Det är, såsom Malmström visat, icke möjligt att genomföra tanken att före tidpunkten för ett villkors uppfyllande all rätt skulle tillkomma ena parten och att den vid denna tidpunkt skulle övergå till medkontrahenten. Naturligen måste köparen få en viss rättighet till godset redan vid avtalet. Köparens rättsläge är likväl karakteriserat av villkoret och är därför ett annat rättsläge, än det som uppkommer, då villkoret uppfylles. Även för säljaren måste avtalet betyda en förändring av rättsläget. Det är orimligt att säga, att han före villkorets uppfyllande har all rätt i samma mening som detta kan sägas, innan ett avtal över huvud kommit till stånd. Hans rätt är ju beroende av, hur villkoret utfaller. Det är därför påtagligt, att man med uttrycket köparens suspensivt villkorade äganderätt menar, att köparen förvärvar en av villkoret oberoende (en definitiv) rätt, då köpeskillingen betalas. Med säljarens resolutivt villkorade äganderätt åter avser man att angiva, att säljaren från tidpunkten för avtalet har en rätt, som kan komma att upphöra, om villkoret uppfylles. Denna säljarens rätt är dock icke definitiv, utan beroende av villkoret. När man talar om, att köparens äganderätt uppkommer först vid betalningens fullgörande, avser man med äganderätt en definitiv rätt. När man använder ordet äganderätt som beteckning för säljarens rätt före villkorets inträde, beskriver begreppet äganderätt ett villkorat rättsläge.

Om ett avtal slutes under suspensivt eller resolutivt villkor, uppkommer således för båda parter ett rättsläge, som kan sägas vara karakteriserat av villkoret. Både säljares och köpares rätt måste vara villkorad. Det är emellertid, som jag nu skall visa, möjligt att säljarens rätt är av annan typ än köparens rätt. Förhållandet kan tänkas vara, att säljarens rätt till godset är skyddad mot köparens borgenärer, utan att därför köparens rätt åtnjuter ett motsvarande skydd. Köparens borgenärer

---

[96] Malmström s. 27 ff., s. 39 ff. och s. 50 ff.

kunna då icke tvinga säljaren att avstå från godset utan att betala köpeskillingen. Däremot kunna säljarens borgenärer lägga beslag på godset utan att taga hänsyn till vad köparen kan hava betalat av köpeskillingen. Teoretiskt sett är det lika väl möjligt, att köparen men icke säljaren har borgenärsskydd. Ingenting hindrar heller, att båda parterna ha borgenärsskydd. Tre lösningar äro således i och för sig möjliga: (a) säljaren har borgenärsskydd, (b) köparen har borgenärsskydd och (c) både säljaren och köparen ha borgenärsskydd. [97] Att alla tre lösningarna teoretiskt sett äro lika möjliga, förstås lätt, om man beaktar, att borgenärsskyddet icke är något som övergår från säljaren till köparen. Borgenärsskyddet är icke något som i ena ögonblicket kan sägas tillhöra den ena, i andra ögonblicket åter den andra avtalsparten.

Nu skulle man kunna tänka sig, att Almén i fråga om borgenärsskyddet droge vissa konsekvenser av sin ståndpunkt i fråga om äganderättens övergång. Om köparen har »en av betalningens erläggande suspensivt villkorad *äganderätt*, säljaren en av samma villkor resolutivt betingad *äganderätt*», så har köparen före betalningen ingen äganderätt, säljaren däremot all äganderätt. Köparen har visserligen en villkorad rätt, men denna rätt skulle icke vara aktuell äganderätt. Det vore då med hänsyn till denna villkorsdistinktion logiskt att hävda att säljaren har borgenärsskydd, men att köparen saknar sådant skydd.

Denna slutsats drager Almén emellertid icke. Han använder i stället sitt konstruktiva schema för att bevisa att både säljare och köpare ha en äganderätt av samma aktuella karaktär. »Den enes äganderätt är» enligt Almén [98] »lika okränkbar som den andres och borde vid utmätning för dennes gäld respekteras». Man kan fråga sig hur Almén kan komma fram till detta resultat. Det vill synas som om Almén tager för givet, att det villkorade rättsläge, som uppkommer såväl för säljare som för köpare, måste vara ett rättsläge, som kan karakteri-

---

[97] Den fjärde lösningen, att varken säljare eller köpare har borgenärsskydd är icke möjlig. Både säljarens och köparens borgenärer skulle då samtidigt kunna göra anspråk på godset utan skyldighet att fullgöra den egna motprestationen. En sådan konflikt skulle vara olöslig.

[98] Almén: Köp och byte Tillägg till § 14 vid not 7. Se även § 28 vid not 139 f. samt Almén & Eklund 1 § Anm. 10.

seras som äganderätt. Almén förbiser, att köparens villkorade rätt icke nödvändigt behöver vara en villkorad *äganderätt* eller med andra ord en borgenärsskyddad rätt.

Det viktigaste praktiska resultatet av den antagna teorien bygger således på ett felslut.

Av min analys följer, att Almén givit en teori om två skilda tidpunkter för äganderättens övergång. Den ena är avtalet, då köparen förvärvar en villkorlig äganderätt, samtidigt som säljarens tidigare definitiva äganderätt förvandlas till villkorlig. Den andra är köpeskillingens betalande, då köparens villkorliga äganderätt övergår till definitiv äganderätt, samtidigt som säljarens villkorliga äganderätt upphör.

Efter denna kritik av Alméns teori vill jag besvara frågan, om det kan vara lämpligt, att i ett nutida rättsvetenskapligt arbete använda Alméns konstruktion. Det har, som nämnt, i litteraturen framhållits,[99] att konstruktionen skulle ge en «funktionell tudelning» av äganderätten. Naturligen innebär det ett visst framsteg i förhållande till äldre rättsvetenskap, att problemkomplexet »äganderättens övergång» behandlas med utgångspunkt från en teori, som ger både säljaren och köparen rätt till godset. Ett försök att behandla detta komplex på det sätt, att man först belyste problemen från säljarens sida och sedan från köparens, skulle emellertid visa, att teorien icke gåve en rationell gruppering av materian. I ett överväldigande antal fall skulle man nämligen finna, att säljarens rätt och köparens rätt i en given funktion icke vore annat än olika sidor av en och samma sak, och att man vid behandlingen av problemet från en sida hade fullständigt uttömt ämnet. Frågan om säljarens rätt att återtaga godset är sålunda entydig med frågan om köparens rätt att nyttja godset, frågan om säljarens borgenärsskydd med frågan om köparens borgenärers rätt till godset o. s. v. Vid en rationell behandling måste problemkomplexet fullständigt sönderdelas. Det måste upplösas i alla sina elementer.[100]

Som ovan visats måste den av Almén uppställda villkorsdistinktionen förkastas.

[99] Hult s. 255 f. Se ovan s. 103.

[100] Hult, som använder beteckningen »funktionell tudelning», är icke främmande för tanken på en fullständig uppdelning. Han framhåller (s. 256 not 2), att det vore rättare (eftersom det icke gäller ett särhållande av blott två utan flera olika funktioner) att tala om ett funktionellt sönderdelande över huvud.

Lämpligheten av att beteckna vissa situationer som »säljarens villkorliga äganderätt» och »köparens villkorliga äganderätt».

Återstår då spörsmålet om uttrycken »säljarens villkorliga äganderätt» och »köparens villkorliga äganderätt» böra komma till användning som beteckningar för säljarens och köparens rättslägen. Jag har tidigare[101] angivit min allmänna inställning till frågan. I princip bör enligt min uppfattning allmänt vedertagna begrepp behållas. Mot att vid köp med ägareförbehåll beskriva såväl säljarens som köparens rättsläge som äganderätt kunna inga allvarliga invändningar resas. Från rättspolitiska synpunkter är det utan tvekan riktigt, att köparens rätt bör åtnjuta skydd mot säljarens borgenärer. Det kan då ha en viss psykologisk betydelse, att köparens rätt enligt avtalet betecknas som *»villkorlig äganderätt»*. Starka rättfärdighets- och rättviseföreställningar anknyta, som tidigare sagts, till begreppet »äganderätt». Individerna i ett samhälle böja sig därför, ofta motståndslöst, då en »ägare» hävdar sin rättsställning. Det förhållandet, att en avbetalningsköpare betecknas som »villkorlig ägare» är kanhända en förutsättning för en friktionsfri tillämpning av till hans skydd givna rättsregler. Det kan tänkas att en sådan beteckning även har sin betydelse vid tillämpning av de regler, som gälla förhållandet mellan parterna.

Måhända har konstruktionen vidare haft den betydelsen, att den underlättat teoretikernas uppgift att övertyga domare och exekutorer om riktigheten av regeln, att köparens rätt icke kan rubbas vid säljarens konkurs eller vid utmätning för säljarens gäld. Att köparens rätt varit en »äganderätt» har kanhända varit ett argument för denna regel, som varit lika slagkraftigt som olika praktiska bevekelsegrunder.

Det är likväl nödvändigt att hålla i minnet, att man med beteckningen »köparens villkorliga äganderätt» icke angivit något på verklighetens grund fotat skäl för tesen om köparens borgenärsskydd.

En påtaglig realitet är emellertid det faktum, att man allmänt erkänner, att köparen har en villkorlig äganderätt. Det kan med säkerhet fastställas, att man ansett det som en självklar följd härav, att köparen har borgenärsskydd. Själva

[101] Ovan s. 91 f.

konstruktionen ger alltså upplysning om en viss konkret rättsregel. Som tidigare framhållits, råder ett växelspel mellan det teoretiska konstruerandet och den faktiska rättstillämpningen. En konstruktion ger ofta icke enbart upplysning om, vilka handlingsregler en författare enligt sina subjektiva åsikter velat se tillämpade i rättspraxis. Den utgör samtidigt en återspegling av verkligheten, när den ger uttryck för allmänt erkända handlingsregler. Ett studium av konstruktionsbyggnaden kan därför ofta ge kunskap om det faktiskt rådande rättssystemet. Endast i vissa fall återger emellertid konstruktionsbyggnaden fullt troget de verkliga förhållandena. I regel ger den endast en viss vägledning. På områden, där man icke med hjälp av lagstiftning och praxis klart kan ange den regel, som bör komma till användning, kan de teoretiska konstruktionerna emellertid ofta ge en antydning om den lösning, som med hänsyn till den historiska utvecklingen skulle ligga närmast till hands.

C. Lex commissoria eller enkelt hävningsförbehåll.

Äldre litteratur.

Som tidigare nämnts, omtalas i den äldre svenska litteraturen jämsides med pactum reservati dominii ett villkor »att köpet skall vara om intet, där dröjsmål sker med betalningen» [102] eller som det också benämnes »pactum legis commissoriae» [103] eller »lex commissoria». [104] Det kan icke med säkerhet sägas, vilken betydelse som tillagts detta villkor. Endast sparsamt förekomma uttalanden om villkorets innebörd. En djupare rättshistorisk undersökning kanske skulle kunna ge svar på frågan, men faller utom ramen för detta arbete. *König* [105], som bland de äldre författarna utförligast behandlat lex com-

[102] Abrahamsson s. 536.
[103] Nehrman: Inledning til then swenska jurisprudentiam civilem s. 282.
[104] König 2 s. 194.
[105] König 2 s. 194.

missoria, beskriver detta villkor sålunda: »Och som handelen på sådant villkor anses lika som för ogjord, sub Conditione resolutiva, återställes saken med alla räntor». Även *Schrevelius*[106] nämner, att lex commissoria vanligen ansågs som ett resolutivt villkor, men ger i övrigt icke några upplysningar av intresse.

I norsk teori har lex commissoria vid köp allmänt uppfattats som ett resolutivt villkor. Det har ansetts, att köparen förvärvat den aktuella äganderätten till godset. Aktuell äganderätt har sagts betyda rätt att råda över godset. Mellan parterna har villkoret tillagts samma verkan som ett pactum reservati dominii, men i förhållande till tredje man har säljaren icke kunnat hävda sin rätt att återtaga godset.[107]

Även i dansk rätt kan man spåra en liknande uppfattning av lex commissoria. Förbehållet skulle vara ett resolutivt villkor och köparen skulle som ägare ha en viss rätt att förfoga över godset. Lex commissoria har likväl icke ansetts sakna verkan mot tredje man. Beträffande förbehållets giltighet vid köparens konkurs har denna ståndpunkt varit given av hänsyn till den danska konkurslagen § 16. Då fråga varit om rätt att vindicera godset, har emellertid en lex commissoria icke ansetts äga samma styrka som ett pactum reservati dominii.[108, 109]

Det är möjligt, att lex commissoria som ett resolutivt villkor vid köp ansetts föreligga, då köparen haft rätt att råda och förfoga över godset som ägare. Ett resolutivt villkor skulle ha antagits vara för handen, om köparen haft rätt att sälja

---

[106] Schrevelius II § 547 (s. 687 f.).

[107] Hallager I § 58 (s. 228), Hagerup: Kjøb og Salg s. 13 f., Aubert I § 10 (s. 57 f.), Scheel s. 351 f., Platou: Privatrettens almindelige Del. 1914 s. 340 f. Jämför äv. Gjelsvik § 33. III (s. 288 f.).

[108] Gram II: 2 § 84 (s. 60), Lassen TfR 1890 s. 218, Lassen & Ussing § 92. 1. 2. a. Jämför Heckscher s. 62 ff.

[109] Den finska litteraturen är icke av stort intresse. Lagberedningen uttalar i sitt förslag till lag om avbetalningsköp (Lagberedningens publikationer 1930 nr 6 s. 16 sp. 2 not 1.), att lex commissoria ansetts giltigt vid köp av lösöre. Samma åsikt: Chydenius: Finsk kontraktsrätt. I 1923 s. 41 not 2; Juridiska föreningens för år 1894 godkända diskussionsfråga nr 2. FJFT 1896 s. 375 ff. Motsatt uppfattning: Montgomery: Handbok i Finlands allmänna privaträtt. I: 2 1910 s. 623 not 1 och Nybergh s. 306 ff.

godset eller på annat sätt utåt framstått som ägare.[110] Vid pactum reservati dominii, där säljaren ansetts som aktuell ägare, har köparens förfoganderätt däremot varit underkastad väsentliga begränsningar. Tankegångarna inom litteraturen äro emellertid dunkla och oklara, och denna förklaring kan därför icke betraktas annat än som en hypotes.

1900-talets svenska litteratur.

1900-talets svenska litteratur ger en bild av frågans förvirrade läge.

Almén[111] förklarar i anslutning till 28 § andra stycket köplagen, att säljaren äger att häva köpet trots godsets utgivande, om han gjort förbehåll därom. »Att dylika förbehåll skola lända till efterrättelse, följer väl redan av § 1, men det har med hänsyn till den stora roll som de faktiskt spela, särskilt vid *avbetalningsköp*, ansetts lämpligt att i detta sammanhang härom erinra. Ett förbehåll av här avsedda slag kan tänkas hava allenast den verkan, att säljaren skall hava en fordringsrätt gent emot köparen, innebärande befogenhet att kräva godset åter, i händelse köpeskillingen icke rätteligen erlägges. En dylik rätt har dock, så vitt vi kunna finna, icke mycket större värde än rätten till köpeskillingen, och det är därför naturligt, att de förbehåll, varom lagtexten förmäler, vanligen förekomma i den form, att säljaren förbehåller sig äganderätten till godset, intill dess köpeskillingen blivit till fullo erlagd (*pactum reservati dominii*), en bestämmelse, som regelbundet återfinnes i de vanliga avbetalningskontrakten». Almén[112] säger vidare, att ett obligatoriskt förbehåll »i allmänhet anses som ett resolutivt villkor och betecknas med termen *lex commissoria* i motsats mot pactum reservati dominii, vilket

---

[110] Det må anmärkas, att Heckscher s. 59 ff. och s. 62 tolkar ägareförbehåll vid handelsköp som ett resolutivt villkor med motivering, att i handelsförhållanden köp under suspensivt villkor måste anses som uteslutet. Meningen måste nämligen vara, att köparen skulle få råda över köpta varor. För en köpman funnes det ingen tänkbar grund att förvärva äganderätt till varor annat än den, att de kunde gå in i hans omsättning.

[111] Almén: Köp och byte § 28 vid not 124 ff., 1 och 2 uppl. likalydande. Jämför Almén & Eklund 1 § Anm. 4.

[112] Almén: Köp och byte § 28 not 126, 1 och 2 uppl. likalydande.

uppfattas som ett suspensivt villkor med sakrättslig verkan». Almén motiverar icke närmare sin ståndpunkt.

Alméns åsikt, att man har att skilja mellan en obligatorisk lex commissoria och ett sakrättsligt pactum reservati dominii, har närmast från logisk synpunkt kritiserats av *Lundstedt* i ett av dennes äldre arbeten.[113] Alméns ståndpunkt går enligt Lundstedt icke att förena med hans teori, att köparen vid avtalet erhåller en av köpeskillingens erläggande villkorad äganderätt. Vid enkelt hävningsförbehåll, vilken beteckning Lundstedt använder för lex commissoria, bör enligt Alméns utgångspunkter den rättsliga situationen vara alldeles densamma som vid ägareförbehåll. Säljarens avsikt har i båda fallen gått ut på att skapa identiska rättslägen. I intetdera fallet kan det antagas, att säljaren velat låta utgivandet av godset medföra någon ändring däri, att köparen blott har en av köpeskillingens erläggande villkorad äganderätt till detsamma. På satsen om köpares och säljares villkorade äganderätt till det sålda grundar Almén den sakrättsliga verkan av pactum reservati dominii. Han förbiser, att denna sats måste leda till att även ett hävningsförbehåll erhåller samma verkan, eftersom här alldeles samma rättsliga situation måste föreligga. Med detta förbiseende sammanhänger motsägelsen i en ståndpunkt, som låter fullt identiska rättslägen hava än sakrättslig än blott obligatorisk natur. Någon meningsskiljaktighet torde för svensk rätts vidkommande icke kunna råda därom att säljaren vid enkelt hävningsförbehåll genom köparens konkurs uteslutits från rätten att återbekomma godset. Enligt Lundstedts nu anförda framställning finnes därför skäl för den åsikten, att ägareförbehåll icke borde äga giltighet vid köparens konkurs.

Invändningar mot Alméns distinktion mellan ägareförbehåll och enkelt hävningsförbehåll ha vidare framförts av *Hillgård*.[114] Varje hävande av ett avtal måste enligt Hillgård betyda, att avtalet helt och hållet bortfaller. Har avtalet hävts, kunna några rättigheter icke längre grundas på detsamma. Då köparens äganderätt vilar på avtalet som laga fång, så är det

---

[113] Lundstedt: Byggnadsborgenärernas rättsliga ställning s. 24 not 1.

[114] Hillgård s. 150 ff., särsk. s. 166 ff.

naturligt, att denna äganderätt står och faller med avtalet.[115] Det synes uteslutet, att ett hävande skulle ge säljaren endast en obligatorisk rätt.[116] Hillgård vill med sin argumentation visa, att det enkla hävningsförbehållet, lika väl som ägareförbehållet, bör ha verkan vid köparens konkurs.

Ännu en svensk författare har ingående behandlat detta spörsmål. Ett förbehåll om att »häva köpet» anser *Bergman*[117] enligt sin språkliga betydelse vara detsamma som ett resolutivt villkor. I modern nordisk rätt gå enligt Bergman meningarna i sär i frågan om resolutiva villkor skola tillläggas sakrättslig verkan.[118] Positiv lag kan icke anföras för den ena eller andra meningen; man synes böra hålla sig till den allmänna tendensen inom respektive land. I svensk rätt äga efter de flesta författares åsikt resolutiva villkor icke sakrättsligt skydd. En säljare som gjort förbehåll rätt och slätt om hävning är icke skyddad mot köparens borgenärer. En säljare med ägareförbehåll däremot åtnjuter sådant skydd. Det kan emellertid enligt Bergmans åsikt[119] med allt skäl ifrågasättas, om det är ändamålsenligt att inlägga så väsentligt olika betydelse i de ordalag kontrahenterna använt oftast utan tanke på dessas tekniska innebörd. Det torde därför vara att tänka på om icke i hävningsförbehåll i allmänhet borde inläggas en presumtion för ägareförbehåll.

Ett uttalande i frågan finnes vidare hos *Undén*[120]. Denne förklarar utan närmare motivering, att likställt med uttryckligt ägareförbehåll får anses sådant förbehåll, som giver befogenhet att återtaga egendom eller att häva köp et.[121]

---

[115] Hillgård s. 167.

[116] Hillgård s. 167 och 169.

[117] Bergman s. 93 ff.

[118] Bergman s. 98 f.

[119] Bergman s. 100.

[120] Undén: Svensk sakrätt I s. 163.

[121] Jämför även Karlgren: Studier i allmän avtalsrätt. 1935 s. 241, särskilt not 228. Karlgren tager icke direkt ställning till frågan om ett s. k. enkelt hävningsförbehåll skall ha »sakrättslig» verkan. Detta synes emellertid närmast vara Karlgrens mening. Kommer vid öppet köp köparen *efter* avtalets frånträdande i konkurs, har således enligt Karlgren säljaren »sakrättsligt» skydd för sitt anspråk på godsets återbekommande. Detta gäller enligt Karlgrens mening även om avtalet enligt sitt innehåll är resolutivt villkorat.

Kritik.

De synpunkter, som i svensk doktrin anförts för eller mot giltigheten av en lex commissoria eller, som det också benämnts, ett enkelt hävningsförbehåll, äro icke bärande.

Lundstedt framhåller i den refererade framställningen, att den rättsliga situationen i båda fallen är alldeles densamma, då det vid enkelt hävningsförbehåll är lika uteslutet som vid ägareförbehåll att låta godsets utgivande medföra någon ändring däri, att köparen blott har en av köpeskillingens erläggande villkorad äganderätt. Enligt Hillgård vilar köparens äganderätt på avtalet. Ett hävande av avtalet, vilket vid båda villkorstyperna måste vara åsyftat, måste såväl i det ena som i det andra fallet betyda, att köparens äganderätt upphör. Både Lundstedt och Hillgård hava vid sin argumentation uppenbarligen utgått från tanken, att de kontraherande parternas vilja bestämmer avtalets rättsverkningar och att rättsverkningarna i båda fallen måste bli de samma, då deras vilja i båda fallen varit inriktad på att åstadkomma samma resultat.

Bevisföringen är fullt logisk, men utgångspunkten är felaktig. Enligt olika rättsregler tillmätes parternas avsikt den allra största betydelse. Enligt 1 § köplagen gäller sålunda, att lagens bestämmelser skola lända till efterrättelse endast, »såvitt ej annat är uttryckligen överenskommet eller eljest må anses avtalat eller ock följer av handelsbruk eller annan sedvänja.» På det område, som regleras av köplagen, skola således parterna bli bundna av avtalet i enlighet med dettas innehåll. Om en part icke handlar på det sätt, som han i avtalet utfäst sig att göra, drabbas han av skadeståndsansvar eller andra i lagen förutsatta rättsföljder. Detta är emellertid självfallet icke en omedelbar följd av att parten brutit en given utfästelse, utan beror därpå att den regeln gäller, att parternas avtal skall ha denna rättsverkan. Naturligen ha både Lundstedt och Hillgård utgått från dessa förutsättningar såsom självklara. Givetvis ha de även antagit, att parternas vilja icke alltid är utslagsgivande, utan att avtalsfrihetens princip lider av sådana inskränkningar, som påkallas av allmänna rättsgrundsatser eller följa av bestämmelser inom andra områden av lagstiftningen.[122] Däremot ha

[122] Formuleringen närmast hämtad från Almén: Köp och byte § 1 vid not 2.

de icke beaktat, att inom de olika områden, där parternas avtal har rättsverkan, avtalet icke alltid på ett och samma sätt lägges till grund för en domstols avgörande. Inom det område, som regleras av köplagen gäller som allmän princip, att domstolen vid tolkning av ett avtal skall taga hänsyn icke blott till kontrahenternas i tal och skrift uttryckta vilja utan lika mycket till övriga omständigheter, av vilka man kan sluta sig till deras mening.[123] Inom detta område gäller således den regeln, att den rättsliga effekten skall bli likadan i två fall, där parterna avsett samma effekt men använt olika ordalag. Inom andra områden kan det väl tänkas, att den principen bör tillämpas, att en viss effekt icke kan nås, med mindre parterna använt vissa bestämda ord.

Bergmans metod att lösa problemet skulle kunna sägas vara mera realistisk än Lundstedts och Hillgårds. Enligt Bergman är uppgiften att avgöra, vilken rättsverkan som kan tilläggas en av parterna använd avtalsklausul, som ger säljaren rätt att »häva köpet». Bergmans bevisföring är emellertid icke bindande. Det är omöjligt att ur den svenska litteraturen utläsa, att ett sådant villkor allmänt anses icke äga »sakrättslig verkan».[124] Det är även att märka, att Bergman icke konsekvent genomför sin tolkningsmetod. Han sätter nämligen i fråga om icke i ett hävningsförbehåll i allmänhet borde inläggas en presumtion för ägareförbehåll. Han är här sannolikt inne på samma tanke som Lundstedt och Hillgård. Han anser det tydligen felaktigt att den rättsliga effekten blir olika, om parterna i båda fallen åsyftat samma resultat.

Den lämnade översikten ger vid handen, att det i svensk doktrin icke finnes någon enhetlig uppfattning, vilken rättsverkan man bör tillägga ett enkelt hävningsförbehåll. Ger icke lagstiftning och praxis vägledning, måste frågan sägas vara öppen. Min uppgift är således att avgöra, om säljaren för att få säkerhet i godset måste använda vissa bestämda ord eller icke. Beträffande avtalets rättsverkan i förhållandet mellan parterna bör givetvis köplagens tolkningsprincip komma till användning. Den föreliggande frågan gäller således endast av-

[123] Formuleringen närmast hämtad från Almén: Köp och byte § 1 vid not 3.

[124] Svagheten i Bergmans bevisföring har tidigare påpekats av Karlgren: Allmän avtalsrätt s. 241 not 228.

talets rättsverkningar i andra riktningar. Det kan tänkas, att man som en förutsättning för borgenärsskydd uppställer kravet, att avtalet tydligt skall ange, att säljaren är ägare. Samma förutsättning bör måhända uppställas för avtalets rättsverkningar i straffrättsligt avseende. Det kan också tänkas, att man endast fordrar, att det kan visas, att säljaren enligt parternas mening skulle få rätt att taga godset tillbaka vid kontraktsbrott från köparens sida. Avtalets ordalydelse skulle då för rättsverkningarna mot tredje man ha samma underordnade betydelse som för rättsverkningarna i förhållandet mellan parterna. Lösningen av denna fråga är till en del given som ett resultat av vad jag tidigare utvecklat angående betydelsen av att orden »ägare», »äganderätt», »egendom» användas för att ange, att någon äger att värja godset. Frågan hänger emellertid samman med spörsmålet om, vilka allmänna förutsättningar som böra uppställas för giltigheten av ett ägareförbehåll, och bör därför lösas först i ett senare sammanhang. [125]

[125] Nedan s. 160 ff..

VI. Kreditskyddssynpunkter i svensk lösörerätt.

Den rättspolitiska problemställningen i svensk teori.

I äldre rättsvetenskap tilldrogo sig de teoretiskt konstruktiva spörsmål, som diskuterats i föregående kapitel, forskarens huvudsakliga uppmärksamhet. Efter hand få emellertid praktiska rättspolitiska argument större betydelse för bevisföringen, samtidigt som konstruktionsfrågorna alltmera skjutas åt sidan.

I *motiven till lagen om avbetalningsköp* [1] upptages till diskussion spörsmålet, huruvida »grundsatsen om äganderättsförbehållets giltighet mot borgenärer skulle strida mot den i moderna rättssystem allmänt erkända principen, att panträtt i lös egendom förutsätter, att godset är i borgenärens besittning.» Samtidigt reses frågan, »om icke grunderna för lösöreköpsförordningen borde föranleda därtill, att säljaren lika litet borde kunna på detta sätt bereda sig skydd mot köparens borgenärer, som en köpare genom själva avtalet kan förvärva någon rätt av beskaffenhet att kunna göras gällande mot säljarens borgenärer.» Kommittén besvarar dessa frågor till en del med teoretiskt konstruktiva argument, till en del åter genom en hänvisning till vissa praktiska synpunkter. Mellan ägareförbehållsfallet, å den ena sidan, samt panträtts- och lösöreköpsfallet, å den andra, »föreligger dock den väsentliga skiljaktigheten, att i det sistnämnda gods, som tillhört säljaren och fortfarande finnes hos honom, skulle bliva oåtkomligt för hans borgenärer, under det att man i det förra vill giva köparens borgenärer rätt att tillgripa gods, som denne har i sin besittning men i fråga om vilket säljaren aldrig avstått från sin äganderätt.» Tankegången i detta yttrande torde vara, att man icke kan jämställa frågan, om förutsätt-

[1] Svenska motiven s. 179.

ningarna för uppkomsten av en panträtt eller äganderätt med frågan, om en redan förvärvad äganderätt fortfarande skall äga bestånd. *Almén* [2], som möjligen kan ha bestämt utformningen av motiven på denna punkt, har närmare utfört denna tanke. För att säljarens äganderätt skall upphöra, innan det av honom därför uppställda villkoret (köpeskillingens betalning) gått i uppfyllelse, måste enligt Almén. något rättsfaktum inträffa, som enligt sakrättsliga regler medför sådan verkan. Säljarens äganderätt grundar sig nämligen i detta fall icke på förbehållet och härleder sig icke från köparen, ty säljaren har varit ägare redan före köpet. Ett sådant rättsfaktum är t. ex., att föremålet upphör att existera likgiltigt varpå detta beror. Detsamma gäller om föremålet sammanblandas med köparen tillhöriga föremål på sådant sätt att de ej kunna skiljas från varandra.

Ett argument av mera konkret karaktär lämnar kommittén i fortsättningen av sitt yttrande. [3] »Ett sådant ingrepp i avtalsfriheten», heter det, »synes icke kunna motiveras av hänsyn därtill att köparens innehav av godset möjligen kan hava varit bestämmande för hans borgenärer, då dessa lämnade honom kredit. Med samma skäl skulle man då kunna ifrågasätta, att gods, som lämnats till försäljning i kommission, borde få tillgripas av kommissionärens borgenärer. Detta skulle stå i avgjord strid mot rådande rättsuppfattning.»

Även i andra framställningar äro i regel konstruktiva och rättspolitiska motiveringar nära förbundna med varandra. Ville jag ge en allsidig bild av utvecklingslinjerna i den vetenskapliga diskussionen, vore jag tvungen att samtidigt redovisa såväl den konstruktiva som den rättspolitiska argumentationen hos varje författare. För min uppgift är det emellertid tillräckligt att redovisa den rättspolitiska problemställningen.

Avtalsfrihetens princip kritiseras av *Fehr*. Enligt Fehrs [4] åsikt erfordras en viss grad av publicitet för att man skall kunna kräva, att en partsdisposition respekteras av tredje man. »Den grad, som erfordras, är» enligt Fehr »olika för olika fall, men kan

[2] Almén: Om äganderättsförbehåll till föremål som införlivas med fast egendom. SvJT 1918 s. 8 f.

[3] Svenska motiven s. 179.

[4] Fehr: Två spörsmål s. 45 f.

i det särskilda fallet utfinnas med hjälp av följande regel: publiciteten måste vara så stor, att den tredje man, mot vilken giltighet ifrågasättes, när han trädde hindrande i vägen, ägde eller med den omsorg, som i det särskilda fallet må av honom påfordras, kunnat äga kännedom om den ifrågavarande dispositionen». Den ledande synpunkten är hänsynen till önskvärdheten att bereda möjlighet att bedöma, å ena sidan, för borgenärerna en persons kreditvärdighet, å andra sidan, för förvärvare en saks juridiska läge. I överensstämmelse härmed [5] är det fullt riktigt, att en köpare icke förrän efter tradition eller iakttagande av lösöreköpsförordningens formalitetsföreskrifter erhåller skydd mot säljarens borgenärer. Ägareförbehållet [6] fyller däremot icke det nu angivna publicitetskravet. Ett skäl mot att tillerkänna förbehållet borgenärsskydd är enligt Fehrs åsikt »att finna i hänsynen till tredje man, som bedömer en persons kreditvärdighet till stor del med hänsyn till beskaffenheten av den lösa egendom, som han, efter vad det synes, besitter såsom ägare.» Det ekonomiska resultatet vid ett ägareförbehåll är detsamma som vid stiftande av underpant, och ägareförbehållet bör därför drabbas av samma anmärkningar som underpanten.

Helt efter ordalagen kan Fehrs yttrande icke tagas, att tredje man till stor del bedömer en gäldenärs kreditvärdighet »med hänsyn till beskaffenheten av den lösa egendom, som han, efter vad det synes, besitter såsom ägare». Det skulle visserligen kunna sägas att människor i allmänhet vid sina omdömen utgå från ganska grova generaliseringar. En iakttagare är kanske benägen att utan vidare antaga, att en affärsman äger sina kontorsmöbler, sina skrivmaskiner och sin övriga utrustning och att en hantverkare eller fabrikant äger sina maskiner, om han vet att detta vanligen är fallet beträffande personer i samma ställning. Men riktigheten av ett sådant omdöme är givetvis beroende av vilka rättsregler som gälla. I vad mån innehavet kan anses som en tillförlitlig mätare av en persons kreditvärdighet, beror bland annat på frågan om ägareförbehåll kan göras gällande mot borgenärerna. Äger förbehållet en

[5] Fehr: Två spörsmål s. 49 ff.
[6] Fehr: Två spörsmål s. 54 ff.

sådan giltighet, har borgenären icke anledning att från innehavet draga några slutsatser, där gäldenärens tillgångar äro av den art, att de vanligen köpas på avbetalning. Gällde däremot liksom i engelsk rätt den regeln, att borgenärerna i vissa fall ägde att tillgripa all egendom, till vilken gäldenären vore »the reputed owner» [7] vore läget ett annat.

Det är troligt, att Fehr åsyftat att framhålla, att det skulle vara lämpligt att frånkänna ägareförbehållet verkan mot köparens borgenärer. Ty då skulle tack vare lösöreköpsförordningen godsinnehavet bli en tillförlitlig mätare av en persons kreditvärdighet. [8]

En motsatt ståndpunkt har intagits av *Hillgård*, [9] som försvarar en vidsträckt avtalsfrihet. Kravet på tradition eller publicitet kan enligt Hillgårds åsikt icke väsentligen grundas på hänsyn till att innehavarens borgenärer måhända oriktigt bedöma dennes kreditvärdighet. Grunden torde i stället vara skydd mot skenavtal ävensom mot en borgenärs gynnande på de övrigas bekostnad. Erfarenheten från ett stort antal länder, som hylla satsen om äganderättens övergång genom avtalet, visar att den personliga krediten låter sig i önskvärd utsträckning väl upprätthålla utan att den egentliga varuomsättningens krav på frihet behöver åsidosättas. Anledning finnes därför icke att fordra tradition eller annan publicitet vid omsättningsköp. Ägareförbehållet bör även medgivas giltighet, så länge det ej vållar olägenheter för krediten eller dessa i allt fall måste anses mindre än de uppenbara fördelar för omsättningen, sådana förbehåll medföra.

Fehr och Hillgård försvara två skilda rättspolitiska principer. Fehrs publicitetsprincip har blivit förverkligad på en punkt, nämligen i lösöreköpsförordningen. På en annan punkt däremot — reglerna om ägareförbehåll — bygger den gällande rätten på en motsatt princip. Icke heller Hillgårds princip, att intresset av varuomsättningens frihet främst bör tillgodoses, kan sägas ha blivit fullt realiserad. Ägareförbehållet åtnjuter all önskvärd frihet, men omsättningsköpet är insnört i lösöreköpsförordningens tvångströja. Den svenska rätten skulle

[7] Se ovan s. 79 f.

[8] Jämför Hillgård s. 121 ff., särskilt s. 124 och Bergman s. 86 ff.

[9] Hillgård s. 124 f.

således ge uttryck för motsatta eller oförenliga syftemål. En sådan uppfattning möter även på andra ställen i litteraturen. *Bergman*,[10] som försvarar publicitetsprincipen, påpekar, att lösöreköpsförordningen utgjort en framstöt till erkännande av personalkreditens behov. Denna framstöt har likväl icke blivit fullföljd. Den nyare lagstiftningen såsom köplagen och särskilt avbetalningsköplagen har blott ytterligare befäst den frihet i köpeavtalet, vars frånsida betyder undergrävande av personalkrediten till realkreditens förmån. *Hult*[11] åter anser, att största hänsyn bör tagas till intresset av omsättningens frihet. Hult bestrider, att tradition eller publicitet bör fordras för borgenärsskydd vid vanliga överlåtelser. Det kan enligt hans mening icke vara viktigare att skydda dem, som i förlitande på att en persons besittning är ett riktigt uttryck för hans egendomsförhållanden, bevilja honom personalkredit, än att skydda dem, som i förlitande på säljarens ärlighet och en rimlig lag på förhand betala en vara och av fullt lojala skäl kvarlämna den hos säljaren. »För denna åsikt», anser sig Hult, »hava så mycket bättre skäl, som lagstiftningen genom erkännande av äganderättsförbehållen visat sig kunna på ett högst inkonsekvent sätt bortse från den nyss berörda vådan av att en person, som befinnes innehava värdefull egendom, i själva verket icke är ägare därav.»[12]

Debatten kring publicitetsprincipen utmärkes av en viss ensidighet. Man söker finna en enhetlig grund eller princip, som bör vara vägledande för lagstiftning och praxis, vare sig denna är intresset att tillgodose personalkrediten eller intresset av största möjliga frihet i omsättningen. Om man utgår från en enda ledande princip, måste med nödvändighet det rättsliga regelsystemet visa sig fyllt av inkonsekvenser.

Ett undantag bildar *Undén*,[13] som diskuterat publicitets-

---

[10] Bergman s. 89.

[11] Hult s. 205 f.

[12] Den motsättning, som här framhållits, finnes antydd även hos flera andra författare. Se t. ex. Lundstedt: Byggnadsborgenärerna s. 24 not 1 och Winroth: Köp av lös egendom. 1917 s. 24 not 33. Se vidare Benckert: Om överlåtelse av avbetalningskontrakt till säkerhet för säljarens gäld. I Festskrift tillägnad Erik Marks von Würtemberg. 1931 s. 35 f.

[13] Undén: Svensk sakrätt I s. 66 ff.

reglernas betydelse utan att vara bunden av tidigare ensidiga utgångspunkter. Undén anser, att traditionsregeln vid köp av lös egendom kan motiveras från väsentligen två synpunkter, nämligen dels med hänsyn till borgenärsintresset och dels med hänsyn till omsättningens intresse. Undén redovisar ingående vad han avser härmed. Han framhåller sålunda, att det kan antagas vara lättare för borgenärerna att bilda sig en uppfattning om en låntagares ekonomiska ställning, ifall den rättsregeln gäller, att försäljning av lös egendom icke är gent emot säljarens borgenärer gällande utan tradition. Talrika undantag kunna emellertid föreligga. Gäldenären kan ha hyrt den egendom han besitter eller köpt den på avbetalning med ägareförbehåll. Någon fördel anser Undén likväl ligga i att nämnda regel upprätthålles. Viktigare är emellertid, att simulerade rättshandlingar försvåras. Borgenärerna behöva vidare icke räkna med risken, att gäldenären kringgår pantsättningsregeln genom förklädda pantsättningar i köpeavtalets form utan tradition. Ifall äganderätt kunde med bindande verkan gentemot borgenärerna överlåtas utan tradition, kunde det bli en stark frestelse för skuldsatta personer att skaffa sig pengar genom »försäljning» av egendom mot kontant betalning och rätt att fortfarande behålla och nyttja densamma. Följden skulle kunna bli, att kreditmöjligheterna för mindre välsituerade personer över huvud minskades. Traditionsregeln tjänar även omsättningens intresse, så till vida som den förhindrar uppkomsten av kollisioner mellan olika köpare. Upprätthölles icke regeln, skulle det lätteligen kunna inträffa, att egendom som sålts men ännu befinner sig i säljarens besittning, på nytt förytttras eller på annat sätt avhändes till en person, som saknar kännedom om den tidigare avhändelsen.

Vid pantsättning fyller traditionskravet enligt Undén[14] ytterligare vissa syftemål. Panthavaren erhåller genom besittningens övergång den faktiska makten över panten. Därigenom underlättas utövningen av panträtten och hindras ägaren att förfoga över det förpantade föremålet, panthavaren till förfång. På grund av traditionen måste vidare gäldenären undvara den pantsatta egendomen, vilket vanligen betyder en

[14] Undén: Svensk sakrätt I s. 80 f.

uppoffring för honom, och motverkar alltför lättsinnigt ingångna pantavtal.

Vid köp på kredit mot ägareförbehåll är enligt Undéns [15] mening det faktiska läget ett helt annat än vid pantsättning utan tradition. Ägareförbehållet medför icke de väsentliga olägenheter, som äro förknippade med ett underpantinstitut. Motivet till köpet är icke att säkerställa en otålig borgenär, ej heller att anskaffa pengar i syfte exempelvis att göra avbetalningar på befintliga skulder och därmed uppskjuta konkursen. Det är köparens behov av en viss sak som framkallar köpet. En ytterligare garanti ligger däri, att saken skall användas av köparen själv och ej får av honom föryttras eller pantsättas, vid risk av ansvar för förskingring.

Vid sin framställning över publicitetsprincipen i svensk rätt söker Undén att ange betydelsen av publicitetsreglerna för varje särskilt fall. Enligt Undén gäller det att utreda vilka praktiska fördelar som vinnas genom kravet på publicitet vid överlåtelse och vid pantsättning. Med utgångspunkt härifrån bedömes rättsläget vid köp med ägareförbehåll. Framställningen uppvisar icke någon enhetlig princip, som är tillämplig i samtliga fall. För varje institut kunna en serie av olika synpunkter kräva beaktande.

Den ensidighet, som i regel präglat den svenska rättsvetenskapens behandling av hithörande spörsmål, kan till en del förklaras av att rättsteoretikerna varit bundna av den äldre vetenskapens schematiska arbetsmetoder. Även vetenskapsmän, som velat taga avstånd från tanken, att man från en konstruktion kan draga slutsatser, hur den gällande rätten bör vara beskaffad, anse det som sin uppgift att fastställa vissa enkla principer, vilka böra förverkligas i lagstiftning och praxis. Man har icke ansett det nödvändigt att närmare analysera de verkliga förhållandena. Man har icke klarlagt, om de situationer man haft för ögonen ägt allmängiltighet, eller om till äventyrs förhållandena på olika områden förete stora skiljaktigheter. Det är väl tänkbart, att ägareförbehållet i vissa fall inverkar skadligt på personalkrediten, men att i andra fall åter en sådan inverkan knappast kan spåras. Det är sannolikt att de prak-

[15] Undén: Svensk sakrätt I s. 154 f.

tiska behov, som skola tillgodoses genom lagstiftningen för handelsmän och deras kreditgivare äro andra än för jordbrukare, och att problemställningen åter är en helt annan för den stora mängden av konsumenter.

Avbetalningsköpets inverkan på personalkrediten.

Den stora massan av avbetalningsköpare äro bilförare, handelsresande, lägre tjänstemän, kontorsanställda, industri- och jordbruksarbetare, småbönder och lägenhetsägare samt andra små inkomsttagare.[16] Chauffören och handelsresanden köpa en bil, som de använda i sitt förvärvsarbete. Tjänstemannen köper ett piano, en radioapparat, en dammsugare, en symaskin eller någon annan dyrare artikel till hemmet. Arbetarpojken tar en cykel på avbetalning. Den gifte arbetaren skaffar sig sina möbler, sitt husgeråd och sina kläder. Vissa artiklar såsom dammsugare, symaskiner och radioapparater köpas på avbetalning inom så gott som alla samhällsklasser. Andra artiklar åter, såsom kläder, sängkläder och även möbler, tagas på avbetalning i huvudsak endast av den fattiga befolkningen.

I allmänhet torde köparen icke ha några stora kreditaffärer vid sidan av avbetalningskontraktet. För ett lån mot växel eller revers i bank ställas stora krav på borgenssäkerhet. Möjligheterna att erhålla kredit hos olika detaljhandlare äro däremot större. En bilförare får sin bensin på kredit. En tjänsteman eller kontorsanställd, som köpt en radioapparat på avbetalning, har samtidigt s.k. kontokredit i något varuhus. En arbetare köper kanske sina matvaror på bok.

Det har tidigare framhållits,[17] att en säljare, som lämnat kredit utan särskild säkerhet, i regel icke kan räkna med att en exekution skall visa sig framgångsrik. Han är för sin betalning väsentligen beroende av, att köparen låter sig påverkas av de psykologiska faktorer, som förmå människor i allmänhet att fullgöra sina förbindelser. Att gäldenären köpt vissa varor på avbetalning behöver icke menligt inverka på övriga kreditgivares ställning. Det kan tänkas, att avbetalningsgodset höjer

[16] Se ovan s. 45.

[17] Se ovan s. 49 ff.

gäldenärens förmåga att utföra produktivt arbete. Har köparen en gång blivit definitiv ägare av godset, representerar detta sannolikt ett ganska stort värde; och köparen vill icke riskera, att någon av hans kreditgivare utmäter godset. Kundkontrollen vid avbetalningsförsäljning är, som tidigare påpekats,[18] ofta nog ganska bristfällig, och det kan därför lätt inträffa att köparen åtager sig större förpliktelser, än han kan infria med sina löpande inkomster. Han kommer då i det läget, att han nödgas fördröja eller underlåta betalning till en eller flera av sina kreditgivare. Redan det förhållandet, att han en gång frångått sina åtagna förbindelser, innebär antagligen, att den press han tidigare känt att ordentligt betala sina skulder i viss mån förlorar sin verkan. En kreditsäljare kan lätt finna, att köparen icke längre har intresse att frivilligt fullgöra sin betalningsskyldighet. Vilka förbindelser köparen kommer att infria, kan till en del bli beroende av ett övervägande. Det kanske är värdefullare att för framtiden åtnjuta kredit i varuhuset eller i matvaruaffären än att få behålla den på avbetalning köpta varan.

Då köparen förvärvat slutlig äganderätt till på avbetalning köpt gods, kan detta utmätas av hans personliga kreditgivare. Före denna tidpunkt få borgenärerna hålla sig till köparens rätt enlig kontraktet. Vissa praktiska svårigheter äro förenade med utmätning av köparerätt.[19] Det råder osäkerhet om, vilka regler utmätningsmannen bör tillämpa. Det är ofta svårt för en borgenär att på förhand beräkna det ekonomiska resultatet av en utmätning. Det är därför till stor skada för de personliga kreditgivarna, om köparen har möjlighet att alltför länge dröja med avvecklingen av ett avbetalningskontrakt. Utvägarna härtill äro mångahanda. Är avbetalningsköplagen tillämplig, torde en köpare utan allvarligare påföljd kunna underlåta att betala sista posten, om denna icke uppgår till en tiondel av köpesumman.[20] Den slutliga avvecklingen kan också fördröjas, om köparerätten utnyttjas som säkerhet för ytterligare krediter. Detta kan tänkas ske antingen genom *koppling av flera avbetal-*

[18] Se s. 52 f.

[19] Se Schmidt: Riktlinjer s. 59 ff.

[20] Enligt avbetalningsköplagen kan säljaren nämligen icke återtaga godset, om ej minst en tiondel (resp. en tjugondel) av avbetalningspriset är förfallen till betalning. Se nedan s. 234 f.

ningsköp eller genom en direkt *belåning av köparerätten.*[21] Vid försäljning av möbler torde det åtminstone förut ha varit vanligt, att köparen, innan ett äldre köp avslutats, utan att erlägga särskild kontantinsats ingick ett nytt köp, varvid förklarades, att säljaren förbehölle sig äganderätten till de genom det äldre köpet anskaffade varorna till dess att även de nyköpta varorna slutbetalats. Vid avbetalningsförsäljning av automobiler förekommer icke så sällan, att säljaren, då huvuddelen av köpesumman betalts, lämnar köparen kredit för reparation av bilen. Därvid överenskommes, att äganderätten skall stanna hos säljaren, ända till dess att även den nya fordringen blivit till fullo betald.[22]

Det vill synas som om avbetalningsköpet i allmänhet icke lade något hinder i vägen för meddelande av personlig kredit. En viss försämring inträder emellertid för de personliga kreditgivarna, då en avbetalningsköpare på grund av de praktiska svårigheter, som äro förenade med utmätning av köparerätt, ofta torde vara mindre känslig för hotet om exekutiva åtgärder. Allvarliga faror möta emellertid först, då avbetalningsköparen har möjlighet att fördröja avvecklingen av sina avbetalningskontrakt eller om han kan utnyttja godset som säkerhet för andra krediter än kredit å köpeskillingen. Under sådana förhållanden skulle det vara tänkbart, att en gäldenär kunde göra hela sitt lösörebo faktiskt oåtkomligt för sina borgenärer.

Vid bedömande av den föreliggande frågan måste man beakta, att olika grupper i samhället ha stridiga intressen. Avbetalningskrediten konkurrerar med den personliga krediten. Funnes icke avbetalningskredit, skulle personlig kredit spela en större roll inom detaljhandeln än för närvarande.[23] Vidare skulle konsumtionen till en viss grad ha en annan inriktning. En större del av allmänhetens inkomster skulle gå till kontant- eller kreditköp av livsmedel, billigt husgeråd o.d., varemot en mindre del skulle användas till köp av pianon, radioapparater, damm-

[21] Ang. innebörden av termerna »koppling» och »belåning av köparerätt» se nedan s. 154 ff.

[22] I detta sammanhang har jag icke anledning att diskutera i vad mån det kan anses sannolikt att domstolarna skulle tillerkänna säljaren skydd vid koppling eller belåning av köparerätt. Se nedan s. 156 ff.

[23] Jämför ovan s. 55 f.

sugare, symaskiner och andra varor, som i främsta rummet säljas på avbetalning. Det föreligger därför en uppenbar intressemotsättning mellan olika grupper av affärsmän. Denna politiska motsättning mellan avbetalningssäljare och säljare mot öppen kredit färgar stundom problemställningen.

På ett område är det emellertid särskilt viktigt att värna personalkrediten. Handelsmän, hantverkare och andra näringsidkare erhålla från sina leverantörer kortfristig kredit å varor, som mottagas för att säljas vidare eller för att bearbetas. Denna kredit lämnas vanligen utan annan säkerhet än köparens accept å den växel säljaren utställer å fakturabeloppet. Stundom förekommer det emellertid, att leverantören söker att säkerställa sin fordran antingen genom att lämna varorna i kommission eller genom att förbehålla sig äganderätten till desamma. Ett erkännande av ägareförbehållets giltighet inom partihandeln skulle medföra allvarliga rubbningar av personalkrediten. Utvecklingen skulle kanske snart leda därhän, att all personalkredit upphörde för att helt eller delvis ersättas med kredit mot ägareförbehåll. På detta område är nämligen, som senare skall utredas, [24] principen om samtliga borgenärers lika rätt en livsviktig förutsättning för att en personalkredit över huvud taget skall kunna upprätthållas.

En diskussion om syftemålet med de olika regler, som gälla stiftande av realsäkerhet i lösöre.

Panträtt.

För stiftande av panträtt i lösöre kräves, att godset överlämnas i borgenärens besittning. Då gäldenären sålunda måste avstå från innehavet av godset, kan han såsom pantsäkerhet icke utnyttja sina personliga lösören och ej heller de inventarier, som han kan behöva för sin rörelse. Visserligen har kreditgivaren vid handpant en mycket stark ställning. Han är icke beroende av gäldenären, då han vill realisera sin fordran. Han riskerar icke, att gäldenären förskingrar godset eller utnyttjar det som säkerhet för andra kreditgivares fordringar.

[24] Nedan s. 194 ff.

Men kravet på godsets överlämnande innebär för gäldenären ett så starkt återhållande moment, att handpanten, om man vill uppmuntra kreditgivning, utgör en föga ändamålsenlig form. Finnes godset i tredje mans besittning, äro fordringarna för stiftande av panträtt från gäldenärens synpunkt väsentligt förmånligare. Panträtt uppkommer, då pantsättaren underrättar tredje man, att panträtt blivit utfäst eller ock då panthavaren hos tredje man företer skriftlig handling som bevis härom. Detta formkrav förorsakar i allmänhet icke några olägenheter för gäldenären och i fråga om lösöre har denna kreditform i affärslivet en ojämförligt större betydelse än handpanten. Kravet på underrättelse till tredje man ger panthavaren i stort sett samma garantier som kravet på direkt tradition. Utan att vara i maskopi med godsets innehavare kan gäldenären icke föra panthavaren bakom ljuset och skaffa sig lån mot samma säkerhet hos flera personer. Tredje man får icke utlämna den pantsatta lösegendomen till ägaren och är vidare skyldig att tillhandahålla panten, då panthavaren skall realisera sin fordran.

För pantsättning av löpande skuldebrev förutsättes tradition av skuldebrevet. Vid pantsättning av enkla skuldebrev åter måste den enligt skuldebrevet förpliktade underrättas om åtgärden. Samma princip gäller även pantsättning av muntliga fordringar. Dessa regler ge i huvudsak samma fördelar som motsvarande regler vid pantsättning av lösöre. Mottagaren av panten kan utan pantsättarens förmedling realisera panten. Pantsättaren är avskuren från möjlighet att ånyo utnyttja samma säkerhet.

Lösöreköp.

Lösöreköpet erbjuder i motsats till panträtten en bristfällig säkerhet. Kreditgivaren kan icke nå samma trygghet som en panthavare, oaktat han är skyldig att företaga vidlyftiga och dyrbara kungörelseåtgärder. Lösöreköparen är för sin säkerhet beroende av gäldenärens hederlighet. Även om gäldenären på grund av förfarandets offentlighet icke kan tänkas komma att upprätta flera lösöreköp beträffande samma egendom, så finnes likväl risken, att godset förskingras. Då kreditgivaren åtnjuter företrädesrätt endast till de lösören, som omnämnts i det lag-

farna kontraktet, måste han finna sig i att hans säkerhet sjunker i värde, allt efter som lösörena förslitas. Lösöreköpet skulle med hänsyn härtill bäst lämpa sig för kortfristig kredit, men vid en sådan kreditgivning kan borgenären icke underkasta sig ett dyrbart och långsamt kungörelseförfarande.

Lösöreköpet blir först sedan trettio dagar förflutit från kungörelseförfarandets avslutande gällande mot säljarens borgenärer. Under denna tid lura allehanda faror. Stadgandet om väntetid tillkom samtidigt med 1907 års lag om nyttjanderätt till fast egendom. Genom denna bestämmelse ville man säkerställa jordägares och hyresvärds förmånsrätt i arrendators och hyresgästs konkurs. Samtidigt erhöllo jordägare och hyresvärd rätt att sätta legotagare i konkurs, om lösöreköp upprättats, där ej gäldenären visade, att övrig egendom, vari borgenären ägde förmånsrätt vore tillräcklig till gäldande av hans fordran. Motsvarande befogenhet tillades innehavare av förlagsinteckning och har senare tillerkänts innehavare av jordbruksinventarieinteckning.

Lösöreköpet har aldrig betraktats som fullgod säkerhet. Bankerna ha icke godtagit lösöreköp utan föredragit att lämna personlig kredit. Det har däremot varit vanligt, att borgensmän å banklån sökt att genom lösöreköp skydda sig för den händelsen, att gäldenären icke skulle fullgöra sin förbindelse. Sedan utvägar öppnats till inteckning av jordbruks- och hotellinventarier, har lösöreköpet icke längre samma praktiska betydelse som tidigare.

Då lösöreköpet i vanliga fall omfattar all mera värdefull egendom såväl inventarier som bohag, torde borgenärerna ha att utgå från, att säljaren efter laga ståndstidens utgång icke längre har någon egendom, som kan tillgripas vid utmätning eller konkurs. En av de viktigaste faktorer, som driva en gäldenär att fullgöra sina förbindelser har därmed upphört att verka. Upprättandet av ett lösöreköp anses även allmänt som ett tecken på insolvens och säljaren kan icke påräkna någon fortsatt personlig kredit, sedan lösöreköpet kommit till bankernas och olika kreditupplysningsbyråers kännedom. Kungörelse- och väntetidsbestämmelserna ge de aktuella oprioriterade borgenärerna ett visst skydd. Ofta torde de hinna få utmätning eller söka gäldenären i konkurs, innan lösöreköpet erhållit giltighet.

Lösöreinteckning.

Sedan mitten av 1800-talet har gång efter annan förslag framförts om införande av rätt att stifta underpant i lösöre.[25] En säkerhetsrätt i lösöre kunde visserligen erhållas vid förlag. Enligt K.F. den 13 april 1883 angående förlagsinteckning och K.F. samma dag angående förändrad lydelse av 17 kap. 7 § handelsbalken njöt den som givit förlag till gruvdrift, bergsbruk eller industri, om förlaget intecknats, förmånsrätt i den lösa egendom, som hörde till rörelsen. Denna rätt var dock förbehållen förläggare till den fabriksmässigt drivna industrien. Idkare av handel, hantverk och jordbruk voro avskurna från möjlighet att inteckna sina lösören. De olika förslagen avsågo i första hand att tillgodose jordbrukets behov av förlagskredit. Förslagen möttes emellertid med misstroende och någon lagstiftning kom icke till stånd. Man ansåg, vilket utformningen av lösöreköpsförordningens regler tydligt visar, att stora faror vore förbundna med realsäkerhet i gods i gäldenärens besittning. Man fruktade, att den erbjudna säkerheten skulle bli av tvivelaktigt värde. Jordbrukarna skulle fortfarande i huvudsak vara hänvisade till sin personliga kredit. Den personliga krediten skulle emellertid försämras eller förstöras av en lagstiftning om underpant, då en kreditgivare utsattes för risken, att gäldenären gynnade en enskild borgenär genom att ge honom underpant. Man befarade även, att möjligheten att utnyttja lösören som realsäkerhet skulle locka till en osund skuldsättning.

Under det senaste årtiondet, har den allmänna inställningen förändrats. Utvecklingen har medfört ett ökat behov av kredit på olika områden. Särskilt för jordbruket ha kreditsvårigheterna aktualiserats av den långvariga ekonomiska depression, som började göra sig gällande under senare delen av 1920-talet. Det första steget togs genom lagen den 20 juni 1924 om viss panträtt i spannmål, som medgiver stiftande av panträtt till gods i gäldenärens besittning. Lagen den 3 juni 1932 om inteckning i jordbruksinventarier gav jordbruket en form av realkredit i lösöre. Enligt en lag av den 18 april 1935 med-

[25] Se Jordbruksutredningens betänkande II (ang. jordbrukets kreditförhållanden). SOU 1930: 2 s. 101 ff.

gåvos idkare av större hotell-, pensionat- eller restaurangrörelse rätt att taga förlagsinteckning i sina för rörelsen avsedda lösa inventarier. Samma rätt gavs genom lag den 12 mars 1938 åt idkare av apoteksrörelse. Rätt att inteckna lösöre har däremot icke medgivits idkare av handel eller hantverk.

Genom bestämmelser om inskrivning har man efter samma principer, som gälla fastighetsinteckning, bestämt förhållandet olika inteckningshavare emellan så att tidigare inteckning åtnjuter obetingat företräde framför senare. I motsats till vad förhållandet är vid panträtt eller lösöreköp, avser icke borgenärens säkerhet vissa bestämda lösören. Inteckningshavaren får förmånsrätt i allt slags gods, vare sig inventarier eller annat, som är av den art lagen angiver. Då inteckningshavaren får förmånsrätt även i nytillkomna tillgångar, har det varit möjligt att ge gäldenären rätt att fritt förfoga över egendomen. Från gäldenärens synpunkt är därför lösöreinteckningen långt mera användbar än handpanten och lösöreköpet. Borgenären åter är icke beroende av att de ursprungligen intecknade föremålen förslitas eller förlora i värde, om nya inventarier anskaffas i deras ställe. Mot förfoganden från gäldenärens sida, som kunna skada kreditgivaren, har lagstiftningen sökt att bereda skydd genom att medge inteckningshavaren rätt att kräva omedelbar betalning. Vidare har inteckningshavaren rätt att sätta gäldenären i konkurs, om ett lösöreköp upprättas rörande sådan egendom, vari inteckningshavaren har förmånsrätt. En förutsättning härför är emellertid, att gäldenären icke kan visa att den övriga intecknade egendomen är tillräcklig för gäldande av inteckningshavarens fordran. Samma rätt att begära gäldenären i konkurs tillkommer borgenären, då intecknad egendom blivit utmätt för annans fordran. Därjämte föreskrives, att utmätningsman är skyldig att underrätta inteckningshavaren, att utmätning ägt rum, så att denne beredes tillfälle att häva utmätningen genom att sätta gäldenären i konkurs.

Så länge gäldenären ännu har egendomen kvar i sin hand, kan vanlig köpare eller panthavare icke förvärva en rätt till densamma, som gäller mot borgenärerna. För sådana transaktioner behöver inteckningshavare följaktligen icke hysa någon fruktan. Mot lösöreköp är han skyddad genom sin rätt

att sätta gäldenären i konkurs. En allvarligare fara hotar däremot från avbetalningssäljarens sida. Om gäldenären köper alla erforderliga nyanskaffningar på avbetalning med ägareförbehåll, bortfaller en del av den säkerhet, som annars skulle ha tillkommit inteckningshavaren. Särskilt stora risker för säkerhetens undergrävande föreligga, om en säljare kan koppla det ena köpet till det andra eller om han kan utnyttja köparerätten till ytterligare krediter. Då inteckningshavarens säkerhet är beroende av värdet av de inventarier, som vid varje ögonblick finnas i gäldenärens ägo, måste han utöva en viss kontroll. Han måste tillse, att inventariebeståndet icke vanvårdas, säljes bort eller eljest sjunker i värde. Inteckningshavaren har icke heller samma fördelar som en panthavare vid säkerhetens realiserande, utan måste för att få ut sin rätt försätta gäldenären i konkurs. Dessa svagheter göra sig starkare gällande vid inteckning i jordbruksinventarier än vid förlagsinteckning. Det är här fråga om relativt små förhållanden. Svårigheterna att utöva en effektiv kontroll äro stora. Det är alltför omständligt att sätta gäldenären i konkurs, då säkerheten skall realiseras.

Då man införde lagen om inteckning i jordbruksinventarier, var man full medveten om att institutet icke gav en säkerhetsrätt likvärdig med panträtten. Man hade också blicken öppen för, att jordbrukarnas möjligheter att erhålla personlig kredit skulle försämras. Man önskade emellertid icke att skapa ökade belåningsmöjligheter utan ville ersätta tidigare växel- och borgenskrediter med en realkredit. Genom inventarieinteckningen skulle en välbehövlig räntesänkning å det för jordbruket nödvändiga driftskapitalet kunna vinnas. Krediten skulle kunna ordnas med en enda kreditgivare, varigenom man sluppe den fördyring, som följde med kredit från flera händer. Kredit skulle kunna lämnas på lång sikt. Den ständiga oron för omsättning av olika lån skulle avlägsnas.[26]

Enligt vad som framgår av en i mars 1937 framlagd utredning[27] angående åtgärder till reglering av jordbrukets skuld-

[26] Se departementschefens yttrande till statsrådsprotokollet. K.M:ts prop. nr 106/1932 s. 29 f.

[27] Betänkande med förslag till vissa lagstiftningsåtgärder till motverkande av överdriven skuldsättning inom jordbruket, avgivet av tillkallade utredningsmän. SOU 1937: 14 s. 172 ff.

förhållanden ha dessa förhoppningar icke infriats. Från långivarnas sida har institutet betraktats med misstro, då säkerheten icke ansetts tillfredsställande. Inventarieinteckningen har därför kommit till mycket liten användning, vilket till en del även berott på att jordbrukets ekonomiska betingelser väsentligen förbättrats. Av de tre utredningsmännen hava två ansett, [28] att lagstiftningen om inteckning i jordbruksinventarier medfört ett i vissa hänseenden försämrat läge för jordbruket. Inventarieinteckningarna hava utnyttjats till erhållande av en toppkredit, som måhända eljest icke skolat beviljas. Institutet har sålunda i stället för att medföra den eftersträvade saneringen lett till en ytterligare ansvällning av kreditvolymen. Möjligheten av en inventariebelåning har vidare haft till följd att den personliga kreditvärdigheten hos jordbrukarna försämrats. De sakkunniga hava därför hemställt att erforderliga åtgärder måtte vidtagas till avskaffande av detta rättsinstitut. En av de sakkunniga [29] har anfört avvikande mening och förordat en reformering av institutet. Den sakkunnige har framhållit, att det i första hand borde övervägas, huruvida icke den med inventarieinteckning förbundna säkerhetsrätten skulle kunna förstärkas.

Sammanfattning och slutsatser.

Den lämnade översikten över de rättsregler som gälla stiftande av realsäkerhet i lösöre ger vid handen, att det viktigaste ändamålet med de olika publicitetsföreskrifterna är att skapa en tillräckligt tryggad ställning för kreditgivaren. Endast under denna förutsättning kan ett realkreditinstitut fylla sin uppgift att stimulera till kreditgivning under billiga villkor. En långivare måste till en början ha garantier, att han icke behöver vika för annan borgenär, som gör gällande prioritet i samma egendom. En fundamental regel är således, att en gäldenär icke skall kunna utnyttja samma säkerhet hos flera olika borgenärer. Denna fordran

[28] SOU 1937: 14 s. 184 ff.
[29] SOU 1937: 14 s. 188 f.

uppfyller såväl traditionsregeln vid pantsättning, kungörelseföreskrifterna vid lösöreköp som inskrivningsbestämmelserna vid lösöreinteckning. Av betydelse är vidare, att kreditgivaren icke riskerar, att det gods, vari han har säkerhet, vanvårdas eller förstöres, samt att han har möjlighet att snabbt realisera sin säkerhet. Dessa betingelser äro för handen vid pantsättning. Vid lösöreköp och lösöreinteckning åter är kreditgivarens ställning i detta hänseende icke tryggad på ett tillfredsställande sätt.

Varje form av realsäkerhet i lösöre betyder, att de oprioriterade borgenärernas ställning försvagas och att följaktligen gäldenärens personliga kreditvärdighet minskas. Likväl är det naturligen *ändamålsenligare med en realsäkerhet, om kredit då kan ges i större omfattning och på billigare villkor.* Realkrediten ersätter då den personliga krediten.

En säkerhetsrätt kan medföra mer eller mindre starka rubbningar av den personliga krediten. All personlig kredit behöver ett visst underlag. Det är dock icke nödvändigt, att gäldenären har tillgångar som förslå till att täcka de oprioriterade borgenärernas fordringar. Nödvändigt är däremot att gäldenären är känslig för hotet om en exekution. För personalkrediten är panträtten en mindre fara än lösöreköpet. Till följd av traditionskravet blir sällan all gäldenärens egendom föremål för pantsättning. Efter ett lösöreköp däremot är gäldenären i regel helt utan utmätningsbara tillgångar. En sådan säkerhetsrätt som inteckning i jordbruksinventarier betyder ett starkare ingrepp i personalkrediten än panträtten, men då säkerhetsrätten icke omfattar husgeråd eller möbler och ej heller kontorsinventarier, är en inteckning icke lika förödande som ett lösöreköp. Det bör beaktas, att själva möjligheten att belåna ett inventariebestånd inverkar störande på den personliga krediten. En oprioriterad borgenär kan nämligen icke med säkerhet räkna med att inventariebeståndet fortfarande skall bestå som kreditunderlag, då hans fordran förfaller till betalning. Egendomen kan, innan han hunnit indriva sin fordran, ha gjorts till föremål för inteckning.

Vid ett bedömande av ett realkreditinstitut har man följaktligen att taga hänsyn till, dels frågan om långivaren erhåller en så tryggad ställning, att

säkerhetsrätten kan sägas fylla sitt ändamål, och dels frågan om fördelarna av en realsäkerhet äro så stora att de kunna antagas uppväga den rubbning av gäldenärens personliga kreditvärdighet, som oundvikligen måste inträffa.

VII. Ägareförbehållets rättsverkningar i olika riktningar.

Angivande av ägareförbehållets viktigaste rättsverkningar.

De viktigaste rättsverkningarna av ett ägareförbehåll till lösöre äro följande.

1. Säljaren äger rätt att återtaga det sålda godset, om detta finnes i köparens besittning.

2. Säljaren äger rätt att vindicera godset från tredje man, som köpt eller fått godset i gåva eller tagit det i pant. Säljaren måste dock erlägga lösen för godset, om tredje man i god tro fått detta i sin besittning.

3. Säljaren kan värja godset mot köparens borgenärer såväl vid utmätning som vid konkurs.

4. Säljaren har rätt att fordra, att köparen icke skadar eller förstör godset och att han icke heller säljer, pantsätter eller på annat sätt tillägnar sig godset. Har köparen handlat med uppsåt inträder straffansvar. Har godset skadats eller förstörts, kan köparen dömas för skadegörelse enligt 19 kap. 20 § strafflagen. Har han tillägnat sig godset, fälles han för förskingring jämlikt 22 kap. 11 § strafflagen.

Säljarens rätt att återtaga godset.

En vanlig säljare har, sedan han en gång låtit köparen komma i besittning av godset, icke rätt att häva köpet och kräva godset tillbaka. Betalar icke köparen, är säljaren hänvisad till att söka dom å köpeskillingen. Säljarens ställning är — bortsett från reglerna om säljarens stoppningsrätt — varken bättre eller sämre än andra fordringsägares. Har säljaren däremot förbehållit sig äganderätten till det sålda, äger han rätt att häva köpet och återtaga godset (den under 1. angivna rättsverkan). Bestämmelser härom finnas i köplagen och lagen

om avbetalningsköp. Lagen om avbetalningsköp stadgar, att visst kvalificerat kontraktsbrott skall föreligga för att ett ägareförbehåll skall ge säljaren hävningsrätt. Det har icke ansetts nödvändigt att ytterligare begränsa parternas avtalsfrihet. Lika väl som en person har full frihet att förplikta sig att utge ett visst penningbelopp, lika väl kan han åtaga sig att utge visst gods, som han har i sin hand. Fullgör han icke frivilligt sitt åtagande, kan medkontrahenten efter dom få exekutors hjälp att uttaga godset. Rättsverkningarna bli desamma vare sig utfästelsen grundar sig på ett ägareförbehåll, en överlåtelse av äganderätt eller en pantförskrivning.

Säljarens vindikationsrätt.

Frågan om säljarens vindikationsrätt (den under 2. angivna rättsverkan) torde, då fråga är om ägareförbehåll, icke erbjuda några problem av speciellt intresse. Enligt den i svensk rätt på grundval av 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken antagna grundsatsen om godtrosförvärv till lösören bedömes rättsläget lika, vare sig det är fråga om lånt, legt eller förtrott gods, stulet gods, eller gods, som sålts med ägareförbehåll. I rättssystem åter, där ägaren i princip anses äga rätt att vindicera sitt gods även från godtroende tredje man, har spörsmålet stor aktualitet. I dansk och norsk rätt har man sålunda diskuterat spörsmålet om tredje mans godtrosförvärv till gods sålt med ägareförbehåll.[1]

Säljarens borgenärsskydd.

Vid diskussionen av frågan om ägareförbehållets giltighet har man i första hand haft uppmärksamheten riktad på skyddet mot köparens borgenärer (den under 3. angivna rättsverkan). Denna rättsverkan har ansetts vara den väsentliga. När man hävdat, att ägareförbehållet på grund av bristande publicitet borde förklaras ogiltigt, har man således närmast åsyftat en ogiltighet mot borgenärerna. I kapitel IV—VI har borgenärsskyddet behandlats från flera olika synpunkter. Det är icke nödvändigt att här rekapitulera de resultat, som vunnits.

[1] Se särskilt Ross: Ejendomsret og Ejendomsovergang s. 91 ff. och Kruse III: 2 s. 1374 ff. samt Arnholm: Eiendomsforbehold s. 151 ff.

Ägareförbehållets verkan i straffrättsligt avseende.

Frågan om ägareförbehållets straffrättsliga verkningar (punkt 4. här ovan) har jag icke tidigare upptagit till särskild behandling. Av betydelse är framför allt att närmare belysa innebörden av att köparen kan fällas till ansvar för förskingring.

Ett allmänt stadgande om straff för förskingring infördes första gången i svensk rätt genom 1858 års förordning om förfalskning och bedrägeri.[2] Stadgandet överflyttades sedan till 22 kap. 11 § 1864 års strafflag och fick där sin nuvarande lydelse: »Förfalskar man, svikligen förbyter, försnillar eller eljest uppsåtligen förskingrar annans gods, det man i besittning haver; straffes etc.» Motsvarande bestämmelser funnos i äldre rätt på spridda ställen i handelsbalken. Sålunda talade 10 kap. 7 § handelsbalken om straff för den som försatte eller förskingrade pant, förr än den värderad och lagståndеn var; 11 kap. 4 § om den som sålde, pantsatte eller bortgav, utan ägarens ja och samtycke, det han lånt hade; 12 kap. 4 § om den som sålde, förpantade eller förskingrade förtrott gods; och 12 kap. 12 § om hantverkare, som sålde eller förpantade, det honom till gärning för viss lön i händer sattes.[3]

Dessa olika stadganden i 1734 års lag handlade alla om fall, då ägaren utlämnade gods till tredje man. Enligt äldre uppfattning ansågs sannolikt straffet utan vidare följa som ett resultat av att gärningsmannen kränkt en annan persons äganderätt. Hade panthavare, låntagare eller förvarare, förskingrat gods, kunde ägaren ställa honom till ansvar. Straffstadgandet i 22 kap. 11 § strafflagen som avser annans gods i allmänhet omfattar emellertid även fall, där det måste vara svårt att fastställa om den skadelidande verkligen är ägare. Då straffrätten icke innehåller några allmänna satser om äganderättens läge, har man sökt svar på denna fråga genom att hänvisa till civilrättsliga regler. Man säger därför i nutida straffrätt, att objektet för förskingring är en sak, som enligt civilrättsliga

---

[2] K. F. den 7 sept. 1858 om förfalskning, så ock bedrägeri och annan oredlighet, § 33 (SFS 1858 nr 85).

[3] Se Tablå, innefattande jemnförelse emellan LagCommiteens Förslag till Allmän Criminallag och den nu gällande. 1841 s. 194 f.

regler tillhör annan än gärningsmannen.[4] Man förutsätter alltså att det är möjligt att i civilrätten fastslå ett äganderättsbegrepp, som kan läggas till grund vid tillämpning av 22 kap. 11 § strafflagen.

I civilrättsliga framställningar har man stundom i förbigående omnämnt de straffrättsliga problemen. Sålunda har man antagit, att regeln om äganderättens övergång genom avtalet skulle ha till följd, att säljare av bestämt gods, som funnes kvar i hans besittning, gjorde sig skyldig till ingrepp i äganderätten, om han förskingrade godset. Säljaren borde därför kunna straffas enligt 22 kap. 11 § strafflagen.[5] Samtidigt har man framhållit, att den som köpt gods under ägareförbehåll, kunde enligt samma lagrum fällas till ansvar för förskingring.[6] Man har icke haft uppmärksamheten riktad på det förhållandet, att köparens och säljarens äganderätt i båda dessa fall är underkastad väsentliga begränsningar.[7] Icke heller har man tagit hänsyn till, att köparens och säljarens civilrättsliga skydd är av helt olika art. En köpare av icke traderat gods kan icke värja sig mot säljarens borgenärer. En säljare, som förbehållit sig äganderätten till det sålda, åtnjuter däremot borgenärsskydd. Begreppet äganderätt användes således i det förstnämnda fallet i en helt annan mening än i det sistnämnda. I den civilrättsliga litteraturen har man utan vidare antagit, att straffansvar bör inträda då någon gjort sig skyldig till kränkning av en rätt, som karaktäriserats som »äganderätt».

---

[4] Wetter: Om trolöshet mot hufvudman. 1907 s. 273. Se vidare: Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler. III. Ragnar Bergendal: Straffrätt. 1928 s. 478 f.; Erik Bergendal: Några frågor angående trolöshet mot huvudman, penningförskingring och förskingring. SvJT 1935 s. 536 f. och s. 540; Stjernberg: Till frågan om försnillningsbrottets konstruktion. NTfS 1924 s. 303 ff. samt Thyrén: Utkast till strafflag. Speciella delen. IV 1922 s. 158 f.

[5] Kôersner s. 195. Jämför Almén: Köp och byte § 34 not 23 a och Undén: Svensk sakrätt I s. 186.

[6] Kôersner s. 195. Jämför Almén: Om äganderättsförbehåll s. 20 f. samt Undén: Svensk sakrätt I s. 163.

[7] Karlgren (Allmän avtalsrätt s. 240 not 224) framkastar dock spörsmålet i vad mån de straffrättsliga lagbud, som ingripa mot kränkning av »äganderätten», äro tillämpliga i situationer, för vilkas karakterisering man numera civilrättsligt använder beteckningen »villkorlig», »inskränkt» eller om man så vill »delad» äganderätt.

De traditionella metoderna i straffrättslig och civilrättslig doktrin leda icke till hållbara resultat. Den straffrättsliga metoden kan icke användas redan av den grunden, att det i civilrätten icke är möjligt att uppställa ett enhetligt äganderättsbegrepp. Vad som betecknas som »äganderätt» i det ena fallet är icke lika med vad som betecknas som »äganderätt» i det andra. Den civilrättsliga metoden är likaledes felaktig. Denna metod bygger uppenbarligen på föreställningen, att vissa konkreta handlingsregler skola kunna härledas ur begreppet »äganderätt». Jag har tidigare i kap. V kritiserat detta föreställningssätt. Från vetenskaplig synpunkt är det nödvändigt att upptaga straffansvarsfrågan till självständigt bedömande. Denna fråga kan lika litet som frågorna om köparens borgenärsskydd eller om säljarens borgenärsskydd lösas med hjälp av vissa allmänna satser om »äganderättens läge».

En köpare, som ännu icke fått godset i sin besittning, har som förut framhållits en mycket svag ställning. Är säljaren insolvent, kan köparen knappast räkna med att få godset i sin hand, innan borgenärerna lagt beslag på detsamma. Om köparen enligt 22 kap. 13 § strafflagen kan utkräva straffansvar, om säljaren gör sig skyldig till tvesalu, har ett straffansvar för förskingring enligt 22 kap. 11 § strafflagen eller för skadegörelse enligt 19 kap. 20 § strafflagen icke någon större praktisk betydelse. Är säljaren åter solvent, kan köparen erhålla ersättning för den skada han lidit, då säljaren satt sig ur stånd att fullgöra avtalet. Risken att bli ådömd skadestånd torde i regel avhålla säljaren från ett sådant handlingssätt. Möjligheten att utkräva straffansvar kan därför icke heller i detta fall spela någon nämnvärd roll.

En väsentligt viktigare funktion fyller straffansvaret vid köp med ägareförbehåll. Säljaren har borgenärsskydd. Han kan taga godset tillbaka och sålunda realisera sin säkerhet, även om köparen skulle ha försatts i konkurs eller utsatts för utmätning. Straffansvaret är från säljarens synpunkt lika väsentligt som borgenärsskyddet. Hotades icke köparen av straff, skulle säljaren icke kunna räkna med att godset skulle finnas kvar hos köparen, då säljaren ville taga det tillbaka. Det är icke tillräckligt, att köparen drabbas av skadeståndspåföljd, då han förskingrar eller förstör godset. Den rättsliga reaktionen

måste vara kännbar även för en person, som saknar utmätningsbara tillgångar. Straffansvaret skyddar således säljaren mot åtgärder från köparens sida på samma sätt som borgenärsskyddet värnar honom mot angrepp från utomstående. Tack vare straffansvaret och borgenärsskyddet får säljaren den trygga ställning, att han kan våga lämna kredit på någorlunda drägliga villkor.

Att säljaren har rätt att utkräva straffansvar, är emellertid ur social synpunkt förenat med åtskilliga nackdelar. De faktorer, som i samverkan med straffhotet hålla människor tillbaka och hindra dem att begå brott, ha vid avbetalningsförskingring icke samma styrka som vid andra brott i allmänhet. I regel kräver ett brott en planläggning på förhand eller åtminstone ett handlande av särskilt ovanlig typ. För stöld fordras, att gärningsmannen tager något, som annan har i händer och kanske förvarar inom lås och bom; för bedrägeri, att man med falska åtgärder lockar annan att företaga en oförståndig handling; för förskingring av penningar förutsättas i allmänhet sinnrikt uttänkta åtgärder, stundom i form av förfalskning, för att undgå upptäckt från kontrollerande revisorers sida. För avbetalningsförskingring kräves endast, att godset lämnas till ett pantlånekontor, en handling som för stora grupper av vårt folk tillhör de vardagliga. Tanken att en sådan handling skulle utgöra ett brott är ofta främmande för köparen, särskilt om avbetalningsköpet avsett kläder eller andra rent personliga föremål. För övrigt vet köparen, att brottet aldrig kommer att uppdagas, om han lyckas fullfölja avbetalningarna eller återlösa godset.

Straffansvaret betyder vidare, att köparen icke har den handlingsfrihet, som från ekonomisk synpunkt stundom skulle vara önskvärd. Så länge köparen har personlig användning av godset — en maskin, som han brukar i sin rörelse, en möbel, som han har i sitt hem — känns detta band icke alltför tryckande. Men förändrade förhållanden kunna inträffa. Köparen vill icke längre bruka godset, han vill sälja eller förändra det. I åtskilliga fall är säljaren kanske villig att återtaga eller byta ut det gods, som köparen icke längre kan använda. Kan emellertid en sådan uppgörelse icke ske, vilar över godset en död hand. Från social-ekonomisk synpunkt är godset lika onyttigt som allt det gods, som ligger förvarat i pantlånekontorens lagerlokaler.

Parallellitet mellan borgenärsskydd och straffansvar.

I den följande framställningen kommer jag att ange åtskilliga fall, då ett ägareförbehåll icke kan göras gällande mot köparens borgenärer. Det är givet, att straffansvaret, om så är fallet, icke kan ha samma praktiska betydelse som eljest. Ha borgenärerna rätt att tillägna sig godset, äro säljarens risker så stora, att han icke kan nå den trygghet som är en nödvändig förutsättning för kreditgivning på någorlunda drägliga villkor. Själva straffansvaret är förenat med betydande nackdelar. Man bör därför kunna fordra, att en handling stämplas som straffbar, endast då man därmed kan vinna påtagliga fördelar. Det finnes således anledning att förutsätta, att straffansvar icke må utkrävas, om ägareförbehållet saknar giltighet mot borgenärerna. Det är också påtagligt, att straffrättsteorien närmast åsyftat en borgenärsskyddad rätt, då den antagit, att objekt för förskingring är en sak, som enligt *civilrättsliga* regler tillhör annan än gärningsmannen. Det har också påpekats av *Wetter* [8], att det icke kan sakna reell betydelse, att straffrätten upprätthåller samma gräns mellan mitt och ditt som de civila rättsföljderna. Det skulle enligt Wetter vara inkonsekvent att straffa besittaren för tillägnelse av ett objekt som förskingrare, samtidigt som man medgåve hans borgenärer rätt att tillgodogöra sig detsamma i hans konkurs.

Det kan åter inträffa situationer, där ett straffansvar icke bör utkrävas alldeles oavsett om förutsättningarna för borgenärsskydd skulle föreligga eller ej. Ett skäl härför kan t.ex. vara, att straffhotet saknar allmänpreventiv verkan. I sådana situationer finnes det åter icke samma skäl som eljest att ge säljaren borgenärsskydd. Grunden härför är densamma, som tidigare anförts för principen, att straffansvar icke inträder, där säljaren saknar borgenärsskydd. Saknar förbehållet straffrättsliga verkningar, kan säljaren icke nå den trygghet, som måste anses önskvärd. Även borgenärsskyddet är förenat med vissa nackdelar. Det bör därför diskuteras, huruvida säljaren bör åtnjuta borgenärsskydd i sådana situationer, där han icke är straffrättsligt skyddad mot förfoganden från köparens sida.

[8] Handlingar rörande tillsättandet av lediga professorsämbetet i straffrätt — — —. 1928 s. 54.

Uppläggningen av den följande framställningen.

I det följande kapitlet kommer jag att försöka lösa frågan, vilka allmänna förutsättningar som enligt svensk rätt böra uppställas, för att ett ägareförbehåll skall äga giltighet mot köparens borgenärer. Det blir då samtidigt möjligt att ge svar på det tidigare uppställda problemet, huruvida reglerna om stiftande av ägareförbehåll någorlunda tillfredsställa kreditlivets krav, eller med andra ord, huruvida dessa regler ge motsvarande garantier som regler på andra områden, där stiftande av realsäkerhet förutsätter en viss grad av publicitet. Senare (Kap. IX—XI) kommer jag att ange vissa särskilda fall, där de allmänna förutsättningarna visserligen äro uppfyllda, men där det likväl på olika grunder icke kan anses lämpligt, att säljaren får borgenärsskydd. Såsom visats i den föregående framställningen bör ägareförbehållet i samtliga fall, där säljaren icke åtnjuter borgenärsskydd, icke heller medföra straffrättsliga verkningar. De regler som uppställas skola således gälla både borgenärsskyddet och straffansvaret. I olika sammanhang, där framställningen likväl huvudsakligen tager sikte på borgenärsproblemet, vill jag även anföra kriminalpolitiska argument som stöd för mina slutsatser. I anslutning till framställningen i kap. XI, som rör ägareförbehåll till föremål, över vilka köparen äger att fritt förfoga, ägnas vidare de kriminalpolitiska problemen en särskild uppmärksamhet. Där diskuteras frågan, i vad mån en begränsning av det straffbara området bör medföra en motsvarande begränsning av området för borgenärsskydd.

Har säljaren borgenärsskydd, torde han även äga *vindikationsrätt*, i den utsträckning vindikation över huvud är medgiven i svensk rätt. Saknar säljaren borgenärsskydd, bör han måhända icke heller äga vindikationsrätt. Denna fråga, som skulle vara värd en utredning, äger samband med spörsmålet, i vad mån skydd mot tredje man kan givas den som har en rättighet av obligatorisk natur. [9] Det är emellertid antagligt att detta spörsmål, lika litet som frågan om vindikationsrätt i allmänhet, icke erbjuder några för ägareförbehållet säregna

[9] Jämför Undén: Svensk sakrätt I s. 7 f. och NJA 1924 s. 329.

problem. Det må därför vara befogat att icke upptaga frågan till behandling.

Att ett förbehåll icke uppfyller förutsättningarna för borgenärsskydd och straffansvar, rubbar icke avtalets rättsverkningar i förhållandet mellan parterna. Säljaren har således, oberoende av om ägareförbehållet ger borgenärsskydd och straffansvar, rätt att häva köpet och taga godset tillbaka. De begränsningar som på denna punkt gälla parternas avtalsfrihet ligga på ett annat plan än reglerna om borgenärsskydd och straffansvar. Förhållandet mellan parterna behandlas därför för sig i ett senare sammanhang (kap. XII).

Lagen om avbetalningsköp avser endast l ö s ö r e. Enligt kommitténs förslag skulle lagen ha avsett lös egendom över huvud taget. Med denna formulering skulle lagen ha kommit att omfatta icke blott lösören (lösa flyttbara saker), utan även annan lös egendom som t.ex. aktier, värdepapper, patenträttighet, rätt till affärsrörelse samt byggnad å annans mark. Efter lagrådets anmärkning begränsades emellertid lagen till *lösöre*. Även de övriga skandinaviska lagarna avse enligt sin ordalydelse endast lösöre. Det är likväl att märka, att ordet »lösöre» enligt danskt, norskt och finskt språkbruk har en något vidare betydelse än enligt svenskt. Det omfattar också aktier och andra värdepapper.[10]

Som skäl för denna begränsning anfördes i lagrådet,[11] att avbetalningsköp beträffande annan lös egendom än lösöre sällan torde förekomma. Avbetalningsköplagens bestämmelser om rätt för säljaren att genom utmätningsmannens försorg återtaga godset kunde endast med stor svårighet tillämpas i fråga om sådan egendom som patenträtt, rätt till affärsrörelse och rätt till byggnad å annans mark. I intet fall torde det heller vara något större behov av en särskild lagstiftning till köparens skydd.

Den tidigare framställningen i denna avhandling har, såsom framgått av sammanhanget, endast tagit sikte på lösören. Den

[10] Se Danmark. Rigsdagstidende 1916—17. Tillæg A. s. 2570 f. (Forslag til Lov om Køb paa Afbetaling. Bil. 2); Norge. Ot. prp. nr. 36 1916 s. 3 sp. 1 och Finska motiven s. 14 sp. 2.

[11] K. M:ts prop. nr 83/1915 s. 40 f.

avgränsning, som angives i lagen om avbetalningsköp, är välgrundad även från andra synpunkter än de av lagrådet anförda. Det är huvudsakligen endast beträffande lösören, som det föreligger ett behov av kredit mot ägareförbehåll. Då lösöre köpes under ägareförbehåll, vill köparen få tillfälle att nyttja och besitta godset, innan han kan betala köpeskillingen. Vid annan lös egendom än lösöre spelar som regel besittningen icke samma roll.[12] Det skulle därför till och med kunna sättas i fråga, om det över huvud taget finnes anledning att tillerkänna ägareförbehållet giltighet annat än vid lösören. Ett undantag skulle måhända vara motiverat beträffande byggnad å ofri grund. Jag kan emellertid icke upptaga detta spörsmål till granskning. I fortsättningen kommer jag att liksom hittills endast taga hänsyn till ägareförbehåll vid köp av lösöre.

[12] I Sverige förekommer, om ock numera i begränsad omfattning, försäljning av premieobligationer på avbetalning. Säljaren behåller emellertid obligationen i sin besittning, till dess att köpeskillingen blivit till fullo betald.

VIII. Allmänna förutsättningar för ägareförbehållets giltighet i samtliga riktningar.

A. Tidpunkten för ägareförbehållets stiftande.

Säljaren måste vid den tidpunkt då förbehållet stiftas ännu ha godset i sin besittning. Träffas förbehållet först sedan köparen fått hand om godset, saknar förbehållet giltighet mot köparens borgenärer. Denna regel har klart kommit till uttryck i ett flertal rättsfall.[1] Inom nordisk litteratur[2] har man också allmänt uttalat sig mot att tillerkänna ett förbehåll giltighet, som avtalats efter det att köparen fått besittningen av godset. I Sverige anses att en köpare, som utan förbehåll fått hand om godset, förvärvat full äganderätt. Ett förbehåll, som stiftats sedan godset utgivits, förutsätter att köparen som ägare överlåtit godset tillbaka till säljaren. Säljaren har därefter att göra ännu en överlåtelse till köparen. Då säljaren vid sitt äganderättsförvärv icke iakttagit lösöreköpsförordningens formaliteter, kan han icke freda godset för köparens borgenärer.[3] Förhållandet kan också uttryckas så, att förbehållet jämlikt grunderna för nämnda förordning icke ger borgenärsskydd.[4] I norsk och dansk rätt anses det att panträttsreglerna skola komma till användning.[5]

Som jag senare skall visa, kan ett förbehåll endast gälla sådant gods, som gått från säljarens till köparens besittning.

[1] NJA 1899 s. 487, 1916 s. 16 (det av Almén avgivna yttrandet), 1932 s. 755 och 1938 s. 80. Se även SvJT 1923 Ref. s. 39. Ang. norsk rättspraxis se NRt 1931 s. 17.

[2] Almén: Köp och byte § 28 not 133, Undén: Svensk sakrätt I s. 156 f., Lassen & Ussing § 92 not 5, Kruse: Ejendomsretten. IV 1933 s. 1751 f. och Arnholm: Panterett. 1932 s. 123.

[3] Se i not 1 anförda rättsfall ur NJA.

[4] Almén: Köp och byte § 28 not 133.

[5] Se Lassen & Ussing ovan anförda ställe samt ovan anförda norska rättsfall.

Vidare bör ett förbehåll icke få stiftas till säkerhet för fordringar, som sakna samband med köpet. Under dessa förutsättningar skulle rätt att stifta ägareförbehåll, sedan godset utgivits, icke betyda full frihet att ställa egendom som underpant. Regeln att ägareförbehållet skall stiftas före denna tidpunkt är likväl nödvändig. En gäldenär kunde i annat fall lätt rädda tillgångar undan borgenärerna genom att upprätta skenavtal med tidigare säljare.

Säljaren måste vid den tidpunkt, då förbehållet avtalas, besitta godset på sådant sätt, att han åtnjuter skydd mot köparens borgenärer. Överlämnas gods till en borgenär, som sedan säljer det tillbaka under ägareförbehåll, får borgenären icke någon säkerhetsrätt. Det räcker icke, att säljaren för en kort tid tager godset i sin besittning för att sedan återlämna det. I ett sådant fall måste man utgå från, att det redan vid godsets överlämnande till förbehållssäljaren varit avsett, att godset skulle säljas tillbaka, varför lösöreköpsförordningen bör komma till användning. [6] Skall förbehållssäljaren skyddas, måste köparen-gäldenären ha varit tvungen att definitivt lämna i från sig godset. Det är således icke heller tillräckligt, att förbehållssäljaren under en längre tid haft godset om hand, om det måste anses att köparen-gäldenären likväl fortfarande besuttit godset på samma sätt som tidigare. [7]

Den uppställda regeln, att ägareförbehållet skall stiftas, innan köparen fått hand om godset, hindrar icke förbehåll beträffande gods, som köparen redan före avtalet av annan anledning har i sin besittning. Giltigt förbehåll kan stiftas beträffande gods, som varit överlämnat till köparen för reparation eller förvaring. Avgörande är att säljaren då köpet ingicks hade en äganderätt, som var skyddad mot köparens borgenärer. Ett förbehåll bör därför även kunna träffas, då en köpare vid mottagandet avvisar gods därför att han icke i rätt tid kan gälda köpeskillingen. Godset kan då åtminstone under vissa för-

---

[6] NJA 1925 s. 535.

[7] Se de talrika rättsfall, som beröra frågan, när en köpare erhåller besittning och borgenärsskydd t. ex. NJA 1909 s. 41, 1911 s. 568, 1914 s. 209 och 385, 1916 s. 54 och 425, 1917 s. 226, 1922 s. 349, 1923 s. 372, 1924 s. 543, 1925 s. 453, 1926 s. 281, 1927 s. 513 samt 1929 s. 64.

utsättningar icke tillgripas av köparens borgenärer. [8] Säljaren bör, om så är fallet, kunna ge köparen kredit mot säkerhet i godset.

Ett ägareförbehåll, som saknar giltighet mot köparens borgenärer, kan likväl göras gällande mot den, som övertager köparens rätt till godset. Det förutsättes dock, att förbehållet träffas, innan godset övergår från förste köparens till andre köparens besittning. Detta spörsmål har varit föremål för Högsta domstolens prövning. [9] Ett maskinbolag hade till en firma sålt och levererat vissa maskiner, avsedda för firmans rörelse. En tid efter leveransen hade ett sedvanligt hyreskontrakt upprättats för att bereda leverantören säkerhet i händelse av bristande likvid. Firman hade sedan överlåtit rörelsen till ett bruksbolag, som ägt kännedom om ägareförbehållet. Maskinbolaget ansågs ha rätt att uttaga maskinerna ur bruksbolagets konkursbo. I hovrättens dom, som fastställdes av Högsta domstolen, anfördes, att bruksbolaget aldrig med äganderätt innehaft maskinerna, utan till desamma allenast förvärvat den rätt, som enligt kontraktet tillkomme hyresmannen. Det fanns i detta fall icke någon anledning att låta »andre köparens» (bruksbolagets) borgenärer lägga beslag på godset. En annan sak är, att godset så länge det fanns kvar i den förste köparens (firmans) besittning utgjorde sådan egendom, som kunde tillgripas av dennes borgenärer. [10]

B. Specialitetskravet.

I litteraturen har stundom [11] spörsmålet om objektets individualisering sammanförts med spörsmålet om ett ägareförbehåll över huvud taget kan anses giltigt, när köparen får fri

[8] Se NJA 1926 s. 589.

[9] NJA 1923 s. 80. Jämför NJA 1925 s. 80.

[10] Ofta förekommer vid lösöreköp, att »köparen» (borgenären) säljer godset tillbaka till »lösöresäljaren» (gäldenären). Vanligen skrives ett avbetalningskontrakt med ägareförbehåll. Jag kan icke beröra rättsverkningarna av dylika transaktioner. Jag skulle då bli tvungen att taga upp till behandling frågan om lösöreköpets rättsverkningar i allmänhet.

[11] Bergman s. 104.

förfoganderätt över godset. Det är emellertid nödvändigt att hålla dessa frågor i sär, då helt skilda synpunkter göra sig gällande i det ena och det andra fallet.

Det antages allmänt att enligt svensk rätt en sakrätt icke kan föreligga, med mindre *rättighetens objekt är individualiserat. Sjögren* har i en av sina domsmotiveringar [12] uttryckt förhållandet sålunda: »Det anses såsom en allmän rättsgrundsats, att varje sakrätt måste vara knuten vid en individuellt bestämd sak.»

Principen om godsets individualisering är i första hand motiverad av kravet på säkerhet och reda. Det är nödvändigt att bestämt angiva, vad en ägare eller panthavare har rätt att skydda mot angrepp från tredje man. Det är omöjligt att utan hänsyn till transaktionens art avgöra, när en tillräcklig individualisering föreligger. Det är av större intresse, att individualiseringskravet noggrant iakttages, då parternas mellanhavande skall bestå en lång tid, än då förhållandet avvecklas snabbt. Särskilt betydelsefull är en sträng individualisering vid kreditgivning mot säkerhet i ägareförbehåll, där publiciteten är mindre än vid andra former av realkredit. Om principen icke strängt tillämpades, skulle tvist lätt kunna uppkomma om vad som omfattades av säljarens säkerhetsrätt.

Då förbehållet skall stiftas, innan säljaren fått godset i sin besittning, får specialitetskravet vid ägareförbehåll den innebörden, att säljaren måste kunna visa, att godset gått från säljarens till köparens besittning. Förhållandet har av *Undén* [13] uttryckts så, »att ägareförbehåll endast tillerkännes verkan såsom vidmakthållande säljarens äganderätt till en individuell sak.»

Under inga förhållanden kan säljaren erhålla säkerhet i sådant gods, som satts i stället för det med förbehållet avsedda. Något hinder möter däremot icke från de synpunkter som i detta sammanhang skola beaktas, att förbehållets föremål minskar. [14] Har en del av de varor som sålts i ett avbe-

---

[12] NJA 1910 s. 220.

[13] Undén: Svensk sakrätt I s. 155.

[14] Om köparen har rätt att fritt förfoga över godset, är förbehållet icke giltigt. Grunden härför är köparens förfoganderätt och icke bristande specialisering. Om köparen i strid mot avtalet förfogar över en del av godset, rubbas i regel icke förbehållets giltighet beträffande återstoden. Se härom nedan kap. XI.

talningskontrakt förstörts eller avyttrats, gäller förbehållet i återstoden. Säljaren kan en tid efter köpet ha förklarat, att han uppger sin äganderätt beträffande viss del av det sålda. Föremålet för förbehållet är då fortfarande lika bestämt, som då köparen mottog godset.

Skall specialitetsprincipen tillämpas strängt, bör ägareförbehållet icke ge säkerhetsrätt till annat, än det gods som direkt angivits och individualiserats i avtalet. En sådan individualisering torde vara nödvändig vid lösöreköp. I ett rättsfall av år 1937[15] hade sålunda en person genom lösöreköp förvärvat två särskilt angivna maskiner ävensom alla övriga i en snickeriverkstad befintliga verktyg, såsom hyvlar, stämjärn o. d. Köpet ansågs icke gällande mot säljarens konkursbo annat än beträffande de särskilt förtecknade maskinerna.

Rätt till avel.

Då fråga är om rätt till avel, kan man emellertid hysa tvekan om vilka krav som böra uppställas. Det förtjänar att påpekas, att frågan om säljare, som åberopar ett ägareförbehåll, kan göra anspråk på äganderätt till avel, icke har något samband med stadgandet i 18 § köplagen. Att avkastningen skall tillkomma köparen, då den fallit efter det godset skolat avlämnas, hindrar icke att parterna överenskommit, att avel liksom moderdjur skall utgöra säkerhet för köpeskillingen. Om ungdjuret varit avlat redan vid förbehållets stiftande, kunna kanske icke allvarliga betänkligheter anföras mot att erkänna säljarens säkerhetsrätt. Men om lång tid gått och fråga varit om en stor kreatursstam, där åtskilliga ungdjur fötts, gamla djur nedslaktats, nya fötts upp eller inköpts, kan det efter en tid vara en vansklig uppgift att visa, vad som skall anses som säljarens egendom.

Frågan om rätt till avel har varit uppe till bedömande av Högsta domstolen i två fall, av vilka det ena avsåg försäljning med ägareförbehåll[16], det andra åter lösöreköp. Jordbruksarrendatorn Kling hade av auktionisten Hollertz köpt åtskilliga hästar och nötkreatur på auktion. Kling erhöll tre månaders betalningsanstånd, men Hollertz förbehöll sig på sedvanligt sätt

[15] NJA 1937 s. 579.
[16] NJA 1935 s. 33.

äganderätten till djuren, till dess köpeskillingen blivit till fullo betald. Vid köpet voro samtliga moderdjur betäckta. Ett ungsto, som fötts kort tid efter köpet, hade med säkerhet avlats dessförinnan. Beträffande övriga ungdjur, tre kvigor och en unghäst, kunde det icke utrönas, huruvida de varit avlade vid köpetillfället eller om de avlats under den tid moderdjuren varit i Klings besittning. Tvist uppstod nu mellan Klings konkursbo och Hollertz om bättre rätt till aveln. Häradsrätten och hovrätten ansågo, att köparen haft rätt att tillgodogöra sig all avkastning, och underkände Hollertz' anspråk. Högsta domstolens majoritet däremot förklarade, att, då köpet gått åter, konkursboet icke kunde göra något anspråk på djuren. Ett justitieråd hade avvikande mening och ansåg, att ägareförbehållet icke kunde mot konkursboet göras gällande med avseende å andra djur än de som försålts vid auktionen. I det andra rättsfallet[17] uppstod fråga, om köparen kunde göra anspråk på avel till djur, som han tillhandlat sig genom lösöreköpskontrakt. Lösöresäljaren Kjellén skulle enligt en särskild i lösöreköpet omnämnd avhandling vårda djuren samt genom pålägg av kalvar, grisar och får hålla djurstammen i samma antal och skick som vid kontraktets ingående. Alla föl, födda av ston, som upptagits i kontraktet, skulle vara köparens egendom och ersätta de hästar, som på grund av sjukdom, ålder eller annan anledning borde nedslaktas eller försäljas. Efter något år försattes Kjellén i konkurs. Lösöreköparen gjorde nu anspråk på aveln. Konkursboet bestred anspråket. Häradsrätten biföll lösöreköparens anspråk. Hovrätten däremot förklarade i utslag, som icke ändrades av Högsta domstolen, att lösöreköparen icke hade rätt till annan egendom, än den som upptagits i kontraktet. I motiveringen anfördes vidare, att den särskilda handling, enligt vilken även aveln skulle tillhöra köparen, icke vore av beskaffenhet att lagligen kunna göras gällande mot konkursboet.[18]

De två refererade fallen visa icke klart, hur domstolarna sett problemet. I förbehållsfallet är det tänkbart, att Högsta dom-

---

[17] NJA 1927 s. 369.

[18] Se även SvJT 1934 ref. s. 1. Fråga var om lösöreköp. Avel ansågs icke kunna skyddas mot säljarens borgenärer.

stolen skulle ha bedömt läget annorlunda, om aveln icke fallit kort tid efter köpet. I lösöreköpsfallet kanske utgången blivit en annan, om även den särskilda avhandlingen varit lagfaren på sätt lösöreköpsförordningen föreskriver. Enligt min uppfattning bör, såsom redan antytts, under inga förhållanden ett ägareförbehåll medföra rätt till avel under obestämd tid. Förbehållet måste avse individuellt bestämt gods och får icke säkerställa egendom av ett visst slag intill ett visst värde. Skäl kunna anföras mot att erkänna ägareförbehållets giltighet även beträffande avel, som fallit kort tid efter köpet. Tvist kan lätt uppstå, om vad som är säljarens egendom. I redans och klarhetens intresse skulle det vara lämpligast att även beträffande rätt till avel upprätthålla regeln, att ägareförbehåll icke kan göras gällande till annan egendom än den som direkt angivits i köpeavtalet. [19]

2 kap. 24 § nyttjanderättslagen.

På en punkt har lagstiftaren uppgivit kravet på specialisering som förutsättning för uppkomsten av en sakrätt. Enligt 2 kap. 24 § nyttjanderättslagen [20] kan jordägare lämna arrendator kreatur eller redskap till fastighetens bruk samt sätta visst värde å det lämnade. Arrendatorn är då pliktig att under arrendetiden städse å fastigheten hålla sådana lösören, motsvarande för såväl kreatur som redskap i värde vad han mottagit. Dessa tillhöra utan särskilt förbehåll jordägaren, ändå att andra sättas i stället för dem som blivit lämnade.

För att uppmuntra jordägare att vid utarrendering av fastighet även upplåta inventarier har man låtit jordägaren få äganderätt till en kollektiv enhet. Ett inventariebestånd kan enligt sakens natur icke länge hållas oförändrat. Skall arrendatorn ha något verkligt gagn av de lämnade inventarierna, måste dessa tid efter annan ersättas med nya. Lagen avser att ge jordägaren en säker utsikt att trots föremålens växling vid arrendets upphörande återfå vad han lämnat. [21]

Under förarbetena framfördes betänkligheter mot att erkänna äganderätt till ett icke individuellt bestämt objekt. I motiven till stadgandet uttalade lagberedningen,[22] att rättsinstitutet strede mot äganderättsbegreppet, sådant det i vår rätt fattats. Man borde dock icke avskräckas från att upptaga ett rättsinstitut, som vore av behovet praktiskt påkallat, såvida åt detsamma kunde givas fast utstakade gränser.

[19] Jämför Kruse IV s. 1751.

[20] Ang. äldre förhållanden se tidigare förslag till liknande lagstiftning av år 1886. Förslaget till lagtext samt Högsta domstolens yttrande i ämnet finnas återgivna i NJA 1887 Avd. II N:r 9 s. 20 ff. Se även NJA 1881 Avd. I s. 515.

[21] Lagberedningens förslag till jordabalk. I 1905 s. 137.

[22] Lagberedningens förslag till jordabalk I s. 146.

Fråga är om 2 kap. 24 § nyttjanderättslagen kan tillämpas, när arrendatorn av jordägaren köper inventarier under förbehåll, att de skola tillhöra säljaren, intill dess att köpeskillingen blivit till fullo betald. Det skulle mot giltigheten av ett dylikt förbehåll kunna anföras, att det skulle vara svårt att beträffande nyanskaffade inventarier säga vad som tillhörde jordägaren eller arrendatorn. Man skulle bli tvungen att undersöka, vad jordägaren hade att fordra samt vad inventarierna hade för värde. Detta är emellertid icke något avgörande skäl. Motsvarande svårigheter kunna lätt inträffa även vid utlegning av inventarier, om jordägaren utleger endast en del av de inventarier, som krävas för fastighetens bruk.[23] Enligt min mening bör därför ett ägareförbehåll, då en jordägare säljer inventarier till sin arrendator, kunna gälla inventarier till ett visst värde. De i 2 kap. 24 § angivna förutsättningarna måste likväl vara uppfyllda. Det måste vara fråga om kreatur och redskap till fastighetens bruk. Det bör vara fråga om försäljning från jordägare till arrendator. I en dom av år 1935 [24] har emellertid Högsta domstolen ansett 2 kap. 24 § nyttjanderättslagen tillämplig, då arrendator i samband med överlåtelse av arrende, uthyrt till sin efterträdare sina för fastighetens bruk använda inventarier.[25] I motsvarande fall bör därför även ett ägareförbehåll anses giltigt. Man torde också få kräva, att köpet avser inventarier, som jordägaren tidigare disponerat. Jordägarens förbehåll av äganderätten bör icke erkännas, då den verklige säljaren är en tredje man, som använt jordägaren som mellanhand.

C. Kravet, att ägareförbehållet skall säkerställa köpeskillingen eller därmed sammanhängande förbindelser. En diskussion av rättsverkningarna av koppling och belåning av köparerätt.

I de gängse avbetalningskontrakten förekommer ofta en bestämmelse, att 'godset skall förbli säljarens tillhörighet intill dess att samtliga förbindelser såväl enligt avbetalningskontraktet *som ock i övrigt* blivit till säljaren till fullo infriade.'

[23] Lagberedningens förslag till jordabalk I s. 147.

[24] NJA 1935 s. 277.

[25] Lämpligheten av denna utvidgning av stadgandets område kan sättas i fråga. Jordägarens säkerhet för arrende äventyras nämligen, om arrendator kan köpa inventarier från annan än jordägaren själv på sådana villkor, att säljaren har rätt även till substitut. En vanlig säljare har numera möjlighet att säkerställa sin fordran genom en inventarieinteckning. Lagen om inteckning i jordbruksinventarier hade emellertid ännu icke tillkommit vid den tidpunkt, som avses i NJA 1935 s. 277.

En sådan klausul åsyftar i första hand, att äganderätten skall stanna hos säljaren, till dess att köpeskillingen blivit till fullo betald. Ofta är emellertid köparen skyldig att betala viss ränta å köpeskillingen samt kostnad för omsättning av de växlar, som kunna ha utställts å köpeskillingen. Vidare är han stundom förpliktad att hålla godset försäkrat. Givetvis är det säljarens mening, att godset skall stå som säkerhet även för dylika förbindelser.

Det förekommer emellertid, att köparen åtager sig *förbindelser, vilka icke äga något samband med köpet.* Det är närmast sådana förbindelser, som avses med den ovan citerade avtalsklausulen. Ett exempel på en förbindelse, som icke äger samband med köpet, utgör *koppling.*[26] Säljer samma person efter en tid en ny vara till samma kund, föreskriver han måhända det villkoret, att äganderätten till vad som sålts enligt det första kontraktet icke skall övergå å köparen, förrän denne fullgjort sina förbindelser enligt det senare kontraktet. Brister köparen med betalningen enligt det senare avtalet, skall säljaren äga rätt att återtaga det gods, som sålts enligt det första avtalet, även om köpeskillingen enligt detta avtal skulle vara till fullo betald. På detta sätt kunna ett obegränsat antal avtal kopplas samman, så att dröjsmål med betalningen av ett av kontrakten, ger säljaren rätt att återtaga det gods, som sålts enligt övriga avbetalningskontrakt. Säljaren når en säkerhet liknande den vid gemensam inteckning i fast egendom. Försummar köparen att fullgöra ett av de sammanbundna kontrakten, kan säljaren uttaga sin fordran även ur gods sålt enligt ett annat kontrakt. Varje enskilt gods kommer således att stå som säkerhet icke blott för fullgörande av sin egen köpeskilling utan även för fordringar enligt andra avbetalningskontrakt.

En annan typ av förbindelser, som icke äga samband med köpet, skulle jag vilja kalla *belåning av köparerätt.*[27] Vanligt är att en firma, som sålt en bil på avbetalning, senare då köparen till största delen fullgjort sin betalningsskyldighet, lämnar ett lån för reparation av bilen. Det överenskommes, att äganderätten skall stanna hos säljaren, till dess att reparationsfordringen blivit betald. Hade godset, då den nya fordringen till-

[26] Jämför ovan s. 126 f.

[27] Jämför ovan s. 127.

kom, ett högre värde än säljarens fordran å återstående köpeskilling, representerade köparens rätt enligt kontraktet ett förmögenhetsvärde. Man kan därför säga, att säljaren ger lån mot säkerhet i köparens rätt enligt kontraktet.

Stadgandet i 8 § avbetalningsköplagen, vilket återfinnes i samtliga nordiska lagar,[28] är ett uttryck för tanken, att koppling ansetts ha rättsverkningar åtminstone i förhållandet mellan parterna.[29] De danska, norska och finska motiven undvika att beröra frågan om kopplingens rättsverkan mot tredje man. I de *svenska motiven* heter det däremot: [30] »Giltigheten av ett sådant förbehåll, som ovan nämnts,» (ett kopplingsförbehåll) »torde enligt svensk rätt icke kunna dragas i tvivelsmål, såvida det träffats, innan köparen fullgjort sin betalningsskyldighet enligt det föregående avtalet.» Jag har tidigare[31] berört ett uttalande av den svenska kommittén rörande frågan, om ägareförbehållets giltighet skulle strida mot principen, att panträtt i lös egendom förutsatte, att godset vore i borgenärens besittning, eller mot grunderna för lösöreköpsförordningen. Enligt kommitténs uppfattning[32] förelåge en väsentlig skiljaktighet mellan dessa fall. Då fråga vore om pant eller lösöreköp, bleve gods, som tillhört gäldenären och fortfarande funnes kvar hos honom, oåtkomligt för hans borgenärer. Vid ägareförbehåll åter vore det fråga, huruvida köparens borgenärer ägde rätt att tillgripa gods, »som denne har i sin besittning men i fråga om vilket säljaren *aldrig avstått från sin äganderätt.*»[33]

Det vill av ovanstående uttalanden synas som om den svenska kommittén ansett, att parterna skulle äga frihet att avtala att godset skulle tjäna som säkerhet jämväl för förbindelser, som icke ägde samband med köpet. En koppling skulle, om man vågar utgå från ordalagen i det först citerade uttalandet, äga giltighet mot tredje man under förutsättning att avtalet ingåtts innan säljaren slutligt avstått från sin äganderätt. *Bergman*[34] har också med stöd av kommitténs motiv hävdat, att

[28] Danska lagen § 8, norska lagen § 8 och finska lagen 7 §.

[29] Se dock Finska motiven s. 30.

[30] Svenska motiven s. 201. Se även Almén & Eklund 8 § Anm. 2.

[31] Ovan s. 118.

[32] Svenska motiven s. 179.

[33] Kursiverat här.

[34] Bergman s. 106.

svensk rätt skulle intaga denna ståndpunkt. Då belåning av köpareratt är en fullständigt likvärdig transaktion, måste man måhända antaga, att den svenska kommittén har velat tillägga även en sådan transaktion giltighet mot köparens borgenärer.

Dansk och norsk rätt intaga emellertid en annan ståndpunkt än den svenska kommittén. I *Lassen-Ussings* handbok finnes ett uttalande,[35] som säger att panträttsreglerna böra komma till användning, om ägareförbehållet avser att säkerställa andra fordringar än köpesumman. På annat ställe[36] heter det: »Hvor to ikke samtidige Køb er knyttet sammen paa den i Afbtl. § 8 angivne Maade maa den efter den første Tings Overgivelse trufne Aftale om, at Køberen ikke skal blive Ejer af denne Ting, før *den anden* Købekontrakt er opfyldt, betragtes som en Sikkerhedsstillelse og overfor Trediemand undergives Panteretsreglerne.» I norsk teori har *Gjelsvik*[37] hävdat, att pantlagen kringgås, om säljaren förbehåller sig äganderätten icke bara intill dess köpesumman blivit betald, men också intill dess andra krav blivit betalda. Även *Arnholm*[38] har uttalat sig i samma riktning.[39]

I svensk praxis synes spörsmålet icke ha blivit föremål för behandling. I Norge har spörsmålet däremot blivit berört i ett rättsfall från år 1928.[40] En bank beviljade en person ett lån mot säkerhet i hyreskontrakt å vissa maskiner. Säljaren av maskinerna utlöstes senare förmodligen till en del av banken och till en del av hyresmannen. Ett nytt hyreskontrakt upprättades mellan banken och hyresmannen å ett större belopp än säljaren haft att fordra. Förbehållet underkändes. I sitt votum anförde en av ledamöterna av byretten följande skäl, vilka sedermera åberopades vid voteringen i Höiesterett. »Den oprindelige sælgers forbeholdte eiendomsret kan visselig ikke bli mindre beskyttet ved den omstændighet alene, at hans ret overdrages til en eller flere retsefterfølgere. Men hverken paa den oprindelige sælgers haand eller paa retsefter-

[35] Lassen & Ussing § 92. I. 1 vid not 6.
[36] Lassen & Ussing § 93. VI. C not 182.
[37] Gjelsvik s. 292.
[38] Arnholm: Panterett s. 119 och 123.
[39] Se även Gustad: Kjøp og salg. 1935 s. 258.
[40] NRt 1928 s. 638.

følgernes bør eiendomsforbeholdet anerkjendes i anden eller videre utstrækning end det økonomiske hensyn tilsier, som maa antages at ha ført til, at retsordenen har anerkjendt det. Og det maa antages at være rimeligheten av, at der gives sælgeren et middel til at beholde eiendomsretten, indtil den avtalte kjøpesum er betalt. — — — Hvis derimot eiendomsforbeholdet enten oprindelig eller ved senere avtale gjøres gjældende ogsaa for andet mellemvær mellem parterne end den til enhver tid tilbakestaaende del av kjøpesummen (med renter og lignende), der brister den forbindelse med kjøperetshandelen, som er forholdets væsentlige karaktertrækk, og forholdet faar samtidig et saa sterkt panteretslig tilsnit, at jeg mener, at reglerne for løsørepants opretholdelse overfor tredjemand maa komme til anvendelse.» [41]

Frågan om olika fristående förbindelser kunna säkerställas genom ett ägareförbehåll, har även blivit föremål för behandling i några danska rättsfall. [42] Dansk praxis synes intaga samma ståndpunkt som kommit till uttryck i det nyss refererade norska rättsfallet. [43]

Det har förut i annat sammanhang [44] framhållits, att koppling och belåning av köpareratt, liksom varje annan transaktion, som hindrar en normal avveckling av ett avbetalningsköp innebär en fara för personalkrediten. Sådana avtal kunna även medföra stora risker för innehavare av lösöreinteckning. Särskilt belåning av köpareratt ger möjlighet till allehanda transaktioner av den art som man velat undvika genom att föreskriva tradition vid pantsättning av lösöre. Bleve belåning av köpareratt godtagen av domstolarna, kunde det tänkas att köpare allmänt underläte att slutbetala sina avbetalningskontrakt. Finge köparen senare behov av kredit, kunde han belåna sådant lösöre antingen hos säljaren eller hos en kreditgivare, som övertoge säljarens äganderätt. En gäldbunden person skulle

[41] Se även NRt 1926 s. 634.

[42] UfR 1928 s. 389, 1931 s. 359, 1932 s. 808 och 1938 s. 196. Jämför även UfR 1937 s. 699.

[43] Angående finsk rätt se Caselius s. 386. Caselius uttalar, att ägareförbehållet kan utgöra säkerhet jämväl för annan gäld än köpesumman. Ett avtal om säkerställande måste likväl träffas innan avbetalningsskulden uppstått (d. v. s. senast samtidigt med köpet). I annat fall blir avtalet ogiltigt som säkerhetsavtal.

[44] Se ovan s. 126 f. och 133.

utan svårighet kunna göra hela sitt lösörebo oåtkomligt för borgenärerna. Koppling av olika avbetalningsköp ger vidare säljaren möjlighet att utsträcka sin kreditgivning utöver de gränser han annars måst iakttaga. Det är även att märka, att köparens rätt att fritt disponera godset skjutes på framtiden. Frestelsen att förskingra någon del av den kopplade egendomen är därför stark. Säljarens återtaganderätt är vid sammankopplade köp ett svårare hot än vid fristående avbetalningsköp. Köparens sociala beroende är hårdare än vid avbetalningsköp i allmänhet.

Mot den svenska kommitténs ståndpunkt skulle kunna anföras ännu ett argument. Den passar icke samman med den teoretiska konstruktion av äganderättens övergång, som blivit allmänt godtagen i vårt land. Får köparen, som Almén antager,[45] en villkorlig äganderätt till godset vid köpeavtalets ingående, bör han kunna överlåta denna rätt till säljaren. En sådan överlåtelse bör emellertid icke ge säljaren borgenärsskydd, med mindre säljaren har godset i sin besittning. Man borde därför antaga att ett förbehåll, som avser en fordran vilken icke äger samband med köpet, skall stiftas innan godset utgivits till köparen.

En sådan regel skulle emellertid från praktisk synpunkt icke vara att anbefalla, om säljaren kunde skaffa sig säkerhet genom en allmän klausul i kontraktet, att godset svarade för samtliga under kontraktstiden uppkommande förbindelser.[46], [47] Större fördelar vunne man, om det krävdes, att den säkerställda fordringen skulle föreligga vid tidpunkten för godsets utgivande och att fordringen skulle noggrant angivas i avbetalningskontraktet. Detta vore emellertid i sak detsamma som att säga, att säljaren icke kunde säkerställa andra fordringar än sådana, som ägde samband med köpet. Parterna äga full frihet att bestämma köpeskillingens belopp. Man kan icke hindra dem att sätta köpeskillingen högre än godsets värde och på detta

---

[45] Jag vill erinra om, att jag icke ansluter mig till Alméns teori. Se ovan s. 104 ff.

[46] En sådan klausul förekommer mycket ofta i avbetalningskontrakt.

[47] Bergman uppger (Bergman s. 106), att dansk rätt skulle godkänna en sådan klausul. Bergman har emellertid missuppfattat ett uttalande i Lassen & Ussing. Se Ussing UfR 1927 s. 298 not 1. Anmälan av Bergmans arbete.

sätt medräkna även andra fordringar. Parterna ha även möjlighet att överenskomma, att erlagda avbetalningar skola avräknas å köpeskillingen först efter alla andra fordringar. Resultatet blir då detsamma, som om godset skulle ha säkerställt även dessa fordringar. [48]

Till slut må även den tanken framkastas, att domstolarna av hänsyn till tidigare uttalanden rörande svensk rätt skulle anse att koppling men icke belåning av köpareratt ägde giltighet mot köparens borgenärer. En sådan lösning vore föga rationell. Som visats äro samma olägenheter förbundna med koppling som med belåning av köpareratt.

Enligt min mening är det nödvändigt att frånkänna varje avtal, som avser att säkerställa senare tillkomna förbindelser, rättsverkan mot borgenärerna. Från praktisk synpunkt är det lämpligast att formulera denna princip så, *att ägareförbehållet skall säkerställa köpeskillingen eller därmed sammanhängande förbindelser.* Utan verkan mot borgenärerna är därför varje förbehåll, som förklarar att godset skall tjäna som säkerhet för en förbindelse, som icke äger samband med köpet. Så starka skäl tala för denna princip, att domstolarna icke böra taga några hänsyn till vad som tidigare må ha ansetts som svensk rätt.

D. Avtalets ordalydelse.

Som regel brukar man i de gängse avbetalningskontrakten angiva, att *säljaren förbehåller sig äganderätten till godset, till dess att köpeskillingen blivit betald.* Ofta får emellertid avtalet den formen, att köparen betecknas som en hyresman, vilken efter erläggande av ett antal hyresposter skall bli ägare av godset.

[48] Ofta förekommer, att affärsrörelse överlåtes på avbetalning. Säljaren förbehåller sig äganderätten till det sålda. Föremål för överlåtelsen är dels inventarier och dylikt och dels rörelsens »good will». Sättes priset på inventarierna så högt, att det omfattar även »good will», komma inventarierna att faktiskt tjäna som säkerhet för »good-will»-fordringen. Likartat blir förhållandet, om särskilt pris satts å »good-will»-fordringen och å inventarierna, men kontraktet föreskriver, att avbetalningarna i första hand skola avräknas å köpeskillingen för »good will» och icke å inventarierna.

Då gods säljes på auktion plägar i auktionskungörelsen intagas en förklaring, att äganderätten till inropad vara förbehålles, tills varan blivit betald.

Jämsides med ett ägareförbehåll förekommer ofta i avbetalningskontrakten ett stadgande, att säljaren äger *rätt att återtaga godset*, då köparen icke punktligt fullgör sin betalningsskyldighet. Jag har icke påträffat något fall, där man ensamt använder en klausul om rätt att taga godset tillbaka eller rätt att häva köpet.

Vid behandlingen av olika konstruktionsfrågor i kap. V har jag refererat den svenska doktrinens uppfattning i frågan om rättsverkningarna av ett sådant förbehåll. Min undersökning gav som resultat, att det icke fanns någon enhetlig uppfattning, om vilka rättsverkningar som borde tilläggas en lex commissoria eller ett enkelt hävningsförbehåll.

Av köplagens förarbeten [49] framgår, att 28 § andra stycket köplagen, som talar om 'förbehåll att häva köpet', vill ge en erinran om rättsverkningarna av ett ägareförbehåll vid avbetalningsköp. Vid det skandinaviska lagstiftningsarbetet angående köp och avbetalningsköp ville man endast reglera de spörsmål, som rörde förhållandet mellan parterna. Det finns därför icke någon anledning att antaga, att uttrycket 'förbehåll att häva köpet' i 28 § andra stycket köplagen ansetts ge någon som helst antydan om vilka rättsverkningar mot tredje man som borde tilläggas ett så formulerat förbehåll. Sannolikt sökte man vid lagtextens formulering finna ett uttryck, som endast tog sikte på ägareförbehållets rättsverkan i förhållandet mellan parterna. [50]

Frågan om det enkla hävningsförbehållet medför borgenärsskydd och straffansvar har, efter vad jag vet, icke blivit föremål för Högsta domstolens prövning.

Spörsmålet gäller, om man som förutsättning för borgenärsskydd och straffansvar skall uppställa det kravet, att avtalet skall tydligt angiva, att säljaren är ägare av godset till dess att köpeskillingen betalas, eller om det må anses tillräckligt, att det kan visas att enligt parternas mening säljaren skulle ha rätt att återtaga godset. Ett skäl för att ge det enkla hävningsför-

[49] K. M:ts prop. 27/1905 s. 39 (Grefbergs yttrande vid lagförslagets granskning i Högsta domstolen).

[50] Jämför Bergman s. 94.

behållet rättsverkan mot borgenärerna är, att det kan vara för allmän uppfattning stötande, att den ene, som valt rätt formulering, blir skyddad, den andre däremot icke. Det resultat, som man velat uppnå, har i båda fallen varit detsamma. Enligt den tolkningsprincip, som lagstadgats i 1 § köplagen, skall parternas avsikt och icke avtalets ordalag vara bestämmande för avtalets rättsverkningar mellan parterna. I fråga om förhållandet till tredje man kan emellertid en sådan individualistisk princip icke tillämpas. Sedan gammalt arbetar man på detta område med vissa fixa rättighetstyper. Vid lösöre är det i huvudsak endast fråga om två typer, nämligen äganderätt och panträtt. För rättsordningens effektivitet är det icke likgiltigt, om en säljare som vill värja sin ställning mot köparens borgenärer, till stöd för sin rätt anför, att han är »ägare» eller om han försvarar sig med att parternas mening varit, att han skulle få taga tillbaka godset. Hos tredje man väcker beteckningen »äganderätt» vördnad och respekt. Han finner det ofta självfallet, att han icke då kan göra något anspråk gällande. Även med hänsyn till straffansvaret är det lämpligt, att säljaren uttryckligen angivit, att han är ägare av godset. Skulle säljaren i avtalet endast stadga ett förbehåll att häva köpet, vore det ej lika lätt att upprätthålla föreställningen, att köparen icke ägde *rätt* att sälja eller pantsätta gods, som han hade i sin hand. Från teknisk synpunkt är det icke heller något att invända mot att en rättsverkan nödvändigt förutsätter, att parterna i avtalet anknutit till ett bestämt begrepp. Kravet på ett uttryckligt ägareförbehåll är ägnat att skapa reda och klarhet. Det förekommer som nyss sagts aldrig, att ett avbetalningskontrakt ensamt innehåller ett enkelt hävningsförbehåll. Någon svårighet skulle det därför icke vara för rättslivet att anpassa sig efter den föreslagna regeln, att säljaren för att åtnjuta borgenärsskydd måste i avtalet tydligt föreskriva, att han är ägare av godset. [51], [52]

[51] Jämför Ekelöf s. 43 ff.

[52] I dansk rätt har med stöd av konkurslagen § 16 ett förbehåll att häva köpet ansetts kunna äga rättsverkan mot köparens borgenärer. Jämför ovan s. 111 samt Lassen & Ussing § 92. I. 1. Här hävdas, att ett hävningsförbehåll borde betraktas som ett ägareförbehåll »ellers vilde det jo ikke give Sælgeren forøget Sikkerhed». I praxis finnes emellertid en tendens att kräva uttryckligt ägareförbehåll. Se UfR 1930 s. 123 och 1936 s. 646. Jämför Ussing: Dansk Obligationsret. Almindelig Del. 1935—37 § 18. III. A. 1. b.

Jag vill därför förorda den regeln, att ett ägareförbehåll medför rättsverkningar i samtliga riktningar endast om *säljaren uttryckligen angivit att han skall vara ägare av godset.*

I norsk litteratur har Augdahl [53] framkastat, att man borde ge samma verkan åt ett panträttsförbehåll som åt ett ägareförbehåll. Sakligt innebure nämligen ägareförbehållet en underpant. De skäl, som ovan anförts angående det s.k. enkla hävningsförbehållet, äga även i huvudsak tillämplighet å ett panträttsförbehåll. Uttrycket pant har knutits till en viss bestämd rättsföreteelse, och det finnes icke någon anledning att använda det utanför detta område.[54]

Har varken ett ägareförbehåll eller ett hävningsförbehåll satts såsom villkor, bör köpet betraktas som ett vanligt kreditköp, oavsett att säljaren betingat sig kontant betalning.[55] En förutsättning härför är likväl, att säljaren frivilligt lämnar ut godset. Skulle gods, som köpts mot kontant betalning, trots säljarens förbud omhändertagas av köparen, förlorar icke säljaren sin äganderätt. Finge köparen och hans borgenärer full rätt till godset, då köparen egenmäktigt tagit det i sin besittning, skulle säljaren hindras att utnyttja sin rätt att hålla godset inne i avbidan på betalning.[56]

E. Lämpligheten av, att i lagstiftning uppställa ytterligare förutsättningar för ägareförbehållets giltighet.

Skriftlig bevittnad handling.

Svensk rätt uppställer icke några ytterligare krav såsom förutsättning för att ett ägareförbehåll skall medföra borgenärsskydd och straffansvar. Enligt 10 § lagen om avbetalnings-

---

[53] Augdahl: Norsk panterett. 1932 s. 46 not 2.

[54] Jämför även Karlgren: Säkerhetsöverlåtelse s. 173. Karlgren framför tanken, att en panträttsupplåtelse skulle kunna konstrueras som ett rättsärende, där båda parterna hade villkorlig äganderätt till godset. En sådan ändring av terminologien skulle enligt min mening icke vara lämplig.

[55] Jämför dock i fråga om köp mot kontant betalning ang. dansk rätt Lassen & Ussing § 92. I. 1 vid not 11, och ang. norsk rätt Gjelsvik s. 293.

[56] Jämför NJA 1925 s. 675 samt Almén: Köp och byte § 28 not 119 och Winroth: Köp s. 157 vid not 190.

köp fordras visserligen, att det skall ha upprättats skriftlig handling om köpet, om handräckning skall erhållas för godsets återtagande. Men i övrigt gäller samma frihet i fråga om bevisningen som i allmänhet vid köp av lös egendom. Nästan undantagslöst skrives dock ett köpekontrakt eller en beställning på ett tryckt formulär, som upptager de olika köpevillkoren.

Den skriftliga formen har säkerligen en viss betydelse. En köpare torde i allmänhet ha större respekt för en skriftlig förbindelse än för en muntlig utfästelse. Det är att antaga, att den skriftliga formen ofta förstärker de återhållande moment, som hindra köparen att förfoga över godset, som om det vore hans eget. Sannolikt skulle avtalet få ännu större helgd, om lagen föreskreve, att avtalet liksom ett avtal om köp av fast egendom skulle ha två vittnen eller att åtminstone köparens ordersedel skulle vara bevittnad. Om det vore nödvändigt att vid köpslutet eller beställningen tillkalla två vittnen, skulle faran minskas, att lättsinniga avbetalningsköp inginges eller att köparen påverkades av falska förespeglingar från säljarens ombud. En sådan formregel skulle även ge den fördelen, att en gäldenär icke lika lätt som för närvarande skulle kunna söka att freda sin egendom för utmätning genom att uppvisa ett uppdiktat avbetalningskontrakt. Mot användande av skenavtal är emellertid en utmätningssökande borgenär redan skyddad enligt gällande rätt. Enligt 22 kap. 2 § 3. strafflagen straffas som bedrägeri, om man under falskt sken av köp avhänder sig egendom för att förekomma utmätning. Har gäldenären på ed uppgivit sina tillgångar, inträder ansvar för mened. [57]

Registrering.

Såsom nämnts i kap. IV föreskrives i schweizisk och amerikansk rätt, att ägareförbehållet skall inskrivas i ett offentligt register. Den högtidliga formen skulle ha en viss betydelse. Frågan är om man med ett registreringstvång skulle vinna något avsevärt utöver vad man når med en regel, att det skall upprättas en skriftlig bevittnad handling rörande köpet. En fördel

[57] Enligt erfarenheterna i Danmark förekommer det stundom, att en gäldenär söker att skydda egendom mot utmätning genom att vid utmätningstillfället visa ett fingerat avbetalningskontrakt. Se Stoustrup: Lidt om en ny Afbetalingslov s. 228.

skulle emellertid även ligga däri, att en långivare kunde lättare bedöma en persons kreditvärdighet. En förutsättning härför vore emellertid att ett fullständigt personregister upprättades, ur vilket kreditgivarna utan svårighet skulle kunna inhämta upplysningar. Ett sådant register skulle ställa sig dyrbart. Åtminstone för de små avbetalningsköpen skulle ett registreringstvång bli betungande. Man skulle även kunna sätta i fråga, om man skulle nå den önskade förstärkningen av den personliga kreditvärdigheten. Möjligen skulle man kunna kräva inskrivning av ägareförbehåll endast beträffande sådant lösöre, som redan är underkastat registreringsplikt. Inskrivning av ägareförbehåll vid försäljning av automobiler skulle sålunda lätt kunna ske samtidigt med inskrivning av övriga uppgifter i automobilregistret.

F. Sammanfattning.

Om ett ägareförbehåll skall ha rättsverkningar i samtliga riktningar, kräves följaktligen enligt svensk rätt:

1. att förbehållet stiftas, innan köparen kommit i besittning av godset,
2. att förbehållet avser bestämt gods,
3. att förbehållet säkerställer köpeskillingen eller därmed sammanhängande förbindelser, samt
4. att säljaren i avtalet uttryckligen angiver sig som ägare av godset.

Äro dessa fyra förutsättningar uppfyllda, kan ägareförbehållet anses någorlunda likvärdigt övriga former av realkredit i lösöre. Det är icke oundgängligen nödvändigt att vid ägareförbehåll kräva tradition eller annan utåt synbar publicitet. En avtalsfrihet inom den ovan angivna ramen medför icke samma faror som en underpant utan publicitet.

Det vore emellertid lämpligt att genom lagstiftning fastställa ytterligare en förutsättning, nämligen:

5. att en skriftlig handling upprättas om köpet och att köparens namn bevittnas av två personer.

IX. Ägareförbehåll till föremål, som infogats i fastighet.

Det var länge ett omtvistat spörsmål, i vad mån ägareförbehåll kunde göras gällande till föremål, som infogats i fastighet. Spörsmålet har emellertid numera i huvudsak blivit avgjort genom en plenidom av den 2 okt. 1918 (NJA 1918 s. 441), enligt vilken ett ägareförbehåll till insatta föremål ansetts sakna verkan mot tredje man, som på exekutiv auktion inropat fastigheten.

1895 års lag angående vad till fast egendom är att hänföra.

Enligt 2 § av 1895 års lag angående vad till fast egendom är att hänföra skall till jorden höra bland annat hus, vattenverk och andra byggnader. Enligt 3 § samma lag räknas som tillbehör till byggnad icke endast fast inredning och sådant som är i byggnaden inmurat eller intimrat utan även »vad till stadigvarande bruk för byggnaden blivit anskaffat, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar, järnspislar, järnugnar, kaminer, brandredskap m.m. Till fabrik eller annan för industriell verksamhet inrättad byggnad hör dessutom varje motor, maskin, kärl eller därmed jämförligt redskap, som för sin användning kräver och jämväl vilar på fast, från grunden berett underlag, så ock kraftledningar med därtill hörande inrättningar, dock med undantag av sådana ledningar, som från det allmänna ledningssystemet överföra kraft till särskild maskin, som ej är att hänföra till fast egendom.» Fastställandet av vad som enligt dessa regler kan anses som tillbehör till byggnad bereder ofta svårigheter. Det är vanskligt att avgöra, om ett föremål blivit anskaffat till stadigvarande bruk för byggnaden. Beträffande fabriksinventarier kan det vara besvärligt att säga om en maskin kräver och vilar å särskilt underlag, på sätt lagen före-

skriver. Ibland kan det också vara tveksamt, om en byggnad kan anses inrättad för industriell verksamhet.

Den i 1895 års lag angivna gränsen mellan fast och lös egendom är således icke på alla punkter så klar, som önskvärt vore, med hänsyn till lagens syftemål att i detalj bestämma underlaget för fastighetskrediten. Jag kan emellertid lämna åsido frågan om tolkningen av reglerna i 3 § av 1895 års lag. Min uppgift är endast att undersöka ägareförbehållets rättsverkan beträffande gods, som infogats i fastighet på sådant sätt, att det jämlikt reglerna i 3 § skulle vara att anse som tillbehör.

I 4 § angives med en allmän sats, att vissa undantag kunna tänkas från de i 2 och 3 §§ angivna reglerna. Första delen av 4 § lyder: »Har någon efter särskilt stadgande eller på annan emot en var gällande grund äganderätt till byggnad eller annat, som, efter ty i 2 eller 3 § sägs, skulle till annans fasta egendom höra, då må det ej till den fasta egendomen räknas.» Nya lagberedningen, som utarbetat förslaget till lagstiftning, säger i sina motiv,[1] att på grund av särskilda stadganden i lag gälla i allmänhet för åbor å kronohemman, boställsinnehavare och arrendatorer av allmän eller enskild jordbruksfastighet, att byggnader, som av åbon eller brukaren uppförts till fullgörande av den honom åliggande byggnadsskyldighet, äro att anse som jordägaren tillhöriga, varemot överloppshus under vissa förutsättningar bliva åbons eller brukarens enskilda egendom och alltså få av honom bortföras. Byggnader, som å annans fastighet uppförts av nyttjanderättshavare, bliva ock i regeln dennes tillhörighet. I motiven finnes däremot icke något antytt om rättsverkan av ett ägareförbehåll.

Äldre svenska åsikter om ägareförbehållets rättsverkan.

Det har först av *Sjögren*[2] och sedan av *Lundstedt*[3], [4] hävdats, att 4 § icke kunde avse att beträffande ägareförbehåll till info-

[1] Nya lagberedningens förslag till lag angående hvad till fast egendom är att hänföra. 1892 s. 37 f.

[2] NJA 1913 s. 629 f. och Sjögren: Domaremakt och rättsutveckling. TfR 1916 s. 353 ff.

[3] Lundstedt: Byggnadsborgenärerna s. 19 ff. Se även Lundstedt: Obligationsbegreppet II: 1 s. 228 ff.

[4] Se vidare Lagberedningens förslag till jordabalk. III 1909 1 kap. 4 § och motiven s. 104 f.

gade föremål stadga undantag från de allmänna rättsreglerna om vad som vore att hänföra till fast egendom. Ägareförbehållet borde sakna verkan mot tredje man, såväl borgenärer som senare förvärvare. Sjögren ansluter ett uttalande i frågan till en av Högsta domstolen avgiven dom (NJA 1913 s. 627). I ett kontrakt angående leverans av hiss till fastighet hade gjorts förbehåll, att äganderätten till hissen skulle förbliva hos leverantören till dess hissen blivit betald av beställaren. Fastigheten transporterades till tredje man utan att därvid något undantag gjordes för hissen eller över huvud något nämndes om densamma. Leverantören lät därefter borttaga vissa delar av hissen. Fastighetens dåvarande ägare yrkade ansvar å leverantören för egenmäktigt förfarande samt begärde skadestånd. Fastighetsägarens talan bifölls med den av underrätten angivna motiveringen, att hissen antagit egenskap av tillbehör till fastigheten och därför icke utan fastighetsägarens samtycke kunde avlägsnas därifrån. Sjögren förklarar, att då 4 § omnämner, att särskild äganderätt skall bygga på »annan emot envar gällande grund», så kan icke härmed avses ett blott avtal eller förbehåll om äganderätt. Lagens rättsregler äro av tvingande natur och kunna icke rubbas genom parternas avtal. Ett avtal eller förbehåll är följaktligen enligt Sjögren »den enda grund, som med något skäl kan sägas *icke* gälla mot envar.» För att ett undantag skall föreligga, måste det vara fråga om »ett faktum, varå kan tillämpas en rättsnorm av samma innehåll som ett särskilt stadgande om äganderätten.» Som exempel å en dylik rättsnorm anföras »den allmänt antagna grundsats, enligt vilken den, som efter klander mister en fastighet, är berättigad att därifrån skilja en av honom uppförd byggnad, för vilken ersättning icke skall utgå av den vinnande.» Det är ju lätt att påpeka, att Sjögren vid sin tolkning av 4 § pressar stadgandets lydelse mycket hårt. Hans bevisföring grundar sig uppenbarligen på den felaktiga, tidigare vanliga uppfattningen, att förbehållet erhåller sin rättsverkan uteslutande i kraft av parternas vilja. Parternas vilja, som kan vara en bärkraftig grund för borgenärsskydd i normala fall, saknar enligt Sjögren tillräcklig styrka, då fråga är om förhållanden som regleras av 1895 års lag. Lundstedt, som åberopar de av Sjögren anförda skälen, anför ytterligare bland annat, att liksom det är juridiskt omöjligt att över-

låta äganderätten blott till en viss fysisk del (icke ideell andel) av en sak, så är det även juridiskt omöjligt att förbehålla sig äganderätten till en sådan del. Man kan icke genom ett rättsärende omintetgöra förhållandet, att de ifrågavarande sakerna juridiskt-begreppsligen utgöra beståndsdelar av fastigheten. Angående Lundstedts bevisföring må endast anmärkas, att svaret på denna fråga blir beroende av spörsmålet, om undantag från lagens stadganden i vissa fall skola tillåtas. [5]

Om Sjögrens och Lundstedts teoretiska argument på intet sätt kunna sägas vara övertygande, må man likväl icke bortse från att de haft inflytande på frågans utgång. Helt visst ha de tjänat som motvikt mot vad som anfördes på den andra sidan till försvar för ägareförbehållets giltighet. Enligt *Almén*, [6] som representerar den motsatta ståndpunkten, grundar sig icke säljarens äganderätt på förbehållet och härleder sig icke från köparen utan den finnes redan före köpet. Förbehållets syfte är att äganderätten skall tills vidare förbliva där den förut varit. Säljarens äganderätt upphör därför icke utan vidare, utan härför kräves ett särskilt rättsfaktum. Som ett dylikt rättsfaktum vill Almén icke erkänna det förhållandet, att föremålet infogas i fastighet på sådant sätt, att det enligt 3 § i 1895 års lag är att anse som tillbehör till fastighet. Ett sådant faktum är vid ägareförbehåll i allmänhet t.ex. att föremålet upphör att existera eller att föremålet förarbetas till en helt annan sak. På samma sätt bör man bedöma det rättsfaktum föremålets införlivande med köparens fastighet utgör. Sker detta på sådant sätt, att det är omöjligt att lösgöra föremålet från dess samband med byggnaden utan att själva byggnaden därigenom lider väsentlig skada, förlorar ägareförbehållet därigenom sin verkan.

Man var allmänt ense om nödvändigheten att frånkänna förbehållet verkan åtminstone i det av Almén angivna fallet. Säljaren skulle icke kunna göra anspråk på äganderätt, om föremålet inmurats eller intimrats på sådant sätt, att byggnaden skulle taga väsentlig skada, om föremålet avlägsnades. I olika rättsfall, där förbehållssäljaren lämnats företräde, betonades,

[5] Se den kritik, som framförts av Undén: Om tillbehör till fastighet. TfR 1921 s. 15 f.

[6] Almén: Om äganderättsförbehåll s. 5 ff., särskilt s. 8 ff.

att det icke var fråga om fast infogade föremål. Föremålen »kunde borttagas, utan att själva byggnaden tillfogades väsentlig skada». [7]

Det fanns en tid en tendens hos domstolarna att söka lösa spörsmålet på den vägen, att förbehållet förklarades ogiltigt gentemot den som förvärvat fastigheten utan kännedom om förbehållet. Man talade i flera rättsfall, där förbehållet tillerkändes giltighet, om att fastighetsägaren med hänsyn till villkoren vid försäljningen icke kunnat förvärva bättre rätt än fångesmannen. [8] Tydligast kom denna mening till synes i justitierådet Carlsons votum i det omnämnda plenifallet av den 2 okt. 1918. [9] Carlson ville beträffande drifts- och arbetsmaskiner, hissar och andra dylika föremål, som även sedan de infogats i annans byggnad, uppfattades som något särskilt för sig, under förutsättning tillika, att föremålet kunde lätt avskiljas från byggnaden, erkänna förbehållets giltighet mot köparens borgenärer, men däremot under inga förhållanden mot tredje man, som i god tro förvärvade och komme i besittning av föremålen. Det torde emellertid ha varit tydligt att en lösning efter denna linje icke skulle ha gett ett tillfredsställande resultat. Man hade vid flera tillfällen, då fråga varit om exekutiv försäljning, sett förbehållsägaren uppdyka och anmäla sina anspråk. Det skulle i hög grad ha blivit beroende på en slump vad en fastighet hade kunnat inbringa vid försäljning. Det hade icke heller varit tilltalande, om förvärvare av fastighet kunnat göra godtrosförvärv till tillbehör, vilka tidigare ansetts som lös egendom, oaktat han icke kunde åberopa god tro som stöd för sitt förvärv av själva fastigheten. [10]

Problemets lösning i de övriga nordiska länderna.

I *norsk* rätt, där frågan icke fått sin slutliga lösning, hävdas den Alménska linjen som en gräns, vilken icke under några omständigheter får överskridas. Ägareförbehåll anses sålunda under inga förhållanden äga giltighet till material, som samman-

[7] Se NJA 1909 s. 278 och 1914 s. 263. Se även NJA 1918 s. 441 I. (Hovrättens dom).

[8] Se NJA 1909 s. 278, 1914 s. 263 och 1917 s. 463.

[9] NJA 1918 s. 444.

[10] Se Almén: Om äganderättsförbehåll s. 19 f.

fogats med en byggnad.[11] I fråga om infogade föremål i allmänhet söker man att nå en begränsning av giltigheten av ägareförbehåll åtminstone mot fastighetsägare och panthavare, som varit i god tro. Den åsikten finnes företrädd, att ägareförbehåll till tillbehör i allt fall icke skulle ha giltighet »uten tinglysing».[12] I *dansk* rätt åter har spörsmålet lösts efter samma linje som i Sverige. Enligt »Tinglysningsloven» § 38 saknar ägareförbehåll till infogade föremål verkan mot tredje man.[13] Även i *Finland* har man intagit denna ståndpunkt i rättsfall från senare år. Här möter liksom i Norge också tanken, att tredje man bör åtnjuta skydd i följd av sin goda tro. [14]

1918 års prejudikat.

I domen av den 2 okt. 1918,[14a] som avkunnades av Högsta domstolens avdelningar samfällt, i sak mellan N. Egardt och Skånska rörledningsaktiebolaget, förklarades, att ett ägareförbehåll till gas-, vatten- och avloppsledningar, W.C.-anläggningar med tillbehör samt lavoarer, vaskar och stuprännor icke kunde göras gällande mot fastighetens nye ägare, vilken sedan leveransen och monteringen fullgjorts köpt fastigheten å exekutiv auktion. Vid auktionen hade leverantören låtit tillkännagiva, att han på grund av förbehållet gjorde anspråk på godset. I en dom av den 13 december 1923[15] förklarade Högsta domstolen, att förbehåll till i värme- och sanitäranläggning ingående föremål saknade verkan gentemot fastighetsägarens konkursbo. Motiveringen till denna dom är upplysande. Där konstateras, att fråga är om föremål, som avses i 3 § av 1895 års lag, att förbehållet icke faller under det i 4 § angivna undantaget och att föremålen följaktligen genom anbringandet i fastigheten blivit — vare sig de mer eller mindre oskiljaktigt förenats med

[11] Harbek & Solem: Tinglysingsloven. 1935 s. 81 f. Se även NRt 1925 s. 759 och 1931 s. 17. Jämför vidare Gjelsvik s. 436 ff.

[12] Harbek & Solem s. 81 f. Se även Gjelsvik s. 19 not 2. Angående praxis se: NRt 1933 s. 1062 och 1937 s. 903, Oslo byrett VII s. 61, N Bf Dref 1931 s. 130 och 1936 s. 79.

[13] Se Kruse IV s. 1776.

[14] HDD 1931: 347, 1931: 409, 1932 ref. 51, 1932 ref. 64, 1932 ref. 70, 1932: 373 och 1933: 171. Se även Caselius s. 281 f.

[14a] NJA 1918 s. 441.

[15] NJA 1923 s. 602.

densamma — att betrakta såsom hörande till fastigheten. Den rätt att återbekomma föremålen, som säljaren likväl må äga mot köparen, kan icke av säljaren göras gällande mot konkursboet.

I de angivna rättsfallen har Högsta domstolen således förklarat, att ett ägareförbehåll saknar verkan gentemot utmätnings- och konkursborgenärer. Som motivering härför har anförts, att ägareförbehållet icke kan rubba den i 1895 års lag angivna gränsen mellan fast och lös egendom. Genom anbringande i fastigheten har godset blivit att betrakta som tillbehör till fastigheten. Det saknar betydelse, att godset lätt kan avskiljas. En fastighet skulle således utgöra en enhet, till vars delar särskild rätt icke kunde göras gällande på grund av ägareförbehåll. Den frågan uppstår nu, om föremåls infogande i fastighet medför en begränsning av ägareförbehållets verkan även i andra riktningar än gentemot borgenärerna.

Ägareförbehållets verkan i andra riktningar än mot borgenärerna.

Den princip, som kommit till uttryck i nämnda domar, har i första hand varit bestämd av hänsyn till fastighetskrediten. I den tidigare diskussionen i frågan har Sjögren[16] framhållit, att stadgandena i 1895 års lag måste anses vara av tvingande natur, om de skulle uppfylla sitt ändamål att utgöra en grundval för fastighetskrediten. Liknande synpunkter ha även framförts av Lundstedt[17] och *Undén.*[18] Det har visats, att inteckningshavares säkerhet skulle äventyras, om byggnadsleverantörer finge rätt att borttaga dörrar, fönster, ledningar, maskiner och annan lätt löstagbar inredning. Det har vidare påpekats,[19] att det vore menligt för säkerheten i fastighetsomsättningen att erkänna ägareförbehållets giltighet mot senare köpare.

Åtskilliga andra synpunkter kräva beaktande. Gåve ett ägareförbehåll leverantören rätt att återtaga värmepannor, radiatorer, badkar och dylikt, kunde denne göra fastigheten omöjlig att bebo. Den som hyrt en våning i ett nytt eller nyreparerat hus, skulle icke kunna känna sig fullt säker. Han

[16] NJA 1913 s. 629 och Sjögren: Domaremakt och rättsutveckling s. 353 ff.
[17] Lundstedt: Byggnadsborgenärerna, särsk. s. 20 f.
[18] Undén: Om tillbehör till fastighet s. 16.
[19] Lundstedt: Byggnadsborgenärerna s. 20 f.

utsattes för risken att bli tvungen att flytta, om värmepannor, w.c. och dylikt borttoges ur huset.[20] Vidare må framhållas intresset av, att en ekonomisk enhet sammanhålles. Kostnaderna för ett tillbehörs infogande och avskiljande äro förhållandevis stora. Ofta äro tillbehören anpassade efter den byggnad vari de insättas. De kunna då icke utan vidare finna användning i en annan byggnad.

Man anser numera allmänt, att ett ägareförbehåll till infogade föremål icke kan göras gällande mot ny ägare av fastigheten.[21] Det torde vara utan betydelse att denne ägt kännedom om förbehållet. Man kan med säkerhet antaga, att Högsta domstolen ansett även detta spörsmål avgjort i 1918 års plenidom. I annat fall kan man knappast förklara den i 1923 års dom använda motiveringen, att infogade föremål äro »att betrakta såsom hörande till fastigheten». Denna slutsats stödes även av den ovan i korthet refererade domen av år 1913 (NJA 1913 s. 627), till vilken Sjögren anslöt sitt uttalande angående ägareförbehållets rättsverkan.

Mot fastighetsägaren personligen skulle likväl ett ägareförbehåll kunna tänkas äga giltighet. Säljaren skulle ha rätt att återtaga godset, om utmätning eller konkurs ej mellankommit och fastigheten ej heller övergått i ny ägares hand. Uttryckssättet i 1923 års dom ger möjlighet till en sådan tolkning. Där heter det nämligen att »*den rätt att återbekomma föremålen*, som» säljaren »på grund av den uteblivna betalningen *likväl må äga* mot» köparen, »icke lagligen kan av» säljaren »göras gällande mot konkursboet». Denna tolkning av praxis torde vara den vanliga.[22] Stundom möter man hos exekutorer den uppfattningen, att ett ägareförbehåll, som i princip äger giltighet mot köparen personligen, icke ger säljaren rätt att under alla förhållanden återtaga infogade föremål. Föremålet måste kunna lösgöras, utan att fastigheten åsamkas väsentlig skada. Säljaren förlorar således, om sambandet är fast, all rätt till godset.

---

[20] Se Lagerström: Om äganderättsförbehåll till värmeledningar. SvJT 1932 s. 419 ff.

[21] Se t. ex. Hasselrot: Avbetalningsköp s. 182 f.

[22] Lagerström s. 418, Benckert: Begreppet »fasta maskiner» i civilrättslig och skatterättslig mening. Industriförbundets meddelanden. 1937 s. 291 samt Motion II: 72/1938 av herrar Nylander och De Geer i Lesjöfors.

En regel, som säger att förbehållet saknar verkan mot borgenärer och senare köpare, men äger giltighet mot fastighetsägaren personligen, leder till olämpliga resultat. Om fastighetsägaren blir insolvent, uppstår en kapplöpning mellan enskilda byggnadsleverantörer, som med ägareförbehåll sålt tillbehör, och långivare, som lämnat kredit mot säkerhet i högt liggande inteckningar. Får en inteckningshavare fastigheten dömd i mät, kan han tillgodogöra sig värmeledningsanläggning, badkar, w.c. och dylikt, i den mån sådana tillbehör icke redan avlägsnats från fastigheten. Utmätningen utsläcker leverantörens äganderätt. Det saknar givetvis varje betydelse, att leverantören till äventyrs fått en dom, att infogade föremål skola uttagas. En sådan dom kan, sedan fastigheten dömts i mät icke längre befordras till verkställighet.[23] Inteckningshavarens risker äro emellertid mycket stora. Den insolvente fastighetsägaren har måhända medgivit att tillbehören skulle få borttagas. Leverantören har kanske hunnit få verkställighet på en dom som ger honom rätt att uttaga tillbehören, eller han har måhända trots fastighetsägarens protester egenmäktigt tagit tillbehören tillbaka.

Hyresgästerna ha samma intresse som inteckningshavarna, att fastigheten dömes i mät, innan leverantören hunnit uttaga tillbehören. Vid utmätning eller konkurs behöver hyresgäst vanligen icke flytta från fastigheten. Vid exekutiv försäljning skall nämligen nyttjanderätt som grundar sig å skriftlig handling upptagas i borgenärsförteckningen, om den skriftliga handlingen inges till auktionsförrättaren eller eljest är tillgänglig för honom.[24] Har hyresrätt ej blivit bibehållen vid försäljningen, har hyresgäst likväl en viss rätt att sitta kvar i sin lägenhet. Det åligger[25] den som köpt fastighet exekutivt där han ej vill låta legotagare kvarsitta att inom en månad efter tillträdesdagen uppsäga legoavtalet. Sker ej uppsägning blir legoavtalet gällande mot köparen. Om uppsägning äger rum, har hyresgäst rätt att bo kvar viss tid, som regel till den fardag, som inträffar näst efter tre månader från uppsägning. Har försäljning under konkurs ägt rum annorlunda än i exekutiv ordning, gälla samma regler som vid frivillig överlåtelse av fastigheten.

---

[23] Jämför dock Lagerström s. 420.

[24] UL 107 §.

[25] UL 133 §.

En dom, som föreskriver att infogade föremål skola uttagas ur fastigheten, medför som sagt avsevärda olägenheter för inteckningshavare och hyresgäster. Om domen verkställes, ryckes egendom undan inteckningshavare, som utgjort säkerhet för dennes fordran. För hyresgäst kan exekutionen betyda, att hans nyttjanderätt till fastigheten förlorar allt värde. Dessa olägenheter äro icke en följd av domens rättskraft. I nutida processteori anses att rättskraften som regel icke träffar tredje man.[26] Även om inteckningshavare och hyresgäster icke äro bundna av domen, kan dess verkställighet ha förödande verkningar. Tredje man träffas, som Ekelöf säger,[27] av domens *exekutionsverkan.*

Enligt 31 § inteckningsförordningen kan inteckningshavaren *uppsäga sin fordran* om egendomen vanvårdas eller fördärvas, så att inteckningshavares säkerhet märkligen minskas. Uppsäger inteckningshavaren gälden, kan han sedan begära att *fastigheten dömes i mät.* Det är emellertid icke säkert, att denna väg tillräckligt snabbt leder till målet.

Ekelöf,[28] som närmare diskuterat spörsmålet om ägareförbehålls rättsverkan, framhåller att inteckningshavare och hyresgäster torde få anses ha möjlighet att *instämma leverantören till domstol med yrkande att han skall underlåta att återtaga infogade föremål.* Under denna förutsättning böra inteckningshavare och hyresgäster, som Ekelöf även framhåller, kunna inträda som *intervenienter med självständiga befogenheter* i en rättegång, vilken leverantör för mot fastighetsägare rörande uttagande av tillbehör. Även *Kallenberg*[29] antager interventionsrätt i ett likartat fall, nämligen då talan föres om rivning av en byggnad, vari tredje man har sakrätt.

Endast i undantagsfall torde inteckningshavare eller hyresgäst kunna utnyttja sin rätt att tala å underlåtelse eller att inträda som självständig intervenient i en process mellan leverantören och fastighetsägaren. Sällan torde de i tillräckligt

---

[26] Ekelöf s. 76 ff., särskilt s. 82 och Kallenberg: Svensk civilprocessrätt. II Bd VI 1935—37 s. 1449 med not 9.

[27] Ekelöf s. 217 ff., särskilt s. 220 och 224 ff.

[28] Ekelöf s. 224 ff.

[29] Kallenberg: Svensk civilprocessrätt. I Bd IV 1924 s. 1052, 1073 och 1073 not 85.

god tid få kännedom om leverantörens åtgärder. Av större praktisk betydelse vore en rätt för inteckningshavare eller hyresgäst att göra sina *invändningar* gällande *på exekutionsstadiet.* Enligt 68 § utsökningslagen får utmätning ej ske till förfång av den rätt, annan till gäldenärens gods äger. Om denna bestämmelse giver uttryck för en allmän princip, vilken gäller ej blott vid utmätning utan även vid andra exekutiva åtgärder, bör den exekutiva myndigheten vara skyldig att tillåta en intervention. Detta synes också vara Ekelöfs mening.[30]

Ännu en utväg skulle vara, att inteckningshavare eller hyresgäst enligt 181 § utsökningslagen sökte *skingringsförbud* å fastigheten. Enligt *Lagerström,*[31] som även behandlat frågan om ägareförbehållets rättsverkningar, skulle ett skingringsförbud hindra verkställighet av en dom, som går ut på viss egendoms utlämnande. Inteckningshavare och hyresgäster skulle då få tid att anhängiggöra talan, att leverantören skulle underlåta att återtaga infogade föremål. En inteckningshavare skulle därjämte ha möjligheten att jämlikt 31 § inteckningsförordningen uppsäga sin fordran och söka fastigheten dömd i mät.

Det kan sättas i fråga om stadgandet i 181 § utsökningslagen, att överexekutor äger makt att när skäl därtill äro sätta fast egendom och vad därtill hörer under förbud att säljas eller skingras, kan tolkas så vidsträckt som Lagerström föreslagit. Syftet med detta stadgande, liksom med bestämmelserna om kvarstad och skingringsförbud av lös egendom, torde närmast vara att hindra gäldenären att vidtaga åtgärder, som kunna skada borgenären och andra rättsägare. Det är osäkert om ett skingringsförbud kan användas för att hindra åtgärder från utomståendes sida. Måhända bör man likväl antaga detta.

Även om inteckningshavare och hyresgäster ägde begära skingringsförbud, bleve tillståndet icke tillfredsställande. Det skulle alltid föreligga risk, att de icke i tid finge reda på exekutionen. Det kan icke heller förutsättas, att en hyresgäst i regel skulle äga förstånd att ingripa för att tillvarataga sina intressen. Det vore önskvärt att en hyresgäst skyddades utan att han själv behövde inskrida för att bevaka sin rätt.

[30] Ekelöf s. 221.

[31] Lagerström s. 422 f.

Lagerström [32] hävdar den meningen, att *utmätningsmannen borde vägra att verkställa en dom, som kränker hyresgästens rätt.* Som skäl för sin åsikt åberopar Lagerström den i 68 § utsökningslagen uttalade principen, att utmätning ej må ske till förfång av den rätt, annan till gäldenärens gods äger. En sådan regel vore emellertid icke lätt att praktiskt tillämpa. Utmätningsmannen skulle vara skyldig att i varje särskilt fall pröva hyresgästs rätt att nyttja sin lägenhet.

Även om samtliga nu angivna utvägar skulle stå till buds, finge inteckningshavare och hyresgäster icke fullständig trygghet. Det vanliga är, att exekution aldrig äger rum. Den insolvente fastighetsägaren låter leverantören själv taga tillbaka infogade föremål. Problemet kan icke lösas på ett tillfredsställande sätt, så länge man antager att ägareförbehållet har giltighet mot fastighetsägaren personligen och att säljaren följaktligen kan taga infogade föremål tillbaka, med mindre det visas att tredje mans rätt kränkes av åtgärden.

Den i praxis fastslagna regeln, att ägareförbehåll till infogade föremål icke äger giltighet vid utmätning och konkurs, har uppenbarligen till syfte att värna inteckningshavare, nyttjanderättshavare och andra, som ha särskild rätt till fastigheten. Reglerna om fast egendoms realisation vid utmätning eller konkurs ge dessa rättsinnehavare största möjliga skydd. Såväl inteckningshavarens som hyresgästens intressen iakttagas, även om de icke av eget initiativ skulle bevaka sin rätt.

Uttryckliga regler föreskriva att vid utmätning särskilda delar icke få utbrytas från fastighet. Enligt 78 § utsökningslagen gäller sålunda, att växande gröda, växande skog eller annat, som till fast egendom hörer, ej må tagas i mät annorledes än genom utmätning av egendomen eller nyttjanderätt till jorden. Tack vare detta stadgande undvikes den värdeförstörelse, som måste följa om fastigheten sönderbrytes i olika delar.

Vid konkurs eller utmätning skyddas som nämnt inteckningshavare och hyresgäster, utan att någon utredning kräves i varje särskilt fall, att borttagande av infogade föremål skulle rubba

[32] Lagerström s. 422.

någons rätt. Det vore följdriktigt att ge sakrättshavare samma ställning, då fastigheten icke omhändertagits av borgenärerna. Förutsättningen härför vore, att *säljaren över huvud taget icke medgåves någon rätt till infogade föremål.* Domstolen skulle i mål rörande återtagande av byggnadsmateriel och annat, som kunde antagas utgöra fast egendom, kräva utredning, att föremålen icke utgjorde tillbehör till byggnad. Förebragtes ingen utredning i saken, skulle domstolen kunna ålägga fastighetsägare att utge under ägareförbehåll köpt gods, i den mån detta icke utgjorde tillbehör. Det bleve sedan utmätningsmannens uppgift att undersöka, om domen kunde verkställas.

Tillämpades den regeln, att säljaren saknade varje rätt till godset, skulle det vara lättare att effektivt skydda inteckningshavare och hyresgäster, då fastighetsägaren frivilligt låter leverantören få tillträde till fastigheten för att taga tillbaka infogade föremål. Utan tvekan skulle 181 § utsökningslagen vara tillämplig. Ett skingringsförbud skulle kunna hindra fastighetsägaren att lämna sin medverkan till godsets återtagande. Effektiva straffrättsliga sanktioner skulle kunna tillgripas mot en säljare, som sökte att sätta sig i besittning av godset. Toge leverantören likväl infogade föremål tillbaka, borde överexekutor jämlikt 191 § utsökningslagen återställa den rubbade besittningen.

Som skäl mot min lösning av problemet kan icke anföras, att man av hänsyn till säljaren borde tillerkänna förbehållet verkan åtminstone mot fastighetsägaren personligen. Det måste alltid bli beroende av en slump, om säljaren kan få godset tillbaka, innan utmätning eller konkurs inträffat eller fastigheten sålts vidare, eller tredje man på annat sätt bevakat sin rätt till godset. Säljarens säkerhet i infogade föremål måste under alla förhållanden vara mycket bristfällig. Konflikten mellan leverantörer och inteckningshavare eller hyresgäster har redan en gång för det viktigaste fallet — konkurs och utmätning — lösts till förmån för de senare. Denna lösning bör genomföras över hela linjen. Säljarens rätt bör obetingat vika för inteckningshavarens eller hyresgästens.

Vill man ge leverantörerna en bättre ställning än vanliga oprioriterade borgenärer, måste man genom en lagstiftning reglera förhållandet mellan leverantörerna, å den ena sidan,

samt inteckningshavare och hyresgäster, å den andra. Åtskilliga skäl kunna åberopas för en sådan lagstiftning. Byggnadsindustriens kreditförhållanden äro långt ifrån tillfredsställande. Frågan har också vid flera tillfällen varit aktuell. Senast har 1934 års byggnadsindustrisakkunniga i ett betänkande av år 1938 [33] förordat lagstiftning rörande de olika byggnadsborgenärernas ställning samt angivit vissa riktlinjer för fortsatt utredning.[34]

Skiljeavtals rättsverkan.

I sammanhang med de tidigare behandlade frågorna har man även diskuterat ett spörsmål rörande verkan av skiljeavtal. I de sedvanliga kontrakten rörande byggnadsleveranser förekommer vid sidan av ett stadgande, att leverantören behåller äganderätten till lätt löstagbar materiel, även en bestämmelse, att tvister rörande i avtalet omförmälda och därav härflytande rättsförhållanden med vad därmed äger samband skola slitas av skiljemän.

Frågan om rättsverkningarna av ett sådant skiljeavtal har prövats i ett rättsfall från år 1931 (NJA 1931 s. 647). Byggnadsleverantören Westerblad hade åtagit sig att till Handelsbolaget Oscarsson & Söderberg leverera och i bolagets nybyggnad utföra värme-, vatten-, avlopps- och gasinstallationer. Enligt kontraktet skulle pannor och radiatorer m.m. samt till den sanitära anläggningen hörande, lätt löstagbar materiel utgöra Westerblads egendom, intill dess full betalning erlagts för entreprenaden. Tvister i anledning av kontraktet skulle slitas av skiljemän. Sedan handelsbolaget försatts i konkurs, påkallade Westerblad skiljedom för avgörande av frågan om rätt för honom att utfå viss i fastigheten installerad materiel. Då konkursförvaltaren vägrade att utse skiljeman, förordnade överexekutor skiljeman för bolagets räkning. Skiljenämnden fann skiljeavtalet bindande även för handelsbolagets konkursbo. Skiljenämnden ansåg, att Westerblad begärt att utfå sådant gods, som gjorts till föremål för ägareförbehåll. Av entreprenadsumman återstod oguldet ett belopp, som översteg de omtvistade föremålens värde. Äganderätten hade därför icke frångått Westerblad, och Westerblad ägde göra denna rätt gällande även mot konkursboet. Skiljenämnden gav Westerblad rätt att borttaga och fritt förfoga över föremålen. På Westerblads ansökan förordnade överexekutor om verkställighet av skiljedomen. Hovrätten fastställde överexekutors resolution. En av hovrättens ledamöter konstaterade likväl, att skiljedomen stred mot den rättsgrundsats, som kommit till uttryck i 1918 och 1923 års domar. Han ansåg sig dock lagligen förhindrad att göra ändring i överexekutors resolution. Enligt den segrande meningen i Högsta domstolen, som omfattades av två ledamöter, hade avtal, att frågan om Westerblads rätt att återtaga föremålen skulle avgöras av skiljemän, icke kunnat av handels-

[33] Byggnadsindustrien i Sverige. I SOU 1938: 10 s. 438 ff.

[34] Ett förslag i ämnet avgavs även den 30 dec. 1921 av särskilda sakkunniga. SOU 1922: 26.

bolaget träffas med bindande verkan för dess konkursbo. Skiljedomen kunde följaktligen såsom ogill icke verkställas. I sin dom betonade Högsta domstolen, att föremålen voro av beskaffenhet, som omförmäldes i 3 § av 1895 års lag. Ytterligare en ledamot kom på något avvikande grunder till samma resultat. Två ledamöter funno ej skäl göra ändring i hovrättens utslag.

I samma rättsfall kom spörsmålet om skiljeavtals rättsverkan upp till bedömande från ännu en sida. Westerblad hade hos utmätningsmannen ingivit överexekutors resolution för verkställighet. Utmätningsmannen uttog endast vad som kunde anses som lös egendom. Frågan om lagligheten av utmätningsmannens vägran att uttaga sådan egendom, som enligt 3 § i 1895 års lag vore att hänföra till fast egendom, sattes aldrig på sin spets. Överexekutor konstaterade nämligen, att fastigheten hade blivit dömd i mät, redan innan skiljedomen meddelats och att därför tillbehör, som vore att betrakta som hörande till fastigheten, icke kunde uttagas. Då målet kom inför Högsta domstolens prövning, anförde domstolen, att den i det nyss nämnda utslaget förklarat verkställighet av skiljedomen icke kunna äga rum samt lämnade besvären utan avseende.[35]

Frågan om konkursboet är bundet av gäldenärens skiljeavtal, har berörts i några tidigare rättsfall. Av särskilt intresse är ett plenimål av år 1913 (NJA 1913 s. 191). I ett byggnadskontrakt hade inryckts en skiljedomsklausul. Sedan ena parten kommit i konkurs, yrkade den andra, att frågan om storleken av hans fordran skulle avgöras av skiljemän. Senare bevakade han i konkursen det i skiljedomen utdömda beloppet. Högsta domstolen förklarade, att gäldenärens konkurs icke kunde rubba giltigheten av en meddelad skiljedom, som rörde storleken av ett i konkursen bevakat fordringsanspråk. Två rättsfall från år 1925 (NJA 1925 s. 557 och 561) äro även av betydelse. I kontrakt rörande leverans av virke hade stadgats att »tvist angående tolkningen eller fullgörandet av kontraktet» (resp. »tvist rörande leveransen») skulle avgöras av skiljemän. En sådan avtalsklausul ansågs i tvist mellan ena kontrahenten och den andra kontrahentens konkursbo icke omfatta fråga, huruvida äganderätten till visst virkesparti, som säljaren avsett till leveransens fullgörande, övergått å köparen.

1931 års dom har kommenterats av *Lagerström* och Dillén. Lagerström[36] hävdar, att frågan huruvida viss egendom är att räkna till konkursbo, icke kan med bindande verkan för konkursboet avgöras genom avtal med gäldenären. Ej heller kan genom ett sådant avtal avgöras, hur konkursboets egendom respektive därför inflytande medel skola fördelas mellan borgenärerna. En liknande regel bör gälla skiljeavtal. En gäldenär bör ej med bindande verkan för sina blivande konkursborgenärer kunna sluta skiljeavtal om en fråga, som i och med konkursutbrottet blir en fråga om det direkta rättsförhållandet mellan dessa och tredje mannen. En skiljedom om bättre rätt till viss egendom,

---

[35] Se även NJA 1936 s. 194. I detta rättsfall blev frågan om skiljeavtals rättsverkan mot ena partens borgenärer likväl icke föremål för prövning. Borgenärerna hade nämligen icke varit part i tvisten inför skiljemännen. Jämför nedan s. 182.

[36] Lagerström s. 424 ff., särsk. s. 425.

som är påkallad eller given före konkursen kan enligt Lagerström icke genomföras mot konkursborgenärerna. Har tillämpning av skiljeavtalet ej påkallats före konkursen eller lett till skiljedom, är det i och med konkursen förfallet så länge konkursen pågår.

Dillén [37] framhåller efter en redogörelse för svensk rättspraxis,[38] att man i praxis anser konkursboet i regel succedera i det genom skiljeavtalet uppkomna rättsförhållandet. Detta sammanhänger med, att konkursboet succederar i viss mån i gäldenärens förmögenhetsrättsliga rättsförhållanden. I den mån boet genom succession inträder i gäldenärens rättsförhållanden med andra personer, kan boet icke få bättre rätt än gäldenären själv. Det blir bundet av de särskilda villkoren i de av denne träffade avtalen. Emellertid är det icke all rätt, som konkursboet härleder från gäldenären. Genom återvinningsreglerna tillerkännes konkursboet en rätt, som gäldenären själv icke har. Och i den omständigheten, att en viss gäldenärens föryttring eller ett mot gäldenären gjort ägareförbehåll ej har sakrättslig verkan, ligger, att föryttringen eller ägareförbehållet icke kan göras gällande mot gäldenärens konkursbo. I polemik mot Lagerström framhåller Dillén, att man måste skilja mellan det fallet, att ett ägareförbehåll till följd av stadgandena i 1895 års lag saknar sakrättslig verkan och det fall, då fråga är om ägareförbehåll till andra föremål (symaskin, velociped, bok eller dylikt). I det förra fallet kan icke gäldenären med bindande verkan mot konkursboet avtala, att föremålen skola förbliva medkontrahentens egendom, men han kan det i det senare fallet, och genom en sådan överenskommelse har i realiteten med bindande verkan gentemot konkursboet avtalats att vissa hos gäldenären befintliga förmögenhetsobjekt icke skola i händelse av hans konkurs utgöra tillgång i konkursboet. I det förra fallet är ett skiljeavtal utan verkan, i det senare fallet däremot är det bindande. [39]

Dillén förbiser, att då fråga uppkommer om ett ägareförbehålls verkan mot köparens borgenärer, det i varje fall måste prövas om förbehållet uppfyller en serie förutsättningar. Ägareförbehållet kan sålunda vara ogiltigt på den grund, att det icke stiftats före godsets utgivande eller att det avser att säkerställa en fordran, som icke äger samband med köpet. Man kan i sådana fall med samma skäl som vid ägareförbehåll till infogade föremål säga att konkursboet icke succederar i gäldenärens förmögenhetsförhållanden utan har en självständig rätt. Gäldenären är skyldig att lämna godset tillbaka, konkursboet däremot icke. När Dillén förklarar, att ett skiljeavtal icke är bindande för konkursboet, då ett ägareförbehåll saknar sakrättslig verkan, har han därmed efter orden intagit samma ställning som Lagerström. I varje särskilt fall skulle konkursboet kunna anföra en eller annan grund varför ägareförbehållet borde vara utan verkan mot borgenärerna. Frågan om det sålda skulle vara att hänföra till konkursboet, vore då icke avgjord genom skiljedomen.

---

[37] Dillén: Bidrag till läran om skiljeavtalet. 1933 s. 247 ff., särsk. s. 253 f. och 256.

[38] NJA 1931 s. 647, 1925 s. 557 och 561 samt 1913 s. 191.

[39] Samma principiella uppfattning som Dillén hävdar Hjejle: Frivillig Voldgift. 1937 s. 83 f. Jämför även Granfelt FJFT 1929 s. 164 ff.

Givetvis kan aldrig en skiljedom få vidsträcktare rättsverkningar än en dom, avkunnad av domstol. Har skiljedomen meddelats före konkursen, äro såväl konkursbo som inteckningshavare och hyresgäster obundna av domen och berättigade att hindra domens verkställighet. Endast om skiljeavtalet göres gällande, sedan konkurs inträffat och konkursboet kan anses som part i tvisten, får frågan om skiljeavtalets rättsverkan betydelse. Även om avtalet skulle vara bindande för konkursboet, behöver skiljedomens rättskraft icke drabba de borgenärer som ha förmånsrätt i viss egendom. Man skulle kunna hävda den meningen, att en dom om bättre rätt till visst gods som ingår i konkursboet, icke binder den som har sakrätt till godset.[40] Inteckningshavare och hyresgäster drabbas emellertid under alla förhållanden av domens exekutionsverkan.

För en enskild skiljedoms giltighet är det utan betydelse, att domen är oriktig. Det kan dock icke vara likgiltigt, att skiljemannainstitutet i sin helhet på ett visst område ofta ger upphov till oriktiga domar. Ett sådant förhållande medför särskilt stora faror, då domarna röra tillämpningen av 1895 års lag om vad till fast egendom är att hänföra. Meddelas i stor utsträckning domar, som stå i strid med de rättsregler som tillämpas av de allmänna domstolarna, rubbas inteckningshavares och hyresgästers trygghet. De statliga dömande myndigheterna måste anses äga frihet att begränsa området för skiljeavtals rättsverkan, om viktiga intressen äventyras. Som stöd för en sådan princip må åberopas, att 1 § lagen om skiljemän stadgar, att skiljeavtalet skall avse fråga »varom förlikning kan träffas».

Alla skäl tala för den i 1931 års rättsfall antagna grundsatsen, att ett skiljeavtal icke binder konkursboet, då avtalet rör frågan om bättre rätt till sådana föremål som äro att hänföra till fast egendom.

Det kan emellertid tänkas, att ett skiljeavtal i andra fall rörande bättre rätt till viss egendom kan ha bindande verkan för gäldenärens konkursbo. Lika viktiga intressen stå icke på spel vid tvister som röra frågan om viss egendom skall få uttagas av säljare med ägareförbehåll, eller gå till fördelning mellan de oprioriterade borgenärerna, som då tvisten rör frågan om godset skall tillfalla säljare eller inteckningshavare.

Principernas tillämpningsområde.

De principer, som gälla föremål infogade i byggnad måste ha tillämplighet beträffande allt slags tillbehör, som omnämnes i 3 § av 1895 års lag. Samma regler, som gälla värme- och sanitäranläggningar, gälla således även motorer, maskiner och andra redskap, som enligt 3 § andra stycket skola anses som tillbehör. Dessa regler böra även avse sådant, som jämlikt 4 kap. 4 § och samma kapitel 11 § nyttjanderättslagen är att anse som tillbehör till tomträtt eller vattenfallsrätt. Beträffande rörliga inventarier, vilka enligt K. F. den 15 oktober 1880 1 § andra

[40] Ekelöf s. 181 not 7.

stycket räknas som tillbehör till järnvägsfastighet ha *Lamm*[41] och *Undén*[42] uttalat, att dessa böra följa reglerna om lös egendom. Undén framhåller som stöd för sin uppfattning, att långivare ha möjlighet att utan större omgång skaffa sig kännedom om vagnsparkens storlek och kunna vid mottagande av inteckning taga i beräkning det förhållandet, att en del därav icke äges av låntagaren. Undén påpekar också ett rättsfall av år 1895 (NJA 1895 s. 208), vari Högsta domstolen godkände ett ägareförbehåll till lokomotiv, men anmärker, att detta skedde innan Högsta domstolen givit 1918 års prejudikat. Ett sådant undantag skulle enligt min mening icke stå i överensstämmelse med de i 1880 års K. F. meddelade reglerna, att järnvägsfastighet med tillbehör vid utmätning och konkurs skola betraktas som en enhet.

Framställningen har hela tiden endast berört frågan om ägareförbehållets giltighet beträffande föremål som för *fastighetsägares räkning* infogats i byggnad. Beträffande föremål, som insatts av arrendator eller hyresgäst eller för deras räkning, gälla andra principer. Liksom byggnad å annans grund icke räknas till fast egendom, så höra icke heller dit föremål, som kunna ha insatts av arrendator eller hyresgäst. I detta fall är det i 4 § första stycket av 1895 års lag angivna undantaget tillämpligt. Tydligt är emellertid, att vissa förutsättningar måste föreligga för att nyttjanderättshavare skall kunna göra anspråk på särskild äganderätt. Skilda synpunkter göra sig i viss mån gällande beträffande arrendator och hyresgäst. I åtskilliga avseenden äga samma skäl tillämplighet, som då fråga är om sammanfogande av lösa saker med olika ägare. Det faller utanför min uppgift att diskutera gränsen mellan fast och lös egendom. Lika långt som arrendator eller hyresgäst kan göra gällande särskild äganderätt till föremål av beskaffenhet, som avses i 3 § av 1895 års lag, lika långt bör även en säljare kunna hävda ett ägareförbehåll.[43] Det torde nämligen icke kunna

---

[41] Lamm: Inteckning för fordran. 1918 s. 227 f.

[42] Undén: Svensk sakrätt I s. 160 f.

[43] Se NJA 1911 s. 404. Köpare av fastighet förvärvar icke äganderätt till spislar, som insatts i fastighet tillhöriga byggnader av nyttjanderättshavare. Se även SvJT 1916 s. 302 och 1921 ref. s. 29 samt NJA 1933 s. 447. I sistnämnda rättsfall angivas ingående de förutsättningar, som böra uppställas för att undan-

anföras något skäl, varför en säljare icke skulle kunna göra ett ägareförbehåll gällande, för den händelse att köparen (hyresgästen eller arrendatorn) skulle kunna hävda sin äganderätt.

---

taget i 4 § skall vara tillämpligt beträffande föremål, som insatts av hyresgäst. Fråga var om en bakugn, som hyresgäst inköpt under ägareförbehåll. Enligt motiveringen till rådhusrättens dom, som ej ändrades i högre instans äro dessa: 1) att föremålet blivit anbragt i fastigheten på hyresgästens föranstaltande och i hans intresse, 2) att föremålet kan skiljas från fastigheten utan väsentlig skada å denna samt 3) att säljaren-ägaren gör anspråk på föremålet under den tid då hyresgästen bor kvar i fastigheten eller kort tid efter det hyresgästen avflyttat.

X. Ägareförbehåll till föremål, som förstörts, förändrats, bearbetats eller sammanblandats, och till föremål, som infogats i annan lös sak.

Svensk teori.

I föregående kapitel refererades *Alméns* [1] åsikt angående betydelsen av ett föremåls förstöring, förändring, bearbetning, sammanblandande med eller infogande i annat föremål. Ett ägareförbehåll förlorar enligt Almén rättsverkan, om föremålet upphör att existera, likgiltigt varpå detta beror. Detsamma gäller, om föremålet sammanblandas med köparen tillhöriga föremål av samma slag på sådant sätt, att de ej kunna skiljas från varandra. På samma sätt förhåller det sig, om föremålet av köparen förarbetas till gods av annat slag, t. ex. läder till skodon. Man talar i sistnämnda fall om specifikation såsom ett särskilt slags fång. Ur samma synpunkt ville Almén betrakta ägareförbehåll till föremål, som införlivats med köparens fastighet. Ägareförbehållet förlorade sin verkan, då föremålet icke kunde lösgöras från sitt samband med byggnaden utan att själva byggnaden lede väsentlig skada.

Frågan om rättsverkningarna av förstöring, förändring, bearbetning, infogande eller andra liknande åtgärder har ägnats föga uppmärksamhet i senare svensk rättsvetenskap. Frånsett Almén har endast *Undén* [2] behandlat frågan mera ingående. Undén [3] har angående rättsverkningarna av ett föremåls infogande i fastighet uttalat sig mot Alméns ståndpunkt. I fråga

[1] Almén: Om äganderättsförbehåll s. 9 f. Ovan s. 169. Jämför även Almén: Köp och byte § 28 not 129.

[2] Undén: Svensk sakrätt I s. 129 ff. och s. 161. Bland äldre författare märkes särskilt Schrevelius II §§ 133—135.

[3] Undén: Om tillbehör till fastighet s. 3 ff. samt Svensk sakrätt I s. 157 ff.

om de spörsmål, som diskuteras i detta kapitel, står Undén emellertid i princip på samma linje som Almén.

Undén [4] påpekar, att vid bearbetning av annans material i vissa fall äganderätt inträder för bearbetaren, medan råämnets ägare får nöja sig med ett ersättningsanspråk. Av betydelse är det värdeförhållande, som föreligger mellan det nedlagda arbetet och råmaterialet. Undén framhåller, att en schematisk regel icke synes ha någon uppgift att fylla, då i de typiska fallen av specifikation ett misstag ligger till grund för det uppkomna läget. Det är t. ex. fråga om att en möbel tillverkas av annans virke eller en kostym av annans tyg utan att tillverkaren har kännedom härom. Man kan också sätta i fråga att som förutsättning för bearbetarens äganderätt uppställa kravet på god tro hos denne. Även i detta avseende synes det lämpligt att medgiva en viss frihet. Vid sammanfogande och sammanblandande av föremål, tillhörande olika ägare, uppstå motsvarande spörsmål. Kan sambandet mellan sammanfogade föremål lösas, utan att de väsentligen skadas eller utan oproportionerliga kostnader, bör var och en ha äganderätt till sin sak. I andra fall bör ägaren av den sak, som kan betecknas som huvudsak, bli ägare av det hela. Skulle föremålen vara ungefär likvärdiga, bör man anse, att samäganderätt inträder för ägarna, varvid lotterna bestämmas efter förhållandet mellan resp. föremåls värde vid tidpunkten för sammanfogandet.

Undén har icke särskilt uttalat sig om rättsläget, då föremål som förvärvats under ägareförbehåll bearbetas av köparen. Angående infogande av sådana föremål såsom tillbehör i annan lös sak, har Undén [5] emellertid förklarat, att i huvudsak motsvarande regler böra komma till användning som i allmänhet vid sammanfogande av föremål tillhöriga olika ägare. Om föremålet utan väsentlig kostnad eller skada kan urskiljas ur sitt sammanhang med den andra saken, torde förbehållet bli gällande. I annat fall torde sammanfogandet antingen böra få till resultat, att tillbehöret följer huvudsakens rättsliga öde och att förbehållet sålunda förfaller, eller ock att samäganderätt uppkommer mellan säljaren och ägaren av den andra saken.

---

[4] Undén: Svensk sakrätt I s. 129 ff.

[5] Undén: Svensk sakrätt I s. 161.

Dessa principer må tidigare ha varit lämpliga och ändamålsenliga. De i äldre rätt förekommande konfliktfallen torde ha varit sällsynta. Utan fara för rättssäkerheten kunde man använda en regel, som tillmätte omständigheterna i varje särskilt fall stor betydelse. Tack vare avbetalningshandeln torde det emellertid numera vara långt vanligare än tidigare, att man innehar gods, som tillhör annan. Problemet har därför kommit i ett annat läge.

Svensk praxis.

I det föregående kapitlet har visats, att svensk rättspraxis i fråga om ägareförbehåll till föremål infogade i fastighet sökt sig fram till lösningar efter helt andra linjer än de tidigare vedertagna. Av hänsyn till tredje man, särskilt inteckningshavarnas intresse, har ägareförbehåll frånkänts verkan vid föremål som infogats i fastighet. Det saknar betydelse, om föremålet är fast infogat i en fastighet eller om det utan svårighet kan avskiljas. Under senare år har en motsvarande princip vunnit erkännande i rättspraxis även beträffande ägareförbehåll till lös sak, som infogats i annan lös sak. Rättsfallen röra motor, som infogats i fartyg.

En äldre ståndpunkt intager en hovrättsdom, refererad i Svensk Juristtidning år 1925.[6] En motor, som sålts med ägareförbehåll, hade insatts i ett intecknat fartyg. Fartyget utmättes för gäldande av fartygsägarens skuld. I rättegången inträdde innehavare av inteckning i fartyget och gjorde ett med utmätningssökanden. Häradsrätten förklarade i dom, som ej ändrades av hovrätten, att den omständigheten, att motorn insatts i köparens fartyg icke enligt lag medförde, att säljarens på förbehållet grundade äganderätt upphört. Säljaren förklarades fortfarande vara ägare av motorn och utmätningsförrättningen upphävdes, så vitt den rörde motorn.

Högsta domstolen har tagit avstånd från den princip, som ligger till grund för denna hovrättsdom. I ett fall från år 1934 (NJA 1934 s. 234) har Högsta domstolen förklarat ägareförbehåll till motor med tillbehör, som infogats i ett fartyg, utan verkan mot fartygsägarens borgenärer. Omständigheterna i målet voro i huvudsak desamma som i hovrättsfallet. Tvisten

---

[6] SvJT 1925 ref. s. 58.

stod således mellan säljare av motor med tillbehör och utmätningsborgenär. Av referatet framgår emellertid icke, om fartyget kunde intecknas. I motiveringen till domstolens utslag heter det, att motor och bränsletankar med hänsyn till omfattningen av de åtgärder, som erfordrades för deras skiljande från fartyget och den betydande skada för fartyget, som skulle orsakas av skiljandet, måste anses hava blivit sådana beståndsdelar av fartyget, att ägareförbehållet icke kunde göras gällande. Två av domstolens ledamöter hade avvikande mening och ansågo, att säljaren fortfarande kunde göra sin äganderätt gällande. Ett avgörande från år 1935 (NJA 1935 s. 416) är av stor betydelse. Fråga var även i detta fall om verkan av ägareförbehåll till båtmotor. Ett bolag hade sålt motor och kyl- och länspumpar samt åtskilliga andra tillbehör till ett fiskefartyg. En motor, som tidigare varit monterad i fartyget, hade tillfallit säljaren som avbetalning å köpeskillingen. Fartyget var intecknat. Säljaren bevakade i köparens konkurs kvarstående köpeskilling under yrkande, att fordringen måtte förklaras utgå med förmånsrätt. Konkursboet hävdade, att förbehållet borde vara utan verkan. Säljaren gjorde endast anspråk på äganderätt till sådana föremål, vilka enligt utredning i målet kunde avlägsnas utan att fartyget behövde skadas eller ens upptagas på slip. Vidare utreddes, att under förutsättning att fartyget med motor vore värt 10,000 kr., därav kunde anses å själva fartyget belöpa 3,000 eller 4,000 kr. Motiveringen till Högsta domstolens utslag är av intresse. Domstolens flesta ledamöter (fyra justitieråd) konstaterade, att fråga var om ett fiskefartyg av den numera allmänt brukliga typen, d. v. s. avsett att regelmässigt framdrivas av motor, vare sig med eller utan tillägg av segel. Ett frånskiljande av motorn — som av säljaren insatts i fartyget i stället för en förut där befintlig motor — skulle medföra, att fartyget komme att i huvudsak förlora sin användbarhet såsom fiskefartyg. Motorn och tillhörande föremål måste anses såsom sådana beståndsdelar av fartyget, att säljaren icke kunde göra ägareförbehållet gällande. Tre ledamöter av domstolen kommo till samma resultat, men anförde som skäl härför, att föremålen genom inmonterandet i fartyget måste anses ha blivit så förenade med detta, att ägareförbehållet icke kunde göras gällande av säljaren.

Dansk rätt.

I dansk praxis har en motsvarande utveckling ägt rum. I ett fall år 1928 [7] uppstod fråga om verkan av ägareförbehåll till motor, som installerats i en fiskebåt. Motorn kunde lätt borttagas. Ingen eller högst obetydlig reparation av fartyget var erforderlig. Domstolen (Østre Landsret) konstaterade, att motorn icke kommit i så fast förbindelse med fartyget, att den förlorat sin egenskap av föremål för självständig äganderätt. Säljaren kunde följaktligen hävda sitt förbehåll mot panthavare i fartyget. I ett flertal senare rättsfall har emellertid förbehåll under liknande omständigheter frånkänts verkan. Højesteret förklarade sålunda i en dom av år 1929 [8] att säljare av motor, som fast anbragts i ett skepp i stället för en tidigare motor icke kunde göra gällande sin äganderätt mot äldre sjöpanträtt i skeppet. I en »Højesteretsdom» av år 1932 [9] frånkändes ägareförbehåll till en båtmotor som lätt kunde avlägsnas giltighet mot panthavare i båten. I motiveringen framhölls bland annat, att skeppets värde skulle avsevärt minskas om motorn avlägsnades. I en »Højesteretsdom» från 1933 [10] förklarades likaledes ett ägareförbehåll till en motor utan verkan mot panthavare. Motorn hade infogats i ett oregistrerat fartyg. [11, 12]

Norsk rätt.

I Norge anses ett ägareförbehåll icke giltigt, om föremålet fast förbundits med en huvudsak, så att det icke längre är praktiskt möjligt att avskilja det infogade föremålet. Frågan om ett ägareförbehålls rättsverkan till infogade föremål, som äro

---

[7] UfR 1929 s. 165. Jämför även UfR 1928 s. 736.

[8] UfR 1929 s. 741.

[9] UfR 1933 s. 95.

[10] UfR 1933 s. 468.

[11] Se även UfR 1937 s. 334.

[12] I dansk liksom i norsk rätt anses den som erhållit utmätning äga panträtt i det utmätta. Man talar om »Retspanteret» i motsats till »viljebestemt Pant». Se t. ex. Munch-Petersen: Den danske Retspleje. III 1937 s. 128 f. och Arnholm: Panterett s. 19.

möjliga att avskilja, har icke blivit avgjord i praxis.[13] På en punkt har spörsmålet emellertid blivit löst genom lagstiftning. Enligt § 20 »skibsregisterloven» i dess lydelse enligt lag den 31 maj 1929 nr 2 kan ägareförbehåll icke göras gällande till tillbehör i fartyg. Enligt detta stadgande skall »motor, dampmaskine eller annet maskineri som er installert i skib — — — omfattes av rettsstiftelser i skibet uansett om de nevnte gjenstander tilhører skibets eier.» I motiven till detta stadgande framhålles,[14] att skeppsregistret borde ge fullständiga upplysningar om alla rättigheter i fartyg. Detta saknade emellertid uppgifter om ägareförbehåll. Osäkerheten vore stor för panthavare i fartyg och köpare av fartyg. Då en motor såldes för att installeras i ett registrerat skepp, borde rättighet till motorn icke kunna åberopas mot den, som hade registrerad panträtt i fartyget eller äganderätt till fartyget.

Praktiska överväganden.

Då fråga är om ägareförbehåll till föremål, som äro infogade i registrerat fartyg, göra sig samma synpunkter gällande som då fråga är om föremål infogade i fast egendom. Ett registrerat fartyg kan intecknas. Jämlikt 13 § i lag den 10 maj 1901 om inteckning i fartyg omfattar inteckningshavares panträtt jämväl fartygets tillbehör. Likaså omfattar enligt 268 § sjölagen sjöpanträtt fartygets tillbehör. Beträffande utmätning gäller liksom vid fast egendom, att tillbehör icke får avskiljas. Enligt 66 § utsökningslagen må nämligen ej något, som till fartyg hörer, tagas i mät annorledes än genom utmätning av fartyget. Vid exekutiv försäljning skyddas innehavare av inteckning och sjöpanträtt efter i huvudsak samma principer, som gälla inteckning i fast egendom.

---

[13] I norsk rättspraxis har förbehåll till skeppsmaterial ansetts ogiltigt (NRt 1926 s. 232). I ett äldre rättsfall (NRt 1916 s. 1135) har ägareförbehåll till båtmotor (av Trondhjems overrett) tillerkänts verkan mot panthavare. Ett liknande fall återgivet i N Bf Dref 1927 s. 15, har fått samma utgång. Frågan har lämnats oavgjord i två domar av Høiesterett, refererade i NRt 1925 s. 132 och 1926 s. 788. I en dom av Oslo byrett den 28 sept. 1936 har ett ägareförbehåll till bildäck, som infogats i en på avbetalning såld automobil, ansetts äga giltighet mot säljaren av bilen. Däcket hade infogats av avbetalningsköparen. Se även Gjelsvik s. 434 f.

[14] Ot. prp. nr. 13 1929 s. 7 (sp. 2) f.

Läget är emellertid likartat även i andra fall, då lösöre utgör säkerhet för kredit. Ofta säljas på avbetalning fartyg, som icke ha den storlek att de kunna registreras. I köpet ingå kanske motor och tillbehör. Säljare av fartyg med tillbehör, som förbehållit sig äganderätten till det sålda, står i samma ställning som inteckningshavare. Hans säkerhetsrätt skulle förstöras, om köparen insatte en ny motor och säljaren av denna motor kunde göra ett ägareförbehåll gällande. I samma situation står den som sålt en bil på avbetalning, om köparen insätter nya däck eller byter olika delar i motorn eller karrosseriet.

Även de oprioriterade borgenärerna ha ett intresse, att ägareförbehållet icke skall äga giltighet beträffande tillbehör till lös sak. Skulle en säljare äga rätt att taga ut olika tillbehör, som han infogat i en huvudsak, bleve ofta huvudsaken praktiskt taget värdelös. En borgenär, som utmätt huvudsaken, bleve för att få något utbyte av utmätningen ofta tvungen att utlösa tillbehörssäljaren.

Ännu en synpunkt bör framhållas. Det är ett allmänt intresse, att fartyg, flygmaskiner, automobiler, maskiner och andra värdefulla föremål effektivt utnyttjas i samhällsproduktionens tjänst. Det skulle vara skadligt att ge en borgenär säkerhet i huvudsaken, en annan åter i dess tillbehör eller olika delar. För att realisera sin säkerhet måste borgenären då bryta sönder, vad som utgjorde en ekonomisk enhet. Är det mekaniska sambandet fast, är en sådan princip uppenbarligen orimlig. Men även om delarna kunna lätt frånskiljas, bör en upplösning av sambandet förhindras, då en värdeförstörelse i sådant fall likväl alltid måste inträda. Högsta domstolens motivering i 1935 års prejudikat visar att denna synpunkt tillmätts stor betydelse. I denna dom framhålles, att ett avskiljande av motor skulle medföra, att fartyget komme att i huvudsak förlora sin användbarhet som fiskefartyg.

För att hindra, att olika tillbehör löstagas, behöver man icke nödvändigt förklara ägareförbehållet utan verkan. Man skulle kunna låta samäganderätt uppkomma för ägarna av sakens olika delar. En sådan princip är emellertid icke praktisk. Det skulle lätt uppstå tvist om storleken av de olika andelarna. I fråga om inregistrerade fartyg är en dylik regel otänkbar av hänsyn till inteckningshavarna. Icke heller är denna lösning

lämplig, då tillbehör infogats i en huvudsak, om jämväl huvudsaken sålts mot ägareförbehåll.

Tidigare har vid flera tillfällen framhållits vikten av att en kreditgivare, som har realsäkerhet, får en tillräckligt tryggad ställning. Är detta icke möjligt, kan realsäkerheten icke fylla sin funktion att stimulera kreditgivning på billiga villkor. Från allmän synpunkt ger då skyddet mot tredje man icke några fördelar. Om en säljare, som åberopar ägareförbehåll till ett tillbehör icke kan försvara sig mot inteckningshavare i huvudsaken eller mot säljare av huvudsaken, har han en så svag ställning, att det knappast finnes något skäl att i andra kollisioner ge honom bättre rätt än en vanlig oprioriterad borgenär. Vill man skydda inteckningshavare och kreditsäljare av huvudsaken, må man således lämpligen förklara förbehållet utan verkan mot tredje man i allmänhet.

Beträffande föremål, som infogats i fast egendom bör av skäl, som utvecklats i föregående kapitel, ägareförbehållet sakna all rättsverkan. Förbehållet bör sakna verkan såväl mot tredje man som mot fastighetsägaren personligen. Då fråga är om ägareförbehåll till föremål, som infogats i ett registrerat skepp, synes det vara praktiskt att tillämpa samma regel som vid fast egendom. Övriga fall av infogande äro så växlande, att en dylik regel knappast låter sig försvara. Säljare av tillbehör bör emellertid under alla förhållanden vika, då utmätning eller konkurs inträffar, eller då säljare som beviljat kredit mot ägareförbehåll i huvudsaken invänder mot att tillbehör uttagas.

Det är svårt att säga, vilka regler som böra komma till användning, då två likvärdiga föremål sammanfogas, av vilka det ena icke kan betraktas som tillbehör till det andra. Denna situation är icke direkt jämförbar med de tidigare behandlade. Naturligt är, att sådana tillbehör som motorn i en båt eller däcken till en bil, vilka insatts i stället för andra motsvarande tillbehör, skola uppgå i huvudsaken. Har ett automobilchassi, som sålts på avbetalning, försetts med ett karosseri torde samma regel icke kunna tillämpas. Möjligen skulle man kunna antaga olika lösningar, för det fall då karosseriet äges av köparen, och det fall då det äges av en annan avbetalningssäljare. Enklast är måhända att i båda fallen antaga, att delarnas ägare erhålla samäganderätt till den färdiga bilen. Såvitt möjligt bör den

nyskapade enheten behållas och icke sönderbrytas i sina ursprungliga delar.

Då fråga är om förstöring, förändring, bearbetning eller sammanblandning torde motsvarande spörsmål sällan bli aktuella. Det torde därför icke vara något behov av att för dessa fall uppställa schematiska regler.

XI. Ägareförbehåll till föremål, över vilka köparen äger att fritt förfoga, samt vissa likartade situationer.

Utländska rättsprinciper.

De i kap. IV redovisade utländska rättssystemen kunna sägas representera tre olika typer. En av dessa typer, den tyska rätten, känner inga begränsningar för stiftande av realsäkerhet i lösöre. Ett ägareförbehåll kan avse såväl varor, som säljas till den slutlige konsumenten som varor, vilka äro avsedda att säljas vidare eller att bearbetas. I form av säkerhetsöverlåtelse kan underpant upplåtas i lösöre i gäldenärens besittning. Varken tradition eller inteckning förutsättes för säkerhetsöverlåtelses giltighet mot borgenärerna. Den tyska rätten lämnar således föga utrymme för personalkrediten. En annan typ åter utgöres av de schweiziska och amerikanska rättssystemen. Ett ägareförbehåll kan enligt dessa rättssystem icke vinna giltighet mot tredje man utan inskrivning i ett offentligt register. Då panträtt stiftas i lösöre måste likaledes vissa publicitetsregler iakttagas. Den tredje typen representeras av de franska och engelska rättssystemen. Ett ägareförbehåll kan stiftas utan särskild publicitet. Vid panträtt däremot är publicitet nödvändig. I fransk rätt har varje säljare, som icke erhållit betalning, utan särskilt förbehåll förmånsrätt i godset. Denna förmånsrätt kan säljare göra gällande både vid utmätning och vid frivillig försäljning. Vid konkurs däremot kan en säljare icke få bättre rätt än övriga oprioriterade borgenärer, även om han skulle ha förbehållit sig äganderätten till godset. Enligt fransk rätt kunna emellertid endast köpmän sättas i konkurs, och i fråga om privata köpare äger således säljaren alltid förmånsrätt för ogulden köpeskilling. Enligt engelsk rätt skyddas i allmänhet en avbetalningssäljare mot köparens borgenärer. Ett

undantag gäller emellertid vid konkurs. Till en näringsidkares konkursbo hör enligt doktrinen »reputed ownership» egendom, som gäldenären har i sin handel eller näring (»in his trade or business»). Det är att märka att denna doktrin icke avser privatpersoner och icke heller privat egendom som tillhör handelsmän och andra näringsidkare.

Den svenska rättsprincipen.

I svensk rätt är det icke möjligt att uppställa olika regler beträffande gods, som säljes till köpmän eller andra näringsidkare, och beträffande gods, som säljes till privatpersoner. Enligt svensk rätt kan emellertid som nedan visas *ett ägareförbehåll icke göras gällande mot köparens borgenärer då fråga är om föremål, över vilka köparen äger att fritt förfoga.* Ett giltigt ägareförbehåll kan således icke stiftas i fråga om varor, som skola säljas vidare, eller på annat sätt omsättas i köparens rörelse. Denna regel kan sägas fullfölja i huvudsak likartade syftemål, som nyssnämnda regler i fransk och engelsk rätt.

Frågan om ägareförbehållet ger borgenärsskydd, då köparen äger rätt att fritt förfoga över godset, måste hållas i sär från de spörsmål, som tidigare diskuterats i denna avhandling. Enligt svensk rätt kan en säljare icke göra gällande sin äganderätt, om köparen infogat godset som tillbehör till en fastighet eller ett fartyg eller om köparen bearbetat godset till helt annat gods eller om han sålt godset till en tredje man, som i god tro fått det i sin hand. Dessa regler ha icke något samband med frågan om köparen har förfoganderätt över godset. Saknar köparen förfoganderätt, men säljer han likväl godset till godtroende tredje man, förlorar säljaren sin äganderätt. Intill dess att överlåtelsen ägt rum och tredje man gjort godtrosförvärv, är emellertid förbehållet som regel fullt giltigt. Den omständigheten, att köparen kan tänkas komma att förfoga över godset i strid med avtalet, rubbar icke ägareförbehållets giltighet. Har emellertid köparen *rätt* att sälja godset vidare eller att på annat sätt förfoga över detsamma, förlorar förbehållet omedelbart sin verkan, alldeles oavsett om köparen gjort bruk av sin förfoganderätt. Principen skulle därför kunna uttryckas sålunda: Har en säljare medgivit köparen rätt att infoga, bearbeta, sälja vidare eller på annat liknande sätt förfoga över

godset, medför denna omständighet ägareförbehållets ogiltighet, även om godset skulle finnas orubbat kvar i köparens besittning.

Svensk teori.

I *motiven till lagen om avbetalningsköp* framhålles,[1] att ett ägareförbehåll uppenbarligen icke bör medföra avsedd verkan, »när någon under form av avbetalningsköp säljer ett föremål, men omständigheterna utvisa, att han icke haft för avsikt att betaga köparen rätten att fritt förfoga över detsamma utan allenast att bereda sig möjlighet att återtaga föremålet för den händelse köparen skulle komma på obestånd.»[2]

Almén har i andra upplagan av sin kommentar till köplagen givit en teoretisk klädedräkt åt detta uttalande. Enligt Almén ha parterna, då köparen äger att fritt förfoga över godset, i själva verket avsett köp i fast räkning och ägareförbehållet kan därför icke anses vara allvarligt menat. Alméns uttalande[3] lyder: »Har säljaren tillåtit köparen att på detta sätt» — föremålets förarbetande till gods av helt annat slag — »förfoga över godset, lärer emellertid denna omständighet åtminstone i regel tyda på att äganderättsförbehållet *icke varit allvarligt menat.*[4] Är detta fallet, måste naturligtvis all verkan frånkännas detsamma, oavsett om köparen gjort bruk av tillåtelsen eller icke. Detsamma torde gälla, om äganderättsförbehåll skulle hava träffats vid försäljning av varor, som icke kunna brukas utan att förbrukas (t.ex. födoämnen, cigarrer, kreatursfoder), såvida icke köparen förbundit sig att ej använda varan innan den betalts. — Såsom icke allvarligt menat vilja vi också betrakta äganderättsförbehåll vid försäljning (t.ex. från en grossist eller fabrikant till en detaljist) av varor, som enligt kontrahenternas mening skola få fritt försäljas (i detalj) av köparen.»

---

[1] Svenska motiven s. 179 f. Jämför även Nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte s. 72 f.

[2] Kommittén citerar i detta sammanhang ett rättsfall, NJA 1908 s. 449, som refereras nedan s. 198. Kommitténs uttalande står i överensstämmelse med den tanke, som i detta rättsfall kommit till uttryck i Högsta domstolens dom.

[3] Almén: Köp och byte § 28 not 129 sista stycket.

[4] Kursiverat här.

Alméns karakteristik av ägareförbehåll till föremål, över vilka köparen äger att fritt förfoga, har i allmänhet godtagits av övriga svenska författare, som yttrat sig i frågan. Så säger t.ex. *Bergman*,[5] att en köpares rådighet, som tar sig uttryck i surrogation eller bearbetning eller eljest framgår av godsets beskaffenhet, anses strida mot säljarens (villkorliga) äganderätt och därigenom giva vid handen, att förbehållet icke är »allvarligt menat»: avsikten är då allenast att bereda säljaren separationsrätt i köparens event. konkurs. Bergman framhåller, att parterna för att nå borgenärsskyddet, som är huvudändamålet med förbehållet, varvid sakindividens tryggande för säljaren i regel är en bisak i förhållande till egenskapen av värdebärare, nödgas underkasta sig berörda inskränkning av sin rörelsefrihet.[6]

Samma teori om »icke allvarligt menade ägareförbehåll» har i litteraturen även använts för att förklara, att ägareförbehåll vid gods som skall säljas vidare icke har straffrättsliga verkningar.[7]

Någon ledning vid frågans bedömande ger icke denna teori. Då ägareförbehåll stiftas, menar säljaren alltid att skaffa sig företräde framför köparens övriga borgenärer. Detta är avsikten med förbehållet vare sig köparen äger att förfoga över godset eller ej. En undersökning om avtalet varit allvarligt menat ger icke något resultat av intresse. Vad jag kan förstå, har Alméns tankegång emellertid varit följande: Att sålt gods överlämnas till köparen, rubbar icke säljarens rättsställning, om säljaren förbehåller sig äganderätten till godset. Säljaren har lika väl före som efter traditionen en av köpeskillingens betalande villkorad äganderätt. Endast om tredje man kan åberopa god tro, accession eller annat laga fång utslocknar säljarens äganderätt. Något sådant laga fång föreligger icke i detta fall. För att

---

[5] Bergman s. 104 f.

[6] Se även Hasselrot: Avbetalningsköp s. 188, Kôersner s. 208 not 2. Se vidare Hillgård s. 163 f. och 176.

Jämför dock: Lamm: Enkla bolag och handelsbolag. 1911 s. 92 not 1. Lamm synes förutsätta, att ägareförbehåll till handelsvaror skulle äga giltighet de lege lata. Se ock Kallstenius: Verkan av äganderättsförbehåll vid försäljning av lös egendom. SvJT 1928 s. 403 ff.

[7] Erik Bergendal: Svensk rättspraxis. Straffrätt 1931—1935. SvJT 1936 s. 599 f.

kunna motivera ett från praktisk synpunkt lämpligt resultat måste Almén antaga, att parterna i själva verket menat något annat än vad avtalet ger vid handen. Säljarens vilja att behålla äganderätten är behäftad med fel, om han givit köparen rätt att förfoga över godset. Avtalet är icke allvarligt menat, utan avsikten har varit att köparen skulle bli ägare av godset.

En sådan förklaring bygger emellertid uppenbarligen på en fiktion. I själva verket har Almén över huvud taget icke givit någon motivering för sin ståndpunkt.

Svensk rättspraxis rörande borgenärsskyddet.

I svensk rättspraxis har förbehållet i ett flertal fall förklarats sakna verkan mot borgenärerna, då köparen haft rätt att förfoga över godset. Åtminstone de äldre domarna äro i sina motiveringar föga upplysande. Tvekan rådde om vilken grund som skulle anföras för förbehållets ogiltighet. Ett rättsfall, som finnes refererat i NJA 1908 s. 449 belyser rådande meningsskiljaktigheter. En leverantör hade utlämnat hudar till en garvare. Det hade bestämts, att varan skulle lämnas i kommission och att garvaren icke skulle bli ägare till varan, förrän han betalt ett i fakturan åsatt pris. Garvaren hade medgivits rätt att efter gottfinnande bereda varan och tillgodogöra sig arbetsprodukten. Leverantören yrkade att få uttaga hudarna ur garvarens konkursbo. Häradsrätten förklarade, att avtalet i verkligheten avsett köp, varför leverantörens talan ogillades. I Högsta domstolen rådde stor oenighet. Två ledamöter, som bestämde avfattningen av Kungl. Maj:ts dom, fastställde hovrättens dom, vilken icke gjort ändring i häradsrättens utslag. Häradsrättens motivering bygger uppenbarligen på den tanke, som senare kommit till uttryck i motiven till lagen om avbetalningsköp. Domstolen fastställde, att parterna verkligen avsett något annat, än vad avtalets lydelse gav vid handen.[8] För en mera upplysande formulering uttalade sig två andra ledamöter. De framhöllo, att garvaren fått rätt att efter gottfinnande bereda hudarna och avyttra den erhållna arbetsprodukten.

[8] Se även NJA 1909 s. 413, refererat här nedan s. 206 f.

Med avseende å den rätt att förfoga över godset, som garvaren således erhållit, vore ägareförbehållet utan betydelse. En ledamot åter ansåg, att leverantören betingat sig en rätt, vilken vore hänförlig till förbehåll om tyst förmånsrätt. En dylik rätt kunde lagligen icke göras gällande. Två ledamöter i sin tur ville ge leverantören rätt att uttaga hudarna.

I rättsfall från senare år ha domstolarna icke längre sökt utröna, vad parterna verkligen avsett utan nöjt sig med att konstatera, att förbehållet till följd av köparens förfoganderätt saknat giltighet mot borgenärerna. Ett fall [9] rörde en person, som sålt sin jordbruksfastighet jämte levande och döda inventarier med förbehåll om äganderätt till inventarierna, men med rätt för köparen att utbyta inventarier mot andra likvärdiga. Ett par år senare sålde köparen fastigheten vidare till annan person med skyldighet för denne att respektera ägareförbehållet. Sedan andre köparen kommit i konkurs, uppstod fråga, huruvida den ursprunglige säljaren skulle ha rätt framför konkursboet till de inventarier, som funnos kvar å fastigheten vid konkursens början. Högsta domstolen förklarade att »med hänsyn till den förfoganderätt över de i köpekontraktet — — — avsedda inventarierna, som medgivits Larsson (förste köparen), omförmälda förbehåll icke kunde tillerkännas verkan mot konkursboet.» En ledamot var av motsatt mening. Ett annat fall [10] avsåg frågan om giltigheten av ägareförbehåll beträffande vara, som var avsedd att av köparen vidaresäljas. En tysk fabrikant (Krupp) hade till sin ensamförsäljare i Sverige levererat skördemaskiner på kontraktsvillkor, sedvanliga inom tysk partihandel. Maskinerna skulle betalas med tre-månaders accepter. Maskinerna skulle bliva säljarens egendom, till dess att köpeskillingen erlagts. Säljaren skulle också ha rätt till köparens utestående fordringar. Rådhusrätten, vars dom icke ändrades i högre instanser, förklarade, att förbehållet saknade laga verkan, då köparen »ägt fri förfoganderätt till försäljning av varorna redan innan bolaget (köparen) haft att till Krupp erlägga likvid för desamma.» Högsta domstolens dom var enhällig.

---

[9] NJA 1932 s. 103.

[10] NJA 1932 s. 292.

Svensk rättspraxis rörande straffansvaret.

Frågan om ägareförbehållets straffrättsliga verkningar har även varit föremål för bedömande i svensk rättspraxis. Det kan givetvis icke vara möjligt att utkräva straffansvar, om köparen handlar i enlighet med avtalet. Har köparen rätt att sälja vidare, kan han icke ådömas straff för en försäljning. Däremot skulle han kunna straffas, om han icke uppfyllde de villkor, som säljaren kunde ha ställt för hans försäljningsrätt. På samma sätt skulle han, då han hade rätt att sälja vidare, kunna straffas, om han vidtoge andra åtgärder. Man skulle kunna tänka sig straff, om han pantsatte godset eller om han infogade godset som tillbehör till en fastighet eller ett fartyg.

En leverantör [11] hade till sin återförsäljare lämnat åtskilliga bilchassier på avbetalning med ägareförbehåll. För varje chassi hade skrivits ett kontrakt. Samtliga kontrakt voro av den typ, som allmänt användes vid avbetalningsförsäljning av automobiler. Återförsäljaren hade avyttrat chassierna. Leverantören gjorde gällande, att återförsäljaren vid försäljning av chassi varit pliktig att omedelbart kontant inbetala kontraktssumman. Leverantören yrkade ansvar å återförsäljaren för förskingring av chassierna på den grund, att återförsäljaren sålt dessa utan att omedelbart (eller senare) erlägga betalning. I målet invände återförsäljaren, att fråga varit om köp i fast räkning och att utskrivandet av kontrakten varit en ren formsak. Högsta domstolen förklarade enhälligt, att det förelåge anledning till antagande, att det varit mellan leverantören och återförsäljaren avsett, att återförsäljaren skulle äga icke allenast med leverantörens medgivande överlåta ifrågavarande kontrakt å köpare, som godkänts av leverantören, »utan jämväl i annan ordning försälja chassierna». Även om det skulle ålegat återförsäljaren skyldighet att omedelbart insända likvid, hade denne »i allt fall icke på grund av underlåtenhet härutinnan genom försäljningen gjort sig skyldig till förskingring av de försålda chassierna.» Återförsäljaren kunde därför icke fällas till ansvar. En närmare granskning av denna motivering visar, att Högsta domstolen undvikit att taga direkt ställning till huvudfrågan. Domstolen förklarar endast, att själva försälj-

[11] NJA 1932 s. 564.

ningen icke grundade straffansvar, då det varit parternas avsikt, att godset skulle få säljas vidare utan leverantörens medgivande i varje särskilt fall. Domstolen har således icke diskuterat frågan, om återförsäljaren kunde ha blivit fälld till ansvar för att han brutit avtalets bestämmelse om redovisningsskyldighet. I ett senare likartat mål [12] yrkade emellertid leverantören ansvar å återförsäljaren för förskingring av influten köpeskilling. Högsta domstolen konstaterade i detta rättsfall, att den omständigheten, att återförsäljaren underlåtit att fullgöra sitt åtagande i kontraktet att vid vidareförsäljning omedelbart insända likvid för köpet icke innebure, att han därigenom gjort sig skyldig till straffbart förfarande.

Av betydelse för frågan om köparens straffansvar äro vidare två andra domar rörande förskingring. Det ena målet dömdes år 1917, det andra år 1935. Sakförhållandet var i båda målen likartat. I den äldre domen fälldes köparen med en knapp majoritet för förskingring; den yngre domen var frikännande. Omständigheterna voro i 1917 års fall följande. [13] En slaktare hade vid lösöreauktion inropat en grissugga, tre får och ett parti hö. Förbehåll hade träffats, att äganderätten icke skulle övergå å inroparen förrän varan blivit betald. Köparen slaktade emellertid grissuggan och fåren samt förbrukade höpartiet utan att betala köpeskillingen. Majoriteten i Högsta domstolen dömde till ansvar för förskingring. Tre ledamöter ville emellertid frikänna med den motiveringen, att köparen med hänsyn till sitt yrke och egendomens beskaffenhet finge anses ha ägt skälig anledning till den uppfattning, att han utan hinder av ifrågavarande auktionsvillkor varit berättigad att såsom skett nedslakta kreaturen och förbruka fodret. 1935 års fall [14] avsåg en slaktare, som av en kringfarande grisförsäljare köpt ett antal smågrisar. Grisarna hade sålts med ägareförbehåll och skulle betalas efter fem månader. Jag vill i detta sammanhang erinra, att grisförsäljning till uppfödning och slakt är vanlig på landsbygden. Kredittiden tillmätes så att grisarna beräknas vara färdiga för slakt, då köpeskillingen

---

[12] NJA 1933 s. 133.
[13] NJA 1917 s. 154.
[14] NJA 1935 s. 152.

förfaller till betalning. Vanligen brukar köparen då sälja grisarna samt därefter av köpesumman betala grishandlarens fordran. I Högsta domstolens frikännande dom heter det, att köparen, som uppfödde grisar för slakt och försäljning, ej kunde anses hava saknat fog för antagande, att han, trots ordalagen i det skriftliga avtalet, varit berättigad att före erläggande av köpeskillingen för grisarna tillgodogöra sig dessa för att därigenom erhålla medel till köpeskillingen. En ledamot var av skiljaktig mening och ville fälla till ansvar för förskingring. Domstolen grundade således sin dom på det förhållandet, att en subjektiv förutsättning för straffbarhet saknades. Man kan framkasta frågan, om utgången skulle ha blivit en annan, om köparen, som var slaktare, icke haft anledning att tro att han på grund av sitt yrke skulle bli mildare behandlad än andra köpare, utan känt till att säljaren även mot honom skulle utkräva förskingringsansvar. Enligt min mening — vilken senare skall motiveras — bör förbehållet ej heller under sådana omständigheter kunna föranleda straffansvar.

Nordisk teori och rättspraxis.

I dansk litteratur har frågan om ägareförbehållet ger borgenärsskydd då köparen äger att förfoga över godset, diskuterats av Vinding Kruse.[15] Enligt Vinding Kruse bör spörsmålet om ägareförbehållets giltighet ses i samband med spörsmålet om stoppningsrättens upphörande. Regeln, att säljaren icke kan göra anspråk på stoppningsrätt till gods, som kommit i köparens besittning före konkursen, är »en rent praktisk Boopgørelsesregel». Vinding Kruse hävdar, »at man efter Aarhundreders tunge og møjsommelige Erfaring har fundet Skæringspunktet, Overgivelse før Fallitten, som den mest betryggende og teknisk set heldigste Opgørelse mellem Medkontrahenters og Konkursboers modstridende Krav».[16] Ägareförbehållet skapar otrygghet i handelslivet.[17] I vissa fall[18] såsom då fråga är om fasta inventarier i vidsträckt mening, »altsaa nødvendige eller nyttige Brugsgenstande, der er bestemt til varig Forbliven hos Køberen

[15] Kruse III: 2 s. 1329 ff.
[16] Kruse III: 2 s. 1326 f.
[17] Kruse III: 2 s. 1330.
[18] Kruse III: 2 s. 1331 f.

og til Opretholdelse af hans Næringsdrift eller Familieliv, er der meget, der taler for at tilkende Ejendomsforbehold ved Betaling Gyldighed i Forhold til Kreditorerne».[19] Men utanför denna ram gälla icke dessa skäl. Särskilt då det är fråga om »*almindelige Handelsvarer*, der ikke er bestemt til varig Forbliven hos Køberen, men tværtimod til af ham at omsættes videre, er der formentlig al Grund for Retsordenen til at frakende nævnte Ejendomsforbehold Gyldighed. Ellers undergraves let de faste Regler om Stansningsretten. Skæringspunktet Varens Overgivelse før Konkursen, maa urokkelig opretholdes som den Mur, der afviser de mange Hænder, der strækker sig ud mod Boets Aktiver.»[20]

Vinding Kruses synpunkter äro framförda som önskemål vilka borde beaktas vid en reform av den danska konkurslagstiftningen.[21] Den danska konkurslagen § 16 vilar på den helt motsatta principen, att säljaren har återtaganderätt, om han icke direkt frånsagt sig anspråk på godset. Enligt *Lassen*[22] torde emellertid även enligt gällande dansk rätt ägareförbehåll icke äga giltighet mot borgenärerna, om säljaren tillåtit köparen att råda över godset.

I dansk praxis har ägareförbehåll till allmänna handelsvaror ansetts ogiltigt. I ett fall från år 1932[23] har sålunda Østre Landsret förklarat, att ett ägareförbehåll icke kan göras gällande i köparens konkurs till allmänna handelsvaror, som äro bestämda att säljas vidare. Samma ståndpunkt intager en dom av Vestre Landsret från år 1936.[24] I ett fall[25] har emellertid Østre Landsret medgivit säljaren rätt att uttaga handelsvaror ur köparens konkursbo. Särskilda omständigheter förelågo. Varorna hade av praktiska hänsyn levererats någon tid innan köparen haft bruk för dem. Kredit hade lämnats på sju måna-

[19] Kruse kursiverar följande del av citatet »— — — nødvendige eller nyttige — — — Familieliv — — —».

[20] Se även Erwin Munch-Petersen: Overdragelser til Fyldestgørelse. 1935 s. 116 f.

[21] Angående arbetet på en reformering av den danska konkurslagen se ovan s. 27.

[22] Lassen & Ussing § 92. I. 1. (s. 309 f.).

[23] UfR 1932 s. 854. Jämför även UfR 1931 s. 557.

[24] UfR 1937 s. 137.

[25] UfR 1932 s. 172.

der. Varorna hade i överensstämmelse med ägareförbehållets bestämmelser bevarats orörda hos köparen intill likvidationen. Som skäl för domen anfördes bland annat, att säljaren icke kunde bära risken av en betydlig förlängning av kredittiden.[26]

I norsk rätt anses likaledes, att ägareförbehåll icke kan göras gällande beträffande varor, som äro avsedda att säljas vidare.[27] I finsk rätt synes frågan icke ha fått aktualitet.[28]

Principens betydelse för kreditlivet.

Upprätthålles principen, att ägareförbehåll icke kan göras gällande till gods, över vilket köparen äger att förfoga, kommer alltid en avsevärd del av gäldenärens egendom att gå till fördelning mellan de oprioriterade borgenärerna. En handelsmans eller en hantverkares varulager kan icke ställas som säkerhet för en enskild borgenärs fordran, så länge gäldenären behåller godset i sin besittning. Det samma är förhållandet med andra näringsidkare, vilka icke kunna göra sina råvaror och tillverkade alster till föremål för förlagsinteckning. Beträffande en gäldenärs inventarier måste en borgenär alltid taga i beräkning, att nyanskaffade föremål köpts på avbetalning med ägareförbehåll. Underlaget för den personliga krediten utgöres sålunda i första hand av köparens varulager.

Man skulle kunna framkasta frågan om det icke vore fördelaktigare för säljare av handelsvaror, att de finge var och en säkerhet i det sålda och att de sålunda sluppe att konkurrera

---

[26] Ang. dansk rättspraxis jämför även här nedan angående konsignation anförda rättsfall.

[27] Scheel s. 351 f. uttalar, att pactum reservati dominii icke kan anses giltigt, med mindre köparens rådighet över godset är underkastad väsentliga begränsningar. Liknande tankegångar hos Aubert I s. 59 f. Se vidare Bech: Konkurslovgivningen med kommentar. 1928 s. 484 ff. Från praxis må anföras NRt 1918 s. 844. I detta rättsfall förklarades ett ägareförbehåll ogiltigt mot köparens konkursborgenärer. Köparen hade rätt att råda över godset. Se vidare en i Norges Grossisttidende 1930 s. 235 ff. refererad underrättsdom. I denna dom underkändes ett ägareförbehåll till handelsvaror. Se även ett i samma tidskrift år 1930 s. 35 återgivet cirkulär från Norges Kreditorforbund.

[28] Caselius s. 383 f. nämner såsom exempel på objekt, till vilka ägareförbehåll icke kan stiftas bl. a. konsumtionsvaror och råvaror. Jämför dock HDD 1930: 406 och FJFT 1937 s. 366. Dessa rättsfall synas förutsätta, att ägareförbehåll till dylika varor skulle äga giltighet.

som oprioriterade borgenärer. Ett sådant system, som för övrigt tillämpas i Tyskland, skulle icke vara att föredraga framför det nordiska systemet. Bleve det allmänt brukligt att leverantörer förbehölle sig äganderätten till sålda varor, skulle vid konkurs några säljare kunna utnyttja sitt förbehåll, andra åter skulle finna, att deras varor icke längre funnes i behåll och att boet över huvud taget icke lämnade någon utdelning till de oprioriterade borgenärerna. För den enskilde skulle det på förhand vara omöjligt att beräkna, om han skulle tillhöra de lyckligt lottade eller stå alldeles tomhänt. Vid varje handelsmannakonkurs skulle konkursförvaltningen nödgas skilja i sär vad som tillhörde olika leverantörer. Tvist skulle ofta uppstå om vad som vore den enes eller den andres egendom. Det kan därför vara för den enskilde borgenären fördelaktigare med en regel, att alla dela lika än att var och en tager sitt ut. Den tyska rättens ståndpunkt synes icke förebildlig. Den franska och den engelska rättens principer torde bättre motsvara svenska förhållanden.

Separationsrätt till kommissionsgods.

Regeln, att ägareförbehåll endast kan göras gällande till gods, som är avsett att stanna hos köparen, skulle emellertid icke vara av stor betydelse, om en enskild säljare genom att välja en annan avtalsfigur skulle kunna få säkerhet i det sålda. Om en säljare icke kan stifta ett vanligt ägareförbehåll vid handelsvaror, så benämner han måhända rättsförhållandet kommission. Ofta förekommer även beteckningen konsignation, varmed man i Sverige torde avse detsamma som försäljningskommission. Enligt kommissionslagen behåller kommittenten äganderätten till levererade varor, tills varorna sålts vidare till tredje man. Kommittenten äger till och med att under vissa förutsättningar göra gällande de fordringar mot tredje man, som grunda sig på dennes avtal med kommissionären. Kommittenten kan stundom tänkas vara ägare av influtna icke redovisade medel. Det är således förenat med uppenbara fördelar, att kunna åberopa ett kommissionsavtal vid gäldenärens konkurs.

Gränsen mellan kommissionsförhållande och köp är flytande. Kommissionslagen innehåller icke någon bestämd definition av vad som är att hänföra till kommission. Denna lag betecknar som kommissionär den som åtagit sig uppdrag att för annans räkning men i eget namn försälja eller inköpa varor, värdepapper eller annan lös egendom. Kommission anses således som ett uppdrag att handla för annans räkning men i eget namn. I motiven till lagen om kommission nämnes, [29] att det understundom förekommer, att »en person, som i själva verket sålt en vara i fast räkning eller med köparen öppen lämnad

[29] Förslag till lag om kommission. 1913 s. 158.

rätt att returnera vad han icke kan finna avsättning för, i samförstånd med köparen söker att giva mellanhavandet sken av kommission för att dymedelst bereda sig företräde framför köparens övriga borgenärer.» Kommittén förklarar, att den ingalunda förbisett, att institutet kan missbrukas i sådant syfte. Kommittén förutsätter emellertid, att domstolarna skola veta att skilja mellan »verklig kommission och egenhandel under namn av kommission.»

Man kan utan svårighet ange en serie kännetecken, som i allmänhet karakteriserar försäljningskommission. Kommissionären är i regel skyldig att hålla kommittentens gods avskilt från sin egendom. Stundom är kommissionären även skyldig att hålla inflytande medel avskilda. Kommittenten bestämmer varans försäljningspris. Kommissionären får i ersättning för sitt arbete en provision, vanligen bestämd som en rabatt på försäljningspriset. Kommissionären måste regelbundet redovisa vad som influtit från försäljningar med avdrag för provision och ersättning för kostnader. Finner kommissionären icke avsättning för varan, har han att lämna denna i retur. Där kommissionären icke står del credere, är han i princip icke ansvarig för att tredje man fullgör de avtal kommissionären ingått för kommittentens räkning. Kommittenten har rätt att kontrollera, att hans varor fortfarande finnas i behåll.

Samtliga nu nämnda karakteristika föreligga sällan. De inom affärslivet förekommande avtalen, som gå under benämning kommissions- eller konsignationsavtal, äro av många varierande typer. Kommittenten bestämmer vanligen varans försäljningspris, men stundom finnes endast ett lägsta pris angivet. Att varans detaljhandelspris fixeras av leverantören är emellertid regel vid så gott som all försäljning av varor som äro försedda med ett fabriksmärke eller med leverantörens namn eller med annan särskild beteckning. Att återförsäljaren erhåller en viss rabatt å listpriset är även det vanliga vid köp i fast räkning. Skyldigheten att avge regelbundna redovisningar är ofta en tom bokstav i kontraktet. Kommissionären torde i allmänhet äga rätt att returnera gods, som han icke kunnat avsätta. Ofta är han emellertid skyldig att sälja en viss minsta kvantitet. Stundom har han att vid retur betala en viss plikt. Någon gång förekommer också en föreskrift, att kommissionären är skyldig att göra självinträde beträffande varor, som han icke kunnat sälja vidare inom en viss tid. Å varornas fakturabelopp med avdrag för den rabatt, som skall utgöra provision, har kommissionären ofta att acceptera en växel. I regel omsättes en sådan växel med lägre belopp, alltefter som kommissionslagret minskar. Men stundom föreskriver kommittenten att växeln skall betalas i sin helhet å förfallodagen.

Äldre svensk praxis lämnar föga ledning vid bedömande av frågan, när ett giltigt kommissionsavtal kan anses föreligga. I det ovan refererade rättsfallet NJA 1908 s. 449, hade som nämnt en leverantör utlämnat hudar till en garvare. Avtalet hade visserligen betecknats som kommission, men garvaren hade ägt rätt att efter gottfinnande bereda varan och tillgodogöra sig arbetsprodukten. I detta fall förelåg således icke något av de ovan angivna kännetecknen. Det sattes heller icke i fråga, att leverantören skulle äga separationsrätt i garvarens konkurs. I ett annat rättsfall, som återfinnes i NJA 1909 s. 413, hade en firma lämnat ett lager av möbeltyger och stoppningsmaterial i kommission till en tapetserare. I avtalet hade tapetseraren förbundit sig att

hålla kommissionsgodset skilt från övrig egendom. Tapetseraren skulle varje månad lämna redovisning för gjorda försäljningar. Leverantören ägde rätt att när som helst kontrollera varulagret. Å varornas fakturabelopp hade emellertid tapetseraren lämnat växelaccept. Föreskrift saknades om tapetserarens ersättning för besväret med varornas försäljning. Avtalets bestämmelser om redovisning och kontroll hade icke iakttagits. Varorna hade icke heller hållits avskilda. I hovrättens dom, vilken fastställdes av Högsta domstolen, åberopas dessa omständigheter som stöd för slutsatsen, att parterna icke avsett att sluta ett för dem bindande avtal av den innebörd den av leverantören åberopade avhandlingen angåve. Denna handling förtjänade vid sådant förhållande icke avseende. Leverantören kunde följaktligen icke få rätt att uttaga varorna ur tapetserarens konkursbo.

Ett rättsfall från år 1913 (NJA 1913 s. 137) berör samma fråga. Icke heller detta rättsfall är särskilt belysande. En möbelfabrikant hade till en handlare lämnat möbler i konsignation. Varorna skulle redovisas i den mån de bleve sålda. Möbelhandlaren hade accepterat en växel å fakturabeloppet med avdrag av 25 % rabatt. Växeln hade diskonterats i bank och omsatts ett par gånger med växlar till lägre belopp. I hovrättens dom, som fastställdes av Högsta domstolen, framhålles, att den omständigheten att möbelhandlaren accepterat en växel å varornas värde icke kunde föranleda till att äganderätten till möblerna övergått å möbelhandlaren. Handlarens konkursbo förpliktades därför att utlämna de möbler, som funnos i behåll samt att avgiva redovisning för de möbler, som försålts efter konkursens början.

Ett nyligen avdömt rättsfall (NJA 1937 s. 591) ger ännu ett bidrag till lösningen av frågan om förutsättningarna för kommittentens separationsrätt. Ett aktiebolag hade lämnat en köpman varor, som skulle försäljas i kommission för bolagets räkning och redovisas efter priser upptagna i olika fakturor. Varorna skulle förbliva bolagets egendom. I kontraktet mellan bolaget och köpmannen stadgades vidare i punkterna 4—6, att köpmannen skulle lämna växlar å fakturabeloppen. Bolaget skulle ha rätt att diskontera växlarna. I den mån växlarna infriades, skulle deras belopp gå i avräkning å levererade kommissionsvaror. Köpmannen skulle hålla godset brandförsäkrat och skulle vara skyldig att ersätta brunna, stulna, eller eljest förstörda eller förkomna varor. Enligt en senare punkt i kontraktet ålåg det köpmannen att föra särskilda räkenskaper över samtliga kommissionsvaror.

Sedan köpmannen försatts i konkurs, krävde bolaget redovisning av konkursboet för de kommissionsvaror köpmannen innehaft vid konkursutbrottet. Av utredningen i målet framgick bland annat, att växlarna hade omsatts på sätt bolaget i varje särskilt fall medgivit. Köpmannen hade erlagt ränta och kostnader, oavsett om de varor, som likviderats genom växlarna blivit sålda eller icke. Mottagna varor hade icke hållits avskilda. Särskilda räkenskaper hade icke förts. Icke heller hade bolaget krävt regelbundna redovisningar.

Högsta domstolen förklarade i sin dom, att det av punkterna 4—6 i kontraktet och utredningen i övrigt framginge, att köpmannen i verkligheten mottagit varorna i fast räkning samt att han ägt fritt försälja varorna omedelbart efter deras mottagande. Bestämmelsen i kontraktet, att varorna skulle förbli bolagets egendom, saknade därför verkan. Bolagets talan ogillades.

I *dansk* rätt har frågan om kommittentens separationsrätt vid flera tillfällen varit föremål för prövning. Man talar i dansk rätt om två olika typer av konsignation. Vid sidan av försäljningskommission har man erkänt en särskild avtalstyp kreditkonsignation. Enligt *Ussing*,[30] som diskuterat kreditkonsignationens rättsverkningar, är för kommission karaktäristiskt, att kommissionären säljer godset för annans räkning. Vid kreditkonsignation åter säljer konsignataren godset för egen räkning. Kreditkonsignataren bär i princip vinst och förlust. Han har att redovisa ett bestämt pris, normalt fakturapriset. Från det vanliga kreditköpet skiljer sig kreditkonsignationen därigenom att konsignataren äger rätt att återlämna mottagna varor. Enligt Ussing kan leverantören vid kreditkonsignation liksom vid kommission skydda sin egendom mot konsignatarens borgenärer.

En serie danska rättsfall belysa frågan om förutsättningarna för kommission eller kreditkonsignation. Att avtalet betecknats som kommission är icke tillräckligt.[31] Även om avtalet föreskriver, att godset skall hållas isär, att leverantören skall äga rätt att kontrollera varulagret och att inflytande medel skola redovisas på visst sätt, kan konsignation icke anses föreligga med mindre dessa bestämmelser faktiskt blivit iakttagna.[32] I en dom av Højesteret år 1933,[33] där ett konsignationsförhållande godkänts, framhålles, att leverantören utövat en effektiv kontroll över varulagret och varornas identitet, att försäljningarna redovisats regelbundet samt att konsignataren i betydande omfattning returnerat varor, som han icke haft bruk för. Betydelsen av att leverantören kontrollerar mottagarens åtgärder betonas även i ett tidigare rättsfall, där kommission ansågs föreligga.[34]

Man bör kunna fixera vissa förutsättningar, vilka måste uppfyllas, om kommittenten skall kunna skydda sitt gods mot kommissionärens borgenärer. Vill man icke helt upphäva den allmänna principen om samtliga borgenärers lika rätt, bör för kommissionsavtalet uppställas fasta gränser lika väl som för ägareförbehållet. Givetvis måste man till en början fordra, att varorna hållas åtskilda, då det i annat fall icke är möjligt att bestämma, vad som skall anses som kommittentens egendom. Vidare bör man förutsätta, att kommissionären för särskilda räkenskaper. Det är icke min uppgift att i denna undersökning lösa frågan vilka ytterliga förutsättningar, som böra uppställas. Jag vill emellertid peka på två omständigheter, som enligt min mening böra tillmätas särskild betydelse. Vid kommission har kommissionären ett uppdrag att sälja varor för annans räkning. Kommissionären bör icke vara skyldig att betala andra varor än han kunnat avsätta till tredje man. Han bör därför, åtminstone i regel, ha rätt att sända de varor i retur, som han icke lyc-

---

[30] Ussing: Kredit-Konsignation. UfR 1923 s. 161 ff. Jämför även Nielsen: Kredit-Konsignation. UfR 1923 s. 158 ff., Bang: Nogle Bemærkninger om Kreditkonsignation. UfR 1930 s. 81 ff. samt Cohn: Kreditkonsignation. UfR 1930 s. 110.

[31] UfR 1925 s. 622.

[32] UfR 1929 s. 968 samt 1931 s. 550 och 557. Jämför även UfR 1928 s. 1146.

[33] UfR 1933 s. 637.

[34] UfR 1926 s. 843.

kats sälja vidare. Därjämte bör det i vanliga fall fordras, att kommittenten utövat en regelbunden kontroll över, att hans varulager hållits åtskilt från kommissionärens ägodelar och att kommissionären regelbundet redovisat verkställda försäljningar. Uppställas dessa förutsättningar, kan kommissionsinstitutet icke användas annat än då det faktiskt föreligger ett förtroendeförhållande mellan kontrahenterna. Kommissionärens handlingsfrihet är bunden, och det huvudsakliga ansvaret för försäljningen ligger hos kommittenten. Är kontrollen effektiv, är kommittentens ställning relativt trygg. Han har vid varje tid rätt till ett varulager, motsvarande i värde vad kommissionären ännu icke redovisat som försålt. Kommissionsavtalet ger under sådana villkor kommittenten en säkrare ställning än den som skulle tillkomma en säljare av handelsvaror, under antagandet att ägareförbehållet i detta fall skulle tilläggas giltighet. Kommissionsavtalet kan under dessa villkor ej heller komma till användning annat än på ett relativt begränsat område inom handelslivet. Detta institut behöver då icke rubba förutsättningarna för upprätthållandet av en kortfristig personlig handelskredit.

Undersökningens resultat.

Både teori och rättspraxis ha således erkänt principen, *att ett ägareförbehåll icke har rättsverkan mot borgenärerna, då köparen äger rätt att fritt förfoga över godset.* På de grunder som anförts i kap. VII *bör ägareförbehållet i denna situation icke heller medföra straffrättsliga verkningar.* I de rättsfall, där straffansvarsfrågan blivit föremål för prövning, ha domstolarna även undvikit att utdöma straff.

Den angivna principen måste emellertid ges en något vidare formulering. Regeln om ägareförbehållets ogiltighet, då köparen äger att fritt förfoga över godset, skulle icke kunna uppfylla sitt syftemål, därest den icke omfattade jämväl *de fall, då säljaren visserligen förbjudit köparen att förfoga över godset, men säljaren ägt kännedom om, att köparen icke skulle respektera detta förbud.* Såsom framgår av de refererade domarna ur svensk praxis, ha domstolarna icke fäst avgörande vikt vid avtalets formulering, utan sökt ange vad som varit parternas »verkliga avsikt». Rättsfallet NJA 1932 s. 564, som rörde förskingring vid vidareförsäljning av ett antal bilchassier, ger ett exempel härpå. Högsta domstolen förklarade, att det varit mellan parterna avsett, att återförsäljaren skulle få fritt förfoga över godset. Den verkliga grunden för en sådan tolkning av avtalet synes ha varit, att säljaren uppenbarligen haft vetskap om, att köparen skulle sälja chassierna vidare.

Enligt min mening bör emellertid principen omfatta även *de fall, då säljaren bort äga kännedom om, att köparen skulle komma att förfoga över godset.* Rättsfallet NJA 1935 s. 152, som rörde förskingring av ett antal smågrisar, visar en sådan situation. Som ytterligare exempel må anföras de fall, då säljaren haft skäl att antaga, att köparen icke anskaffat godset för personligt bruk. Det är måhända uppenbart, att köparen skall lämna godset som gåva till en annan person. Det är kanske känt, att köparen driver detaljhandel med varor av det slag, som köpet avser.

För denna utvidgning av principens tillämpningsområde tala framför allt kriminalpolitiska skäl. Straffansvaret kan icke alltid fullgöra sin funktion att hindra köparen att förfoga över godset. Straffansvaret utgör ett bräckligt värn, som kan vara fullt effektivt endast under någorlunda drägliga förhållanden. Faran för förskingring är mycket liten vid försäljning av inventarier, bohag, arbetsmaskiner eller annat, som köparen skaffat sig för att bruka och behålla. I andra situationer åter kan det sägas, att straffhotet typiskt sett icke har en tillräcklig allmänpreventiv effekt. Så är förhållandet i de exempel, som nyss uppräknats. Straffbudet kan då så är fallet icke anknyta till de allmänna rättsföreställningarna. Att godset förskingras anses i det allmänna medvetandet naturligt och försvarligt. Straffansvaret ger icke säljaren någon trygghet mot olagliga förfoganden från köparens sida. Att straffansvar inträder, betyder framför allt, att kreditgivaren har rätt till personalexekution. Han kan hota köparen med gäldsfängelse.

Överväganden de lege ferenda angående vissa närstående fall, då ägareförbehållet icke bör medföra borgenärsskydd och straffansvar.

I detta sammanhang vill jag även diskutera vissa andra fall, där ägareförbehållet bör förklaras ogiltigt. Utan lagstiftning torde det icke vara möjligt att komma längre än ovan angivits. Den följande framställningen ger därför överväganden de lege ferenda.

Flera olika synpunkter kräva beaktande. Säljarens ställning är stundom ganska osäker, även om han skulle kunna skydda sin rätt mot borgenärerna och utkräva straffansvar. Då ägare-

förbehållet är förenat med stora sociala och ekonomiska nackdelar är det motiverat att avgränsa de fall, där säljaren icke når tillräcklig trygghet. Fördelarna av en kredit mot ägareförbehåll äro då alltför obetydliga. Så är uppenbarligen fallet, då godset icke tål förvaring en längre tid eller då godset hastigt förslites eller av annan anledning snabbt sjunker i värde. Vidare bör man beakta, att enligt erfarenheten sociala missförhållanden framträda särskilt tydligt vid handeln med vissa varuslag. Av särskild vikt är att förklara ägareförbehållet ogiltigt i sådana fall, där straffhotet icke har prevenerande verkan. Straffet är då, som förut nämnt, närmast att jämföra med ett gäldsfängelse, som hotar den försumlige köparen.

I enlighet med dessa synpunkter bör ägareförbehållet icke medföra borgenärsskydd eller straffansvar vid *gods, som hastigt sjunker i värde.* Den förut angivna principen om ägareförbehållets ogiltighet, då säljaren har anledning att antaga att köparen kommer att förfoga över godset, måste ofta bli tillämplig beträffande gods av detta slag. Man har sålunda fog att antaga, att köparen kommer att förfoga över sådant gods, som är så flyktigt att det icke tål förvaring, eller gods, som är avsett för förbrukning. Som exempel må nämnas matvaror och foder. Till detta fall höra emellertid framför allt kläder, tyger, skodon och andra varor, som vid bruk hastigt sjunka i värde. Motsvarande varuslag funnos upptagna i det förslag till ändring av lagen om avbetalningsköp, som framlades av kommerskollegium den 21 februari 1933.[35] Enligt kollegii mening skulle ägareförbehållet vara utan verkan vid beklädnadspersedlar och skodon. Avbetalningshandeln ger vid denna grupp av varor upphov till särskilt svåra missförhållanden. Kostnaderna för avbetalningskrediten äro osedvanligt höga. Säljarens säkerhet är obetydlig. Straffhotets återhållande kraft är svag. Det kan anses i det närmaste lika stötande, att en köpare av en kostym kläder dömes för förskingring som att en person ställes till ansvar för att han icke kan redovisa varor avsedda för bearbetning eller försäljning. Har köparen någon tid haft kläderna i bruk, ha de förlorat nästan varje försäljningsvärde. Den

[35] Se ovan s. 23.

ene, som återställer några utslitna trasor, skulle gå fri; den andre däremot, som pantsätter en väl vårdad kostym, skulle ha gjort sig skyldig till förskingring.

Vidare skulle man kunna diskutera, om icke ägareförbehållet borde förklaras ogiltigt (och således icke ge borgenärsskydd eller straffansvar) vid *varor, som lätt kunna tappas bort eller döljas undan*, som t.ex. smycken, fickur, armbandsur, dragspel och andra små musikinstrument, fotografiapparater samt reservoarpennor. Även i dessa fall är enligt erfarenheten missförhållandena särskilt svårartade. Det är icke lätt att bestämt angiva vilka varor, som böra undantagas. Varje avgränsning måste bli till en viss grad godtycklig. Måhända skulle det därför vid en kommande lagstiftning vara lämpligt att icke undantaga andra varor, än de som upptogos i kommerskollegii förslag av den 21 februari 1933, nämligen smycken, fickur och armbandsur.

Ytterligare en begränsning av ägareförbehållets giltighet bör enligt min mening införas. Har köparen icke på lång tid hört av säljaren, föreställer sig köparen lätt att säljaren icke längre vill göra anspråk på godset. Köparen får den uppfattningen, att han kan fritt disponera över godset. Som påpekats i kap. II, [36] får detta fall särskild aktualitet, då en säljare för att förbättra sin ställning söker att indriva fordringar, som lång tid försummats. Ett straffansvar leder i sådana fall till stötande konsekvenser. Tanken att föreskriva en *preskriptionstid* har tidigare framkastats. Vid behandlingen av frågan om avbetalningshandelns omfattning och verkningssätt vid 1927 års riksdag [37] nämndes sålunda möjligheten att begränsa den tid på vilken ett avbetalningsköp finge avslutas som ett medel att förekomma avbetalningsköp av lyxartiklar. Preskriptionstiden kan emellertid icke räknas från avtalets ingående. I åtskilliga fall är en lång avbetalningstid fullt försvarlig. Vid de avbetalningsköp, som orsaka de svåraste missförhållandena, är för övrigt kredittiden i allmänhet ganska kort. Däremot skulle det vara lämp-

[36] Se ovan s. 53.

[37] Se riksdagens skrivelse nr 183/1927 s. 13.

ligt att föreskriva, att ett ägareförbehåll icke medförde borgenärsskydd eller straffansvar, om köparen under en viss tid, t. ex. ett år, icke gjort anspråk på gods eller köpeskilling. En sådan preskriptionsbestämmelse skulle icke drabba den avbetalningssäljare, som utövade en sedvanlig affärsmässig kontroll över utestående fordringar.[38]

[38] Man skulle mot ovanstående övervägande de lege ferenda kunna framkasta den invändningen, att en begränsning av det straffbara området vid köp med ägareförbehåll icke stode i samklang med strävandena i nutida strafflagstiftning att införa effektiva sanktioner mot *förskingring av penningar.* Det må framhållas, att man från kriminalpolitisk synpunkt icke kan jämställa situationen vid förskingring av gods köpt med ägareförbehåll och vid förskingring av anförtrodda penningmedel. Vid köp med ägareförbehåll skall gärningsmannen en gång i framtiden bliva ägare av godset. Mottagna penningar skola däremot användas för huvudmannens räkning och redovisas till honom. Vid ägareförbehåll avser straffet att skydda en kreditform — vid förskingring av penningar, vården och förvaltningen av främmande medel. Enligt min mening kan det vidare icke vara lämpligt att straffa för förskingring av penningar annat än i vissa kvalificerade situationer. Ett särskilt intresse av straffskydd föreligger sålunda, då gärningsmannen varit anställd hos den skadelidande eller avfordrats regelbundna redovisningar eller innehaft en viss social ställning, som är ägnad att inge förtroende.

XII. Förhållandet mellan säljare och köpare.

A. Regler, som gälla köp med ägareförbehåll i allmänhet (köplagens regler).

Inledande anmärkningar.

De allmänna reglerna rörande förhållandet mellan säljare och köpare vid köp med ägareförbehåll finnas i köplagen. I viktiga avseenden ger emellertid lagen om avbetalningsköp särskilda regler för en grupp av köp med ägareförbehåll. Det är därför lämpligt att i den första avdelningen av detta kapitel undersöka de principer, som äga tillämpning å köp med ägareförbehåll i allmänhet, för att därefter i ett senare avsnitt ange de avvikelser, som följa av lagen om avbetalningsköp.

Vid köp med ägareförbehåll har säljaren, som utgivit godset, redan fullgjort sin prestation. Endast om det finnes *fel eller brist i godset, kan frågan om följderna av säljarens kontraktsbrott få praktisk betydelse. Detta spörsmål bedömes emellertid på samma sätt vid köp med ägareförbehåll som vid andra köp och kräver därför icke särskilt beaktande.* Köparen däremot har icke fullgjort sin prestation, utan är skyldig att i rätt tid betala köpeskillingen. Dröjer köparen med betalningen, kan säljaren välja, om han vill kräva att motparten skall fullgöra sin prestation eller om han vill häva avtalet. Väljer han det förra alternativet, kan han utöver betalning kräva skadestånd, vanligen i form av ränta å den del av köpeskillingen, som är förfallen till betalning. Samma *rätt att kräva köpeskillingen jämte ränta har säljaren även vid andra köp än köp med ägareförbehåll. Icke heller denna rättsverkan av avtalet behöver följaktligen göras till föremål för en särskild undersökning.*

Då fråga är om hävande av avtalet på grund av kontraktsbrott från köparens sida föreligger emellertid *vid köp med ägareför-*

behåll en säregen situation. Är godset en gång kommet i köparens besittning, kan säljaren jämlikt 28 § andra stycket köplagen som regel icke häva köpet. Ett ägareförbehåll ger likväl hävningsrätt. Det saknar betydelse, om förbehållet uppfyller förutsättningarna för borgenärsskydd och straffansvar. Ett s.k. enkelt hävningsförbehåll är fullt tillräckligt.[1]

Då ett avtal häves befrias både den hävande parten och motparten från skyldighet att prestera. Denna princip gäller samtliga fall, då ett avtal häves. Det praktiska resultatet av ett hävande är emellertid olika i olika fall. (a) Om köparen häver ett avtal på grund av dröjsmål från säljarens sida, förfaller säljarens skyldighet att leverera godset och köparens skyldighet att betala köpeskillingen. (b) Utväxling av prestationer kommer icke heller i fråga, då en säljare på grund av dröjsmål från köparens sida häver ett köp rörande gods, som ännu icke kommit i köparens besittning. (c) Häver köparen avtalet på grund av fel eller brist i godset, har köparen att återställa vad han mottagit samt att kräva tillbaka vad han kan ha erlagt av köpesumman. Skulle godset icke kunna återställas väsentligen oförändrat och oförminskat, har köparen i regel förlorat sin rätt att häva avtalet.

I de nu (under a—c) angivna fallen betyder således avtalets hävande, att det sålda icke kommer att överlämnas eller ock, att köparen på eget initiativ återställer vad han mottagit. (d) Häver åter en säljare köpet under åberopande av ett ägareförbehåll, sedan godset utgivits till köparen, drabbas löftesbrytaren av en hårdare reaktion än i de tre förstnämnda fallen. I stället för att som en vanlig borgenär söka betalning för köpesumman, riktar säljaren sin exekution mot godset. Säljaren tager godset tillbaka, vare sig köparen frivilligt ställer det till förfogande eller ej. Köparen kan mot säljarens anspråk att få godset tillbaka icke invända, att godset utgör sådan egendom som jämlikt 65 § utsökningslagen må undantagas från utmätning.

Skadeståndets beräkning, då säljaren häver ett köp med ägareförbehåll. — Definitioner.

Då man inom litteraturen diskuterat rättsverkningarna av ett köpeavtals hävande, torde man närmast haft för ögonen de olika praktiska problem, som kunna uppkomma i de tre först-

[1] Se ovan s. 116 f., 137 f., 145 och 160 ff.

nämnda fallen (a—c) av hävande. Jag vill här söka visa, att de allmänna principerna för beräkning av skadeståndet, då ett köp häves, icke till alla delar böra komma till användning, då *säljaren* häver ett köp med ägareförbehåll.

Då ett kontrakt häves, kan skadeståndet beräknas på två olika sätt. Det ena, som anses som det normala, är ett skadestånd beräknat efter det s.k. positiva kontraktsintresset, det andra åter ett skadestånd efter det s.k. negativa kontraktsintresset. Med *det positiva kontraktsintresset* förstår man vanligen ett anspråk från den skadelidandes sida att bliva försatt »i den ställning, vari han skulle befunnit sig, om avtalet blivit rätteligen fullgjort»; med *det negativa kontraktsintresset* åter en fordran på »en sådan sakernas ordning, som skulle varit för handen, därest det ifrågavarande avtalet aldrig blivit ingånget».[2]

Skadeståndets beräkning. — Tysk och nordisk doktrin.

Begreppen »positivt intresse» och »negativt intresse» härstamma närmast från tysk rätt. Enligt tysk rätt kan den som häver ett giltigt avtal kräva skadestånd för det positiva intresset.[3] Har en part avgivit en icke allvarligt menad viljeförklaring, har han misstagit sig angående viljeförklaringens innehåll eller har viljeförklaringen blivit felaktigt återgiven, kan medkontrahenten icke göra anspråk på ersättning enligt det positiva intresset. Enligt den tyska rätten, som bygger på viljeteorien, är avtalet nämligen under sådana förhållanden ogiltigt. Däremot har den skadelidande rätt till ersättning för den skada han lidit därför att han förlitat sig på viljeförklaringens giltighet (det s.k. negativa intresset).[4] Nordisk rätt, som bygger på tillitsteorien, tillägger som bekant rättshandlingen i motsvarande fall full giltighet. Även i flera andra fall, då ett avtal är ogiltigt, kan enligt tysk rätt skadestånd utdömas enligt det negativa intresset.[5] Den tyska lagen föreskriver, att skade-

[2] Definitionerna hämtade från Almén: Köp och byte § 25 vid not 72 ff.

[3] Dernburg: Das bürgerliche Recht. II: 1 1905 § 98 och Planck: Kommentar zum BGB. II: 1 1914 § 326 1 a) och § 249 samt II: 2 1928 § 454 1 och 3. Tysk rätt har en terminologi, som icke överensstämmer med den svenska. Från saklig synpunkt torde det emellertid icke vara något att invända mot att säga, att en kontrahent »häver» ett avtal, då han yrkar »Schadensersatz wegen Nichterfüllung».

[4] BGB § 122.

[5] BGB §§ 179, 307 och 309.

stånd enligt det negativa intresset icke får överstiga ett skadestånd enligt det positiva intresset. Den skadelidande har således icke rätt att komma i bättre ställning än den som skulle ha inträtt, om avtalet ägt full giltighet. [6], [7]

I nordisk teori har konstruktionen negativt intresse vid flera tillfällen givit anledning till diskussion. Det har ansetts självfallet, att denna konstruktion skulle läggas till grund för skadeståndets beräkning, då ett ogiltigt avtal skulle återgå. Flera författare ha emellertid hävdat, att konstruktionen även skulle komma till användning vid »giltiga» avtal. Under vissa förutsättningar skulle den hävande parten vid ett »giltigt» avtal kunna lägga antingen det positiva eller det negativa intresset till grund för skadeståndsberäkningen. Särskilt må *Lassen* [8] nämnas bland de författare, som hävdat denna mening. Enligt Lassen kan sålunda en part som häver ett avtal på grund av dröjsmål från motpartens sida stundom kräva ersättning enligt det negativa intresset, även om han därigenom skulle nå ett bättre resultat än som skulle följa enligt det positiva intresset. Detta skulle inträffa, då köparen häver ett avtal, sedan godset fallit i pris. Köpesumman är då högre än godsets värde. Lades det positiva intresset till grund för skadeståndet, skulle köparen icke kunna göra anspråk på ersättning om han t. ex. förgäves avsänt ett skepp för att hämta varan. Enligt det negativa intresset skulle skadestånd däremot kunna utdömas. [9]

Almén [10] däremot har ställt sig avvisande till tanken, att en part som häver ett avtal skulle kunna välja mellan en beräkning enligt det positiva och det negativa intresset. Enligt Almén bör skadeståndet vid giltiga avtal alltid bestämmas till det positiva intresset. Lassen och Almén komma emellertid på många punkter till samma resultat. En orsak härtill är att Almén inräknar i det positiva intresset vissa poster, vilka enligt Lassen böra räknas till det negativa intresset.

---

[6] BGB §§ 122 och 307.

[7] Staudinger I § 122. 9 och 9 a samt Oertmann I: 1 1908 § 122. 3.

[8] Lassen: Obligationsretten. Alm. Del 1917—20 § 38. II, § 43. II. 2 och § 46. I. 3. Angående Lassens terminologi se samma arbete § 41. IV och V. Jämför Ussing: Dansk Obligationsret § 12. II. A.

[9] Lassen: Obligationsretten. Alm. Del § 43. II. 2.

[10] Almén: Köp och byte § 25 vid not 72 ff.

Vidare erkänner även Almén, att skadeståndet stundom kan bestämmas på två olika sätt. Om säljaren häver avtalet, innan godset utgivits, befrias han från sin skyldighet att leverera. Har priset å godset stigit från dagen för avtalets ingående till dagen för avtalets hävande gör säljaren en vinst, motsvarande vad godset stigit i värde. Man är allmänt ense om att den kontraktsbrytande parten icke kan göra anspråk på delaktighet i denna vinst, utan att denna oavkortad skall tillfalla den hävande. Det saknar betydelse, att den hävande parten därigenom når ett bättre resultat än han skulle nått om avtalet blivit rätteligen fullgjort.[11] Har godset redan utgivits till köparen, äger säljaren som häver köpet taga godset tillbaka. Har köparen avhänt sig godset eller annorledes förfogat över godset på sådant sätt, att han icke kan återställa det väsentligen oförändrat och oförminskat, äger säljaren enligt Almén[12] att i stället kräva som skadestånd det belopp som motsvarar godsets värde. Säljaren kan då även i detta fall stundom nå ett bättre resultat än han skulle ha uppnått om han haft att utgå från det positiva intresset. Detta inträffar, om avtalet från början varit ofördelaktigt eller om godset stigit i pris. Almén medger också fullt öppet, att han för detta fall utgår från ett annat beräkningssätt än det positiva intresset. Almén[13] framhåller sålunda, att 3—5 §§ lagen om avbetalningsköp, vilka enbart tillåta en skadeståndsberäkning enligt det positiva intresset, bilda ett undantag från »den allmänna principen, att (väsentlig) mora solvendi å köparens sida medför hävningsrätt för säljaren, så till vida att, om det avtal, som blivit å köparens sida brutet, skulle hava, t.ex. i följd av värdestegring å det på avbetalning sålda godset, medfört vinst för köparen, denna vinst vid uppgörelsen skall komma honom till godo.»

Senast har frågan, om skadestånd i kontraktsförhållanden kan beräknas alternativt efter det positiva och efter det negativa intresset, diskuterats av *Ussing*.[14] Enligt Ussing bör den skadelidande i samtliga fall, då skadestånd må utdömas, ha rätt att välja mellan det positiva och negativa intresset. Enligt

[11] Almén: Köp och byte § 25 vid not 84.

[12] Almén: Köp och byte § 57 vid not 39 ff.

[13] Almén: Köp och byte § 28 not 80 a.

[14] Ussing: Dansk Obligationsret § 19.

en undersökning, som Ussing anser som preliminär, skulle mycket tala för att uppställa den regeln, »at den Part, der hæver Kontrakten, kan kræve den negative Kontraktsinteresse, naar han vilde have Ret til at kræve Opfyldelsesinteressen» (det positiva intresset).[15] Det negativa intresset medför rätt till ersättning för olika kostnader, vilka icke kunna inräknas i det positiva intresset. Ussing pekar särskilt på de fall, då en person av andra motiv än rent ekonomiska ingått ett avtal. Han har på grund därav betalat mera för godset än det egentligen är värt. Skulle avtalet hävas, har köparen icke gjort någon direkt ekonomisk förlust, även om han skulle ha haft vissa utgifter i anledning av köpet. I sådant fall bör ett skadestånd utdömas, även om skadeståndet skulle falla utanför det positiva intresset.[16], [17]

Skadeståndets beräkning. — Närmare om innebörden av en beräkning efter det positiva och efter det negativa intresset.

Det är icke lätt att bestämt fixera, vad som bör bli resultatet av en skadeståndsberäkning enligt det positiva eller enligt det negativa intresset. Enligt den tidigare givna bestämningen av dessa begrepp skulle det positiva intresset vara differensen mellan, å ena sidan, ett tänkt förmögenhetsläge, som skulle ha förelegat, om något kontraktsbrott icke ägt rum, och, å andra sidan, det nuvarande förmögenhetsläget. Det negativa intresset skulle vara skillnaden mellan ett tänkt läge, som skulle funnits om avtalet aldrig kommit till stånd, och det nuvarande läget. Om det nu antages — vilket torde vara den allmänna meningen[18] — att det negativa intresset omfattar både direkt skada och utebliven vinst, måste i normala fall det negativa intresset bli identiskt med det positiva. Under sådana förhållanden får man nämligen förutsätta, att den skadelidande, om avtalet icke blivit av, i stället skulle ha ingått ett annat avtal, som givit

---

[15] Ussing: Dansk Obligationsret § 19. III. D. 2.

[16] Ussing: Dansk Obligationsret § 19. III. C. 2 och III. D. 3.

[17] Bland övriga nordiska författare, som diskuterat konstruktionen negativt intresse, märkas: H. Munch-Petersen: Den saakaldte »negative Kontraktsinteresse». TfR 1898 särsk. s. 27 ff. samt Stang: Erstatningsansvar. 1918—19 s. 325 f. och Innledning til formueretten. 1935 s. 226 ff.

[18] Se t. ex. Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken. I 1921. s. 277 f.

motsvarande förtjänst. I vissa fall kan det positiva intresset ge ett bättre resultat. Så är t.ex. fallet, då en säljare, som häver avtalet, sålt en vara till ovanligt gott pris. Varan har kanske senare fallit i pris. Köparen har måhända förbundit sig att betala mera än marknadsvärdet för en vara, som har affektionsvärde. Säljaren kan då icke tänkas ha något intresse av att åberopa det negativa intresset. I andra fall åter ger det negativa intresset det förmånligaste beräkningssättet. Frågan, om den skadelidande kan åberopa det negativa intresset, får självständig innebörd då avtalet varit förlustbringande. Den skadelidande skulle då ha kommit i ett sämre förmögenhetsläge, om avtalet blivit fullgjort, än om avtalet aldrig blivit ingånget. Men även i denna situation skulle man kunna tänkas införa det antagandet, att den skadelidande i stället skulle ha slutit ett annat lika förlustbringande avtal. Sannolikheten härför är ju stor, om förlusten beror på förändringar i det allmänna prisläget. Endast om förlusten berott på att exceptionella förhållanden varit rådande eller på att den skadelidande på grund av ett icke ekonomiskt intresse ingått ett ofördelaktigt avtal, vore ett sådant antagande uteslutet. Under denna förutsättning skulle således det negativa intresset i vanliga fall icke heller i detta avseende skilja sig från det positiva. Så torde man emellertid icke i allmänhet uppfatta det negativa intresset. För att nå en distinktion torde man vanligen fingera, att den skadelidande under tiden mellan avtalets ingående och avtalets hävande förhållit sig passiv.

Teorien om det negativa kontraktsintresset har en annan innebörd vid s. k. »ogiltiga» avtal, där skadeståndet aldrig kan bestämmas annat än efter det negativa intresset, än vid »giltiga» avtal, där skadeståndet kan utgöra antingen det positiva eller det negativa intresset. S. k. »ogiltiga» avtal, t. ex. avtal ingångna av omyndiga eller sinnessjuka, kunna lika väl som »giltiga» avtal medföra skadeståndsansvar. Ett »ogiltigt» avtal skiljer sig från ett »giltigt» avtal därigenom, att det medför andra rättsverkningar än de normala. Att rättshandlingar som ingåtts av omyndiga eller sinnessjuka äro »ogiltiga», betyder bland annat, att skadestånd icke kan utdömas efter samma grunder som vid »giltiga» avtal. Skadeståndsansvaret har icke, där det förekommer, samma ändamål som vid vanliga avtal.

Meningen är icke att framtvinga en uppfyllelse av avtalet. Avsikten är att parterna skola återställa vad de mottagit. Under vissa förutsättningar kan ett skadestånd utdömas beräknat efter det negativa intresset. Det utdömda skadeståndet är regelmässigt lägre än vid »giltiga» avtal. Det negativa intresset betyder således ett beräkningssätt, som ger ett lägre skadestånd än det positiva intresset.[19], [20]

Vid »giltiga» avtal däremot användes konstruktionen negativt intresse som en alternativ beräkningsgrund vid sidan av det positiva intresset. Konstruktionen har vid »giltiga» avtal den praktiska betydelsen, att den i vissa fall kan motivera ett högre skadestånd än det normala.

Skadeståndets beräkning. — Skadestånd beräknat efter det positiva intresset, då säljaren häver ett köp med ägareförbehåll.

Det är nödvändigt att klargöra resultatet av en skadeståndsberäkning enligt det positiva intresset, då säljaren häver ett köp med ägareförbehåll, innan jag ingår på frågan om lämpligheten av att säljaren alternativt kan yrka ersättning enligt det negativa intresset.

Om avtalet skulle ha fullgjorts, hade säljaren erhållit köpesumman jämte möjligen upplupen ränta. Skall säljaren, då han återtager godset, komma i samma ställning, som om avtalet rätteligen fullgjorts, måste skadeståndet tydligen utgöra skillnaden mellan köpeskilling jämte ränta och godsets värde. Har säljaren haft särskilda kostnader för godsets återtagande, bör han även få ersättning för dessa. I 30 § köplagen finnes en föreskrift som anger den tidpunkt, vid vilken godsets värde skall bestämmas. Enligt detta stadgande skall ersättningen, om utredning saknas angående skadans storlek, sättas till det »belopp, varmed *vid den tid, då dröjsmålet inträdde,* köpeskillingen må hava överstigit priset å sådant gods som köpet avser.» Det är påtagligt, att man med detta stadgande närmast avsett att giva en regel för det fall, att säljaren ännu har godset i sin hand. Denna situation har för handelsförhållanden den största prak-

[19] Se Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken I s. 277 f. och 523.
[20] Jämför Ussings definition av ogiltiga avtal. Ussing: Aftaler. 1931 s. 65 f.

tiska betydelsen. Skadeståndet kan då lämpligen beräknas med utgångspunkt från godsets värde vid »den tid, då dröjsmålet inträdde». Säljaren kan, sedan dröjsmålet konstaterats, omedelbart häva köpet och sedan för egen räkning sälja godset till gällande pris. Om godset utgivits till köparen och säljaren följaktligen har att taga godset tillbaka, kan säljarens förlust icke fastställas förrän i det ögonblick då säljaren åter fått godset i sin besittning. Dessförinnan kan säljaren icke för egen räkning fritt förfoga över godset. För att nå det resultat, som torde vara åsyftat enligt köplagen, har man därför att jämföra köpeskillingen jämte ränta med godsets värde, då det återtages. I lagen om avbetalningsköp har denna tidpunkt antagits som utgångspunkt för skadeståndets beräkning. Enligt 3 § av denna lag skall vid uppgörelsen mellan parterna köparen räknas till godo *godsets värde, då det återtages.*

Ett skadestånd beräknat efter det positiva intresset skulle således utgöra *skillnaden mellan,* å ena sidan, *köpeskilling jämte ränta och möjliga kostnader samt,* å andra sidan, *godsets värde, då det återtages.*

Skadeståndets beräkning. — Skadestånd beräknat efter det negativa intresset, då säljaren häver ett köp med ägareförbehåll.

Beräknades skadeståndet enligt det negativa intresset, skulle så vitt jag kan förstå säljaren vid ett köp med ägareförbehåll ha rätt att komma i samma ställning, som om godset återställts i oförändrat skick och som om han ej heller haft några omkostnader för köpet. Som skadestånd skulle han kunna fordra till en början ersättning för godsets värdeminskning. För att fastställa denna post förutsättes en beräkning dels av godsets värde vid återtagandet och dels av värdet av sådant gods i oskadat skick. Vidare skulle säljaren kunna kräva ersättning för olika kostnader i samband med köpet. Denna post, som representerar själva försäljningsarbetet, kommer vid det positiva intresset icke direkt till synes, då kostnader av detta slag äro inräknade i köpeskillingen.

I normala fall kan det icke vara någon fördel att utgå från det negativa intresset. Utredningen angående skadeståndets storlek är mera invecklad och leder i allmänhet icke till ett större

belopp än ett skadestånd beräknat efter det positiva intresset. I vissa fall skulle emellertid det negativa intresset kunna ge ett bättre resultat. Detta skulle inträffa, om köpeskillingen icke skulle ha motsvarat godsets värde eller om sådant gods, som köpet avser, skulle ha stigit i pris.

Skadeståndets beräkning. — Praktiska överväganden.

Det kan av åtskilliga skäl vara lämpligt, att en part som häver ett avtal kommer i ett bättre förmögenhetsläge, än han skulle ha nått, om avtalet blivit rätteligen fullgjort. Har säljaren *fortfarande godset i sin hand*, då han häver köpet på grund av kontraktsbrott från köparens sida, avvecklas mellanhavandet enklast, om säljaren får behålla godset utan skyldighet att redovisa den vinst, som möjligen kan ha uppkommit. I många fall är det säkert svårt att avgöra, om vinst föreligger. Finge köparen göra anspråk på den vinst säljaren gör, då han befrias från sin skyldighet att leverera till ett ogynnsamt pris, öppnades en utväg till talrika processer om i allmänhet relativt obetydliga belopp. Allvarligare vore, att köparen förlorade intresset att fullgöra avtalet, då han kunde draga fördel av sitt eget kontraktsbrott. En sådan princip skulle kunna leda till att avtal icke komme att uppfyllas fullt regelbundet i tider med stigande priser. Av samma skäl kan det vara lämpligt att låta en köpare, som häver avtalet på grund av dröjsmål från säljarens sida eller på grund av fel eller brist i godset behålla den vinst han gör, då han slipper att fullgöra ett ogynnsamt avtal. Det kan till och med vara ändamålsenligt, att den hävande parten icke blott behåller uppkommen vinst utan även får rätt att kräva ersättning för vissa direkta kostnader i samband med köpet. Utdömdes intet skadestånd, skulle motparten utan obehag kunna draga sig tillbaka från avtalet. Att således en köpare i Lassens tidigare anförda exempel kan fordra skadestånd för fraktkostnader och dylikt, betyder en press på säljaren att såvitt möjligt infria sitt löfte. Särskilt väl är skadeståndsansvar motiverat i de exempel, som framhållas av Ussing. Fullföljer avtalet ett intresse, som icke är av direkt ekonomisk natur, lämnar en skadeståndsberäkning enligt det positiva intresset ofta den skadelidande helt utan ersättning.

Samma synpunkter äro icke tillämpliga, då säljaren med stöd av ett ägareförbehåll häver avtalet, sedan godset en gång kommit i köparens besittning. Ytterst sällan torde det förekomma, att godset vid återtagandet har ett högre värde än vid köpslutet. Har köparen brukat och slitit godset, är detta nästan undantagslöst mindre värt än köpeskillingen. Situationen är emellertid tänkbar under en tid av starkt stigande priser. Möjligen kan det vara lämpligt, att säljaren får tillgodogöra sig en värdeökning under förutsättning att denna icke beror på köparen. En regel med detta innehåll skulle förenkla uppgörelsen. Man skulle undvika tvister om relativt obetydliga belopp. [21]

Så långt skulle det kunna vara riktigt att, då säljaren återtager gods sålt med ägareförbehåll, tillämpa samma principer som i övriga fall av hävande. Beträffande skadeståndets beräkning är läget däremot ett annat.

Skadeståndsansvar och andra rättsliga påföljder vid kontraktsbrott ha — som *Lundstedt* [22] utrett — i första hand betydelsen som en press på löftesgivaren att fullgöra sina förbindelser. Kunskapen om att ett kontraktsbrott regelmässigt medför menliga verkningar skapar respekt för avgivna löften. Allmänna pliktföreställningar, som äro beroende av den upprätthållna rättsordningen, bidraga till att hos löftesgivaren befästa den uppfattningen, att han bör handla som han lovat. Skulle löftesgivaren icke låta sig påverkas av detta psykiska tryck, ger ett skadestånd, utmätt enligt det positiva intresset, borgenären en möjlighet att bliva försatt i en likvärdig förmögenhetssituation med den, som skulle ha inträtt om gäldenären handlat normalt och infriat sin skuld. Vid köp med ägareförbehåll har säljaren starkare exekutiva maktmedel än andra borgenärer. Ett hot, att sålt gods skall återtagas, utövar en kännbar press även på en gäldenär, som saknar utmätningsbara tillgångar och som icke heller av andra skäl hyser fruktan för rättsliga åtgärder från en vanlig borgenärs sida.

Det kan stundom föreligga skäl att tillämpa det negativa intresset vid skadeståndsberäkningen och ge en borgenär en

[21] Har värdestegringen berott på att köparen förbättrat godset, kan regeln dock icke försvaras. Jämför nedan s. 226 och 233.

[22] Lundstedt: Obligationsbegreppet I särsk. s. 119 ff. och Culpa-regeln. 1935 s. 16 f. och 104 ff.

bättre ställning än den som skulle ha inträtt om avtalet blivit rätteligen uppfyllt. Den rättsliga reaktionen mot ett löftesbrott skulle annars i vissa fall antingen helt utebli eller också icke vara tillräckligt kännbar. Detta skäl kan emellertid aldrig bli tillämpligt för det fall, att säljaren återtager gods sålt med ägareförbehåll. De rättsliga påföljderna äro då alltid synnerligen kännbara. Icke heller kan till stöd för ett sådant resultat anföras, att säljaren skulle få en tryggare ställning om han ägde rätt till skadestånd utöver vad som skulle följa av det positiva intresset. De fall, då det negativa intresset skulle ge ett bättre resultat, skulle vara alltför sällsynta.

Att skadestånd utdömes eller rättsliga reaktioner drabba en löftesbrytare, måste alltid medföra ett lidande. Ett sådant lidande kan aldrig i och för sig vara något från social synpunkt önskvärt.[23] Skulle, *då godset ännu icke kommit i köparens hand,* köparen genom dröjsmål visa sin ovilja att fullgöra sina förpliktelser, avvecklas mellanhavandet enklast, om köpet häves. Säljaren behåller godset och säljer det på nytt för egen räkning. Täcker godset säljarens förluster, behöver han icke skrida till exekution. Det skadestånd, som vanligen kan komma i fråga, motsvarar endast en liten del av godsets värde. Köplagen förutsätter också som det normala i denna situation, att säljaren icke kräver fullgörande utan häver avtalet.[24] Då säljaren häver ett köp, *sedan godset kommit i köparens besittning,* drabbas löftesbrytaren av rättsliga reaktioner, som äro väsentligt intensivare. Det kan därför icke vara lämpligt att utmäta skadeståndet så att säljaren får en direkt fördel av avtalets återgång. Om säljaren kan nå ett bättre förmögenhetsläge, då han tager godset tillbaka, än då han kräver avtalets fullgörande, ligger det i säljarens intresse att så vitt möjligt utnyttja sin maktställning. Om däremot skadeståndet icke sättes högre än det positiva intresset, kan det ofta från säljarens synpunkt vara klokt att icke genast återtaga godset utan att i stället söka frampressa betalning. Även andra skäl kunna anföras mot ett ansvar utöver det positiva intresset. Det är av betydelse, att de rätts-

[23] Jämför Lundstedt: Culpa-regeln s. 120.

[24] 31 § köplagen. Enligt detta stadgande är säljaren skyldig att lämna meddelande om sin avsikt att vidbliva köpet. Underlåtes det, har han förlorat sin rätt att kräva dess fullgörande.

liga reaktionerna följa enkla, grovt tillyxade regler, efter vilka människorna kunna inrätta sitt handlande. Är en tvångsåtgärd icke på förhand beräknelig, får den gärna ett sken av godtycke. Man kan då icke lika lätt som i andra fall upprätthålla föreställningen, att statsorganen utöva ett rättvist och rättfärdigt tvång, vilket människor utan motstånd äro skyldiga att underkasta sig.

Undersökningen ger således vid handen, *att en säljare, som återtager gods sålt under ägareförbehåll, icke bör kunna fordra i skadestånd annat än skillnaden mellan*, å den ena sidan, *köpeskillingen jämte ränta samt kostnaden för godsets återtagande och*, å den andra, *godsets värde, då det återtages*. Sett ur praktisk ekonomisk synpunkt innebär detta resultat, att samma regler gälla som då en borgenär har pantsäkerhet för sin fordran. Borgenären har då rätt att ur panten uttaga så mycket som den förmår och kan sedan utkräva återstoden. Genom ägareförbehållet ställes det sålda godset som underpant för köpeskillingen.

Rättsverkningarna av en förverkandeklausul.

Då säljaren häver avtalet, är han skyldig att återbära vad köparen kan ha inbetalt av köpeskillingen. Säljaren har emellertid rätt att kvittningsvis avräkna sin fordran å skadestånd.[25] För att utfå godset måste säljaren betala köparen det belopp, varmed den inbetalade delen av köpeskillingen må överstiga skadeståndsfordringen.

I formulär till avbetalningskontrakt för köp, som falla utanför lagen om avbetalningsköp, förekommer regelbundet ett stadgande, att säljaren har rätt att återtaga godset utan skyldighet att återbära vad som kan ha erlagts å köpeskillingen. I allmänhet torde säljaren med stöd av denna bestämmelse i kontraktet återtaga godset för att senare, då han lyckats sälja godset på nytt, redovisa det överskott, som kan hava uppkommit. Stundom gör emellertid säljaren förverkandeklausulen gällande i hela dess stränghet. Särskilt obilligt blir resultatet, om godset genom köparens åtgärder stigit i värde. Det kan t.ex. vara fråga om en kalv eller en gris, som köparen uppfött.

[25] Almén: Köp och byte § 39 vid not 215 ff. samt Skandinavisk rättspraxis. TfR 1919 s. 278 f. Jämför även Winroth: Köp s. 209.

En förverkandeklausul är enligt svensk rätt giltig, där icke annat följer av 37 § avtalslagen. Det förverkade beloppet må liksom ett vite »nedsättas efter ty skäligt prövas, såframt utkrävandet av vad utfäst blivit finnes vara uppenbart obilligt».

Enligt 37 § andra stycket avtalslagen gäller emellertid en strängare regel beträffande förbehåll, att pant eller annan säkerhet, som blivit ställd för fullgörande av en förpliktelse, skall vara förverkad, om förbindelsen icke rätteligen fullgöres. Ett sådant förbehåll är utan verkan. I förslaget till lag om avtal hade förbehåll om förverkande av pant eller annan säkerhet likställts med andra förverkandeklausuler. Vid förslagets granskning i lagrådet anmärkte *Sjögren*,[26] att avtal om förverkande av pant i äldre rätt enligt 9 kap. 6 § handelsbalken ansetts ogiltigt och att frågan om giltigheten av ett sådant förbehåll dåmera, sedan nämnda stadgande upphävts genom lagen den 28 sept. 1907, kunde sägas stå öppen. Sådana förbehåll innefattade nästan undantagslöst en obillighet mot gäldenären. Det skulle icke vara lätt för domstolarna att med tillämpning av samma bestämmelser som gällde vite bestämma förhållandet mellan panthavare och pantgivare. För tillämpning av dessa bestämmelser måste panten på något sätt värderas. De svårigheter, som voro förenade med en sådan värdering, förelågo i allmänhet icke vid vite, som regelmässigt bestämdes i penningar. På motsvarande grunder ville Sjögren även förklara avtal om förverkande av annan säkerhet utan verkan. Med anledning av Sjögrens anmärkning fick förslaget sedan under riksdagsbehandlingen sin nuvarande lydelse.

Samma skäl, som anförts mot avtal om förverkande av pant eller annan säkerhet, gälla även avtal vid köp med ägareförbehåll, att säljaren äger att återtaga godset utan skyldighet att redovisa överskott. Vid avbetalningsköp, som regleras av 1915 års lag, äro köparens intressen tillgodosedda, men vid köp, som falla utanför denna lag, har köparen icke samma skydd som annan gäldenär, vilken ställt säkerhet för fullgörande av en förbindelse. Med hänsyn till den historiska utvecklingen är det emellertid förklarligt, att man icke haft uppmärksamheten

---

[26] Kungl. Maj:ts prop. 83/1915 s. 37 ff.

riktad på detta förhållande, och att man således infört en strängare regel endast beträffande avtal om förverkande av pant eller annan säkerhet, en regel som med lika stort skäl bort vinna tillämpning vid köp med ägareförbehåll.

Säljarens utmätning av godset.

Har säljaren sökt dom å köpeskillingen, möter ofta frågan, om säljaren för sin fordran har rätt att utmäta det sålda godset. Vid avgörandet av denna fråga göra sig olika synpunkter gällande vid köp med ägareförbehåll, som falla utanför lagen om avbetalningsköp, och vid köp, varå lagens bestämmelser äro tillämpliga. I detta sammanhang har jag endast att beröra läget vid köp, som falla utanför 1915 års lag.

Spörsmålet, om säljaren kan söka utmätning i godset, har i förbigående berörts i *motiven till lagen om avbetalningsköp.* [27] Motiven angiva, att det icke möter något hinder för avbetalningssäljaren »att till fordringens gäldande utmäta köparens rätt att genom fortsatta avbetalningar förvärva definitiv äganderätt till godset. Sker detta och inropar säljaren sedermera denna rätt, uppnår han i själva verket därigenom samma resultat, som om han återtagit godset.» Enligt motiven finnes ännu en utväg för en utmätningssökande säljare. »Säljaren kan naturligtvis också i sammanhang med begäran om utmätning av det på avbetalning sålda godset förklara sig avstå från sin rätt till detsamma; har han gjort detta, blir den, som på auktionen inropar godset, omedelbart ägare till detsamma.» I *Almén* och *Eklunds* kommentar till lagen om avbetalningsköp [28] nämnes även att säljaren antingen kan utmäta köparens rätt eller också själva godset. Om godset och icke enbart köparens rätt skall bli föremål för utmätning förutsättes enligt kommentaren liksom enligt lagens motiv, att säljaren avstår från sin villkorliga äganderätt.

En utmätning från säljarens sida av köparens rätt till godset skulle leda till ett orimligt resultat. En sådan utmätning är lika otänkbar som en utmätning för inteckningshavarens fordran av överhypoteket på hans inteckning eller en utmätning för

---

[27] Svenska motiven s. 181.

[28] Almén & Eklund 1 § Anm. 13. Se även Anm. 12.

panthavarens räkning av det överskott, som han är skyldig att redovisa, sedan hans fordran uttagits ur panten. Lättast belyses detta förhållande av ett exempel. På ett avbetalningsköp rörande en bil återstår att betala 1,000 kr. Bilens värde är 2,000 kr. Köparen har således rätt att mot 1,000 kr. förvärva definitiv äganderätt till bilen. Denna rätt har ett förmögenhetsvärde, som motsvarar skillnaden mellan bilens värde och återstoden av köpeskillingen eller 1,000 kr. Söker säljaren utmätning för sin fordran och utmätes sedan köparens rätt till godset, skall denna rätt säljas å offentlig auktion. Inropar säljaren köparens rätt förenas på en hand såväl säljarens som köparens rätt till godset. Säljaren blir då ensam ägare av godset. Utmätningen för säljarens fordran å 1,000 kr. har i detta exempel givit som resultat, att säljaren får odelad äganderätt till hela bilen, värd 2,000 kr. Säljaren har icke blott erhållit täckning för sin fordran utan även lagt beslag på det värde, som godset representerar, sedan denna fordran blivit täckt. Samma oegentlighet uppstår, då en utomstående inropar köparens rätt. Ger inroparen 1,000 kr., tillfaller detta belopp utmätningssökanden och går i avräkning å hans fordran. Köpesumman blir således betald, och säljaren har icke längre något anspråk på godset. Inroparen, som förvärvat köparens rätt till godset, blir följaktligen ägare av godset. När han avgav sitt bud, räknade han med att förvärva en rätt att mot betalning av 1,000 kr. förvärva en bil, värd 2,000 kr. Nu visar det sig emellertid, att han, sedan säljarens rätt utslocknat, får fullständig äganderätt till godset. För en inropare blir det ekonomiska resultatet väsentligen olika, då köparens rätt utmätes för säljarens fordran å köpeskillingen och då den utmätes för en annan borgenärs fordran. I det förra fallet skall vad som inflyter å auktionen avräknas på säljarens fordran, i det senare fallet däremot icke.

Den senare av de två utvägar, som skisserats i avbetalningsköplagens motiv, leder icke till motsvarande komplikationer. Praxis bland utmätningsmän torde också vara att anlita denna utväg.[29] Om godset utmätes, går auktionssumman i första hand till att betala säljarens fordran; återstoden tillfaller gäldenären (avbetalningsköparen). För avbetalningssäljaren kan

[29] Jämför Rettens gang 1936 s. 170, UfR 1930 s. 562 och UfR 1931 s. 395.

emellertid detta tillvägagångssätt medföra avsevärd nackdel. Har säljaren för att vinna utmätning i godset avstått från sin äganderätt, har han samtidigt uppgivit sitt borgenärsskydd.[30] Skulle avbetalningsköparen gå i konkurs inom sådan tid, att utmätningen kan återvinnas, förlorar säljaren sin förmånsrätt. Hans ställning är då icke bättre än en vanlig oprioriterad borgenärs.

Det är emellertid anledning att undersöka om det finnes någon grund för antagandet att säljaren, då han söker utmätning i godset, har att avstå från sin äganderätt.

Sannolikt har den kommitté, som utarbetat lagen om avbetalningsköp, hämtat sina förebilder från tysk rätt. *Lazarus*,[31] till vars framställning motiven referera,[32] nämner att en säljare kan utmäta köparens rätt till godset, men anför, att en sådan omväg icke är nödvändig, då säljaren äger rätt att utmäta själva godset. Även andra tyska författare,[33] som yttrat sig i frågan, synas förutsätta, att en säljare kan använda de båda vägar, som kommittén skisserat. Oenighet råder emellertid rörande förutsättningarna för och innebörden av säljarens utmätning av köparerätten.[34] Ofta torde man betrakta en sådan åtgärd likvärdig med en utmätning av själva godset.[35] Enligt en i tysk teori utbredd uppfattning måste en säljare, som söker utmätning i gods sålt under ägareförbehåll, anses ha uppgivit sin äganderätt antingen vid själva ansökningen eller senare under förfarandets gång.[36] I allmänhet anföres som grund härför, att en utmätningsborgenär icke kan förvärva utmätningspant i gods, som tillhör annan än gäldenären. Detta gäller även, då borgenären söker utmätning i sitt eget gods.[37] Antagandet, att säljaren redan genom sin begäran om utmätning skulle ha

---

[30] Jämför UfR 1932 s. 639.

[31] Lazarus: Das Recht des Abzahlungsgeschäftes. 1898 § 111.

[32] Svenska motiven s. 181 not 8.

[33] Rühl s. 172 ff. och 212 ff. samt Etzold: Die Zwangsvollstreckung des Verkäufers. 1928 s. 12 ff. och 16 f.

[34] Se Etzold s. 12 ff.

[35] Så Rühl s. 172 ff. Se även Brecht: Bedingung und Anwartschaft. Iherings J 61 (1912) s. 334 f.

[36] Se Dernburg II. 2 1906 § 171 not 12, Crisolli § 5 Anm. 68, och Etzold s. 16 och 98 ff.

[37] Crisolli § 5 Anm. 66, Rühl s. 173 och 176 samt Stein & Jonas: Die Zivilprozessordnung. II 1934 § 804. II. 3 och II. 4.

avstått sin äganderätt, har mött stark kritik. Man har framhållit, att säljaren förlorar sitt borgenärsskydd i samma ögonblick som hans äganderätt utslocknar. Ett mera tillfredsställande resultat nå de teorier, som antaga, att säljarens äganderätt upphör först på ett senare stadium av det exekutiva förfarandet. [38]

Ett finskt rättsfall intager en ännu strängare ståndpunkt än den tyska rätten. Finlands Högsta domstol har i en dom från år 1930 [39] förklarat, att en säljare som stämt gäldenären å köpeskillingen skulle ha avstått sin äganderätt. Finsk praxis torde emellertid vara vacklande. [40] En liknande åsikt kan även spåras i ett äldre norskt rättsfall. [41] En sådan princip, som från praktisk synpunkt skulle leda till mycket olämpliga resultat, är emellertid med säkerhet främmande för svensk rätt. I ett svenskt prejudikat från år 1924 [42] har det antagits, att en säljare, som sökt utmätning för köpeskillingen, varit oförhindrad att senare häva köpet och återtaga godset. [43] I svensk underrättspraxis är det vidare vanligt, att en köpare, som dröjer med betalningen, på säljarens yrkande ålägges att betala förfallen köpeskilling eller, om han det ej förmår, utgiva godset. En sådan praxis går uppenbarligen icke att förena med tanken att en säljare, som krävt köpets fullgörande, skulle ha förlorat sin rätt till godset. [44]

[38] Rühl s. 183 och Crisolli § 5 Anm. 67 ff. Jämför även Stein & Jonas II § 804. II. 4, som anser utmätning av annans gods möjlig, då ägaren icke invänder däremot. Ägaren är i detta fall utmätningsborgenären.

[39] HDD 1930 ref. 51.

[40] Motsatt ståndpunkt i Finlands Högsta Domstols dom d. 16 febr. 1937 (i mål Isaksson mot Bergelin), anmärkt i FJFT 1937 s. 366. Se vidare Nybergh s. 285 ff. Nybergh kritiserar den ståndpunkt Finlands Högsta domstol intagit i 1930 års dom.

[41] NRt 1890 s. 728. En avbetalningssäljare, som sökt dom å köpeskillingen, ansågs icke kunna vindicera godset från tredje man, som köpt detsamma av den ursprunglige köparen. — Arnholm: Panterett s. 123 n. förklarar en sådan begränsning av säljarens rätt föga rationell. Den har enligt Arnholm ej heller senare vidhållits.

[42] NJA 1924 s. 581.

[43] Jämför Almén: Köp och byte § 31 vid not 4 samt Tillägg till § 52 not 45 a, ävensom Hasselrot: Köplagens bestämmelser om dröjsmål. 1925 s. 114.

[44] Tysk rätt överensstämmer på denna punkt med svensk. Att en säljare valt att kräva köpets fullgörande, hindrar honom icke från att senare häva köpet. Se Kommentar von Reichsgerichtsräten zum BGB. I 1928 § 325. 1. l. b. och Oertmann § 325. 2. b).

Som försvar för tanken, att en säljare för att få utmätning i det sålda skulle vara tvungen att avstå sin äganderätt, skulle man kunna anföra ordalydelsen i 68 § utsökningslagen. Enligt detta stadgande får i gäldenärs bo ej något utmätas, som finnes höra annan till. En förebild till en sådan tolkning finnes som visats i tysk rätt. Meningen med denna bestämmelse är emellertid uppenbarligen att skydda tredje man mot gäldenärens utmätningsborgenärer. Det är därför orimligt att tolka stadgandet så, att en säljare skulle vara förhindrad att utmäta det gods, som han sålt med ägareförbehåll. Lika väl som en panthavare har rätt att realisera sin pant genom utmätning, lika väl bör en avbetalningssäljare kunna utmäta sin säkerhet utan att därför förlora sitt skydd mot köparens övriga borgenärer.

Enligt min mening har således en säljare två vägar att realisera sin säkerhet. (a) *Säljaren kan häva köpet och återtaga godset.* Säljaren skall då till köparen utge det belopp varmed godsets värde må överstiga säljarens fordran. (b) *Säljaren har rätt att söka utmätning i godset.* Av auktionssumman skall då uttagas så mycket, som åtgår till att täcka säljarens fordran; återstoden tillfaller gäldenären.

B. Lagen om avbetalningsköp.

Lagens tillämpningsområde.

Lagen om avbetalningsköp den 11 juni 1915 avser enligt 1 § köp på avbetalning av lösöre. Lagen förutsätter, att köpeskillingen skall betalas i olika poster, av vilka åtminstone en skall erläggas efter det godset utgivits till köparen. Det kräves för lagens tillämpning, att säljaren skall äga rätt att återtaga godset. Under lagen falla köp med ägareförbehåll, även om ägareförbehållet icke uppfyller tidigare angivna förutsättningar för borgenärsskydd och straffansvar. [45] Hit höra även köp som endast innehålla ett förbehåll om rätt att taga godset tillbaka. Lagen skall likaledes komma till användning, då säljaren

[45] Jämför även Hasselrot: Avbetalningsköp s. 188.

visserligen förbehållit sig äganderätten, men förklarat sig avstå från rätten att taga godset tillbaka. [46]

Under lagen höra icke sådana köp, där avbetalningspriset överstiger 3,000 kronor.

Utanför lagens tillämpningsområde falla således (a) vanliga kreditköp, (b) sådana köp med ägareförbehåll, där köpesumman icke betalas i poster samt (c) avbetalningsköp över 3,000 kr.

(a). Det finnes icke något skäl att göra avbetalningsköplagen tillämplig å vanliga kreditköp. Kreditsäljaren har icke större maktmedel än en borgenär i allmänhet. Av särskild betydelse är, att köparen lika väl som andra gäldenärer kan åberopa stadgandet i 65 § utsökningslagen om rätt att undantaga egendom från utmätning.

(b). Köp med ägareförbehåll, där köpesumman skall betalas på en gång, är den vanliga avtalsformen, då gods säljes å auktion. Sådana köp torde sällan ge anledning till samma missförhållanden som avbetalningsköpen. De tidigare omtalade gränserna för ägareförbehållets giltighet böra som nämnt gälla även auktionsköpen. I förhållandet mellan parterna torde det icke vara nödvändigt att inskrida med särskild lagstiftning. Om godset på grund av köparens åtgärder undergår värdestegring, kan det emellertid vara obilligt att en säljare, som häver köpet, skall äga att behålla godset utan att redovisa överskottet. Så är t.ex. fallet, då kreatur säljas för uppfödning. Att för detta fall tillämpa lagen om avbetalningsköp, vore knappast lämpligt, då en uppgörelse enligt 3—5 §§ i denna lag skulle bli onödigt komplicerad. Däremot vore det som tidigare antytts befogat att utsträcka stadgandet i 37 § avtalslagen om förbud mot avtal om förverkande av pant till att gälla köp med ägareförbehåll, å vilka lagen om avbetalningsköp icke är tillämplig.

(c). Samma värdegräns — 3,000 kr. — som i den svenska avbetalningsköplagen finnes även i den danska lagen. I den norska lagen däremot sattes gränsen till 6,000 kr. År 1928 höjdes denna till 10,000 kr. Den finska lagen av år 1933 innehåller icke någon värdegräns och gäller således alla avbetalningsköp.

Den svenska kommittén [47] motiverade 3,000 kr. gränsen

[46] Svenska motiven s. 180 f.

[47] Svenska motiven s. 182 f.

med att de stora avbetalningsaffärerna socialt och ekonomiskt sett hörde till en annan typ av avtal än dem man egentligen hade i sikte. Kommittén framhöll, att det kunde vara olämpligt att underkasta de stora köpen summariska lagbestämmelser. Förhållandena ha emellertid förändrats. Avbetalningsköp å stora belopp ha blivit vanliga bland socialgrupper, som äro i största behov av lagstiftningens skydd. Särskilt må framhållas avbetalningsförsäljningen av automobiler till droskförare, lastbilförare och andra yrkesmän. Det är därför under alla förhållanden påkallat att höja värdegränsen. Ett sådant steg är motiverat även med hänsyn till penningvärdets fall. Förslag härom framställdes under 1927 års avbetalningsutredning av kommerskollegium. [48] Enligt kollegii mening skulle avbetalningsköplagen äga tillämpning å köp intill 5,000 kr. Om man önskar att under lagen inbegripa de vanliga bilköpen, är det emellertid nödvändigt att fastställa ett väsentligt högre belopp. En tänkbar gräns vore den i norsk rätt antagna, 10,000 kr. Sannolikt vore det emellertid lämpligare att — i stället för att antaga en så högt liggande gräns — slopa varje begränsning och låta avbetalningsköplagen liksom den finska lagen omfatta samtliga avbetalningsköp. Några olägenheter torde en sådan lagändring icke behöva medföra under förutsättning, att vissa punkter i avbetalningsköplagen underkastades en revision med syftemål att anpassa denna lag efter förhållandena vid stora avbetalningsköp.

Förutsättningar för rätten att häva köpet.

Enligt 2 § första stycket lagen om avbetalningsköp äger säljaren vid dröjsmål med köpeskillingen icke återtaga godset, med mindre någon post utestår ogulden minst fjorton dagar och denna post antingen uppgår till minst en tiondel av avbetalningspriset eller tillsammans med annan ogulden förut förfallen post utgör minst en tjugondel därav. Har säljaren förbehållit sig återtaganderätt vid kontraktsbrott i annat avseende, må enligt andra stycket av samma paragraf denna påföljd icke vinna tillämpning »för så vitt sådant med hänsyn till de föreliggande omständigheterna skulle vara uppenbart obilligt».

---

[48] Se ovan s. 23.

Återstår vid ett avbetalningsköp endast den sista posten och uppgår denna post icke till en tiondel av avbetalningspriset (vid flera poster en tjugondel), kan aldrig ett sådant dröjsmål uppkomma, som beskrives i 2 § första stycket lagen om avbetalningsköp. Enligt lagens ordalydelse kan säljaren icke längre häva köpet och återtaga godset. Denna konsekvens är säkerligen förutsedd av lagstiftaren.[49] Den danska lagen överensstämmer på denna punkt med den svenska. Det norska förslaget fick under förhandlingarna i Odelstinget en annan lydelse. I samband med en höjning av den föreslagna värdegränsen från 3,000 kr. till 6,000 kr. tillerkändes säljaren rätt att häva köpet vid dröjsmål med den sista posten, oavsett storleken av denna post.[50] Den finska lagen motsvarar på denna punkt den norska lagen.

Erfarenheterna torde ha visat, att den svensk-danska ståndpunkten leder till olämpliga resultat. I Sverige torde köpare endast i vissa landsändar mera allmänt äga kännedom om, att säljaren för den sista tiondelen icke njuter samma skydd som för köpesumman i övrigt. I den mån kunskapen härom vinner spridning, utsättes emellertid säljaren för en ökad risk, att icke hela köpesumman skall inflyta och nödgas därför debitera ett högre avbetalningspris, än som annars skulle ha varit nödvändigt. För att undgå denna risk kan han — såsom stundom sker — föreskriva, att den sista avbetalningsposten skall motsvara minst en tiondel av köpesumman. Den sista posten kan då emellertid komma att uppgå till ett belopp, som är för högt i förhållande till köparens betalningsförmåga. I Danmark ha olägenheterna av lagens ståndpunkt påpekats vid åtskilliga tillfällen.[51] I det av Faurholt den 26 mars 1936 framlagda betänkandet angående en revision av avbetalningsköplagen[52] framhålles lämpligheten av en lagändring.

---

[49] Se Forslag til Lov om Køb paa Afbetaling. Bilag 3. Danmark: Rigsdagstidende 1916—17. Tillæg A sp. 2575.

[50] Forhandlinger i Odelstinget d. 20 juni 1916 s. 561 ff.

[51] Se t. ex. Jensen: Lidt om Køb paa Afbetaling. UfR 1931 s. 81 ff., Skouvig: Lidt mere om Køb paa Afbetaling. UfR 1931 s. 137 ff. samt Lassen & Ussing § 93 not 65.

[52] Ovan s. 26.

En justering på denna punkt av 2 § första stycket lagen om avbetalningsköp torde icke kunna undvikas, om lagens tillämplighetsområde utsträckes till köp över 3,000 kr.

Rätt att få *handräckning* för att återtaga godset föreligger enligt 11 § endast vid dröjsmål med betalningen. Åberopar säljaren annat kontraktsbrott som hävningsgrund, måste han utföra sin talan vid domstol, om köparen icke frivilligt utlämnar godset. De övriga nordiska lagarna ha icke uppdragit lika snäva gränser för rätten till handräckning. Enligt den norska lagen har säljaren rätt till handräckning i samtliga fall, då han har rätt att häva köpet. Reser köparen invändning, kan likväl förrättning äga rum, endast om utmätningsmannen finner att invändningen är uppenbart grundlös.[53] Rör tvisten frågan, vad köparen kan ha att fordra enligt en uppgörelse mellan parterna, må godset dock återtagas, om säljaren ställer säkerhet.[54] Under särskilda omständigheter kan godset vidare sättas i förvar.[55] Icke heller den danska lagen innehåller några begränsningar av säljarens rätt till handräckning. Är det tvivelaktigt, om säljaren har rätt att taga godset tillbaka, kan utmätningsmannen fordra, att säljaren ställer säkerhet för den förlust köparen kan lida, om godset oriktigt återtages.[56] Den finska lagen åter innehåller samma regel som den svenska lagen.[57] Då fara föreligger för att godset förstöres eller skadas, kan emellertid överexekutor ge tillstånd till handräckning i händelse köparen underlåtit att fullgöra sin betalningsskyldighet utan hinder därav, att dröjsmålet icke har den omfattning som i allmänhet förutsättes.[58]

Bestämmelserna om handräckning infördes i vår rätt, för att säljaren skulle slippa att anlita det omständliga förfarandet inför domstol, vilket ansågs draga onödigt höga kostnader.[59] Om man vill skapa förutsättningar för billig avbetalningskredit, bör man så långt möjligt skydda säljaren mot onödiga risker.

[53] Norska lagen §§ 10 och 13.

[54] Norska lagen § 13 stycket 2.

[55] Norska lagen § 11 stycket 3.

[56] Danska lagen § 13.

[57] Finska lagen 11 §.

[58] Finska lagen 2 § andra stycket. Se Regeringens proposition till Riksdagen nr 15/1933 angående lag om avbetalningsköp s. 2 sp. 1.

[59] Svenska motiven s. 203 f.

Det är önskvärt, att säljaren snabbt kan få taga godset tillbaka, om hans säkerhet allvarligt äventyras. Om köparen grovt vanvårdar godset eller om han överger detsamma, kan ett uppskov medföra stora förluster för säljaren. Det torde ofta förekomma, att en säljare under sådana omständigheter själv tager godset tillbaka, oaktat han är medveten om, att han ådrager sig ansvar för egenmäktigt förfarande. Sällan torde han ha att frukta ett åtal från köparens sida. Det torde säkerligen vara klokt, att åtminstone i den utsträckning, som angives i den finska lagen, medge säljaren rätt till handräckning, oaktat köparen icke är i dröjsmål med betalningen på sådant sätt, som angives i 2 § första stycket lagen om avbetalningsköp. Det skydd mot missbruk av säljarens ekonomiska maktställning, som lagen ger köparen, torde därför icke bli mindre effektivt.

Uppgörelsen mellan parterna.

Enligt de regler, som gälla köp i allmänhet, äger en säljare, som häver köpet och återtager godset, att som skadestånd kräva skillnaden mellan, å ena sidan, köpeskilling jämte ränta och, å andra sidan, godsets värde då det återtages. Vid en uppgörelse enligt 1915 års lag skall säljaren räknas till godo endast oguldna poster. Hänsyn tages icke till den del av köpeskillingen, som redan kan vara betald. Någon skiljaktighet i sak föreligger emellertid icke.[60] Vid en uppgörelse enligt de allmänna reglerna kommer den inbetalade delen av köpeskillingen att upptagas både på säljarens och köparens konto, då säljaren, när han återtager godset, är skyldig att återbära vad han mottagit. På andra punkter innehålla avbetalningsköplagens bestämmelser viktiga avvikelser.

Vanligen är avbetalningspriset högre än kontantpriset. Skillnaden mellan de båda prisen motsvarar räntekostnaden för avbetalningskrediten. Häves ett avbetalningsköp, då vissa poster enligt den förutsatta amorteringsplanen ännu icke äro förfallna till betalning, borde man för att nå ett rättvist resultat vid uppgörelsen mellan parterna diskontera dessa poster till nutidsvärdet. Vid ett köp med ägareförbehåll, som icke faller

[60] Se Svenska motiven s. 191.

under lagen om avbetalningsköp utan följer allmänna regler, torde säljaren ha rätt till köpeskillingen utan avkortning. Enligt 4 § lagen om avbetalningsköp däremot skall säljaren räknas till godo endast nio tiondelar av oguldna poster, för vilka betingad förfallotid icke är inne. Lagen antager, att den del av köpesumman som indrives i förväg bör reduceras till kontantpriset, och förutsätter, att kontantpriset normalt utgör nio tiondelar av avbetalningspriset. Förmår någondera parten visa en annan relation mellan kontantpris och avbetalningspris, skall denna i stället läggas till grund för beräkningen. En reduktion till kontantpriset ger icke ett fullt riktigt resultat. Hänsyn tages icke till, att ickeförfallna poster redan stått ute en viss tid och att säljaren således haft att bära vissa kreditkostnader. Aritmetiskt riktigt vore att reducera ännu icke förfallna poster med ett tal, som gåve uttryck för såväl skillnaden mellan avbetalningspris och kontantpris som den kredittid köparen redan åtnjutit. En sådan beräkning skulle emellertid bli mycket komplicerad.

Vid *handräckning* har säljaren jämlikt 12 § icke rätt att förebringa bevisning om ett annat förhållande mellan kontantpris och avbetalningspris än det i lagen presumerade. Han har ej heller rätt att fordra ränta. De övriga nordiska lagarna innehålla icke några bestämmelser, att uppgörelsen vid handräckning skall ha en särskild summarisk karaktär. Onekligen ha de svenska bestämmelserna den fördelen, att de äro enkla att tillämpa. Nackdelarna äro emellertid betydande. Om säljaren vill utnyttja handräckningsvägen, tvingas han för att skydda sig mot förlust att hålla den i lagen antagna relationen mellan kontantpris och avbetalningspris. Det har tidigare framhållits, [61] att gängse grunder för beräkning av avbetalningskostnaderna i regel äro ägnade att ge köparen en falsk bild av de verkliga förhållandena. Köparen saknar möjlighet att jämföra kostnaderna vid avbetalningskredit med räntekostnaden vid andra former av kredit, om avbetalningspriset bestämmes som ett visst tillägg till kontantpriset. Beräknas kostnaden som en viss procent årlig ränta å det vid varje tidpunkt utestående kapitalet, är en sådan jämförelse däremot möjlig. Ett upplysningsarbete

[61] Ovan s. 38 f.

med syftemål att förmå säljare att övergå till en sundare prissättningspolitik torde icke kunna drivas med framgång, så länge nuvarande regler gälla för en uppgörelse vid handräckning. Skulle lagen om avbetalningsköp utsträckas till att omfatta även köp över 3,000 kr., synes en ändring vara oundgängligen nödvändig.

Vid uppgörelsen skall köparen räknas till godo *godsets värde* då det återtages. Vid köp, som följa allmänna regler, torde godset böra skattas till det värde, vartill sådant gods kan köpas i den allmänna marknaden. Är säljaren en handelsman, som köper i parti och säljer i minut, torde det vara riktigt att lägga *partihandelspriset* till grund för beräkningen. [62]

I motiven till lagen om avbetalningsköp [63] förutsättes, att värdering av godset icke allenast innebär »ett fastställande av det pris godset kan beräknas betinga vid exekutiv försäljning. Avgörande bör i första hand vara, huru mycket säljaren genom att på det för honom förmånligaste sättet realisera godset kan med säkerhet antagas erhålla för detsamma». [64] Enligt detta uttalande skulle godsets värde bestämmas så, att säljaren, om han avyttrar godset på nytt, icke får räkna sedvanlig handelsvinst. Det skulle därför vara *detaljhandelspriset* (och icke partihandelspriset), som bör läggas till grund vid värderingen. Detta torde också vara den allmänna uppfattningen bland utmätningsmän. [65]

Efter en uppgörelse enligt lagen om avbetalningsköp når icke säljaren helt samma förmögenhetsläge som om avtalet blivit rätteligen uppfyllt. Han är skyldig att underkasta sig en

---

[62] Jämför Almén: Köp och byte § 30 vid not 10 ff. samt NJA 1915 s. 508, 1917 s. 109 och 1920 s. 248.

[63] Svenska motiven s. 191 f.

[64] Jämför Almén & Eklund 3 § Anm. 3.

[65] Att detaljhandelspriset bör läggas till grund, framgår med tydlighet av det norska utkastets speciella motiv (Norska motiven s. 23 sp. 2.). Där heter det: »I mange tilfælde vil nemlig sælgeren ved at ta tingen hjem paa sit lager og pudse og stelle litt med den kunne bevirke at dens værdi stiger med et beløp som langt overstiger reparations- og oppudsningsomkostningerne, og denne værdistigning bør efter komitéens mening komme kjøperen tilgode.» Principen för värderingen har uttryckligen fastslagits i den finska lagen 3 § andra stycket.

reduktion av utestående icke förfallna poster, som är hårdare än den aritmetiskt riktiga; han måste tillgodoräkna köparen ett högre pris å godset än vad som motsvarar hans eget inköpspris. Det är således alltid fördelaktigare för säljaren att indriva köpeskillingen än att återtaga godset. Jag har under A. i detta kapitel visat, att säljaren vid avtalets återgång icke bör få större skadestånd än som motsvarar det positiva intresset, då i annat fall säljaren skulle kunna lockas att missbruka sin maktställning. Att säljaren når en sämre ställning än vid avtalets fullgörande, måste utgöra ett starkt motiv för säljaren att såvitt möjligt undvika ett återtagande. Reglerna om skadeståndets bestämmande ge följaktligen köparen ett värdefullt skydd.

Kan säljaren söka utmätning i godset?

Enligt allmänna regler kan säljaren, vilket visats under A. här ovan, välja mellan att återtaga godset och att efter dom å köpeskillingen söka utmätning i godset. En utmätning av godset skulle erbjuda säljaren fördelar, särskilt då han kan förvänta att en uppgörelse enligt 3—5 §§ lagen om avbetalningsköp skulle ge som resultat ett tillgodohavande för köparen, som säljaren hade att betala. Finge godset utmätas, skulle säljaren kunna indriva sin fordran utan att behöva lägga ut ett belopp för att utlösa köparen.

I norska motiven [66] förutsättes, att säljaren i stället för att taga godset tillbaka kan söka dom å köpeskillingen och därefter för det utdömda beloppet söka utmätning i godset. Denna utväg torde också anlitas av norska utmätningsmän. [67] Samma praxis tillämpades tidigare i Danmark. [68] I svensk litteratur finnas inga direkta uttalanden i frågan. *Almén* och *Eklund* förutsätta emellertid att säljaren i allmänhet skulle med avstående av sin äganderätt kunna söka utmätning i godset. [69] Kommentatorerna nämna ingenting om att lagen om avbetalningsköp skulle lägga hinder i vägen för ett sådant tillvägagångssätt. Bland utmätningsmän finnes den uppfattningen företrädd, att godset

[66] Norska motiven s. 30. Jämför även Bankers finansiering av salg på avbetalingskontrakter. 1938 s. 27 ff.

[67] Se Rettens gang 1936 s. 170. Jämför även Rettens gang 1933 s. 307.

[68] Jensen s. 81 ff.

[69] Almén & Eklund 1 § Anm. 13. Jämför även Hasselrot: Avbetalningsköp s. 179.

kan utmätas, även om köpet skulle falla under lagen om avbetalningsköp.

Frågan, om avbetalningssäljaren har rätt att söka utmätning i det sålda godset, har blivit föremål för prövning i ett antal danska rättsfall. Ett avgörande prejudikat har fällts av Danmarks »Højesteret» år 1929. [70] Domstolen har konstaterat, att det bör anses som en följd av avbetalningsköplagens regler, att en exekution, som riktas mot godset »saalænge Kontrakten er i Kraft, kun kan finde Sted i Overensstemmelse med Lovens Regler». Utmätning av godset kan följaktligen icke äga rum. Denna princip har sedan följts i ett flertal domar från landsrätterna. [71]

Återstår av köpeskillingen mindre än en tiondel (resp. vid flera poster en tjugondel), har enligt dansk liksom enligt svensk rätt säljaren icke rätt att återtaga godset. Han har att som en vanlig borgenär söka utmätning för sin fordran. Säljarens ställning är emellertid sämre än andra borgenärers. En vanlig borgenär, som söker utmätning, kan tillgripa köparens rätt till godset. Säljaren däremot, som icke kan rikta sin exekution mot godset, måste hålla sig till övriga utmätningsbara tillgångar. [72]

1915 års lag ger avbetalningsköparen i huvudsak följande fördelar.

(a) Säljaren kan icke vid dröjsmål med betalningen återtaga godset, med mindre dröjsmålet har den omfattning, som anges i 2 § första stycket.

(b) Säljaren får vid uppgörelsen icke tillgodoräkna sig hela beloppet av oguldna ännu icke förfallna poster, utan dessa skola reduceras till kontantpriset (4 §).

(c) Godset skall vid värderingen upptagas till detaljhandelspriset.

(d) Köparen äger rätt att inom fjorton dagar, sedan säljaren tagit godset tillbaka, lösa det åter mot att betala säljaren godsets värde jämte det belopp, som säljaren enligt 5 § andra stycket må hava att fordra (6 §).

---

[70] UfR 1929 s. 1070.

[71] UfR 1930 s. 562, 1931 s. 395 och 1933 s. 1142.

[72] UfR 1931 s. 357.

I den mån dessa skyddsbestämmelser kunna komma till användning, då säljaren söker utmätning i godset, torde ingenting vara att invända mot ett sådant tillvägagångssätt. (a) Man skulle kunna förutsätta, att utmätningsmannen vägrade att utmäta godset, med mindre han fann att köparen var i sådant dröjsmål, som angives i 2 § första stycket. (b) Om säljaren åberopar en förfalloklausul och på en gång söker dom för hela köpeskillingen, skola de poster, som enligt amorteringsplanen ännu icke äro förfallna till betalning, jämlikt 9 § reduceras till kontantpriset. I dessa avseenden skulle således köparens intressen kunna tillgodoses även vid utmätning av godset. Beträffande övriga punkter är detta likväl icke möjligt. (c) Även om garantier skapades mot att gods vid exekutiv försäljning bortslumpades till underpris, skulle en sådan försäljning icke kunna väntas ge mera än partihandelspriset. Vid en värdering enligt lagen om avbetalningsköp skall godset emellertid upptagas till ett högre belopp, nämligen till detaljhandelspriset. (d) Om godset vid auktionen inropas av annan än säljaren, är köparen avskuren från möjligheten att återlösa godset.

Om säljaren finge rätt att utmäta godset, bleve följaktligen avbetalningsköplagens tvingande skyddsföreskrifter i viktiga avseenden utan praktisk betydelse. Säljaren kan därför icke anses äga rätt att rikta sin exekution mot godset annat än efter en uppgörelse enligt 3—5 §§ lagen om avbetalningsköp. Även om man skulle kunna förvänta att svenska domstolar följde den danska linjen, torde ett ingrepp av lagstiftaren vara motiverat. Man kan knappast vänta, att spörsmålet i vårt land kommer att lösas genom ett prejudikat från högsta instans. Frågor av denna typ, som undantagslöst röra små belopp, bli sällan föremål för överdomstolarnas prövning.

Koppling och belåning av köparerätt.

I kapitel VIII. C har angivits, att ett förbehåll, att olika avbetalningsköp skola kopplas samman, icke bör ha verkan mot köparens borgenärer och icke heller binda köparen straffrättsligt. I förhållandet mellan parterna skulle ett sådant förbehåll betyda, att säljaren, om köparen dröjde med betalningen av ett köp, kunde göra olika påföljder gällande beträffande andra

sammankopplade avbetalningskontrakt. Han skulle — under förutsättning att förbehållet avsåge sådana påföljder — på en gång äga att återtaga allt det gods, som sålts enligt de olika sammankopplade kontrakten eller att utkräva samtliga icke förfallna poster. Genom stadgandet i 8 § lagen om avbetalningsköp har man sökt skydda köparen mot sådana åtgärder från säljarens sida. Om köparen så yrkar, skola samtliga kopplade avtal vid tillämpning av 2 § första stycket betraktas som ett köp. Säljaren äger då icke taga godset tillbaka eller utkräva poster, som eljest icke vore förfallna till betalning, med mindre köparens försummelse beträffande samtliga kopplade avtal, betraktade som en enhet, har den i 2 § första stycket föreskrivna storleken.

I *Almén* och *Eklunds* kommentar [73] hävdas emellertid den meningen, att enligt 17 § säljaren under inga förhållanden äger att åberopa dröjsmål med betalningen av ett avbetalningskontrakt som grund för ett anspråk att återtaga gods sålt enligt ett sammankopplat kontrakt. Enligt 17 § skall nämligen ett kopplingsförbehåll vara utan verkan, »i vad detsamma kan anses innebära ett avstående från någon rätt eller förmån, som tillkommer köparen» enligt lagen om avbetalningsköp. En sådan förmån är, att gods sålt enligt ett avbetalningskontrakt, jämlikt 2 § icke får återtagas, »med mindre sådant dröjsmål, som där sägs, föreligger just med den i detta kontrakt överenskomna betalningen». [74]

Vore denna tolkning riktig, skulle stadgandet i 8 § lagen om avbetalningsköp sakna praktisk betydelse. Säljaren skulle vid ett kopplingsförbehåll icke ha bättre rätt än vid flera fristående köp. Att lagen likväl gett köparen en fördel, skulle då endast kunna förklaras därigenom, att lagstiftaren förbisett innebörden av 17 §. Riktigheten av kommentatorernas tolkning kan emellertid sättas i fråga.

Enligt 2 § första stycket lagen om avbetalningsköp följer otvivelaktigt, att säljaren vid dröjsmål med köpeskillingen icke kan göra olika påföljder gällande, med mindre dröjsmålet är av viss angiven storlek. Detta stadgande berör emellertid icke rätts-

---

[73] Almén & Eklund 8 § Anm. 2. — 1 och 2 uppl. äro likalydande.

[74] Samma tolkning hävdas av Finlands lagberedning. Se Finska motiven s. 30.

verkningarna av annat kontraktsbrott från köparens sida än dröjsmål med köpeskillingen. Kontraktsbrott i annat avseende behandlas i 2 § andra stycket. Enligt detta stadgande må särskild påföljd av dylikt kontraktsbrott icke vinna tillämpning, »för så vitt sådant med hänsyn till de föreliggande omständigheterna skulle vara uppenbart obilligt». Då säljaren gör gällande ett kopplingsförbehåll, åberopar säljaren icke dröjsmål med köpeskillingen för det sålda godset utan dröjsmål med fullgörandet av ett fristående åtagande, nämligen åtagandet att betala köpeskillingen enligt ett annat avbetalningskontrakt. Ett kopplingsförbehåll betyder, att godset enligt ett köp kan tillgripas för betalning av ett annat köp. Då förbehållet tillämpas, är det icke nödvändigt, att dröjsmål föreligger annat än med köpeskillingen enligt det ena avtalet. Beträffande det andra avtalet göres en påföljd gällande, som icke alls har något sammanhang med skyldigheten att betala köpeskillingen och som således icke heller är en påföljd av ett dröjsmål med köpeskillingen. Rättsverkningarna av ett kopplingsförbehåll torde därför vara att bedöma enligt 2 § andra stycket. Stadgandet i 17 § betyder, att köparen icke med bindande verkan kan avstå från den fördel, 2 § andra stycket avser att giva.

Faran för att säljaren missbrukar sin maktställning är vid kopplingsförbehåll mycket stor. Skyddsbestämmelsen i 8 § avbetalningsköplagen kan icke anses tillräckligt effektiv. Starka skäl tala för att frånkänna ett sådant förbehåll all verkan. Samma regel bör även gälla, när säljaren gör köparens rätt beroende av att köparen fullgör andra åtaganden, som icke ha något samband med skyldigheten att betala köpesumman. Exempel härpå utgör som tidigare nämnts belåning av köparerätt. Sådana åtaganden böra — enligt vad förut visats [75] — icke ge säljaren borgenärsskydd och icke heller binda köparen straffrättsligt. I stället för 8 § lagen om avbetalningsköp borde enligt min mening införas ett stadgande, som förklarade, att ett förbehåll vore utan verkan som sade: att köparens rätt till godset skulle vara beroende av, att köparen rätteligen fullgjorde vad han åtagit sig i ett annat köpeavtal eller en annan självständig förbindelse.

---

[75] Ovan s. 154 ff.

Lagstiftning mot uppenbart olagliga klausuler.

Avbetalningsköplagens bestämmelser äro i motsats till de allmänna reglerna i köplagen att anse som tvingande. Föreskriver avtalet strängare påföljder, än som medgivas i lagen om avbetalningsköp, är avtalet under de förutsättningar 17 § angiver i denna del utan verkan. Trots att detta icke borde lända säljaren till gagn, förekomma i de gängse avbetalningskontrakten mycket ofta bestämmelser, som ge säljaren större fördelar än lagen tillåter. Än föreskrives, att säljaren skall äga att omedelbart återtaga godset eller utkräva icke förfallna poster vid minsta dröjsmål med betalningen; än, att verkställda inbetalningar skola vara förverkade. Förklaringen till detta förhållande torde vara, att säljaren under åberopande av avtalets ordalydelse stundom kan förmå en okunnig köpare att avstå från de förmåner lagen vill giva honom. Det händer säkerligen ofta, att en foglig köpare, som litar på säljarens uppgifter, återlämnar godset utan att kräva tillbaka någon del av sina inbetalningar. Skola avbetalningsköplagens föreskrifter regelmässigt komma till tillämpning även vid frivilliga uppgörelser, måste man förhindra, att i avbetalningskontrakt inryckas uppenbart olagliga klausuler. Enklast torde detta kunna ske genom en föreskrift, att säljaren om han använde en olaglig klausul förlorade all rätt enligt avbetalningskontraktet. Köparen skulle äga att behålla godset utan skyldighet att gälda återstående köpeskilling. Ett sådant stadgande skulle säkerligen ha en starkt avskräckande verkan. [76]

Lagstiftning om ett personligt beneficium för avbetalningsköparen.

I detta sammanhang må ännu ett reformförslag framställas. Jag har vid flera tillfällen påpekat, att avbetalningsköparen icke äger att mot säljaren, som yrkar att få godset tillbaka, åberopa stadgandet i 65 § utsökningslagen om rätt att undantaga egendom från utmätning. Till följd härav är köparens sociala beroende vid avbetalningsköp långt starkare än vid andra former av gäldbundenhet. Särskilt svårt är köparens läge, då

[76] I mina Riktlinjer s. 57 har jag förordat en föreskrift om straff för säljare, som använder formulär innehållande uppenbart olagliga klausuler. Från teknisk synpunkt torde den ovan angivna lösningen vara att föredraga.

han köpt rent personliga tillhörigheter på avbetalning. Man har anledning att förmoda, att en utmätningsman skulle vägra att verkställa säljarens begäran att återtaga löständer, proteser, glasögon och andra dylika föremål. Om säljaren yrkar att återfå gångkläder eller sängkläder, som sålts på avbetalning, torde utmätningsmannen emellertid vara nödsakad att lämna sitt biträde, även om köparen efter exekutionen skulle komma i ett fullständigt utblottat läge. Från samhällssynpunkt är det icke något intresse, att angivna artiklar säljas på avbetalning.[77] Det funnes därför allt skäl att ge köparen ett visst personligt beneficium. Ett stadgande, att utmätningsman icke ägde rätt att uttaga en gäldenärs nödtorftiga gång- och sängkläder, ej heller andra oundgängliga personliga tillhörigheter, borde måhända vara tillämpligt även i andra fall, då egendom ställts som säkerhet för gäld. Ett sådant stadgande skulle lämpligen ha sin plats i utsökningslagen.

Sammanfattning.

I det föregående har lagstiftning förordats i följande avseenden.

1. Lagen om avbetalningsköp bör bli tillämplig å samtliga avbetalningsköp oavsett avbetalningsprisets storlek.

2. Stadgandet i 37 § avtalslagen om förbud mot avtal om förverkande av pant utsträckes till att gälla köp med ägareförbehåll, som falla utanför lagen om avbetalningsköp.

3. Säljaren erhåller rätt att återtaga godset, då köparen är i dröjsmål med betalningen av den sista avbetalningsposten utan hänsyn till dennas storlek.

4. Säljaren får rätt till handräckning för godsets återtagande, om fara föreligger för att godset skadas eller förstöres.

5. Vid handräckning skall säljarens fordran beräknas efter samma grunder som då säljaren inför domstol yrkar att få godset tillbaka.

6. Säljaren bör icke äga rätt att söka utmätning i godset för sin fordran på köpeskillingen.

7. 8 § lagen om avbetalningsköp bör ersättas av ett stadgande, som förklarar att ett förbehåll är utan verkan, som säger

---

[77] Se härom ovan särsk s. 211 f.

att köparens rätt till godset skall vara beroende av att köparen rätteligen fullgör, vad han åtagit sig i ett annat köpeavtal eller en annan självständig förbindelse.

8. Innehåller avbetalningskontraktet en uppenbart olaglig klausul, bör säljaren förlora all rätt enligt kontraktet. Köparen bör äga att behålla godset utan skyldighet att gälda återstående köpeskilling.

9. En borgenär bör icke kunna åberopa ett ägareförbehåll, en pantförskrivning eller en annan liknande förbindelse som stöd för ett anspråk att få uttaga en gäldenärs nödtorftiga gång- och sängkläder eller andra oundgängliga personliga tillhörigheter.

Litteratur.

(Endast citerad eller eljest direkt omnämnd litteratur upptages.)

A. Betänkanden, förslag, utredningar m. m.

Avbetalningsköp.

Sverige: Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, lag om avbetalningsköp m. m. avgivna den 31 jan. 1914 av därtill utsedda kommitterade. Sthm 1914. (cit. Svenska motiven).

Kungl. Maj:ts proposition nr 83/1915 med förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område m. m.

Motion nr II: 272/1927 av herr Mogård angående utredning rörande det vid försäljning av varor tillämpade avbetalningssystemets omfattning och verkningssätt m. m.

Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 3/1927 i anledning av motion nr 272.

Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande nr 4/1927 i anledning av motion nr II: 272.

Riksdagens skrivelse nr 183/1927 angående utredning rörande det vid försäljning av varor tillämpade avbetalningssystemets omfattning och verkningssätt.

1927 års avbetalningsutredning:

P. M. angående insamlat material för belysning av avbetalningssystemet, upprättad inom handelsdepartementet den 4 februari 1930 (otryckt).

P. M. angående ändrad lagstiftning rörande köp på avbetalning avgiven av kommerskollegium den 7 september 1932 (otryckt).

En akt i handelsdepartementet innehållande under 1927 års avbetalningsutredning insamlat material, remissyttranden m. m.

Kungl. Maj:ts proposition nr 98/1934 med förslag till lag om ändrad lydelse av 22 kap. 5 och 21 §§ strafflagen.

Första lagutskottets utlåtande nr 49/1934 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 98 ävensom i ämnet väckta motioner.

Första kammarens protokoll 1934 nr 25 s. 53 ff.

Andra kammarens protokoll 1934 nr 26 s. 53 ff.

Riksdagens skrivelse nr 195/1934 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 98 samt angående förnyad utredning av frågan om verkningarna av avbetalningshandeln.

Motion nr II:72/1938 av herrar Nylander och De Geer i Lesjöfors med vissa önskemål i avseende å en framtida revision av lagen om avbetalningsköp.

Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp. Se: SCHMIDT.

Danmark: Forslag til Lov om Afdragshandler. Rigsdagstidende 1895—96. Tillæg A. samt Rigsdagens förhandlingar i anledning av detta förslag. Rigsdagstidende 1895—96 och 1896—97.

Udkast til Lov om Køb paa Afbetaling. Khvn 1914. (cit. Danska motiven).

Forslag til Lov om Køb paa Afbetaling. Rigsdagstidende 1916—17. Tillæg A. samt Rigsdagens förhandlingar i anledning av detta förslag. Rigsdagstidende 1916—17.

Betänkande angående »Revision af Afbetalingsloven», avgivet den 26 mars 1936 av Byretsdommer Johs. Faurholt samt i anledning av Faurholts betänkande till Ministeriet for Handel, Industri og Søfart avgivna yttranden från åtskilliga handelsorganisationer (otryckt).

Norge: Utkast til lov om kjøp paa avbetaling. Kra 1914 (cit. Norska motiven).

Ot. prp. nr. 36 (1916). Om utfærdigelse av en lov om kjøp paa avbetaling. Odelstingets förhandlingar i anledning av detta förslag. 1916.

Ot. prp. nr. 15 (1928). Om forandringer i rettergangslovene m. v. (s. 11 Om forandringer i lov om kjøp på avbetaling). Odelstingets förhandlingar rörande nämnda fråga. 1928.

En akt i Handelsdepartementet angående avbetalningsköp, innehållande bl. a. åtskilliga skrivelser till departementet från olika handelsorganisationer.

En akt i Justisdepartementet innehållande departementets uttalanden i frågor rörande tolkningen av Lov om kjøp paa avbetaling.

Åtskilliga handlingar hos Oslo Politikammer rörande tillstånd till avbetalningshandel.

Bankers finansiering av salg på avbetalingskontrakter. Uttalelse avgitt av en komité nedsatt av Den norske Bankforenings styre. Oslo 1938 (Skrifter utgitt av Den norske Bankforening Nr. 59.).

Finland: Förslag till lag om avbetalningsköp jämte motiv. H:fors 1930 (Lagberedningens publikationer. 1930: 6) (cit. Finska motiven). Se även Lagberedningens publikationer 1931: 5, 1933: 3.

Regeringens proposition nr 15/1933 angående lag om avbetalningsköp samt riksdagens förhandlingar i anledning av denna proposition. Se även proposition nr 3/1932.

Övriga utredningar m. m.

Affärsekonomiska forskningsinstitutet vid handelshögskolan i Stockholm. Meddelande nr 7: Undersökning av herrbeklädnadsbranschens kostnader 1931. Sthlm 1933. (cit. Herrbeklädnadsbranschens kostnader).

Ausschuss zur Untersuchung der Erzeugungs- und Absatzbedingungen der deutschen Wirtschaft (Enquete-Ausschuss), Einzelhandel mit Bekleidung. I—II. Berlin 1930. Verhandlungen und Berichte des Unterausschusses für Gewerbe: Industrie, Handel und Handwerk (III. Unterauschuss) 9. Arbeitsgruppe (Handel) Bd 9—10. (cit. Einzelhandel mit Bekleidung I—II).

Betænkning om Revision af Næringslovgivningen. Khvn 1926.

Betänkande angående dels planmässigt sparande och dels statliga bosättningslån. Sthm 1936. (SOU 1936: 14).

Betänkande med förslag till vissa lagstiftningsåtgärder till motverkande av överdriven skuldsättning inom jordbruket. Sthm 1937 (SOU 1937: 14).

Bostadskommissionens utredningar. 8. Se: LUNDSTEDT.

Byggnadsindustrien i Sverige. Utredning och betänkande avgivet av 1934 års byggnadsindustrisakkunniga. I. Sthm 1938. (SOU 1938: 10).

Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736. Utg. av Wilhelm Sjögren. III, VII. Ups. 1901, 1908.

Förslag till Allmän Civillag (år 1826). [Af Lag-Commiteen.] 2 uppl., med de förändringar, som, wid utarbetande af Förslag till CriminalLag, blifwit gjorde, och tillökt med Register. Sthm 1837—39.

Förslag till handels-balk och utsöknings-balk m. m. [Äldre lagberedningen.] Sthm 1850.

Förslag till lag om kommission, handelsagentur och handelsresande. Sthm 1913.

Förslag till lag om köp och byte af lös egendom. Sthm 1903.

Handlingar rörande tillsättandet av lediga professorsämbetet i straffrätt och juridisk encyclopedi vid universitetet i Lund 1928. Lund 1928.

Jordbruksutredningens betänkanden. II. Betänkande angående jordbrukets kreditförhållanden. Sthm 1930. (SOU 1930: 2).

Lagberedningens förslag till jordabalk. I. Förslag till lag om nyttjanderätt till fast egendom m. m. Sthm 1905. III. Förslag till jordabalk m. m. Sthm 1909.

Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken. I. Förslag till lag om förmynderskap m. m. Sthm 1921.

Nya lagberedningens förslag till lag angående hvad till fast egendom är att hänföra. Sthm 1892.

Nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte. Sthm 1895.

Tablå, innefattande jemnförelse emellan LagCommiteens Förslag till Allmän Criminallag och den nu gällande. Sthm 1841.
Uniform conditional sales act. Commissioners' Notes. Publicerad i Estrich: The law of instalment sales of goods. Appendix A. New York 1926.
Utkast till lag om visst tryggande av byggnadsborgenärers fordringar m.m. avg. d. 30 dec. 1921. Sthm 1922. (SOU 1922: 26).

B. Avhandlingar, handböcker, lagkommentarer, tidskriftsuppsatser o. d.

AAGESEN, ANDREAS, Indledning til den danske Formueret. Udg. ved A. C. Evaldsen & C. Goos. Khvn 1881.
ABRAHAMSSON, PETTER, Swerikes Rijkes Lands-Lag, som af Rijksens Råd blev öfwersedd och förbättrat: och af K. Christofer, Årom efter C. B. 1442, stadfäst. Nu å nyo andra gången med Anmärckningar uplagd. Sthm 1726.
ADLER, KARL, Zur Lehre vom Übergang der Ware vom Verkäufer an den Käufer. ZHR 86 (1923).
ALMÉN, TORE, Om köp och byte af lös egendom. Kommentar till lagen den 20 juni 1905. D. 1—2. Sthm 1906, 08. — 2 delvis omarb. uppl. Sthm 1917—18. — 3 uppl. ombesörjd av Rudolf Eklund. Sthm 1934. (Där ej annat anmärkes citeras 2 uppl.)
—»— Om äganderättsförbehåll till föremål, som införlivas med fast egendom. SvJT 1918.
—»— Skandinavisk rättspraxis på köplagens område. TfR 1919.
ALMÉN, TORE & EKLUND, RUDOLF, Lagen om avbetalningsköp av den 11 juni 1915. Med förklarande anmärkningar. Sthm 1916. — 2 uppl. ombesörjd av Rudolf Eklund. Sthm 1926. (Där ej annat anmärkes citeras 2 uppl.).
ANDERSEN, POUL, Næringsretten i Hovedtræk. Industri, Haandværk og Handel. Khvn 1932.
ARBØL. CARSTEN, Lærebog i Næringsret. D. 1. Khvn 1936.
ARNHOLM, CARL JAKOB, Eiendomsforbehold i sikringsøiemed. TfR 1933.
—»— Forelesninger over panterett. 2.semester 1932. Stenciltryck. Oslo 1932.
AUBERT, L. M. B., Den norske Obligationsrets specielle Del. 1. 2 Udg. ved Per Rygh. Kra 1901.
AUGDAHL, PER, Norsk panterett. Oslo 1932.
BANG, C., Nogle Bemærkninger om Kreditkonsignation. UfR 1930.
BAUDRY-LACANTINERIE, G. (& BARDE, L.), Traité théorique et pratique de droit civil. XIII. Des obligations. 2. 3:e éd. Paris 1907.
BAUDRY-LACANTINERIE, G. (& SAIGNAT, L.), Traité théorique et pratique de droit civil. XIX. De la vente et de l'échange. 3:e éd. Paris 1908.
BECH, STIAN, Konkurslovgivningen med kommentar og domsuddrag samt skrivelser og cirkulærer. 2.udvidede udg. Oslo 1928.

BECK, EMIL, Der Eigentumsvorbehalt nach dem schweizerischen ZGB. Bern 1916. (Abhandlungen zum schweizerischen Recht. 72).

BENCKERT, KARL, Begreppet »fasta maskiner» i civilrättslig och skatterättslig mening. Industriförbundets meddelanden 1937.

—»— Om överlåtelse av avbetalningskontrakt till säkerhet för säljarens gäld. I Festskrift tillägnad Erik Marks von Würtemberg. Sthm 1931.

BERGENDAL, ERIK, Några frågor angående trolöshet mot huvudman, penningförskingring och förskingring. SvJT 1935.

—»— Svensk rättspraxis. Straffrätt 1931—35. SvJT 1936.

BERGENDAL, RAGNAR, Se: Lärobok i rättskunskap III.

BERGMAN, C. GUNNAR, Köp och lösöreköp. Lund 1927.

BERLAK, HERMANN & FELIX, ALFRED, Das Teilzahlungsgeschäft. Berlin 1928.

BJÖRNBOM, MÄRTA, Några spörsmål rörande avbetalningsköp. TfR 1935.

BLACK, HENRY CAMPBELL, A treatise on the law and practice of bankruptcy. 4th ed. Kansas City 1926.

BONOW, MAURITZ & THEDIN, NILS, Avbetalningshandeln. Sthm 1937.

BRECHT, ARN., Bedingung und Anwartschaft. Iherings J. 61 (1912).

BYRNE, W. J., A dictionary of English law. London 1923.

CASELIUS, ILMARI, Sopimukseen perustuvat irroittamisoikeudet. Varallisuusoikeudellinen tutkimus Suomen voimassaolevan oikeuden mukaan. Helsinki 1934.

CHORLEY, R. S. T., The hire purchase bill. The modern law review. June 1938.

CHYDENIUS, JAKOB WILHELM, Lärobok i finsk kontraktsrätt. I. 3 omarb. uppl. H:fors 1923.

COHEN, ARTHUR, Die volkswirtschaftliche Bedeutung des Abzahlungsgeschäftes. Lpz 1891.

COHN, N., Kreditkonsignation. UfR 1930.

COLIN, A. & CAPITANT, H., Cours élémentaire de droit civil français. I. 8:e éd. Paris 1934. II. 7:e éd. Paris 1932.

CRISOLLI, KARL AUGUST, Das Reichsgesetz betreffend die Abzahlungsgeschäfte vom 16. Mai 1894. Unter Mitwirkung von Julius Crisolli. 4. völlig umgearb. Aufl. des Werkes von Hoffmann-Wilke. Berlin & Lpz 1931. (Guttentagsche Sammlung Deutscher Reichsgesetze. 34.)

DALCKE, A., Strafrecht und Strafverfahren. 28. Aufl. Berlin 1936.

DERNBURG, HEINRICH, Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preussens. II. Die Schuldverhältnisse. 1. Abt. Allgemeine Lehren. 2. Abt. Einzelne Obligationen. 3. Aufl. Halle a. S. 1905, 1906.

DILLÉN, NILS, Bidrag till läran om skiljeavtalet. Sthm 1933.

DUNSTAN, ROBERT, The law relating to hire-purchase. 3rd ed. by E. Holroyd Pearce. London 1932.

EARENGEY, W. G., The law of hire purchase. London 1930.

EBERMAYER, LUDWIG, LOBE, ADOLF & ROSENBERG, WERNER, Das Reichs-Strafgesetzbuch. Leipziger Kommentar. 4. Aufl. Berlin & Lpz. 1929.

EGGER, A., ESCHER, A., REICHEL, A. & WIELAND, C., Kommentar zum schweizerischen Zivilgesetzbuch. IV. Das Sachenrecht von C. Wieland. Zürich 1909.

Der Eigentumsvorbehalt in Wirtschaft und Recht. Herausgegeben von der Industrie- und Handelskammer zu Berlin. Berlin 1931. (cit. Wirtschaft und Recht).

EKELÖF, PER OLOF, Om interventionsgrunden. Upps. 1937.

ENDEMANN, F., Lehrbuch des bürgerlichen Rechts. I. 9. Aufl. Berlin 1903.

ENNECCERUS, L., KIPP, TH. & WOLFF, M., Lehrbuch des bürgerlichen Rechts. II. Recht der Schuldverhältnisse von Ludwig Enneccerus. 12. Aufl. herausg. von Heinrich Lehmann. Marburg 1932. III. Das Sachenrecht von Martin Wolff. 9. Aufl. Marburg 1932.

ESTRICH, WILLIS A., The law of instalment sales of goods, including conditional sales with statutes and forms. New York 1926.

ETZOLD, MAX, Die Zwangsvollstreckung des Verkäufers in die unter Eigentumsvorbehalt verkaufte Sache. Frankfurt a. M. 1928.

FEDER, EDGARD, Les aspects juridiques de la vente à tempérament des meubles corporels. Paris 1932.

FEHR, MARTIN, Två spörsmål ur svensk civilrätt. 1. Öfvergår äganderätten vid köp af lösöre genom blotta aftalet? 2. Publicitetsprincipen. Upps. 1913.

FICK, F., Se: Das schweizerische Obligationenrecht. 1.

FOSTER, W. T. & FOSTER, Le BARON R., Rate aspects of instalment legislation. Instalment selling April 1935. Law and contemporary problems. Duke University. School of Law. 1935.

Förhandlingar, Juridiska Föreningens i Finland, öfver de för år 1894 godkända allmänna öfverläggningsämnen. 2:dra frågan. FJFT 1896.

Förhandlingar vid nordiska juristmöten. 8. Stockholm 1896. Sthm 1897. — 9. Kristiania 1899. Kra 1900. — 10. Kjøbenhavn 1902. Khvn 1902.

GJELSVIK, NIKOLAUS, Norsk tingsrett. Forelesninger. 3. utg. ved Erik Solem. Oslo 1936.

GMÜR, M., Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch. IV. Das Sachenrecht. Abt. 1. Das Eigentum. Art. 641—729. Von Hans Leemann. 2. Aufl. Bern 1920.

GRAM, F. T. J., Den danske Formueret. I. De tinglige Retsforhold. 2. Udg. Khvn 1858. II: 2. Enkelte Fordringsretsforhold i Særdeleshed. Khvn 1864.

GRANFELT, O. Hj., Juridiska Föreningens i Finland förhandlingar år 1928. 12. FJFT 1929.

GUSTAD, TH., Kjøp og salg efter norsk rett. Oslo 1935.

GYGAX, EDUARD, Der Eigentumsvorbehalt im schweizerischen Recht. Zürich 1935.

HAGERUP, FRANCIS, Om Kjøb og Salg. Forelæsninger. 2. Udg. Kra 1884.

—»— Om Tradition som Betingelse for Overdragelse af Eiendomsret til Løsøre. NRt 1884.

HALLAGER, F., Den norske Obligationsret. I. 2 gjennemseede Opl. ved L. M. B. Aubert. Kra 1879.

HALSBURY, H. S. G. EARL OF, The laws of England. III, XIII, XVI, XXIII. 2nd ed. under the general editorship of Douglas Mc Garel Hogg Viscount Hailsham. London 1931—36.

HAMBRO, EDWARD, Om Afdragshandler. 8 NJMF 1896. Bil. VI. Kra 1896. Omtryckt med vissa tillägg till 9 NJMF 1899. Bil. I. Kra 1899.

HAMMARSKJÖLD, HJ. L., Några anmärkningar om köp, leveransaftal och arbetsbeting. TfR 1893.

HARBEK, OLE F. & SOLEM, ERIK, Tinglysingsloven. Med kommentar. Oslo 1935.

HASSELROT, BERNDT, Några spörsmål ang. preskription, årsstämning, avtals slutande, avbetalningsköp, konkurrensklausuler, auktion samt legoavtal ang. jordbruksinventarium. Malmö 1925. (cit. Hasselrot: Avbetalningsköp).

—»— Något ang. köplagens bestämmelser om dröjsmål. 4 uppl. Malmö 1925.

HAUSMANN, WILHELM, Die Veräusserung beweglicher Sachen gegen Ratenbezahlung (das sog. Abzahlungsgeschäft). Berlin 1891.

HECKSCHER, I., Kreditsalget og Sælgerens Standsningsret. Sthm 1885.

HILLGÅRD, KARL, Bidrag till läran om säljarens stoppningsrätt. Lund 1923.

HJEJLE, BERNT, Frivillig Voldgift. Khvn 1937.

HOFFMANN, J. & WILKE, ERNST, Das Reichsgesetz betreffend die Abzahlungsgeschäfte vom 16. Mai 1894. 2. Aufl. 1901. (Guttentag'sche Sammlung Deutscher Reichsgesetze. 34.) (För senare uppl. se: CRISOLLI).

HULT, PHILLIPS, Om kommissionärsavtalet. I. Sthm 1936.

HÄGERSTRÖM, AXEL, Begreppet viljeförklaring på privaträttens område. Theoria 1935.

—»— Till frågan om den objektiva rättens begrepp. 1. Viljeteorien. Upps. 1917. (Skrifter utg. af K. humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala. 19: 2).

—»— Är gällande rätt uttryck av vilja? I Festskrift tillägnad Vitalis Norström. Gbg 1916.

JACUSIEL, ALFRED, Der Eigentumsvorbehalt. Berlin 1932.

JAEGER, ERNST, Kommentar zur Konkursordnung. I (KO §§ 1—46). 6. u. 7. Aufl. Berlin & Lpz 1931.

JENSEN, JØRGEN, Lidt om Køb paa Afbetaling. UfR 1931.

JONES, C. GORDON & PROUDFOOT, REGINALD, Notes on hire purchase law. London 1930.

JOSSERAND, LOUIS, Précis élémentaire des voies d'exécution. 7:e éd. Paris 1925.

KALLENBERG, E., Svensk civilprocessrätt. I: IV. Lund 1924. II: VI. Lund 1935—37.

KALLSTENIUS, JOHN, Verkan av äganderättsförbehåll vid försäljning av lös egendom. SvJT 1928.

KARLGREN, HJALMAR, Studier i allmän avtalsrätt. Lund 1935.

—»— Säkerhetsöverlåtelse och pantsättning av lös egendom. SvJT 1936.

KOCH, WALDEMAR, Das Abzahlungsgeschäft in Handel und Industrie und seine Finanzierung. Berlin 1931.

KÔERSNER, A., Några förmögenhetsrättsliga spörsmål. TfR 1927.

Kommentar von Reichsgerichtsräten zum BGB. I. Allgemeiner Teil. Recht der Schuldverhältnisse. I. (allgemeiner Teil). §§ 1—432. 6. Aufl. Berl. & Lpz 1928.

KRUSE, FR. VINDING, Ejendomsretten. I. Khvn 1929. III: 1—2. Khvn 1930. IV. Khvn 1933.
KÖNIG, CHRISTIAN, Lärdoms-Öfning, afdelad uti Sedoläran, Lagfarenheten och Statskunskapen. II. Sthm 1745.
LAGERSTRÖM, OTTO, Något om äganderättsförbehåll till värmeledningar och liknande tillbehör till fastighet. SvJT 1932.
LAMM, KURT, Bidrag till läran om enkla bolag och handelsbolag enligt svensk rätt. I. Upps. 1911.
—»— Inteckning för fordran i fast egendom. Upps. & Sthm 1918.
LASSEN, JUL., Haandbog i Obligationsretten. Almindelig Del. 3. tildels omarb. Udg. Khvn 1917—20.
—»— Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del. Khvn 1897.
—»— & USSING, HENRY, Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del. 1. Gave, Køb og Bytte. Khvn 1923.
LAZARUS, JOHANN, Das Recht des Abzahlungsgeschäftes nach geltendem Recht und nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch. Berlin 1898.
LEEMANN, HANS, Se: GMÜR.
LEHMANN, HEINRICH, Reform der Kreditsicherung an Fahrnis und Forderungen. Stuttg. 1937. (Arbeitsberichte der Akademie für Deutsches Recht.)
—»— Se: ENNECCERUS, KIPP & WOLFF.
LEVY, L., Eigentumsvorbehaltsklauseln. KuT 1931.
LORENTZEN, FINN, Om sund og osund Afbetalingshandel. UfR 1936.
LUNDSTEDT, ANDERS VILHELM, Byggnadsborgenärernas rättsliga ställning i Sverige och utlandet. Bostadskommissionens utredningar. 8. Sthm. 1917.
—»— Obligationsbegreppet. I. Fakta och fiktioner. Upps. 1929. II: 1 Den i förra delen hävdade åskådningen ytterligare konfronterad med jurisprudensens läror. Upps. 1930. (Föreläsningar över valda delar av obligationsrätten. III.)
—»— Grundlinjer i skadeståndsrätten. I. Culpa-regeln. Upps. 1935. (Föreläsningar över valda delar av obligationsrätten. IV.) (cit. Lundstedt: Culpa-regeln.)
LYON-CAEN, C. & RENAULT, L., Traité de droit commercial. III. 5:e éd. Paris 1923. VIII. 5:e éd. Paris 1936.
Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler. III. Strafförätt av Ragnar Bergendal. 2 omarb. och tillökade uppl. Lund 1928.
MALMSTRÖM, ÅKE, Till frågan om villkor vid fastighetsköp. II. Upps. 1933.
MARTINDALE-HUBBELL, Law directory. II. Law digests. New York 1936.
MAY, ARTHUR B. VON, Das Abzahlungsgeschäft nach schweizerischem Recht. Zürich 1932.
MEISNER, CHRISTIAN, Der Eigentumsvorbehalt. München 1932.
MENTZEL, FRANS, Kommentar zur Reichskonkursordnung. 5. Aufl. Berlin 1937.
MONTGOMERY, ROBERT, Handbok i Finlands allmänna privaträtt. I: 2. 2 uppl. H:fors 1910.
MUNCH-PETERSEN, ERWIN, Overdragelser til Fyldestgørelse. Nogle Studier i Spørgsmaalet om Ejendomsrettens Overgang. Khvn 1935.

MUNCH-PETERSEN, H., Den danske Retspleje. III. Tvangsfuldbyrdelse og foreløbige Retsmidler. 3 Udg. ved Erwin Munch-Petersen. Khvn 1937.

—»— Den saakaldte »negative Kontraktsinteresse». TfR 1898.

MØLLER, ERNST, Ogsaa lidt om Løsøreoverdragelse efter dansk (og tildels norsk) Ret. TfR 1896.

NEHRMAN(-EHRENSTRÅLE), D., Inledning til then swenska jurisprudentiam civilem. Lund 1729.

—»— Then swenska jurisprudentia civilis efter Sweriges rikes år 1734 antagna lag förbättrad. Sthm 1746.

NEUSCHÄFFER, HERMANN, Reform der Sicherungsübereignung und des Eigentumsvorbehalts. ZAkDR 1936.

NIELSEN, CHARLES V., Kredit-Konsignation. UfR 1923.

NORDLING, E. V., Anteckningar efter E. V. Nordlings föreläsningar i svensk civilrätt. Allmänna delen. Ups. 1882.

—»— Om konkursbos rätt vid köp eller leverans-aftal, uppgjordt af gäldenären. NT 1875.

NYBERGH, GUNNAR, Köp av lösöre under suspensivt och under resolutivt villkor. FJFT 1937.

OERTMANN, PAUL, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch und seinen Nebengesetzen. I: 1. Allgemeiner Teil. §§ 1—240. 2. Aufl. von Karl Gareis. Berlin 1908. II: 2 Recht der Schuldverhältnisse. §§ 433—853. 5. Aufl. Berlin 1929. (cit. Oertmann § —).

OLIVECRONA, KARL, Några synpunkter på de juridiska begreppen. I Festskrift tillägnad Axel Hägerström. Upps. & Sthm 1928.

PEREIRA, A. A., The law of hire and hirepurchase. London 1932.

PLANCK, G., Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Herausg. von E. Strohal. II. Recht der Schuldverhältnisse. 1. Allgemeiner Teil. §§ 241—432. 4. Aufl. Berlin 1914. 2. Besonderer Teil §§ 433—853. 4. Aufl. Berlin & Lpz 1928 (cit. Planck § —).

PLANIOL, MARCEL, Traité élémentaire de droit civil. I. 5:e éd. Paris 1908. II. 10:e éd. Paris 1926.

—»— & RIPERT, GEORGES, Traité pratique de droit civil français. III. Les biens. Paris 1926. VII. Obligations. P.2. Paris 1931. X. Contrats civils. P.1. Paris 1932.

PLATOU, OSCAR, Forelæsninger over udvalgte Emner af Privatrettens almindelige Del. Kra 1914.

RABE, P. R., Den tyska rikslagen angående »die Abzahlungsgeschäfte» af den 16 Maj 1894, dess tillkomst och betydelse. TfR 1896.

ROSS, ALF, Ejendomsret og Ejendomsovergang. Khvn 1935.

—»— Om Afbetalingshandel. UfR 1936.

—»— Virkelighed og Gyldighed i Retslæren. Khvn 1934.

RÜHL, HELMUT, Eigentumsvorbehalt und Abzahlungsgeschäft einschliesslich des Rechts der Teilzahlungsfinanzierung. Berlin 1930. (Abhandlungen aus der Berliner juristischen Fakultät. VI.)

SAMTER, M. K., Kommentar zum Reichsgesetz betreffend die Abzahlungsgeschäfte von 16. V. 1894. 2. Aufl. München 1927.

SANDSTRÖM, K. G. A., Avbetalningsköpen och brottsligheten. SvJT 1933.
SCHEEL, HERMAN, Forelæsninger over norsk Tingsret. Kra 1912.
SCHMIDT, FOLKE, Riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp. Sthm 1938. (SOU 1938: 11).
SCHREVELIUS, F., Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civil-rätt. I—II. 2 uppl. Lund 1851, 1857.
Das schweizerische Obligationenrecht vom 30. März 1911. 1 Aufl., zugleich 4. Aufl. des Kommentars von A. Schneider & H. Fick. 1. Titel 1—22. Hrsg. von F. Fick. Zürich 1911. (cit. Fick.)
SELIGMAN, EDWIN R. A., The economics of instalment selling. I—II. New York & London 1927.
SJÖGREN, IVAR WILHELM, Rättshistoriska studier ang. ogulden köpeskillings rätt vid föryttring av fast egendom. Sthm 1930.
SJÖGREN, WILHELM, Domaremakt och rättsutveckling. TfR 1916.
SKOUVIG, N. C., Lidt mere om Køb paa Afbetaling. UfR 1931.
SPENCER, EDWARD W., Cyclopedia of business law. Indianapolis 1925.
STANG, FREDRIK, Erstatningsansvar. Kra 1918—19.
—»— Innledning til formueretten. 3. utg. Oslo 1935.
STAUDINGER, I. v., Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch und dem Einführungsgesetze. I. Allgemeiner Teil. §§ 1—240. 10. Aufl. München, Berlin & Lpz. 1936. II. Recht der Schuldverhältnisse. 2. §§ 433—853 9. Aufl. München, Berlin & Lpz. 1928.
STEIN, FRIEDRICH & JONAS, MARTIN, Die Zivilprozessordnung für das Deutsche Reich. In Fortführung des von L. Gaupp begründeten Kommentars, erläutert von F. Stein. II. 15. Aufl. Tübingen 1934.
STJERNBERG, NILS, Till frågan om försnillningsbrottets konstruktion enligt svensk rätt. NTfS 1924.
STOUSTRUP, AXEL, Lidt om en ny Afbetalingslov. UfR 1936.
—»— Om Afbetaling. UfR 1937.
STULZ, GÜNT., Der Eigentumsvorbehalt im in- und ausländischen Recht. 3 Aufl. Berlin 1932.
THYRÉN, JOHAN C. W., Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen. IV. Förmögenhetsbrotten. Andra delen. Lund 1922.
TORP, CARL, Dansk Tingsret. Khvn 1892. — 2 Udg. ved L. A. Grundtvig. Khvn 1905.
—»— Spørgsmaalet om Ejendomsovergangen ved Køb og Salg af individuelt bestemte Løsøregenstande. 10 NJMF 1902 Bil. VI. Khvn 1902.
TROULLIER, ALBERT & LACAN, ROGER ADOLPHE, La location-vente et les divers contrats qui s'y rattachent. Paris 1935.
UNDÉN, ÖSTEN, Några synpunkter på begreppsbildning inom juridiken. I Festskrift tillägnad Axel Hägerström. Upps. & Sthm 1928.
—»— Om tillbehör till fastighet enligt svensk rätt. TfR 1921.
—»— Svensk sakrätt. I. Lös egendom. Lund 1927.
USSING, CARL, Løsøres Overdragelse. TfR 1890.
—»— Endnu lidt om Løsøreoverdragelse. TfR 1893.
USSING, HENRY, Aftaler paa Formuerettens Omraade. Paa Grundlag af Jul. Lassens Haandbog i Obligationsretten. Khvn 1931.

Ussing, Henry, Anmeldelse. C. G. Bergman. Köp och lösöreköp. UfR 1937.
—»— Dansk Obligationsret. Almindelig Del. Khvn 1935—37.
—»— Kredit-Konsignation. UfR 1923.
—»— Se: Lassen & Ussing.
Ussing, V. C., Om tinglige Rettigheders Overdragelse efter dansk Ret. Khvn 1869.
Wetter, Folke, Om trolöshet mot hufvudman. Upps. 1907.
Wieland, C., Se: Egger, Escher, Reichel & Wieland.
Williams, Joshua, Principles of the law of personal property. 18th ed. by T. Cyprian Williams. London 1926.
Williams, R. L. V., Law and practice in bankruptcy. 14th ed. by W. N. Stable & J. B. Blagden. London 1932.
Williston, Samuel, The law governing sales of goods at common law and under the Uniform Sales Act. 2nd ed. New York 1924.
Vinding Kruse, Se: Kruse, Fr. Vinding.
Winroth, A., Köp av lös egendom. Efterlämnat manuskript utg. av Kurt Lamm. Sthm 1917.
Wirtschaft und Recht Se: Der Eigentumsvorbehalt in Wirtschaft und Recht.
Wolff, Martin, Se: Enneccerus, Kipp & Wolff.

Förkortningar.

[1891] A. C.	=	Law reports, appeal cases 1891 onwards. (England).
BGB	=	Bürgerliches Gesetzbuch. (Tyskland).
FJFT	=	Tidskrift, utgiven av Juridiska föreningen i Finland.
HB	=	Handelsbalken.
HDD	=	Finlands högsta domstols domar samt Redogörelser och meddelanden angående av Högsta domstolen träffade avgöranden. Referaten och redogörelserna citeras HDD ref. med angivande av årtal och nummer, meddelanden HDD, med angivande av årtal och nummer.
Iherings J.	=	Iherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts. (Tyskland).
JW	=	Juristische Wochenschrift. (Tyskland).
KuT	=	Konkurs- und Treuhandwesen. Monatschrift für Wirtschaft und Recht. (Tyskland).
L.T.	=	Law Times. (England).
N Bf Dref	=	Den norske Bankforenings Domsreferater.
NJA	=	Nytt juridiskt arkiv.
NJMF	=	Nordiska juristmötets förhandlingar.
NRt	=	Norsk Retstidende.
NT	=	Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning utg. av C. Naumann.
NTfS	=	Nordisk Tidsskrift for Strafferet.
OR	=	Das schweizerische Obligationenrecht vom 30. März 1911.
Oslo byrett	=	Domme og kjendelser ved Kristiania (Oslo) byret i borgerlige retstrætter.
[1891] Q.B.	=	Law reports, Queen's bench. 1891 onwards. (England).
Rettens Gang	=	Rettens Gang. Avgjørelser i tvistemål ved overettene og herredsrettene, — samt ved byrettene utenom Oslo.
RGZ	=	Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen. (Tyskland).
SeuffA	=	Seufferts Archiv für Entscheidungen der obersten Gerichte. (Tyskland).
SFS	=	Svensk författningssamling.
SL	=	Strafflagen.
SOU	=	Statens offentliga utredningar.
SvJT	=	Svensk juristtidning.
SvJT ref.	=	Svensk juristtidning, referatavdelningen.

TfR	= Tidsskrift for rettsvidenskap.
Theoria	= Theoria. Tidskrift för filosofi och psykologi.
UCSA	= Uniform conditional sales act. (Amerikas Förenta Stater).
UfR	= Ugeskrift for Retsvæsen.
UL	= Utsökningslagen.
ZAkDR	= Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht.
ZGB	= Schweizerisches Zivilgesetzbuch.
ZHR	= Zeitschrift für das gesamte Handels- und Konkursrecht. (Tyskland).

Rättsfallsregister.

(Registret avser endast rättsfall ur NJA, NRt, UfR och HDD.)

NJA	Sid.
1881 s. 223	11
s. 515	153
1888 not A nr 61	11
1895 s. 208	183
1899 s. 487	147
1908 s. 449	196, 198, 206
1909 s. 41	148
s. 278	170
s. 413	198, 206 f.
1910 s. 220	150
1911 s. 404	183
s. 568	148
1912 s. 156	87
1913 s. 137	207
s. 191	180, 181
s. 627	167 f., 172, 173
1914 s. 209	148
s. 263	170
s. 385	148
1915 s. 508	239
1916 s. 16	147
s. 54	148
s. 425	148
1917 s. 109	239
s. 154	201
s. 226	148
s. 463	170

NJA	Sid.
1918 s. 441	166, 170, 171
1920 s. 248	239
1922 s. 349	148
1923 s. 80	149
s. 372	148
s. 602	171, 173
1924 s. 329	144
s. 543	148
s. 581	231
1925 s. 80	149
s. 453	148
s. 535	148
s. 557	180, 181
s. 561	180, 181
s. 675	163
1926 s. 281	148
s. 589	149
1927 s. 369	152
s. 513	148
1929 s. 64	148
1931 s. 647	179, 181
1932 s. 103	199
s. 292	199
s. 564	200, 209
s. 755	147
1933 s. 133	201
s. 447	183 f.

NJA

Sid.

1934 s. 234 187
1935 s. 33 151
s. 152 .... 201, 210
s. 277 154
s. 416 .... 188, 191
1936 s. 194 180
s. 579 151
s. 591 207
1938 s. 80 147

NRt

1890 s. 728 231
1916 s. 1135 190
1918 s. 844 204
1925 s. 132 190
s. 759 171
1926 s. 232 190
s. 634 158
s. 788 190
1928 s. 638 157
1931 s. 17 .... 147, 171
1933 s. 1062 171
1937 s. 903 171

UfR

1925 s. 622 208
1926 s. 843 208
1928 s. 389 158
s. 736 189
s. 1146 208
1929 s. 165 189
s. 741 189

UfR

Sid.

1929 s. 968 208
s. 1070 241
1930 s. 123 162
s. 562 .... 229, 241
1931 s. 357 241
s. 359 158
s. 395 .... 229, 241
s. 550 208
s. 557 .... 203, 208
1932 s. 172 203
s. 639 230
s. 808 158
s. 854 203
1933 s. 95 189
s. 468 189
s. 637 208
s. 1142 241
1936 s. 646 162
1937 s. 137 203
s. 334 189
s. 699 158
1938 s. 196 158

HDD

1930 ref. 51..... 231
1930: 406 204
1931: 347 171
: 409 171
1932: 373 171
1932 ref. 51..... 171
ref. 64..... 171
ref. 70..... 171
1933: 171 171